

THE LIBRARY

380.9485
Sv250

Ostindiska Compagniets Saga

Historien om Sveriges närfligaste
handelsföretag

av

Eskil Olán

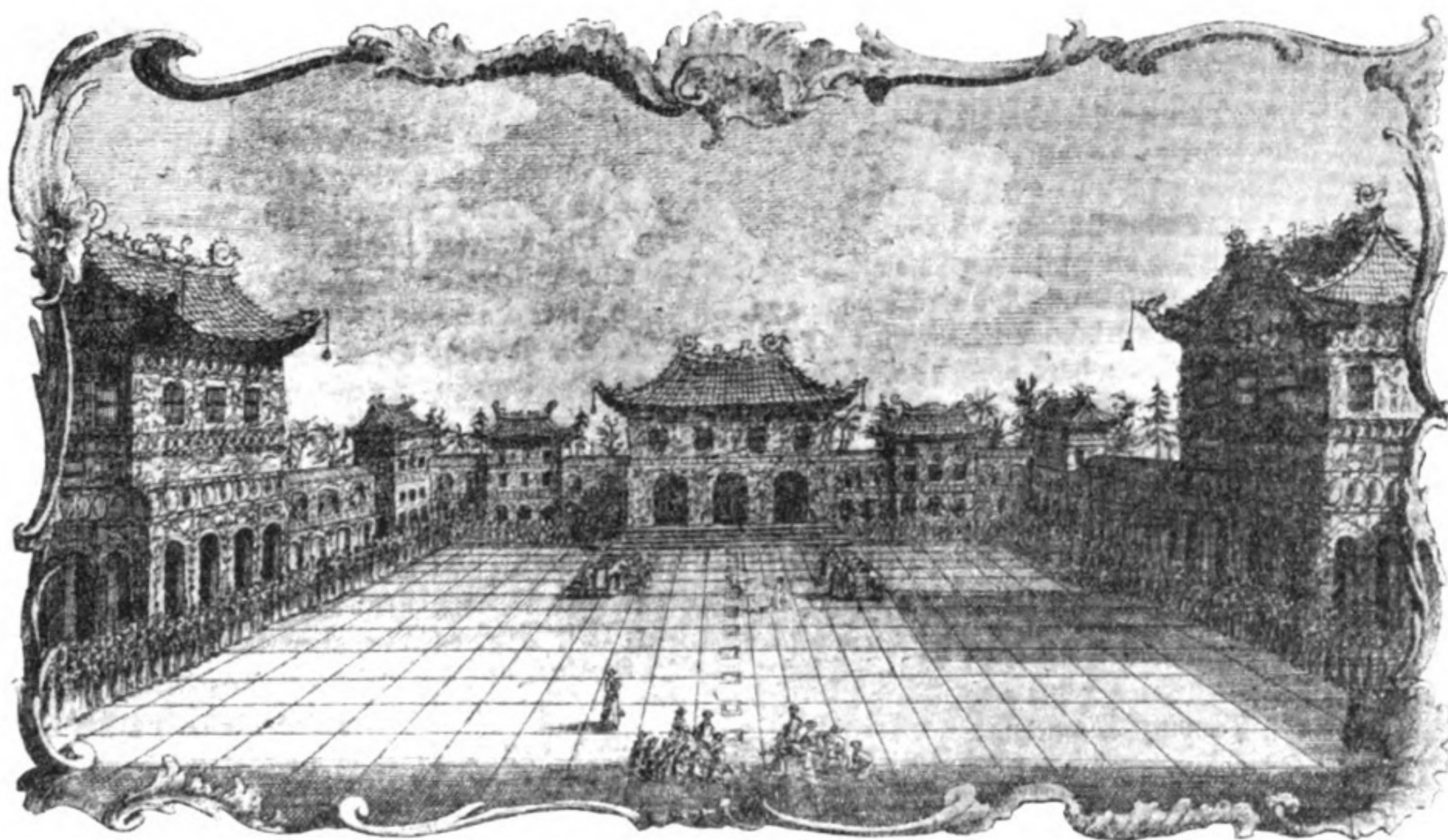

Charles W. Johnson 1924.

OSTINDISKA COMPAGNIETS SAGA

OSTINDISKA COMPAGNIETS SAGA

HISTORIEN OM SVERIGES MÄRKLIGASTE
HANDELSFÖRETAG

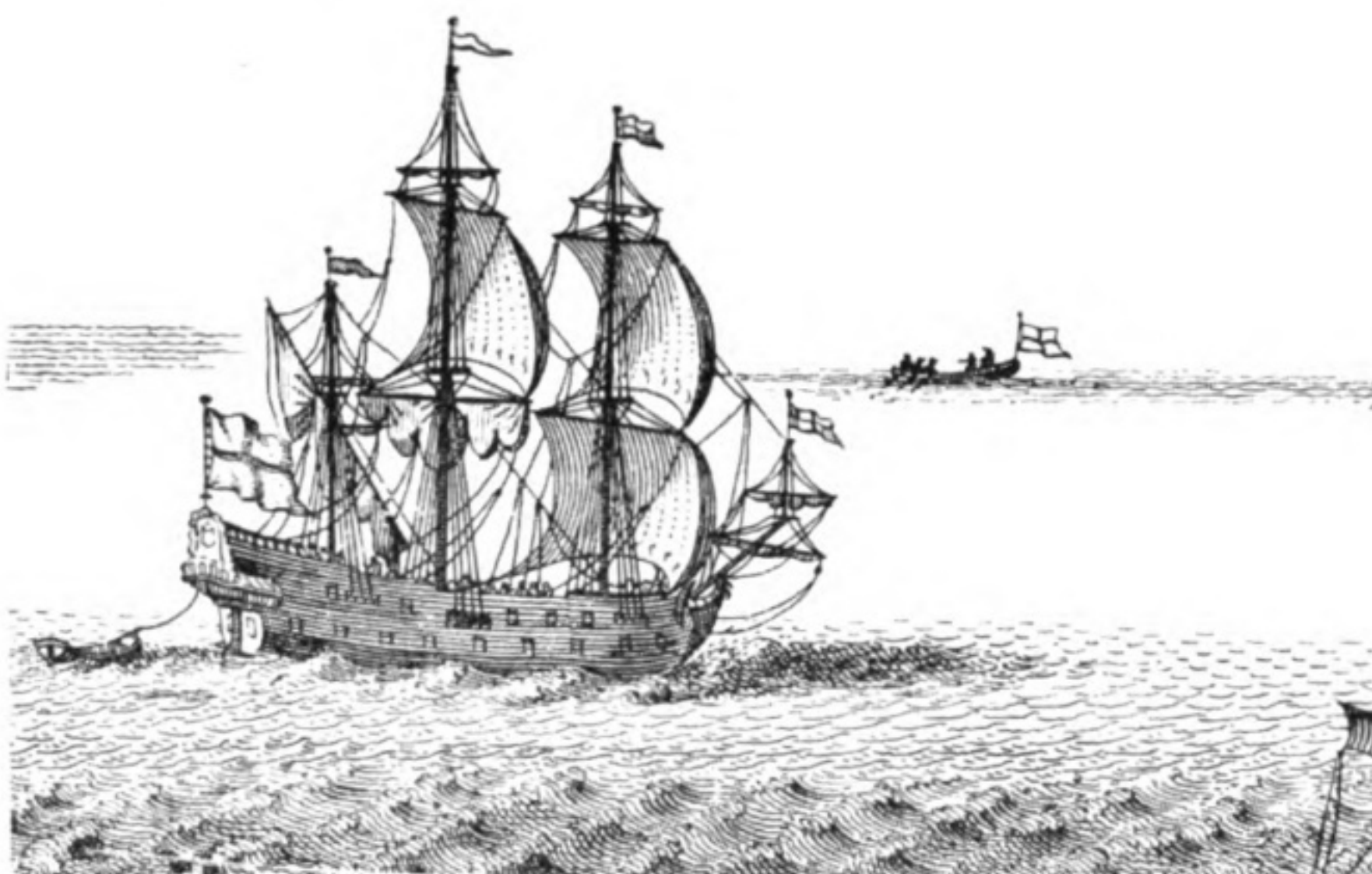
AV

ESKIL OLÁN

MED 120 BILDER

ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
GÖTEBORG 1920

INLEDNING.

Det finnes väl knappast något tidsskede inom den gamla svenska handelns och kofferdifartens historia, vilket så starkt befäst sitt minne i eftervärldens hågkomst, som den märkliga epok under 1700-talet, då *Ostindiska Compagniet* stod i sitt flor.

Med en lätt omskrivning skulle man här kunna tillämpa den gustavianske skaldens ord:

*»Fastän hans waldthorn tystnat har,
finns skogens genljud ännu kvar»*

— ty fastän alla Compagniets stora skepp för längesedan skattat åt förgängelsen, så finnes i stället så mycket mera bevarat av skeppens dyrbara och långväga laster. Dessa sällsynta klenoder, i form av ostindiskt porslin, thédosor, sidenschalar, lacquerade småpjäser o. d., förmå alltjämt att sätta fantasien i rörelse hos varje ny generation, som ärver de gamla familjerekerna, vilka förfäderna en gång tagit hem ifrån China — eller möjligen ropat

in i Compagniets stora hus i Göteborg, när den sedvanliga auktionen gick av stapeln, så snart »ostindiefararen» lossat vid Klippans varv.

Lägger man härtill de minnen Compagniet efterlämnat både i skrift och i muntlig sägen, — framförallt bland dem, som genom sin släkts förbindelser med Compagniet i äldre tider bevarat traditionerna, — så är det intet tvivel om, att detta märkliga kofferdföretag utgör en händelse av bestående värde i den svenska kulturens utvecklingshistoria.

Och slutligen kan man härtill foga det rent litterära monument, Compagniet skapat sig genom den stora serie av lärda verk, nedskrivna av svenska män under vår vetenskaps renässans, då de ostindiska directeurerna satte en ära uti att få se Linnés lärjungar medfölja på de mångåriga resorna, för att sålunda inhämta nyttiga rön och lärdomar, vilka sedermera lände Sverige till både ära och ekonomisk vinst.

Och såsom summan av den ostindiska kardemumman få vi slutligen räkna det odödliga verk, varmed den lindrigt allvarlige skeppsprästen å skeppet »Finland», J a c o b W a l l e n b e r g, en gång för alla givit oss en skildring, huru det tillgick under en resa från Klippans varv till Canton, därvid han i en något fri dagboksform berättar om »Min son på galejan», under befäl av Compagniets namnkunnigaste fartygschef.

Amsterdam vid 1600-talets början.

I. Äldre svenska försök att driva ostindisk sjöfart.

Ej långt efter det den portugisiske upptäcktsfararen Vasco da Gama funnit sjövägen från Europa till Indien, började hans landsmän att draga ekonomisk fördel av den stora händelsen. Efterhand avsändes ett stort antal fartyg i samlade expeditioner för att stifta handelsförbindelser med invånarne och för att anlägga faktorier och nederlagsplatser.

På så sätt grundades den stora ostindiska sjöfarten, vilken till en början leddes av portugiserna, intill dess även de övriga sjömakterna sökte deltaga i den ostasiatiska samfärdseln.

Portugals Ostindiska Compagni fick sina första privilegier år 1587, och redan ett decennium senare voro en del holländska köpmän färdiga att även börja egen direkt sjöfart i dessa avlägsna farvatten, för att sålunda undgå beroendet av Lissabon.

I Amsterdam grundades snart nog »Handelssällskapet med avlägsna länder», — det första ursprunget till Hollands nuvarande kolonialvälde i Ostasien. Flera andra konkurrerande

rederier bildades efterhand, men slutligen sammanslöt de sig och stiftade det världsberömda och mäktiga Ostindiska Compagniet i Amsterdam, som erhöll sina privilegier år 1602.

Vid samma tid började även England att intressera sig för ostindisk sjöfart och år 1600 utfärdade drottning Elisabeth rättigheter för det Company, som sedan ägde bestånd ända till år 1874. Dess utveckling under seklerna tog även sagolika proportioner, och då »Old John C:y» stod på höjden av sin makt vid mitten av 1800-talet, härskade detta köpmannablag över hela den indiska halvön, med dess 100 millioner invånare, samt höll sig med en armé på 300.000 man och en egen örlogsflotta.

Även i Frankrike sysselsatte man sig efterhand med planer rörande regulär sjöfart på Ostasien och år 1665 utfärdade Colbert privilegier för sitt lands Compagni, med femtio års giltighet. Rederiet förde dock en tynande tillvaro och nådde aldrig någon vidare framgång. Rättigheterna förnyades åter år 1714, men de många striderna med engelsmännen under 1700-talet undergrävde så småningom Frankrikes ställning i Ostindien, och slutligen måste dess Compagni upplösas 1769, varvid regeringen övertog de fåtaliga besittningar, som ännu återstodo av rederiets forna kolonialvälde.

I Danmark grundade köpmännen redan år 1618 sitt lands första Ostasiatiska Compagni. Under ledning av den sedermera så ryktbare sjöhjälten Ove Giedde avseglade den förste expeditionen och anlade å indiska halvön kolonien Tranquebar, vilken förblev i danska händer ända till år 1845, då England kontant inköpte besittningen.

Till en början drev Danmarks Compagni sina affärer uteslutande på Indien, ehuru med växlande lycka. Rederiet förnyades åtskilliga gånger, intill dess år 1731 en utvidgning skedde med nya privilegier och rätt att handla även på China. Härmed inleddes en vinstgivande period och omsider nådde rederiet en mycket solid ställning, intill dess Napoleons krig vid början av 1800-talet undergrävde företaget, samtidigt med Danmarks indragande i världspolitiken.

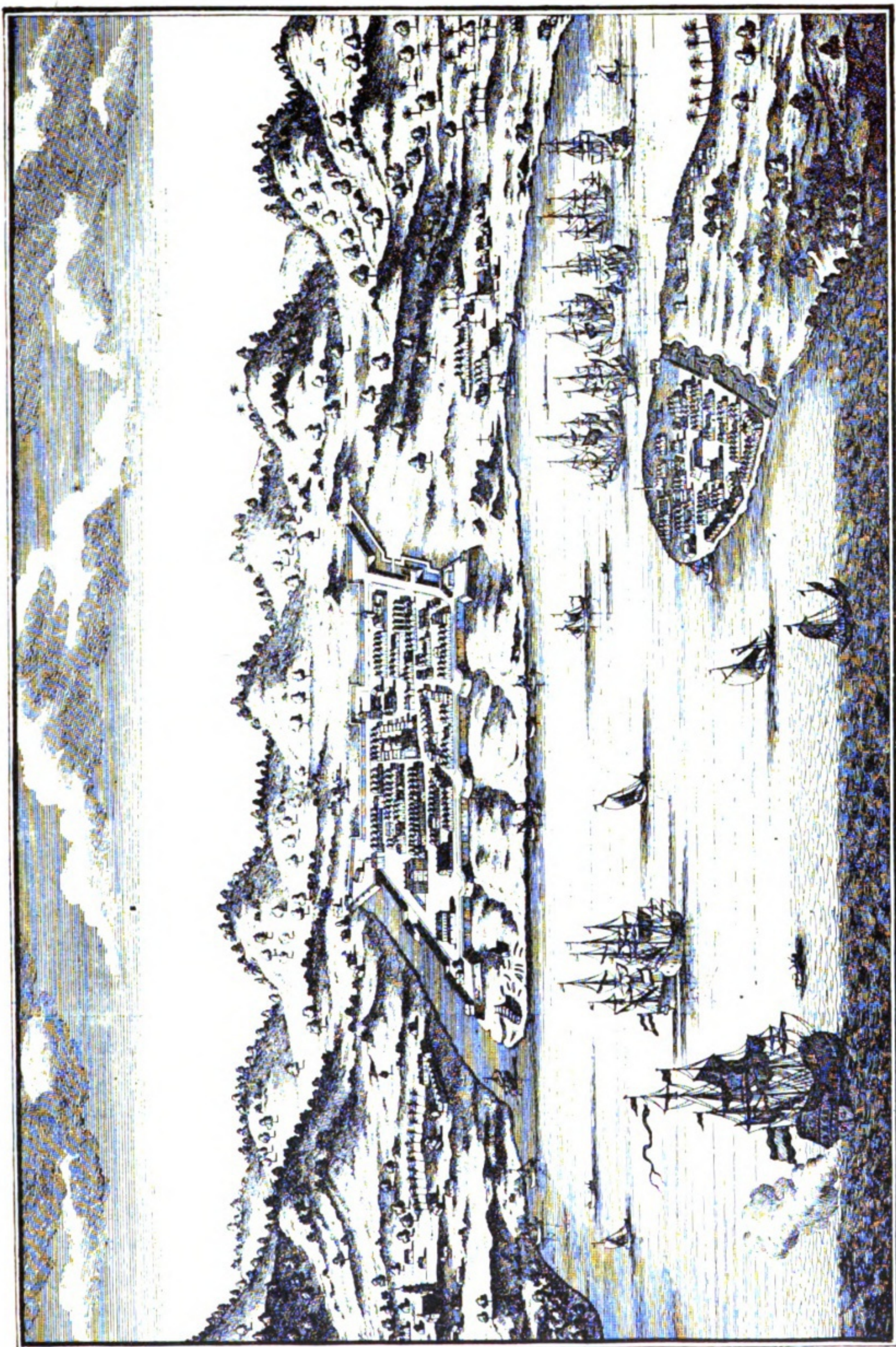
Willem Usselinx' förslag.

Ungefär samtidigt med att Holland och England stiftade mäktiga Compagnier, började man även i Sverige att rikta tankarne på grundandet av ett liknande inhemskt affärsföretag, — särskilt sedan ryktet spritt sig om de rika vinster, som den ostindiska handeln medförde.

De första förslagen i detta syfte torde hava utgått från de nederländska köpmän, som inflyttade i riket vid Göteborgs anläggning omkring år 1620, och vilkas kapital och personliga skicklighet i merkantila ärenden i hög grad bidrogo till stadens utveckling under dess äldsta tidsskeden.

Dessa holländare funno den nya Göta-älvstadens läge synnerligen lämpligt såsom säte för ett Ostindiskt Compagni, och detta skulle också i sin tur bidraga till Göteborgs hastiga uppsving i ekonomiskt hänseende. Konung Gustaf II Adolf fick även del av dessa tankar, vilka livligt intresserade honom och slutligen framträdde en holländsk köpman, som gjorde slag i saken.

Europeiska ostindiefarare i sundet vid Manila, 1700-talets början.
(Efter Prévost)

Denne man var *Willem Usselinx*, en nederländare med rika idéer, och vilken icke blott kunde i skrift framställa sina stora projekt, utan som även genom sitt personliga uppträdande lyckades sätta sina planer i verket.

Usselinx' vidsträckta förslag omfattade många anläggningar och affärer, som i en senare tid blivit förverkligade, och i fråga om koloniala spörsmål synes han hava varit en man, som levde två århundraden för tidigt. Det tidevarv då Usselinx framlade sina förslag för de styrande betecknades nämligen av en våldspolitik gentemot utomeuropeiska folkslag, därvid de sjöfarande nationerna mera på erövringens väg sökte draga en hastig vinst av de främmande världsdelarnas rikedomar, utan att egentligen sörja för koloniernas framtida utveckling till moderlandets nytta. Usselinx sökte däremot att på fredlig väg skapa förbindelser med infödingarne genom handel och regelbunden sjöfart, men på grund av den allmänna osäkerheten till sjöss, under det gamla kapare- och sjörövareväsendets dagar, gingo dessa tankar i kvav.

Willem Usselinx var född i Amsterdam 1567 och tillbrakte sina ungdomsår på handelsfärder till Portugal och Spanien och ledde bl. a. en affär på Azoriska öarne. På så sätt förvärvade han en avsevärd förmögenhet samt en ingående kännedom om Spaniens koloniala förhållanden. Detta land stod nu på höjden av sin världsmakt, under konung Filips regering, och sagolika skatter inflöto årligen från de många främmande länder Spanien erövrade, — särskilt i Sydamerika.

Usselinx gjorde sina iakttagelser, och efter hemkomsten till Holland år 1591 började han med stor energi verka för grundandet av ett holländskt Västindiskt Compagni, med huvudsaklig verksamhet i Sydamerika. Holland var då invecklat i krig med Spanien, och det holländska krigspartiet ville därför genom erövringar av de spanska kolonierna uppnå sitt mål, under det Usselinx ansåg att syftet bättre skulle vinnas genom en kraftig konkurrens.

Trots allt sitt arbete nådde dock Usselinx ej den framgång han eftersträfvade genom sitt kolonialprojekt, och då han slutligen offrat sin förmögenhet på det otacksamma företaget, beslöt han att söka en annan marknad.

Det var under dylika omständigheter, som Usselinx anlände till Göteborg i oktober 1624, där han sammanträffade med Gustav II Adolf, som befann sig i staden på några veckors besök.

Usselinx framlade nu sin stora plan att grunda ett Västindiskt Compagni för Sveriges räkning och lär i hela sex timmar hava utvecklat sina tankar för konungen, som med största intresse lyssnade till den idérike mannens förslag. Det dröjde ej heller många veckor förr än K. M:t var färdig med

*Stockholms slott och hamn, 1600-talets slut.
(Ur Sueciauerket)*

sitt beslut, och i december samma år utfärdades en »fullmakt för Wellam Ussling, at inrätta et general-handels-compagnie til Asiam, Africam, Americam och Magellanica».

Därefter lät regeringen trycka s. k. »kontraktsbrev» för Compagniet, vilka sändes ut i landet till ämbetsmännen med uppmaning att verka för deras underskrivande, — alltså en form av subskription och aktieteckning. För att ytterligare väcka intresset för saken var en berättelse om företaget bilagd, innehållande en sammanfattning av den skrift Usselinx författat rörande sin idé. Denna avhandling bar den omständliga titeln: »Uthförlig förklaring öfwer handels contractet angäendes thet Södre compagniet uthi konungarijket i Swerighe. Stält igenom Wilhelm Usselinx. Och nu aff thet nederländske språket uthsatt på Swenska aff Erico Schrodero.»

»Södercompagniets» grundläggning.

År 1626 var allting färdigt och konungen utfärdade oktroj för bolaget, — ett privilegium på tolv år för »Generalhandelscompagniet», så som det benämndes officiellt, ehuru det sedermera omväxlande kallades Södercompagniet, Söderländska, Västindiska, Ostindiska och Indiska Co. Företaget förunnades rätt att driva handel och seglation »uppå landzkapen Africa, Asia, America och Magellanica, uthi hwilka föreskreffne landzkap icke allena en mäckta stoor kiöphandel uthur wåre rijken skall kunna warda drifwen, uthan och förmodeligit, at berörde folck skole jämväl och igenom inbördes commercier och handel til yttermera civilitet, såsom och på sidlychtone til christen religion kunne förde blifwa».

Det var sålunda icke blott affärssynpunkterna som togos i akt, — även omsorgen om de exotiska folkens andliga välfärd framdrogs såsom ett vik-

tigt argument för drivande av den omfattande handeln. Det är dock antagligt, att de dåtida svenskarne, vilka tecknade aktier i företaget, endast föga kände till de i prospektet angivne »landzkapen» Asia etc. och ännu mindre intresserade sig för deras innebyggares privata själavård. De lockande affärerna voro huvudsaken och regeringen ordnade även dessas fullföljande på bästa sätt.

Sålunda anbefalldes att skeppen före avseglingen skulle samlas i Göteborgs hamn för att där gemensamt starta i konvoj. Även återkomsten skulle ske till samma stad. De löften, som för övrigt gävos av regeringen, voro ej heller att förakta, bl. a. åtog sig kronan att skydda och försvara Compagniet mot alla angrepp. Likaledes förband sig regeringen att bygga de befästningar som vore nödvändiga för att Compagniets handel och folk i de främmande länderna skulle äga fasta stödjepunkter.

Därjämte fick Compagniet rättighet att bygga egna fästningar i de angivna länderna samt att anlägga städer. Det förbehållet gavs dock, att Compagniet ej finge uppträda fientligt mot urinvånarne därstädes eller mot andra europeiska nationer, som bedrev handel på samma ställe. Särskilt nämndes »konungens undersåtar av Hispanien», — och det märktes nog, att Usselinx hade respekt för det mäktiga spanska väldet.

Aktieägarnes insatser berättigade dem till val av directorer, så att för varje 100.000:de daler utsågs en director. Den kapitalist, som ensam tecknade minst nämnda belopp, fick rätt att utse två directorer, — en förmån som bl. a. tillföll Gustav II Adolf själv, enär han satsade 400,000 daler och därefter valde räntmästare Pehr Andersson och Chr. Wilshaus till directorer. Den förstnämnde blev företagets egentlige ledare, under det att Usselinx själv betingade sig en »penning» för varje tusende, som bolaget gav ut eller tog in. Senare erhöll han titeln av överdirector i Södercompaniet. (Ett öre = 24 penningar enl. det gamla myntsystemet.)

Det nya Compagniet var en stor nationell affär, och bland aktietecknarne märktes landets förnämligare män. Sålunda fann man bland delägarne ledamöter av ridderskapet, av riksrådet, flera biskopar och präster, varjämte även Riksens ständer utlovade bidrag. Borgerskapet och de bredare lagren uppmanades flitigt att teckna bidrag genom nya plakat, som utfärdades, och från predikstolarne anbefalldes »detta härliga wärck», — så som det benämndes.

Offervilligheten var mycket stor, — när det gällde att teckna på papperet, — men när det kom till kritan blev det mycket besvärligt att få folk att fullgöra sina aktieinbetalningar. Det hasardartade jobberi, som i våra dagar ofta vidlåder svensk företagsamhet, när ett rederi gör en nyemission,

*Hamnen och skeppsbron i Stockholm, 1700-talets början.
(Ur Sueciauerket)*

förefanns tydligen ej under Gustav II Adolfs tid. Folk fann i allmänhet lämpligare att lägga sina besparingar på kistbotten, och Usselinx måste företaga omfattande resor för att driva in beloppen. Han fick t. o. m. fara över till svenska Östersjöprovinserna och Finland för att där söka samla ihop de belopp, som svenskarne själva ej förmådde likvidera. Regeringen måste även göra en del direkta påstötningar, och efterhand skulle alltsammans väl hava satts igång, om ej politiska hinder inträffat.

Konungen begav sig nämligen till Tyskland för att kriga, och den allmänna oron inför Sveriges deltagande i trettioåriga kriget gjorde vederbörande ohågade att sända ut några fartyg till främmande världsdelar, då skeppen bättre behövdes i Östersjön.

De svenska städerna sammanslöt sig även vid samma tid för att anskaffa en flotta å sexton skepp till drivande av sjöhandel, men även utrustade för krigsbruk om så erfordrades. Riksdagen anmodades då av konungen att bidraga till denna flotta, och ridderskapet samt prästerna beslöt i anledning härav att taga medlen från den fond, som insamlats för Usselinx' Compagni. En sammanslagning av det ostindiska och det nya »skeppscompagniet» skedde nu, därvid den bekante holländaren Abraham Cabeliau i Göteborg blev det helas »generaldirector».

Den ostindiske directoren Pehr Andersson redovisade nu de influtna aktieteckningarne, varav dock en del redan använts vid en repslageribana i Norrköping. De summor som återstodo voro dock tillräckliga för att sätta igång det nya företaget.

Detta bedrev även under ett antal år framåt sin rederirörelse, ehuru med växlande framgång. Några fartyg blevo beslagtagna i Spanien, och

vid ett tillfälle måste två skepp säljas för att skaffa medel till de övrigas utrustande. En gammal huvudbok, som ännu finnes bevarad, visar, att Compagniet under åren 1630—37 gjorde ganska omfattande affärer, — ehuru någon kolonisation i främmande världsdelar ej ingick i bolagets verksamhet på grund av de politiska svårigheterna.

Den energiske föregångsmannen Usselinx tappade dock ej modet, utan fortfor alltjämt att arbeta för sin stora koloniplan till Sveriges fördel. Han fick även av Axel Oxenstierna fullmakt att i utlandet förhandla i ärendet och utgav därjämte en stor avhandling, »Argonautica Gustaviana», däri han med kraft hävdade sin idé.

Denna hade nu alltmera ryckt närmare sitt förverkligande, — ehuru dess upphovsman ej blev i tillfälle att själv få deltaga mera aktivt på grund av tilltagande ålder. Såsom svensk handelsagent slutade han sina dagar i Holland omkring år 1650.

Usselinx' stora »Södercompagni» blev aldrig i tillfälle att driva någon sjöfart på Ostindien, utan fick i sin framtida utveckling ett helt annat mål, — grundläggandet av den gamla svenska kolonien i Amerika vid Delaware-floden, vilkens minne ännu lever i trakten kring Philadelphia.

Sålunda förverkligades ändå till slut den djärve holländarens livstanke, — att skaffa Sverige en besittning i främmande land.

Nya projekt under Carl XI:s tid.

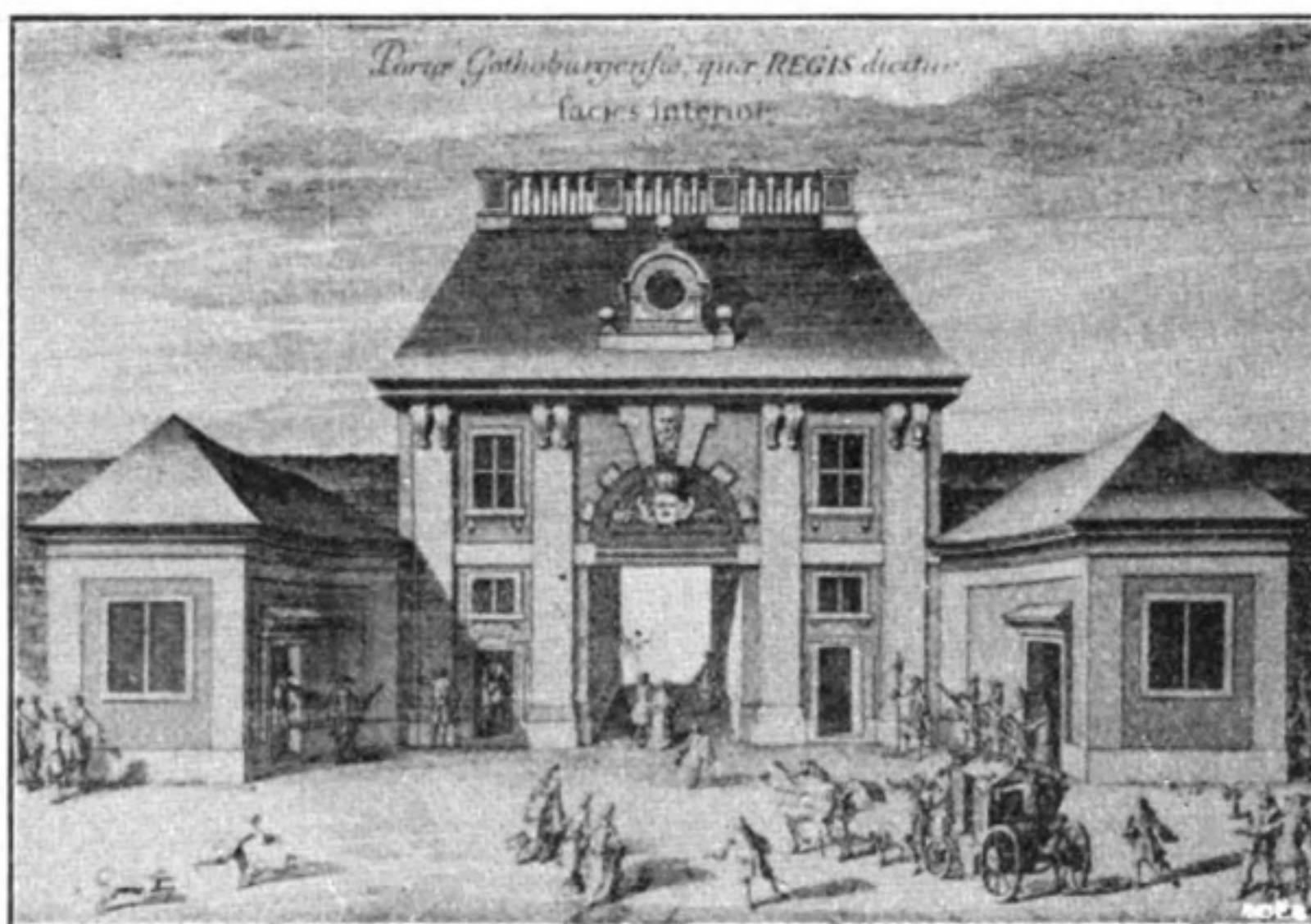
Några årtionden efter de avbrutna försöken att genom »Södercompagniet» igångsätta en svensk ostindisk kommers framkommo nya projekt i samma riktning.

En köpman från Hamburg vid namn Erlenkamp uppträdde sålunda omkring år 1661 med ett förslag att grunda ett svenskt Ostindiskt Compagni efter mönster av det holländska, men med den skillnaden (!) att skeppen skulle segla över Ishavet till Japan och vidare nedåt. Mannen lyckades utverka sig stora förmåner ifråga om tullfrihet o. d. å en del varor, som behövdes för expeditionen, samt rätt till uteslutande handel i alla de länder som anlöptes, varjämte nyupptäckta länder skulle tillhöra Sverige.

Beträffande Erlenkamps plan att skeppen skulle gå *norr* om Asien, så byggde han utan tvivel på äldre holländska projekt i denna riktning. Till dato har dock endast »Vega» lyckats genomföra detta vågstycke (1880).

Det hela blev blott en plan på papperet på grund av de stora svårigheterna, men samtidigt stiftades ett verkligt Compagni för handel på Ostindien, med ett rörelsekapital å c:a 30.000 riksdaler. Grundläggarna voro

*Kungsporten i Göteborg, — fordom stadens huvudgång från söder.
(Ur Sueciaverket)*

riksrådet Knut Kurck samt sekreterarne Olivecrantz och Schnack, och bland dem som tecknade aktier märktes änkedrottningen med 1.000 riksdaler, nio olika riksråd med 7.500 rd., samt därjämte ett fyrtiotal andra personer, vilka tecknade resten av beloppet. Såsom företagets ledare nämnes en commissarie i Commerce Collegium vid namn S. Borgh, vilken även igångsatte utrustningen av tvenne fartyg, »Solen» och »Trumslagaren», som dock ej kunde avsändas på grund av rådande krigsoroligheter.

Då nu Borgh insatt större delen av sin förmögenhet i företaget, sökte K. M:t att hålla honom skadeslös och gav honom en rekommendation till det stora Ostindiska Compagniet i Holland, varefter Borgh bosatte sig i Batavia, varifrån han senare insände berättelser om de merkantila förhållandena samt fortfarande erbjöd sina tjänster, därest ett nytt Compagni komme till stånd. Det av honom själv bildade bolaget fick i ersättning sända sina fartyg till Portugal för att importera salt, — alltså helt andra affärer än de planlagda ostindiska.

Ett välvilligt anbud från sjörövarne på Madagascar.

Under de många kaparekrig, som på 1600-talet åtföljde de ständiga politiska sammanstötningarna i Europa och dess kolonier, hade så småningom en hel stam av skickliga sjörövare och flibustiärer utbildat sig på alla världshav.

Framförallt förlade dessa sin verksamhet utefter de sjövägar, som berördes av den regelbundna kofferdifarten, och efterhand fingo de ett tack-

Holländskt sjökort över Ostindien, visande kaparnes farvatten.
(Amsterdam 1716.)

samt arbetsfält på de farleder, som beforos av de stora Ostindiska Compagnierna. En synnerligen lämplig operationsbas funno sjörövarna snart nog på Madagascars nordostsida, där de lågo på lur, borttagande alla de ostindiefarare, som ej förmådde med vapenmakt skydda sin färd från Kapstaden till Indien.

Slutligen uppnådde antalet av dessa kapare summan av ej mindre än 1.500 man — till största delen folk, som sett bättre dagar i Europa, men som av vinningslystnad m. fl. orsaker kommit in på sjöröveriet och vilka av vissa förklarliga skäl ej gärna vågade återvända hemåt. Det gemensamma intresset förde dem tillsammans i ett slags republik, men trots denna skenbara lagbundenhet funno ett flertal av sjörövarna efterhand lämpligt att

söka komma till en förlikning med de makter, vilkas handelsfartyg de ständigt plundrade — en önskan vartill det osunda afrikanska klimatet och infödingarnas krigiska hot även bidrogo.

Som kaparna under årens lopp samlat en betydande förmögenhet, begagnade de penningens makt för att återknyta förbindelserna med Europa samt vände sig till Sverige, från vilket land ryktet om dess krigarkonung Carl XII nått fram till Madagascar. De ansågo, att Sverige helt säkert skulle ha användning för folk av deras yrke under de många krigsföretag, som nu leddes av Carl XII, och därvid särskilt sjökrigen fått ökad betydelse genom Tordenskjolds kamp mot Gatenhjelm och Strömstierna utefter Sveriges västkust. Därjämte ägde vårt land intet Ostindiskt Compagni, och hade sålunda ingen orsak att, så som de andra länderna, söka få fast på kaparna för deras sjöröverier.

Genom Carl XII:s förtrogne, Mauritz Wellingk, vände sjörövarna sig nu till konungen och avgåvo ett anbud på 500.000 pund sterling samt 25 bevärade fartyg, i den händelse Sverige ville taga dem i tjänst under sitt beskydd. Därjämte utlovades 50.000 pund sterling åt den statsman, som genomdrev deras begäran. Carl XII var ännu ej hemkommen till Sverige, varför Wellingk framlade frågan inför riksrådet, där Gyllenstierna bl. a. framhöll, hurusom detta anbud, särskilt vad penningarna beträffade, skulle komma den svenska statskassan väl till pass. När konungen kom till Stralsund, blev saken framlagd för honom själv, men stadens belägring hindrade ett bestämt svar.

Sjörövarna gjorde då ett anbud till Danmark i samma ärende, ehuru förväges, och återtogo några år senare sina försök i Sverige (1718), under det tidsskede som omedelbart föregick Carl XII:s sista strider i Bohuslän och vid Fredrikshald. Konungen mottog nu gynnsamt kaparnas frikostiga anbud, som denna gång gick ut på att leverera ej mindre än *sextio rikt lastade skepp* i Göteborgs hamn, där sjörövarna sedan skulle bosätta sig, övergivande det gamla kaperiet, för att nu i stället driva fraktfart på Ostindien för Sveriges räkning.

I detalj omfattade deras anbud även, att en del av sjörövarna skulle kvarstanna på sina gamla nederlagsplatser i Indiska Oceanen, för att bevaka affärsintressena; — ett Ostindiskt Compagni skulle bildas i Göteborg och drivas med stöd av nämnda kolonier, — såsom erkänsla för sina nya medborgerliga rättigheter skulle sjörövarna lämna fartyg och penningar till Compagniets drift; — och slutligen förbundo de sig att svära Carl XII trohetsed, under det konungen skyddade dem mot en var, som sökte hämnas eller straffa deras gamla kaperier mot andra makters folk, gods och skepp.

Sjörövaren Morgan uppvaktar Carl XII.

Vid midsommartiden 1718 anlände till Strömstad sjörövarnas förnämsta sändebud, en man vid namn Morgan, vilken från Madagascar medförde vittgående löften, i den händelse en överenskommelse omsider komme till stånd. Carl XII hade nu slagit upp sitt högkvarter i norra Bohuslän och hänvisade sändebudet till den bekante baron v. Görtz — konungens allt i allom under dessa tider, så snart frågan gällde ekonomiska saker. Baronen fann genast att här var en mycket god affär att göra och upptog förslaget särdeles välvilligt — så mycket mera som han, enligt egna ord, medelst sjörövarnas penningar ämnade »försilvra nödmynnten».

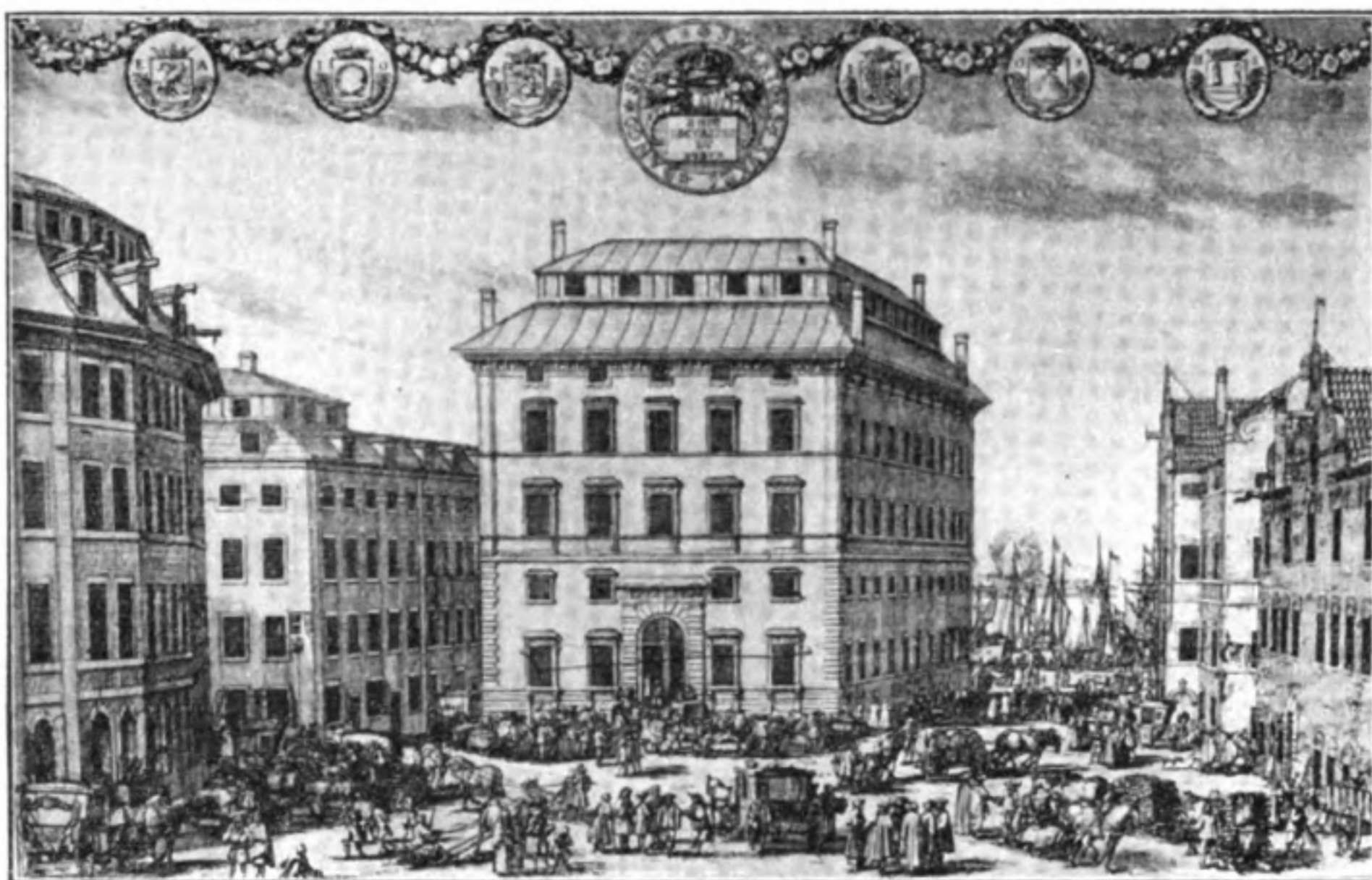
En överenskommelse blev avslutad efter ungefärligen de grundsatser, som meddelats av kaparna, men med den skillnaden, att konungen ej ville mottaga sjörövarnas penningar i den angivna formen, utan i stället krävde dessas insättande i Sveriges allmänna kassor mot vanlig ränta.

En fullmakt blev utfärdad för kaparen Morgan att vara svensk generalguvernör i de nya ostindiska kolonierna, varjämte vissa friheter gävos hans kompanjoner i fråga om deras förmögenhet, med uteslutande privilegium att driva ostindisk handel för Sveriges räkning. En kommission av svenskar, under ledning av Wrangel och Klinckowström, skulle utsändas för att i Spanien och Frankrike erhålla benådning åt kaparna i fråga om deras förflutna, varjämte kommissionen hade i uppdrag att värva ytterligare bolagsmän för Compagniet, anskaffa fartyg och matroser, och därefter medfölja Morgan till Madagascar för att fullfölja överenskommelsen på ort och ställe.

Detta besynnerliga försök att i Göteborg grunda det första Ostindiska Compagniet ledde aldrig till något resultat, utan möttes av samma öde som många andra högst märkvärdiga företag under Carl XII:s sista tid. Allmänheten trodde knappast på projektet, då man ingalunda ansåg, att de gamla sjörövarna så plötsligt skulle låta sig omvända och bli hederliga köpmän — och att de under inga omständigheter skulle våga placera sina avsevärda kapitaler i svensk bank, — så osäkra som myntförhållandena voro.

Carl XII:s död gjorde även slut på de direkta underhandlingarna i ärendet, men 1719 återtogos de ånyo och bedrevos åtskilliga år framåt, varvid en ny överenskommelse avslöts 1722, ehuru utan resultat. Sjörövarnas förflutna spökade alltför mycket i de andra sjömakternas protokoll, och Sverige var för svagt att skydda den stora samlingen kapare mot utländska represalier. Det fantastiska förslaget avsomnade slutligen i stillhet.

*Folkliv utanför Riksbanken i Stockholm, 1700-talets början.
(Ur Sueciaverket)*

II. Ostindiska Compagniets grundläggning, utveckling och upplösning.

Efter Carl XII:s död, då Frihetstidens nydaningsarbete tog sin början med ett växande intresse för handel och näringar, dröjde det ej länge, förr än tankarne åter riktades mot de gamla planerna att grundlägga en långväga svensk sjöfart.

Sålunda framträdde v. Höpken redan år 1719 med förslag om ett Ostindiskt Compagni, i avsikt att även göra Sverige delaktigt av de stora vinster, som västmakterna vid denna tid drogo genom sin omfattande sjöhandel på Ostindien och China. De långvariga krigen, vilkas efterverkningar alljämt gjorde sig märkbara inom vårt lands ekonomiska förhållanden, och vilka den nyvunna freden ej på länge förmådde utplåna, vållade dock, att v. Höpkens förslag ej ledde till någon vidare påföljd.

Några år senare (1723) togs frågan återigen upp på dagordningen, men ej heller denna gång voro vederbörande hågade att göra allvar av saken. Rikets ekonomiska trångmål i förening med den politiska oron gjorde de

Ostende under 1600-talet.

styrande betänksamma gentemot den föreslagna affären, och denna skulle måhända ej kommit till stånd, om icke helt oväntat utländska krafter satt fart på projektet.

Det misslyckade Ostendecompagniet.

Kejsar Carl VI av Österrike hade nämligen omkring år 1720 bildat ett eget Ostindiskt Compagni, i avsikt att ävenledes få bliva delaktig av rikedomslödet från den fjärran Östern. Såsom säte för detta Compagni valde han den flandriska staden Ostende, som ansågs ligga väl till för skeppens fria seglation, och belägen i ett av hans många lydriken. På grund av kejsarens stora makt och ekonomiska tillgångar väckte detta förslag dock genast Englands, Frankrikes och Hollands oro, då desamma häri sågo en stor fara för sina egna Ostindiska Compagnier och alltid fruktade varje ny konkurrent, som uppträdde inom denna så givande sjöhandel.

Dessa länders styrande dröjde ej heller länge, innan de vidtogo diplomatiska åtgärder för att hindra kejsarens planer. Detta lyckades även om-sider på så sätt, att England och Holland förmådde Carl VI att suspendera sitt Compagnis verksamhet på sju år framåt, f. o. m. år 1727, mot det att nämnda makter erkände den s. k. pragmatiska sanktionen. I den senare följande Wienertraktaten av år 1731 slojade kejsaren därefter helt och hållet det av konkurrenterna så fruktade rederiet i Ostende.

De många köpmän, som tecknat penningar i det sålunda omintetgjorda företaget, sökte nu en ersättning på annat håll. Bland dem funnos många engelska, skotska och holländska kapitalister, vilka ej varit i tillfälle att få deltaga i sina resp. hemlands privilegierade och exklusiva Ostindiska Compagnier, och som föresatt sig att vinna sitt syfte på annat sätt, trots de politiska svårigheterna.

Dessa köpmän sågo sig nu om efter en ny plats, där de kunde förlägga sitt rederi, och det var tal om både Triest, Fiume och Altona, vilka under detta tidevarv utgjorde frihamnar av den äldre, rikt privilegierade typen. Likaledes riktades blickarne mot Köpenhamn, där sedan 1600-talet ett Ostindiskt Compagni ägt bestånd, som dock drev sina affärer i begränsat omfång, varigenom de större sjöfarande ländernas konkurrensavund ej oroades något nämnvärt.

Slutligen bestämdes Altona såsom det nya företags säte, och 1729 utfärdades privilegier för ett Ostindiskt Compagni därstädes, varvid svenska köpmän inbjödos att deltaga i affären. Samtidigt blevo även liknande erbjudanden gjorda från det danska Compagniet, — genom dåvarande svenske legationssekreteraren Silfverskiöld i Köpenhamn, under förutsättning att det danska rederiet skulle komma i åtnjutande av Sveriges politiska skydd.

Intresset för ett svenskt Ostindiskt Compagni var nu väckt, och från flera håll framkommo efterhand förslag till dess förverkligande. Sålunda insände Sveriges dåvarande minister i London, C. G. Sparre, ett förslag (d. 12 mars 1728) som utarbetats av engelsmannen Rogger — förutvarande guvernör på Bahamaöarne, och som gick ut på att Göteborg skulle bliva den nya sjöhandelns säte, och att staden för detta ändamål borde förklaras såsom frihamn. Därjämte framhölls återigen Madagascars betydelse såsom station under den långa seglingen till Ostindien, och borde i anledning härav ett svenskt nybygge grundas därstädes. Madagascars produkter borde därjämte exporteras genom det föreslagna Compagniet, — särskilt till Amerika, och bland exportvarorna nämndes även *negrer*.

Vederbörande, — d. v. s. Kansli- och Commerce Collegierna, — togo både Silfverskiölds och Sparres inlagor under granskning men voro ej sinnade att understödja de framkomna förslagen under rådande ekonomiska förhållanden och avstyrkte desamma (1731) såsom varande »högst äventyrlige och farlige, så i anseende till rikets medellösa ställning, som ock den oro och förtretlighet man annorstädes sett uppkomma av dylika inrättningar». Planens förverkligande syntes ännu långt avlägset, om ej ett tredje förslag samtidigt framkommit, — understött av andra och synnerligen inflytelserika män.

Commercerådet Colin Campbell.

Handelsmannen Niklas Sahlgren.

Colin Campbells framträdande.

Bland dem som tecknat aktier i det omintetgjorda kejserliga österrikska Compagniet i Ostende befann sig den skotske köpmannen *Colin Campbell*. Denne man inledde nu underhandlingar med den sedermera så namnkunnige handelsmannen i Göteborg, *Niklas Sahlgren*, vilken just vid tillfället befann sig i Holland och Flandern under sin långa utrikes studievistelse.

Sahlgren insåg snart det Ostindiska Compagniets stora betydelse för Sverige och icke minst för sin egen stad, Göteborg. Han dröjde ej heller med att sätta sig i förbindelse med ministern Sparre i London, för fortsatta underhandlingar med utländerne — och inom kort var en fullständig plan utarbetad till ett Ostindiskt Compagni i Göteborg.

Nu syntes det som om saken alltmera närmade sig förverkligandet och det sades, att både v. Höpken och Gyllenborg voro vinnna för ett gynnsamt beslut från de styrandes sida.

De många utländska intressenterna funno nu ögonblicket vara inne att skrida till handling för att äntligen få till stånd sitt stora rederi å svensk mark. De företrädde därvid särskilt av den energiske Colin Campbell, som nu överflyttade till Sverige, — först bosatt i Stockholm, sedermera verksam i Göteborg, — Compagniets blivande huvudstad. Då utländerna ej ville synas offentligt, sökte de en svensk man, som särskilt var skickad att sköta deras affärer inom vederbörande ämbetsverk och som sedan även blev så att säga Ostindiska Compagniets »ansvarige utgivare», — den officielle ledaren av det alltjämt med stor misstänksamhet betraktade affärsföretaget.

Denne man blev växelmäklaren i Stockholm, commissarien *Henrik König*, som redan hösten 1729 inlämnat en ansökan till Commerce-Collegium om utfärdandet av pass för två fartyg, som han i förening med några kompanjoner hade för avsikt att avsända till Ostindien, och sades därvid bl. a. »att de samtidigt skulle göra sig underrättade om negotien (= affärs-möjligheten) på Madagascar m. fl. orter, varest av ingen annan främmande nation någon fästad handel drives.» Därjämte begärde König frihamnsrättigheter för Göteborg, — en tanke som först i våra dagar nått sitt förverkligande.

Både Commerce Collegium och Kanslicollegium tillstyrkte efterhand de begärda passens utfärdande, — med det förbehåll, att hr König först med ed måste bekräfta, att den meddelade rättigheten ej komme att missbrukas på något sätt.

Efter detta gynnsamma resultat fann dock König inom kort lämpligt att gå ett steg längre i sina pretentioner och ingav en ny skrivelse till veder-

börande med anhållan om en formlig oktroj för ett verkligt Compagni i avsikt att driva handel på Ostindien. Han angav såsom skäl för denna nya begäran, att hans medintressenter, liksom han själv, funno det något osäkert att våga gods, skepp, folk och penningar på blott tvenne sjöpass. I anledning härav föreslog han ett privilegium, efter det gamla »Södercompagniets» mönster, i avsikt att sätta honom och hans kompanjoner i tillfälle att driva en mera säker affär på Ostindien.

Henrik König genomdriver Compagniets upprättande.

Ärendet togs nu åter under behandling av de båda anförda collegierna, men efter noggrann prövning blev ansökan avstyrkt på grund av dess vanskligheter, samt med tanke på det öde, som drabbat kejserliga Compagniet i Ostende. Man erkände Sveriges rätt att driva ostindisk handel, men på grund av den politiska oron vore ett stort Compagni en äventyrlig affär o. s. v. I anledning härav fann regeringen ej heller lämpligt att bifalla Königs begäran.

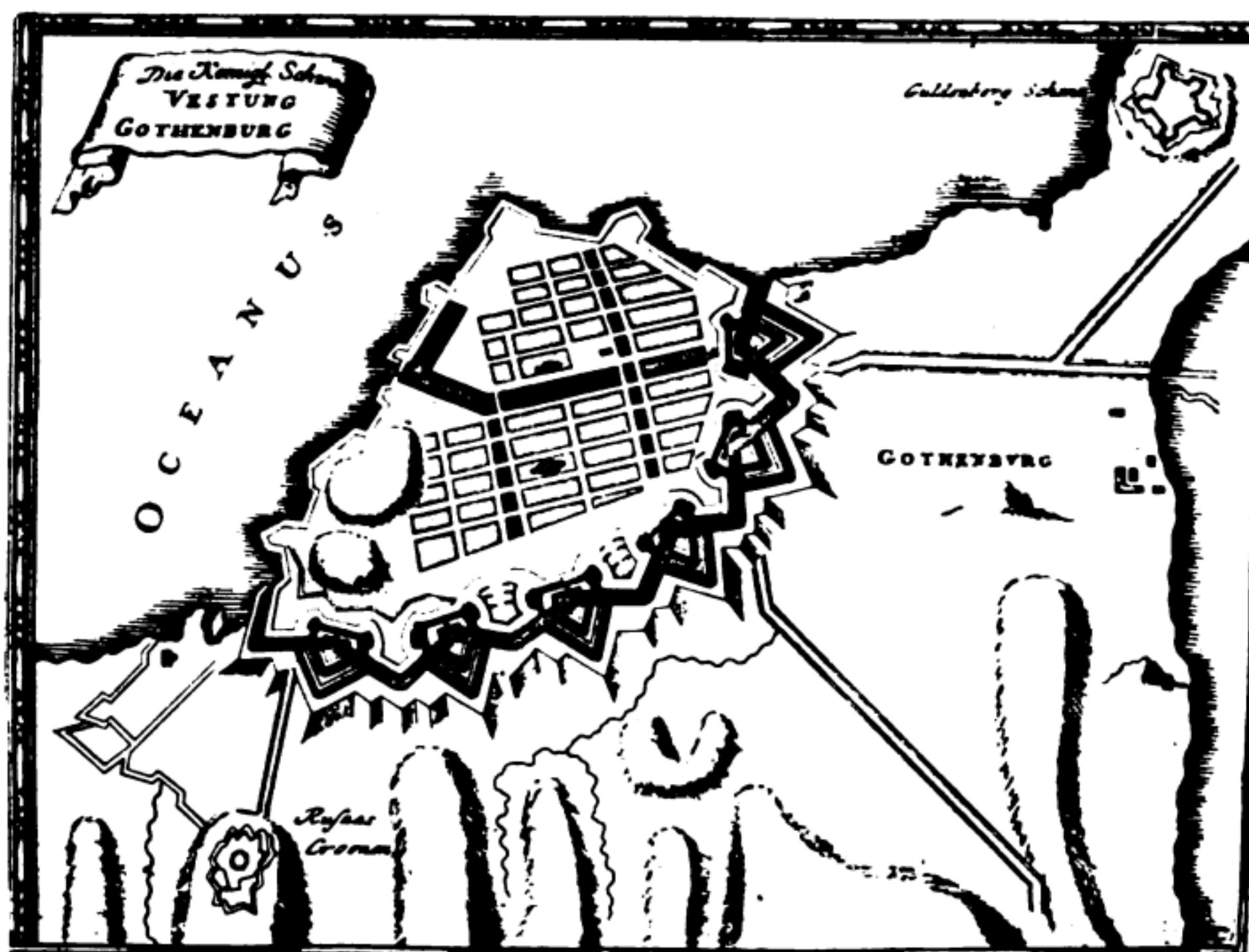
Då vände sig hr König till riksdagen för att slutligen få sin tanke genomförd, och här möttes han av mera sympati. I april 1731 avgav sålunda secreta handels-deputationen ett yttrande, som välvilligt tillstyrkte köpmannens ansökan, — ehuruval fem av ledamöterna anmälde reservation.

I en synnerligen omfångsrik skrivelse granskade vederbörande alla skälen för och emot meddelandet av det begärda privilegiet. Vid behandlingen i secreta utskottet passerade handlingarne utan att närmare diskuteras och tillstyrktes hr Königs begäran.

I inlagan skildrades rikets stora fördelar av det nya rederibolaget, — huru König erbjudit sig att köpa av de inhemska »manufacturernas» alster i och för export, samt huru skeppen med utrustning, proviant o. d. utgjorde »en säker kanal, varigenom en stor del av det utrikes ifrån kommande kapitalet flyter till de svenska undersåtarnes händer».

Ävenledes påpekades, hurusom mycket skickligt folk skulle flytta in i landet genom Compagniets affärer samt huru detta, liksom det holländska, bleve i tillfälle att vid behov lämna regeringen både penningar och bevarade skepp, då så erfordrades. Varorna skulle komma Sverige till godo i första hand, utan alla mellanhänder, och till de inhemska fabrikernas fördel. Landets ungdom skulle få övning i handel och sjöfart, flottans officerare fingo god anställning och manskapet kunde övas till stor skicklighet, — så som skett i Holland, vilket lands ekonomiska vinst av dess ostindiska handel särskilt framhölls såsom ett föredöme.

Plan över Göteborg vid tiden för Ost. Comp:s grundande.

Man gjorde därjämte en del betraktelser över svenska och utländska förhållanden i fråga om den ostindiska handeln och granskade alla de invändningar, som möjligen skulle kunna göras från svensk synpunkt mot Compagniets grundande. Likaledes tog man i övervägande, vad utlandet skulle säga om företaget, men slutligen funno dock secreta utskottets ledamöter, att saken borde realiseras, då fördelarne syntes övervägande.

Under dylika omständigheter utfärdade Regeringen utan vidare den begärda oktrojen, därmed inledande ett nytt kapitel i det svenska näringslivets historia. En sekelgammal tanke förverkligades, och ett tidsskede tog sin början inom svensk kultur, präglad av de nya och märkliga intrycken från det stora hemlighetsfulla chinesiska riket, vars portar nu öppnades för svensk handel och forskning.

Den 14 juni 1731 meddelades det nya rederibolagets privilegier, omfattande 18 paragrafer, som här återgivas i nyare svenskt språk:

Ostindiska Compagniets privilegier.

1. Compagniet lämnades frihet att idka sjöfart och handel på Ostindien, till alla på andra sidan om Goda Hoppsudden belägna hamnar, orter och floder, där andra nationer hava öppen handel, och gällde detta privilegium i femton år framåt. Dock finge ej den utlovade handeln ytterligare

utvidgas till andra europeiska makters hamnar m. m. utan deras särskilda tillstånd.

2. Skeppen som användas i Compagniets sjöfart, skulle alltid avsegla från Göteborgs hamn och dit återkomma, för att därstädes urlasta sina varor och desamma offentligen försälja eller bortauktionera, så snart detta lämpligast kunde ske.

3. Under de femton privilegieåren skulle Compagniet till svenska staten i s. k. »specie caroliner» erlägga en avgift å 100 daler silvermynt för varje läst, som resp. fartyg mätte i dräktighet, och skulle betalningen ske senast sex månader efter skeppets återkomst. Därjämte erlades en avgift till rikets städer, utgående efter 2 daler silvermynt pr läst av inkommande ostindiska varor. Före avfärden från Göteborg skulle fartygen därför uppmätas till sin lastdryghet. För övrigt var Compagniet befriat från alla andra avgifter rörande skepp och last, som gällde i dåtida sjöfart, vid ut- och ingående i hamnarne.

4. Compagniet fick bevära och utrusta så många fartyg, som bolaget ansåg sig behöva för sin handel, — med det villkoret, att de byggdes eller köptes inom Sverige och utrustades med inhemska materialier. Skulle icke lämpliga skepp och materialier inom landet kunna uppdrivas, fick bolaget i så fall taga dem utrikes, var helst lämpligt vore, men skulle vid fartygens utrustning svenska produkter, tillverkningar och »manufacturer» särskilt gynnas.

5. Skeppen skulle föra svensk handelsflagga och sjöpass med kunglig underskrift. Därjämte skulle ett s. k. algieriskt sjöpass föras ombord. (Dylika pass utfärdades för att skydda svenska fartyg mot kaperier o. d. från de bekanta sjörövarna i Medelhavets »Barbareskstater». De utfärdades av Commerce-Collegium och ägde laglig kraft gentemot piraterna, på grund av en fredstraktat mellan dem och Sverige).

6. Compagniet erhöll rätt att för sin kofferdifart använda så stort kapital som ansågs nödigt och att till dettas anskaffande anordna »subscriptioner» (= aktieteckning) eller annan lämplig metod, och skulle delägarne omedelbart erlägga sina andelar, eller å vissa av Compagniet bestämda terminsdagar.

7. Compagniet ägde rätt att inlasta (och utföra) »artilleri», krigsredskap samt allt annat därtill hörande, alla slags varor, samt myntat och omyntat silver, vilket importerades till Sverige genom Compagniets egen försorg. Däremot var det bestämt förbjudet för rederiet att utföra svenskt mynt med konungens eller Sveriges vapen i prägel. I Ostindien ägde Compagniet och dess tjänstemän (supercargeurer) att inlasta skeppen med sådana varor, som de funno lämpligast att införa till Göteborg och därstädes försälja.

8. Compagniets fartyg ägde rätt att efter inlastningen och vid avseglingen fritt passera svenska hamnar och redder (lika väl som vid återkomsten) utan att besväras med besök ombord av tullen eller andra myndigheter, under någon som hälst förevändning.

9. Alla Compagniets materialier, såsom skeppsvirke och utrustning, som rederiet lät föra in i riket eller fraktade från en svensk hamn till en annan, i avsikt att användas vid skeppens byggnad och reparation (som skulle verkställas inom riket), voro fritagna från tullar och avgifter.

Likaledes befriades utgående proviant och ammunition från dylika pålagor och beträffande utländska varor, avsedda att införas i Sverige för vidare export till Ostindien, så voro dessa även tullfria men skulle förvaras i Compagniets egna magasiner och packhus under tullverkets lås. Vid deras inlastning för utförsel erlades en avgift å en åttondels procent i recognition. Inhemska svenska varor voro dock belagda med vanlig exporttull vid utförsel till Ostindien efter gällande taxa samt med de tillägg, som utgjordes av städernas andelar vid export.

10. Alla myndigheter inom Sverige voro ålagda att på intet sätt uppehålla eller hindra Compagniets fria transport av dess varor från den ena orten till den andra, eller taga någon som helst avgift av rederiet, sedan kronan fått sin bestämda ersättning enl. § 3.

11. Compagniets skeppskaptener och andra befälspersoner erhöilo samma myndighet som örlogsflottans officerare ifråga om ordningens upprätthållande ombord, ibland sjöfolk och soldater, efter lag och förordning. Dock skulle de, liksom supercargeurerna och övriga tjänstemän, alltid rätta sig efter Compagniets order i alla ärenden, som rörde både skeppsfarten och handeln, inom de gränser rederiets privilegium föreskrev.

12. Det sjöfolk och de soldater, som togo tjänst hos Compagniet, voro befriade från värvning samt tvångsanställning i kronans tjänst, — dock fick ingen av krigsmaktens desertörer inmönstras ombord.

13. Rymde däremot några av bolagets egna män, vare sig matroser eller soldater, eller höllo sig undan utan befälets vetskap, så var det Compagniet tillåtet att med tjänliga medel häkta och återföra desamma, med den hjälp myndigheterna i så fall skulle lämna.

14. Efter en ostindiefarares återkomst och då dess varor blivit sålda, var inköparen fritagen från att erlagga någon som helst avgift eller tull vid varornas förflyttning från en ort till en annan inom landet eller vid återutförsel. I senare fallet skulle dock den sedvanliga recognitionen av en åttondels procent betalas.

15. Compagniets styrelse skulle alltid bestå av minst tre män, nämligen handelsmannen Henrik König samt tvenne andra redliga och i handeln väl förfarna personer, som bemälte König ville förena med sig, och skulle de samtliga komma i åtnjutande av bolagets privilegier. Skulle någon av dem avlida eller f. ö. lämna företaget, hade de övriga att välja en annan redlig man i stället, med lika rättigheter. Herr Königs båda kompanjoner skulle dock vara infödde svenske män eller utlänningar, som svurit svenska kronan tro- och huldhetsed, och därjämte tillhörande den protestantiska läran. Likaledes skulle de vara bosatta inom riket och alltid vistas därstädes, för såvitt de ej med särskilt tillstånd voro utrikes resta i Compagniets ärenden, då den frånvarande med de övrigas samtycke ägde att sätta en redlig och förfaren vikarie i sitt ställe.

Compagniet ägde att själv avgöra om de anordningar efter vilka bolagets handel skulle drivas, — blott privilegiet riktigt följdes. Dock skulle det giva intressenter och aktieägare en klar räkning över deras insatta kapital samt den eventuella vinst eller förlust som gjorts, och skulle denna redovisning göras så snart skeppen anlönt från Ostindien och varorna försåls.

Compagniet var förbjudet att namngiva aktieägarna, eller att meddela dessas resp. insatser i bolaget. Affärsböckerna voro hemliga och fingo ej framvisas för någon under vilken förevändning som helst. Skulle någon av de tre directeurerna bryta mot denna föreskrift, eller företaga något mot aktieägarnes affärsintressen, ägde de övriga att göra anmälan hos Commerce Collegium, som då kunde suspendera eller avsätta directeuren, allt efter förseelsens beskaffenhet, under det de övriga två herrarne hade att sätta till en ny person i hans ställe. Intressenterna ägde även att inför domstol lag-söka Compagniet, om de funno sig orätt behandlade i sina affärsangelägenheter.

(Denna stora hemlighetsfullhet kring Compagniet är en av orsakerna till att man så litet känner om dess affärer och intressenternas namn, då t. o. m. rederiets handelsböcker blevo förstörda, sedan revisorerna genomgått desamma.)

16. Compagniet ägde rätt att i sin tjänst anställa så mycket folk det behagade, vare sig skeppsbefäl, supercargeurer, matroser och soldater, och kunde dessa även få vara av utländsk börd. De utlänningar, som ville hitflytta och insätta sina kapital i företaget, ägde därvid samma rättigheter som svenska aktieägare och kunde deras penningar aldrig tagas i beslag eller utmätning. De ägde även att på begäran få svensk medborgarrätt efter stånd och rang.

17. Därest Compagniet, eller dess tjänstemän, under pågående handel och sjöfart blevo hindrade i sitt arbete, oroade eller förfördelade, eller möttes av list och våld, så ägde bolaget att med tjänliga medel hävda sin rätt, var helst i världen saken inträffade. Compagniet fick rätt att möta våld med våld och att behandla alla de anfallande såsom sjörövare och uppenbara fiender. Denna myndighet skulle även införas i alla de sjöpass som fördes av Compagniets kaptener.

Skulle något av bolagets skepp bliva anfallet eller kapat, av vem det vara månne, så utlovade Kungl. m:t att taga sig an saken, så vida Compagniprivilegiets första paragraf följts, (att icke driva handel på andra nationers platser) och att med sin auktoritet under rikets beskydd förskaffa bolaget den önskade ursäkten (samt pekuniär ersättning), varjämte nödiga repressalier eller andra lämpliga åtgärder skulle vidtagas mot den felande.

18. Alla andra Kungl. m:ts undersåtar än dem, som deltog i Compagniets affärer, var det förbjudet att direkt eller indirekt driva någon som helst handel på de angivna orterna i Ostindien, å andra sidan om Goda Hoppsudden, under bolagets femton privilegieår. Den som frestade på en dylik konkurrerande affär, hotades med konungens onåd, skeppens, varornas, ammunitionens samt hela utredningens konfiskering, — alltsammans efter Compagniets anmälan till vederbörande myndighet.

Slutligen gav regeringen Compagniet det löftet, att dess intressenter, vare sig in- eller utländska, särskilt skulle hållas i välvillig åtanke och även erhålla ytterligare förbättringar å det nu meddelade frikostiga privilegiet, därest detta skulle visa sig vara till nytta för handelns vidare utveckling och efter framställning därom från Compagniet.

Compagniets förberedelser.

Sedan det nybildade Ostindiska Compagniet sålunda fått sina privilegier utfärdade av vederbörande, återstodo dock en hel del förberedelser i avsikt att betrygga företagets praktiska genomförande ostört av de utländska konkurrenternas avund.

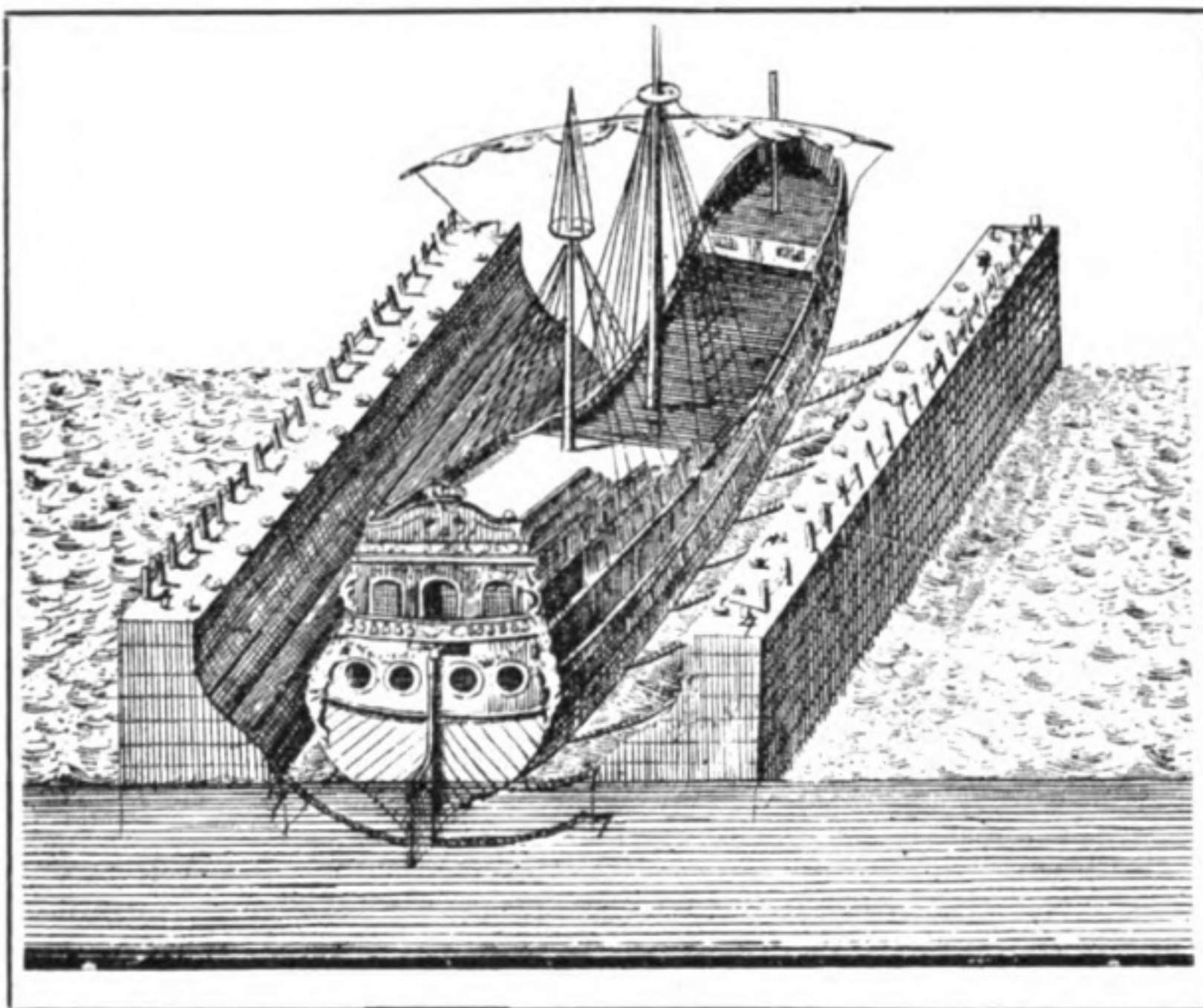
Sålunda blev i enlighet med secreta utskottets skrivelse Compagniets privilegiebrev översatt till både latin och franska språket, samt kopior därav tillställda de utländska sändebuden, varjämte särskilt sjömakterna underrättades om det nya företagets grundläggning. Dessutom blevo i utländska tidningar kungörelser och annonser införda rörande Compagniet och dess privilegier. Sveriges sändebud fingo likaledes befallning att hos resp. utländska makter söka utverka en del förmåner för rederiets fartyg.

Det märktes dock tydligt, att utlandet betraktade det nya svenska Ostindiska Compagniet såsom en högst onödig konkurrent, vilkens uppträdande å marknaden man dock ingalunda kunde hindra, så länge rederiet följde sina instruktioner.

De svenska sändebuden blevo mångenstädes emottagna med ogillande blickar, då de framförde sina ärenden, och särskilt gällde detta den begäran som framställdes, att Compagniets fartyg i händelse av sjönöd och haveri samt vid proviantförstärkning skulle få inlöpa i resp. länders hamnar. Franska regeringen ville ej lämna något dylikt tillstånd av politiska skäl, — nämligen att Sverige så nyligen erkänt den pragmatiska sanktionen och därigenom anslutit sig till Wieneralliansen. Holland svarade artigare, att landet visserligen ville visa svenske kungen all uppmärksamhet, men som det nya Compagniet alltid vore en konkurrent till holländarnes eget stora ostindiska rederi, vore det för mycket begärt, att de skulle kunna understödja detsamma. I England gick det ändå längre, — svenske ministern Sparre vågade ej en gång komma fram med sitt ärende, av fruktan för ett bestämt avslag.

För den som vill göra sig mödan att genomgå alla de aktstycken, vilka växlades i dessa ärenden vid det gamla Compagniets grundläggning, är det synnerligen lärorikt att iakttaga, huru Sveriges ställning uppfattades å skilda håll i utlandet. Notväxlingen hade i många fall en slående likhet med den diplomatiska verksamhet, som vårt land utvecklade under det gångna världs-

Flytdocka, använd i Holland vid reparation av ostindiefarare under 1700-talet.

kriget i avsikt att skydda den svenska neutrala sjöfartens väg över haven.

Utrustningen av det första skeppet tog omsider sin början, och nu framträdde alltmera aktivt Compagniets drivande kraft, — de utländska intressenternas representant, Colin Campbell, en av bolagets första directeurer och verksam inom huvudstadens merkantila liv tillsammans med Henrik König under firman König, Tham, Campbell & C:o. Fr. o. m. år 1732 flyttade hr Campbell till Göteborg, där den ostindiska sjöhandeln nu krävde hans personliga närvaro.

Det första skeppet, som till den regerande konungens ära benämndes »*Friedericus Rex Sueciae*», blev uppriggat i Stockholm samt intog därstädes proviant och ammunition, varefter fartyget seglade till Göteborg. Hrr Campbell och König reste landvägen ned till denna stad samtidigt, därvid den förre medförde en dyrbar handling, som sedermera visade sig vara av största värde.

Den förnäme, högadlige köpmannen var nämligen så intresserad av det nya Compagniets lyckliga genomförande, att han ansåg lämpligt att själv medfölja det första fartyget på dess långväga färd. Campbells kännedom om förhållandena i den fjärran Östern var nämligen grundad på föregående färder i dessa länder, och icke minst omfattade han detaljerna av de ekonomiska spörsmål, som skulle behandlas på ort och ställe.

Av konung Fredrik hade Campbell för detta ändamål utverkat en på latin avfattad officiell fullmakt att vara H. m:t konungens av Sverige ministre plénipotentiaire hos kejsaren i China m. fl. exotiska furstar.

Det första skeppets äventyr.

Den 9 februari 1732 torde alltid vara att räkna såsom en av Göteborgs historiska bemärkelsedagar, ty nämnda datum avseglade den förste svenske ostindiefararen för att uppsöka främmande länder, där Sveriges flagga aldrig förut visat sig.

Under kanonsalut begav sig Campbell ombord, åtföljd av tre landsmän, Graham, Morford och Pike, — Compagniets högtbetrodde supercargeurer, vilka i Ostindien skulle handhava de viktiga merkantila angelägenheterna. Såsom fartygschef hade rederiet förvärvat en av sin tids namnkunnigare sjöhjältar, kaptenen vid amiralitetet, *Georg Herman av Trolle*, vilken förut seglat på Ostindien i utländsk tjänst.

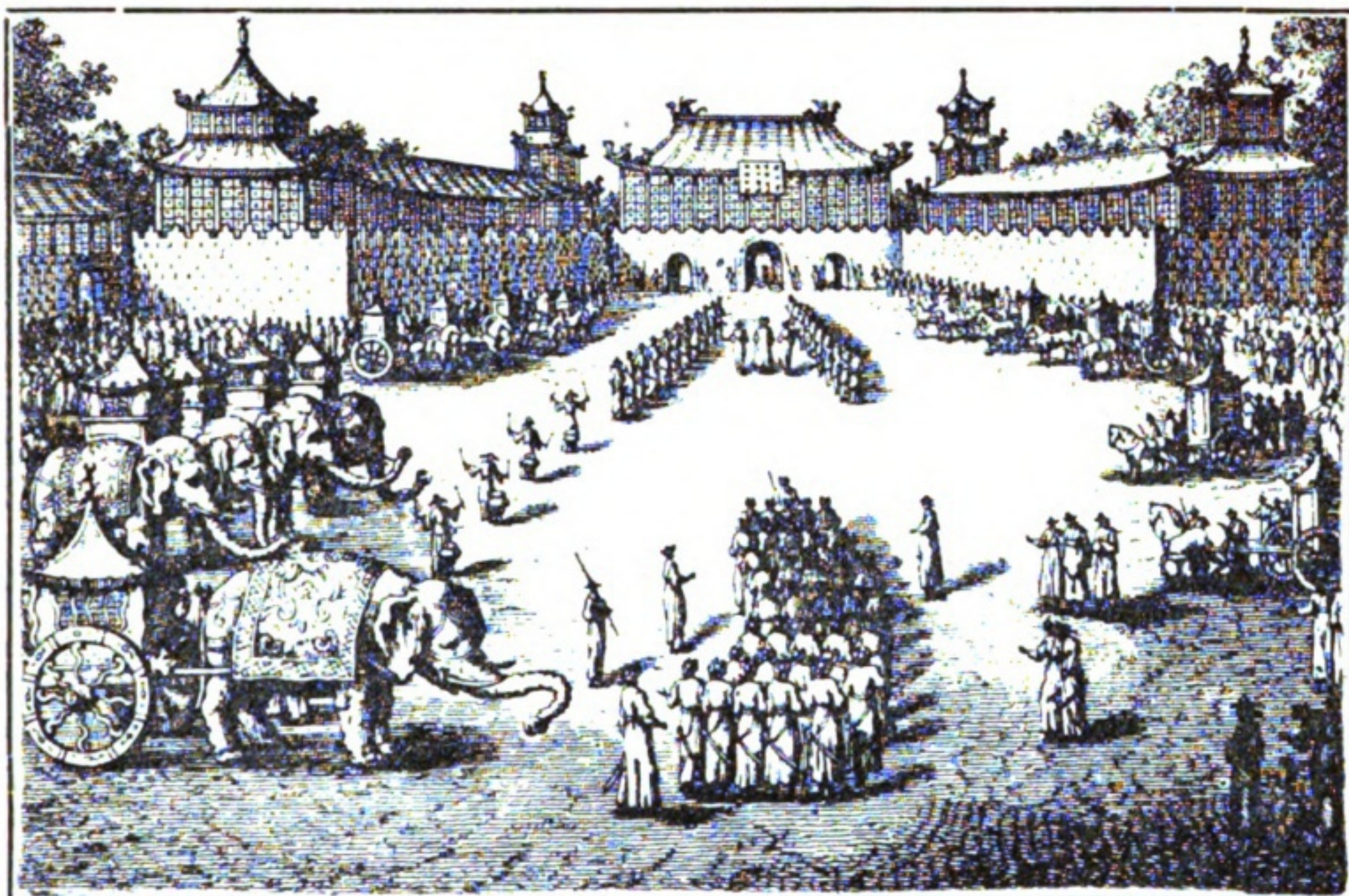
»Friedericus Rex Sueciae» seglade lyckligt runt Afrika och uppnådde omsider China, där goda affärer avslötos, och en betydande returlast intogs. Skeppet styrde åter mot Europa och anlände därvid till den smala passagen vid Straat of Sunda, mellan Java och Sumatra, där ett äventyr mötte de sjöfarande. I sundet lågo nämligen sju främmande fartyg förankrade, men så snart det svenska skeppet närmade sig, satte de samtliga till segel och igenkändes föra holländsk flagg.

»Friedericus Rex Sueciae» sökte då att hastigt segla förbi genom sundet, men vädret var ogynnsamt, varföre kapten av Trolle måste kasta ankar. Holländarne kommo nu närmare, och från det svenska fartyget blev ett bud avsänt ombord till den holländske eskaderchefen, för att höra efter anledningen till de misstänkta manövrerna. Holländaren behöll budbäraren och hans slup hos sig samt kom närmare, under avskjutande av ett signal-skott med order att stryka segel. Följande dag gavs befallning från den holländske chefen, att kapten av Trolle skulle komma ombord med sina skeppspapper, och efter ett rådsslag beslöto holländarne att föra den svenska besättningen ombord å de nederländska skeppen, — med undantag av kaptenen, hr Campbell samt tolv man, vilka fingo kvarstanna på sitt fartyg.

Campbell satte nu upp en skrivelse, däri han protesterade mot detta övergrepp, åberopande den kungliga, svenska flaggans värdighet samt visade, huru ett brott mot folkrätten begåtts på grund av Campbells officiella ställning som ambassadör, varjämte ett traktatsbrott även ägt rum, etc.

Den holländske chefen svarade först, att han ej förstod skriftens innehåll, då den avfattats på svenska, men sedan texten tolkats, meddelade

*En europeisk ambassadör mottages i Peking av kejsaren.
(Kopparstick ur Prévost).*

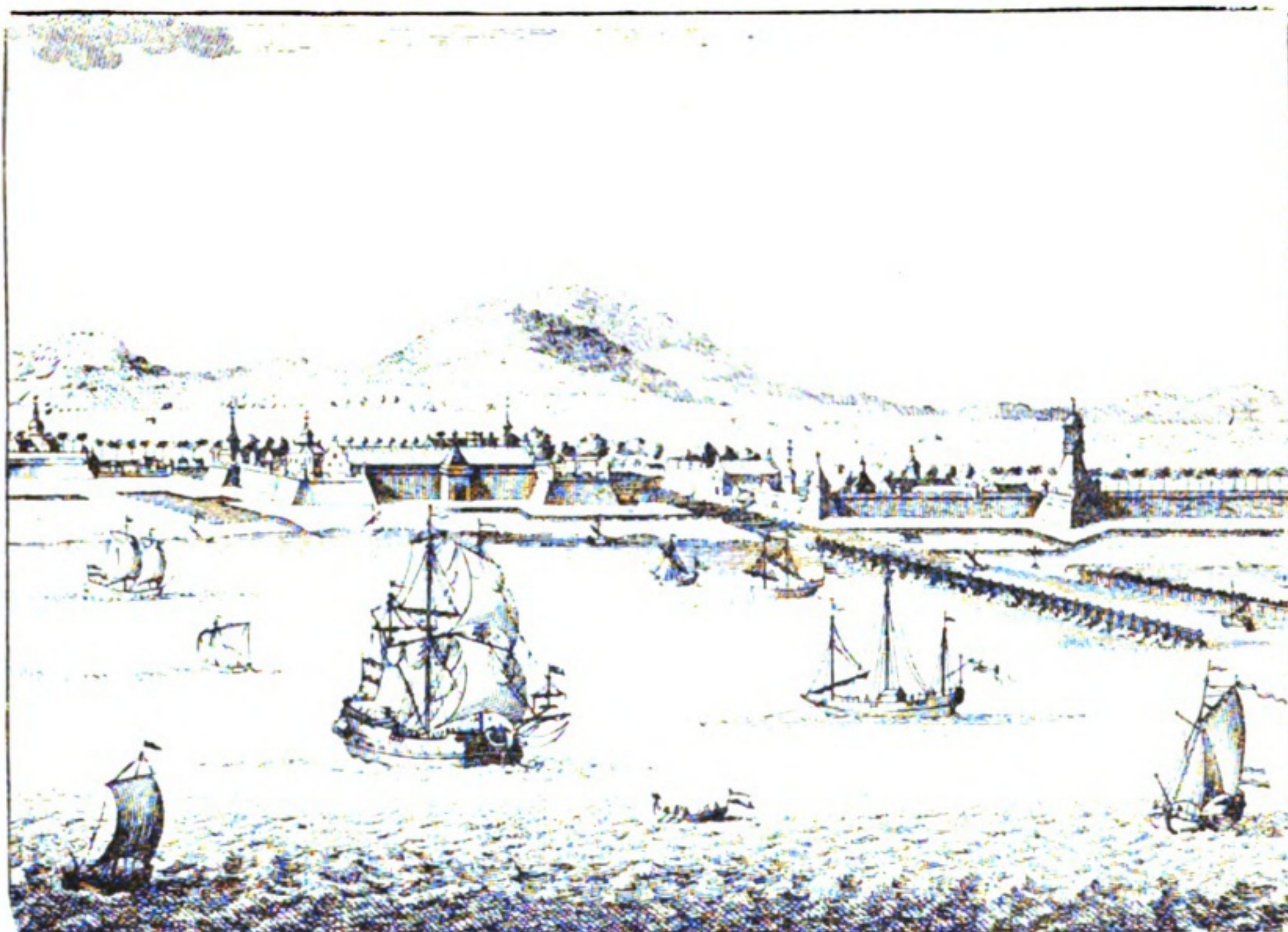
holländaren, att han ej kunde göra något åt saken, enär han handlade på högre order och därjämte hade befallning att föra det svenska fartyget till Batavia. Han tillade även, att om också konungen av Sverige befunnit sig ombord, så hade detta icke kunnat hindra vad som skett, men hoppades dock holländaren, att det hela skulle ordnas, så snart man kom fram till Batavia, där det stora nederländska Compagniet hade sitt huvudsäte.

Så skedde även, och sedan Campbell inför vederbörande uppvisat sin kungliga fullmakt, frigavs »Friedericus Rex Sueciae» åter med en del ursäkter, därvid bl. a. meddelades, att holländarne av fruktan för främmande konkurrenter strängt bevakade sina kolonier och att man i det svenska fartyget trott sig finna en ostindiefarare under falsk flagg, och i så fall förmodligen tillhörande något rederi, som saknade traktatsenlig rätt att driva sjöfart i dessa farvatten.

Enligt Campbells uppfattning skulle även en falsk rapport hava kommit holländarne i Batavia tillhanda från Canton, däri det påstods, att »Friedericus Rex Sueciae» vore ute i olovliga ärenden och därför borde hejdas i sin hemsegling.

Genom dröjsmålet i Batavia hade vindförhållandena blivit ogynnsamma, och färden genom Straat of Sunda tog tre hela veckor. Detta förorsakade en dryg försening under seglingen runt Goda Hoppsudden, och många av

*Batavia under 1700-talet.
(Kopparstick ur Prévost).*

besättningen dogo under resan genom klimatets verkningar. Skeppet måste t. o. m. slutligen gå in i norsk hamn och där värva en del nya matrosar för att kunna klara sig fram till Göteborg.

Äventyret visar med vilken misstänksamhet man i Ostasien betraktade det svenska Compagniet, om vilket det alltjämt på många håll sades, att detsamma endast vore en maskerad gengångare av det misslyckade österrikiska Compagniet i Ostende, — en tanke, som särskilt fann stöd i det stora antalet utlänningar bland det svenska rederiets tjänstemän.

Efter hemkomsten uppsatte Campbell en skrivelse till Compagniets direction med rapport om händelsen, varefter svenske ministern i Haag fick i uppdrag att begära förklaring hos holländska regeringen samt fordra ersättning. Den senare svarade dock, att den icke kände till saken, och att holländska Ostindiska Compagniets directeurer ej heller kunde förklara händelsen, då de icke med sista posten från Batavia fått någon som helst notis om det passerade. Hela den diplomatiska aktionen torkade in på papperet, då »Friedericus Rex Sueciæ» oskadad och med dyrbar last återkom till Göteborg, samtidigt

som föreställningarne skulle framföras i Haag. Dessutom hade Campbell och de styrande ombord på skeppet redan i Ostindien gjort upp med holländarne, som fritogos från vidare efterräkningar, mot det att den svenska sjöfarten hädanefter fick vara i fred, och de nitiska kaparne bestraffades.

Resultatet av den första expeditionen blev synnerligen lyckat ifrån affärssynpunkt, därvid den hemförda lasten såldes på auktion för 900,000 daler silvermynt, vilket gav aktieägarne en utdelning av ej mindre än 25 % å deras insatta belopp.

Compagniets krig mot England.

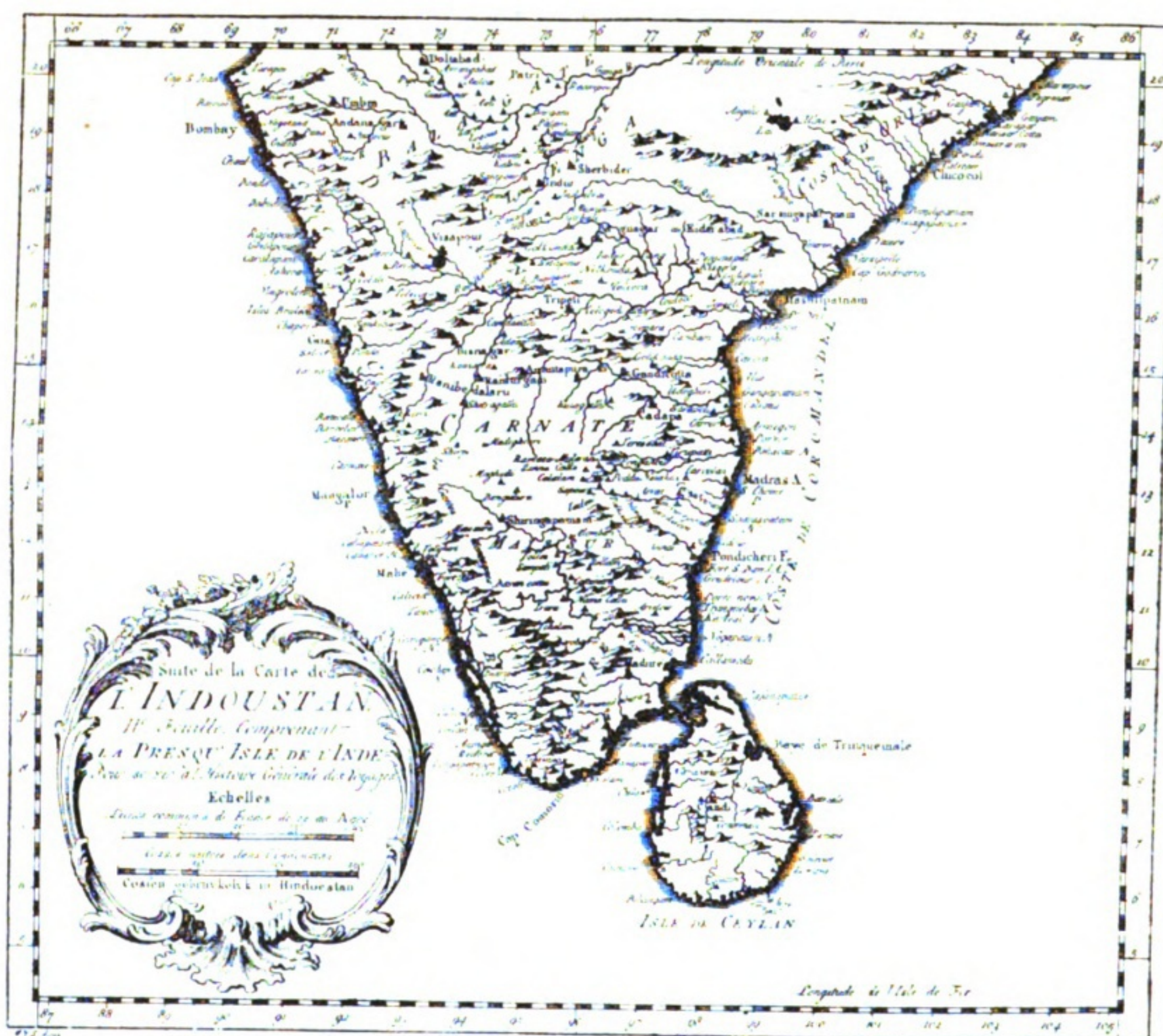
Ostindiska Compagniets andra skepp, — det till drottningens ära uppkallade »*Ulrica Eleonora*» (f. d. engelske ostindiefararen »*Heatcot*»), råkade ut för betydligt svårare motgångar i konkurrenternas asiatiska farvatten.

Fartyget avseglade från Göteborg i januari 1733 under befäl av kapten *P. von Utfall*, och såsom ledare av de merkantila förrättningarna medföljde även denna gång fyra engelska supercargeurer. Såsom destinationsort angavs den å sydostkusten av Indiska halvön belägna frihamnen Porto Novo, där man hade för avsikt att grunda ett svenskt faktori, d. v. s. en fast upplagsplats med magasin och kontor, som sedan skulle tjäna såsom operationsbas vid Compagniets ostindiska handel. På grund av ortens egenskap av frihamn beräknade man att ostörd få fullfölja dessa planer och erhöll även av landets exotiske härskare, naboben av Arcot, tillåtelse att bygga faktoriet samt en fästning till dess skydd. Den indiske fursten hade dock sina aningar om engelsmannens avund mot sjöfarande konkurrenter och varnade den svenska expeditionen för »herrarne i Madras», såsom han sade.

Det dröjde ej heller länge, innan dessa gävo livstecken ifrån sig, under ledning av sin guvernör, *Thomas Pitt*. Denne man, stamfader till den ryktbara engelska statsmannasläkten och mest bekant genom den stora diamant han förde från Indien till Europa (nuvarande franska statsjuvelen »*Regenten*»), satte sig genast igång för att bekämpa konkurrenten. För detta ändamål sände han ett bud till franske guvernören *Le Noir* i Pondicherry, då ju dennes plats låg närmare Porto Novo, varigenom det svenska faktoriet lättare kunde anfallas av fransmännen.

De skäl, som anfördes av Pitt i hans brev till *Le Noir*, voro bl. a., att om det svenska fartyget i fred finge driva sin handelsrörelse utan att hejdas, skulle snart flera skepp komma efter. Då nu det svenska Compagniet ingalunda hade så stora omkostnader som de engelska och franska rederierna på Ostindien, vore det så mycket lättare för det svenska att i det följande kunna

Karta över Indiska halvön, 1700-talets mitt.
(Porto Novo är å kartan beläget strax ovan Ceylons nordspets.)

konkurrera och även ruinera dessa maktens gamla handel därstädes. F. ö. ansåg Pitt i sitt brev till fransmannen, att man ingalunda beginge någon olaglighet genom att sålunda ingripa mot det svenska fartyget, enär, enligt hans förmenande, dess besättning till största delen bestod av flyktingar från både England och Frankrike, vilka av tvetydiga orsaker måst lämna sina resp. hemland och tagit tjänst under svensk flagg.

I Porto Novo skedde vissa högtidligheter vid ankomsten, och påbörjades arbetena i land utan att störas av några politiska händelser. Enligt en gammal berättelse kommo »de moriske konungarne» ombord med sina fruntimmer och blevo därvid mottagna med »fullt spel» samt sexton salutskott. Furstarne genomsågo skeppspassen och andra handlingar, varefter en formelig överenskommelse avslöts om anläggandet av det svenska ny-

bygget. Därefter fördes lasten i land, bestående av fjorton kistor spanska silverpiastrar, — att användas för returlastens inköp, — en mängd packor med scharlakansfärgade tyger, järn, stål och bräder, samt därjämte proviant och ammunition för det femtiotal man af besättningen, som skulle bilda nybyggets garnison.

En hel månad låg »Ulrica Eleonora» kvar i Porto Novo, men då den oroliga orkanperioden snart nalkades, ansåg vederbörande lämpligast att uppsöka en säkrare hamn, varför kapten v. Utfall seglade med skeppet till Bengalen, under det supercargeurerna samt garnisonen kvarstannade vid faktoriet.

Under tiden hade guvernören Pitt avslutat sina förberedelser, och då hans franska kollega i Pondicherry i det längsta tvekade, hade Pitt vederbörligen besökt Le Noir samt slutligen förmått denne att medverka vid svenskarnes fördrivande. De båda guvernörerna satte nu gemensamt upp en liten armé på 200 man (andra uppgifter säga 700), och under befäl av kapten de la Farelle marscherade truppen mot svenska faktoriet, med order att begära utlämnandet av alla fransmän och engelsmän, som voro i svensk tjänst, samt beslagtaga alla varor, som ej kunde anses såsom ren svensk egendom.

Det nygrundade faktoriets fåtaliga besättning kunde ej göra motstånd, och redan dagen efter anfallet hade kapten de la Farelle nått sitt syfte. Kaptenen satte sigill på magasinen och lämnade en officer att bevaka platsen samt ingav två dagar senare ett inventarium över varorna, vilka därefter transporterades till guvernören Pitt i Fort St David dit även den svenska besättningen på egen begäran blev förd.

Några dagar därefter hade Pitt granskat fartygets handlingar och kunde nu meddela sin vän Le Noir, att hans aningar besannats och att den svenska ostindiska expeditionen i själva verket vore en engelsk dylik och att två tredjedelar av hela affären tillhörde engelska män.

Under det dessa händelser utspelades i Porto Novo, låg kapten v. Utfall i Bengalen, där han tacklade av hela skeppet samt till och med lyfte ur stormasten i och för reparation. Då kommo smygande rykten genom Indien om det passerade och på julafton 1733 fick kaptenen bestämd notis om katastrofen.

Troligen hade ryktet nått fram genom hinduerna, ty redan tredjedag jul märktes, att infödingarna voro i rörelse. Ej mindre än 300 kanoter kommo nämligen roende mot »Ulrica Eleonora», fullsatta med beväpnade män, vilka beredde sig att äntra ostindiefararen.

Kapten v. Utfall lät dock ej överraska sig utan satte sig till motvärn, och efter några dagar drog den stora flottan å färde, sedan de båda stridande

mest sökt skrämman varandra genom musikaliska prestationer, svenskarna med skeppets larmtrumma och infödingarna genom blåsande i horn.

Nu fick kaptenen brått att åter sätta upp stormasten samt seglade genast över till Porto Novo, för att se vad som kunde göras. Vid framkomsten till hamnen möttes han av två engelska och franska krigsskepp, som genast började att skjuta skarpt. »Ulrica Eleonora» svarade med sina kanoner men lät icke locka sig i den fälla, fienden utsatte genom att visa svensk flagg å faktoriet, för att lura v. Utfall att segla in i hamnen.

När intet mera var att uträtta, fann kaptenen lämpligast att segla hem och satte kurs på den holländska kolonien å Ceylon, — i trettiosex timmar förföljd av de båda fartygen, som sköto oavbrutet, dock utan egentlig skada för det svenska skeppet. Vid ankomsten till det holländska faktoriet blev v. Utfall dock avvisad på befallning av överguvernören, — trots att ömsesidig salut utväxlats. Någon proviant fick ej köpas, och vid vattenstället satte holländaren nära 400 man för att hindra svenskarne att fylla sina reservoirer.

Några främmande köpmän ombord, som medföljde från Bengalen, gåvo v. Utfall då det rådet att anlöpa kusten av Malabar under portugisisk flagg, som måhända skulle göra bättre effekt. Resultatet blev dock likadant, och då svenskarna höllo på med vattenhämtningen, kommo 600 man holländska soldater och körde bort dem, så att 33 järnbandade vattenfat måste lämnas i sticket, varjämte 17 man togos till fånga.

Då seglade kapten v. Utfall vidare till ön Digorei, där något vatten och ett par sköldpaddor erhöles. En storm drev dem åter till havs men omsider uppnåddes Mauritius, där de blevo mottagna av fransmännen med stor gästvänlighet och fingo kvarstanna i sju månader, så att besättningen fick vila ut, under det skeppet reparerades. På hemresan anlöptes ön Ascension för proviantering, varefter kursen gick norr om Skottland direkt till Göteborg, dit fartyget anlände jämt på dagen två år efter avfärden. Af skeppets 103 mans ursprungliga besättning hade 70 tagits till fånga, 17 man dött ombord eller drunknat samt 16 man rymt. Vid återkomsten till Göteborg funnos endast 48 man ombord, däribland ett dussin hinduer, de sista överlevande av ett fyrtiotal infödingar, som värvats i Bengalen.

En obetydlig last hemfördes för Compagniets räkning, men däremot fanns en del varor ombord, som ägdes av några främmande köpmän, vilka medföljde till Göteborg, där de även sålde sina ägodelar.

Långt före »Ulrica Eleonoras» återkomst hade nyheten om dess äventyr i Indien nått Sverige, och de styrande vidtogo snart åtgärder för att få upprättelse.

Våra sändebud i Paris och Londen fingo även under sommaren 1734 order att begära skadeersättning åt Compagniet, som därvid påvisade, att »Ulrica Eleonoras» last varit värd 61.000 pund sterling, och att man i utbyte för densamma beräknat få en returladdning, som i Göteborg skulle hava inbragt ej mindre än 850.000 daler silvermynt. Därjämte fordrades ersättningar för alla andra förluster, som åsamkats.

Härmed inleddes en diplomatisk skriftväxling, som varade i hela sju år och som tidvis gick så trögt, att klagomål däröver t. o. m. anfördes i svenska riksdagen 1738.

Fransmännen skyllde på engelsmännen, och dessa senare åberopade sina lagar och parlamentsakter, vilka faktiskt förbjödo engelska undersåtar att göra affärer i Ostindien utanför det stora privilegierade brittiska Compagniet. Engelska regeringen dröjde i nära tre år, innan minister Sparres inläga besvarades, och sedan ytterligare underhandlingar bedrivits i några år, kom det äntligen därhän, att engelska sändebudet i Stockholm erbjöd 12.000 pund sterling såsom slutlig ersättning för hela affären. Samtidigt måste dock det svenska Compagniet förbinda sig att hädanefter ej begagna några engelska undersåtar i sin tjänst.

»Ulrica Eleonoras» expedition var sålunda i flera avseenden misslyckad och förlustbringande, men den påföljande ostindiefararen gjorde goda affärer, därvid Colin Campbell åter medföljde såsom ledare. Compagniet besegrade efterhand de första svårigheterna, och inom ett tiotal år hade rederiet vunnit verklig stadga och ett gott namn såsom vinstgivande affärsföretag.

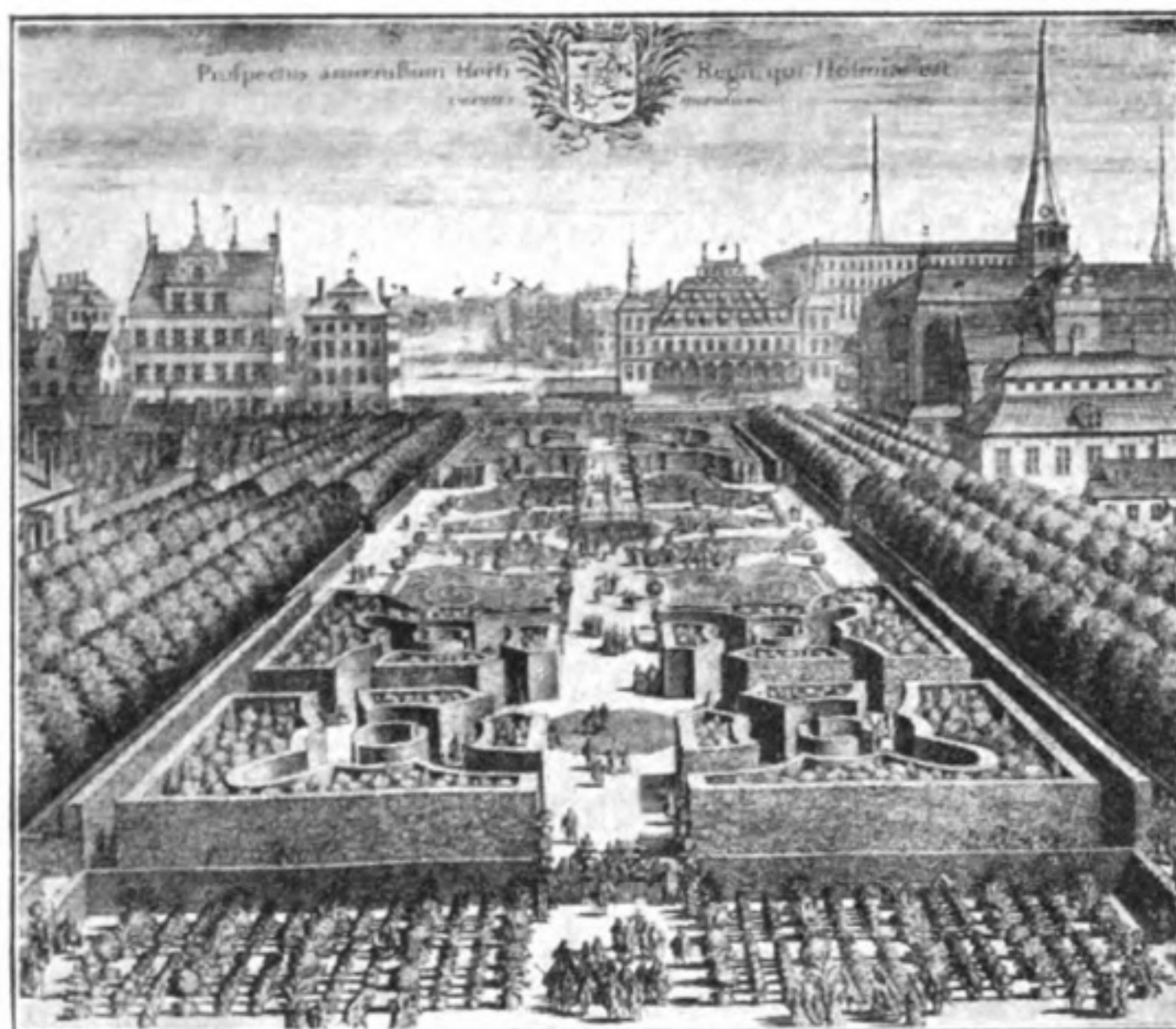
Under den första oktrojen byggdes ej mindre än 12 fartyg, vilka samtliga avseglade från Göteborg och som sammanlagt gjorde 22 resor till Canton och tre resor till Bengalen. Två fartyg gingo helt förlorade, under det några gjorde haveri, men trots dessa direkta förluster vart vinsten ej ringa, och efterhand blevo Compagniets aktier högt värderade papper.

Compagniets grundfond utgjorde från början 450.000 daler silvermynt och då den första oktrojen utgick, visade det sig, att vinsten sammanlagt uppgick till 813 procent å det insatta kapitalet.

Den ostindiska inbördesfejden i Sverige.

Under det de bengaliska piraterna i Ostindien sökte skrämma bort v. Utfalls fartyg från sin kust genom hornblåsning, så funnos samtidigt hemma i Sverige en hel del gott folk, som ställde till med ett värre politiskt basunblåsande för att hetsa upp vederbörande mot Ostindiska Compagniet.

*Svensk prakt i forna dagar: Kungsträdgården i Stockholm, 1700-talet.
(Ur Sueciaverket).*

Man må nämligen ingalunda tro, att den gamla striden om det ostindiska handelsbolagets nytta eller skadlighet för riket alldeles avstannat, sedan oktrojen äntligen utfärdats, och Compagniet kommit i gång.

De, som i det föregående ständigt ogillat den vågsamma affären, gävo sig ej så lätt i första taget, och till deras krets sällade sig efterhand en mängd andra intresserade, som av skilda skäl ej tålde den ostindiska handeln.

Det fanns ej heller i hela Sverige någon bättre affär än denna, vilket snart nog visade sig, och den kungliga svenska avundsjukan väcktes även inom kort bland dem, som ej blivit i tillfälle att få vara med i företaget. Dessa avundsmän fingo även i sällskap en del andra personer, som av rent patriotiska skäl ej gillade Compagniet, på grund av den myckna utländska import som framkallades. Man levde i en tid, då den utländska lyxen skulle motarbetas, och de inhemska fabrikerna tvärtom borde understödjas med alla medel, och under dylika omständigheter vore ju den ostindiska handeln en styggelse genom allt det chinesiska kram som infördes o. s. v.

Redan innan Compagniet hunnit utrusta sitt första fartyg, började anfallen, och en särskild broschyr måste utgivas av bolaget för att lugna den allmänna opinionen. Denna publikation utgavs i Stockholm såsom ett slags veckotidning, och dess redigerande anförtröddes åt en av Colin Campbells personliga vänner. Skriften bar den omständliga titeln: »Otrolige

*Manufakturstaden Alingsås vid 1700-talets början.
(Ur Sueciavirket).*

nya tidender, eller Correspondence öfwer de nya svenska handelsprojecter», och utkom i sju löpande nummer. Efter de första sammanstötningarna med de utländska sjömakterna, därvid regeringens inskridande måste begäras för att skaffa Compagniet dess rätt gentemot prejerierna, blevo anfallen häftigare mot bolaget. När sedermera de första ostindiska varorna började komma ut i den svenska marknaden, fingo vedersakarne tydliga bevis på denna imports skadlighet, och därtill kom snart nog avunden över Compagniets goda affärer, varom ryktet talade så ofta.

Det igångsattes efterhand ett verkligt skrivarekrig mot Compagniet, och då man under detta tidevarv ej ägde någon utvecklad tidningspress, med dess insändare och ledande artiklar, tillgreps den offentliga broschyren såsom ett medel att påverka vederbörande. I många fall voro dessa stridskrifter så överdrivna i sina anklagelser mot Compagniet, att de enfaldiga attackerna snarare bidrogo att stärka bolagets ställning.

Sålunda sades det i en av ströskrifterna, att »det är visserligen sant att genom Compagniet en mängd personer utbildas till dugliga sjömän, men huru många omkomma ej på sjön under resorna.» Titlarna på de många broschyrerna äro även rätt betecknande för tidens skrivsätt, och vi anför här några stycken: »En väns brev utur Stockholm till sin vän i Göteborg, angående det Ostindiska Compagniet»; »En väns svar utur Göteborg»; »Närmare undersökning om den ostindiska handelns nytta...»; »Mediation mellan Ost. Comp. och dess motståndare», m. fl., m. fl.

Några av dessa skrifter voro riktade mot Compagniet, — andra åter utgivna till bemötande och försvar, vartill kommo flera av mera neutral beskaffenhet. I den av statsekreteraren Carleson utgivna skriften »Hushållsråd» togs Compagniet i försvar, och bland övriga män, som verkade med sin penna, var även Magnus Lagerström, — sedermera känd såsom en av Compagniets främste directeurer och en stor befrämjare av svensk vetenskaplig forskning i Asien.

Bland de påståenden, som i dessa skrifter framkommo *mot* Compagniet, funnos sådana uttalanden, som att »de främmande, som få smulorna, böra tacka men ej bjuda till för att rycka brödet ur munnen på barnen (i Sverige) ». Ostindiska handeln liknades vid »de magra nöten, som uppsluka all landets fetma»; vid »en svamp, som utsuger blod och märe och lämnar ett torrt benrangel kvar»; vid »en magnet, som ej skall underlåta att draga till sig, så länge en stång järn finnes kvar i Sverige.» »Att kläde utföres är ingalunda bra, då vi ej tillverka nog för eget behov»; likadant påstående rörande fartygens proviant, »då vi ej ha tillräckligt livsmedel i landet»; »järn, koppar o. d. avsättes med större fördel i Levanten», o. s. v. i samma stil.

Det var ingen ända på klagovisorna, och det sades rent ut, att efter oktrojens femtonåriga giltighet för Compagniet torde varenda styver vara gången ur landet och istället endast finnas kvar: »utslitet siden, urdrucket thé och sönderslaget (ostind.) porslin».

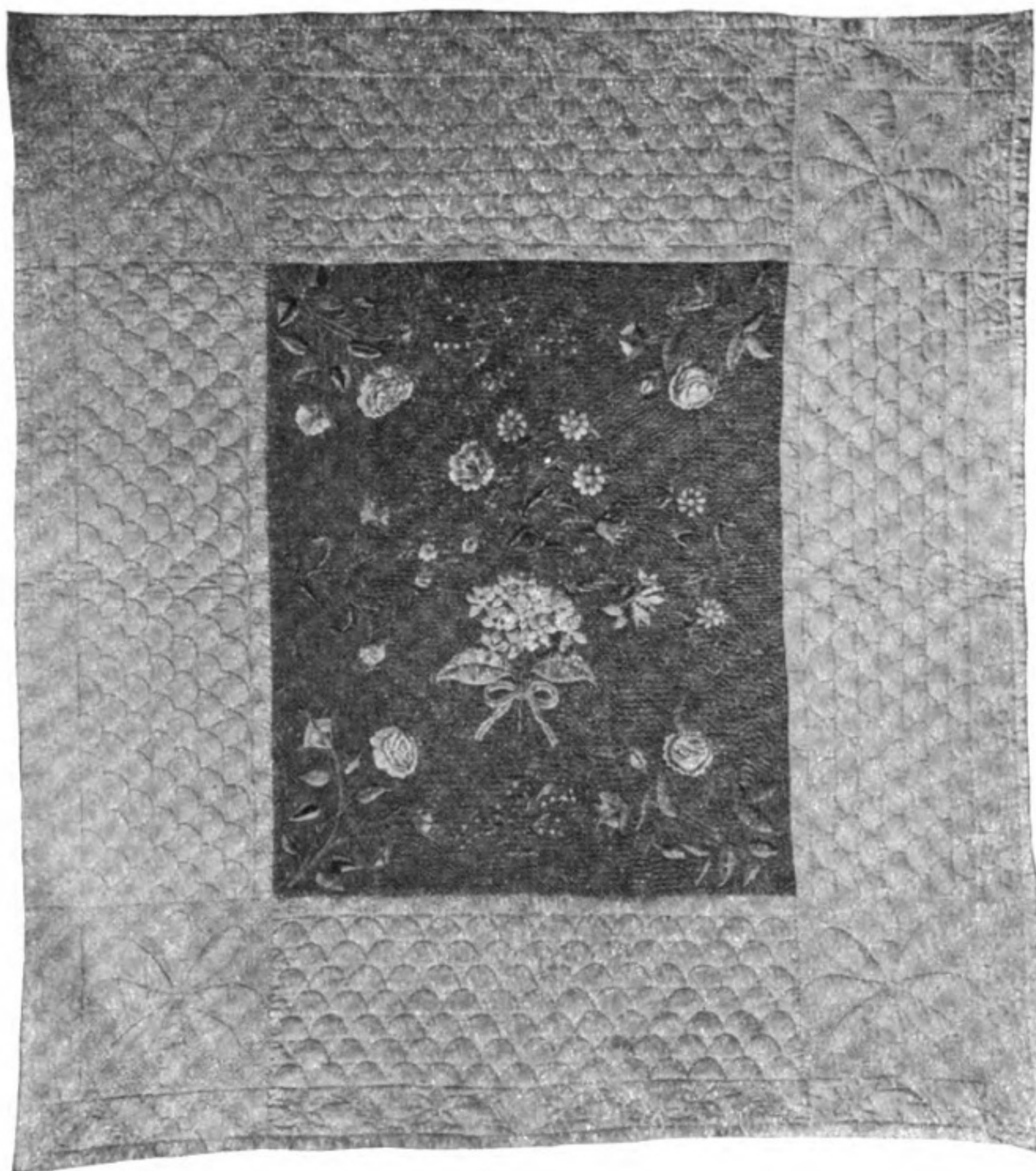
En särskild anledning till klander mot Compagniet låg i den utförsel av *silver*, som ägde rum, då ju fartygen i Cadix medtogo åtskilligt av denna metall i rent mynt, för lasternas inköp i China. Härigenom ansågs, att den svenska nationalförmögenheten så småningom minskades, under det blott utländskt skräp kom in i landet, särskilt som man vid silvrets förvärvande måste offra betydande kvantiteter svenska varor i utbyte.

För varje ostindiskt fartyg, som återkom till Göteborg med full last, växte upp en storm av anfall mot Compagniet, särskilt sedan det blivit brukligt för skeppsfolket att införa egna varor från China, för att antingen själva behålla desamma eller försälja dem under hand. Likaledes fingo även andra än yrkesmässiga handelsmän göra inköp vid skeppsauktionerna i Compagniets magasinshus i Göteborg, och detta stötte borgerskapet, som höll styvt på sina privilegier. Då man därtill på grund av Compagniets hemlighetsfulla bokföring ej kunde bedöma importens storlek och vinst, växte ryktena om dess omfång, och så retades folk även härav.

Många av anmärkningarna hade säkerligen ett visst fog för sig, särskilt som Compagniets privilegier voro synnerligen goda, ehuru något svävande i tillämpningen, lämnande rätt stora merkantila friheter åt rederiets delägare, med hänsyn till rådande ekonomiska tänkesätt. Å andra sidan var det förhastat att redan under bolagets första år helt söka nedgöra detsamma, utan att även undersöka de möjliga fördelarna för riket i dess helhet och resultatet av en vidare utveckling.

De klagande nöjde sig ej med att i skrift anfälla Compagniet utan togo snart riksdagen till hjälp för att komma åt bolagets verksamhet.

*Chinesiskt vaggfäcke, importerat av Ost. Comp.
(Tillhör överstelöjtnant H. Fröding.)*

Redan 1734 — alltså blott två år efter rederiets start — klagade borgarståndet över Compagniets riksfördärv, varjämte Stockholms och Göteborgs fullmäktige var för sig gjorde anmälan om vissa missbruk.

Compagniet tillmötesgick då den allmänna meningen genom att frivilligt avstå från import av vissa tygsorter, men anfallen fortsattes efterhand vid varanda riksdag, så att en mängd jämkningar måste företagas ifråga om Compagniets affärer för att något lugna opinionen. Compagniets ledande män förstodo även på ett skickligt sätt att använda klagomålen genom att t. ex. införa råsilke till billigt pris för den inhemska industrien, genom att indraga skeppsfolkets varuimport och ersätta densamma med s. k. privilegiepenningar m. m.

Sidenfabrikanternas klagomål voro särskilt ägnade att väcka uppmärksamhet, emedan dessa representerade en gryende svensk industri, utgörande en av de med statsunderstöd drivna »manufacturerna». Det vore ju även tydligt, att om stora mängder ostindiskt siden obehindrat finge inkomma i riket, så skulle de svenska väverierna i längden ej kunna tävla med denna konkurrenshandel. Därtill kommo även de försök, som samtidigt anställdes i vårt land med inhemsk silkesodling i avsikt att just undvika den dyrbara importen av de svenska sidenfabrikernas råmaterial. I spetsen för dessa försök stodo sådana män som Triewald, Linné och Alströmer m. fl.

Då striden om den ostindiska handeln som bäst pågick, hade den svenska sidenindustrien nått synnerligen långt i sin utveckling, så att den efterhand blev en nationalekonomisk faktor att räkna med. Statistiken visade årligen växande siffror, och omkring 1760 voro ett tusental vävstolar i gång inom Sverige, sysselsättande c:a 3.000 arbetare samt med en årstillverkning av 1.300.000 daler silvermynt.

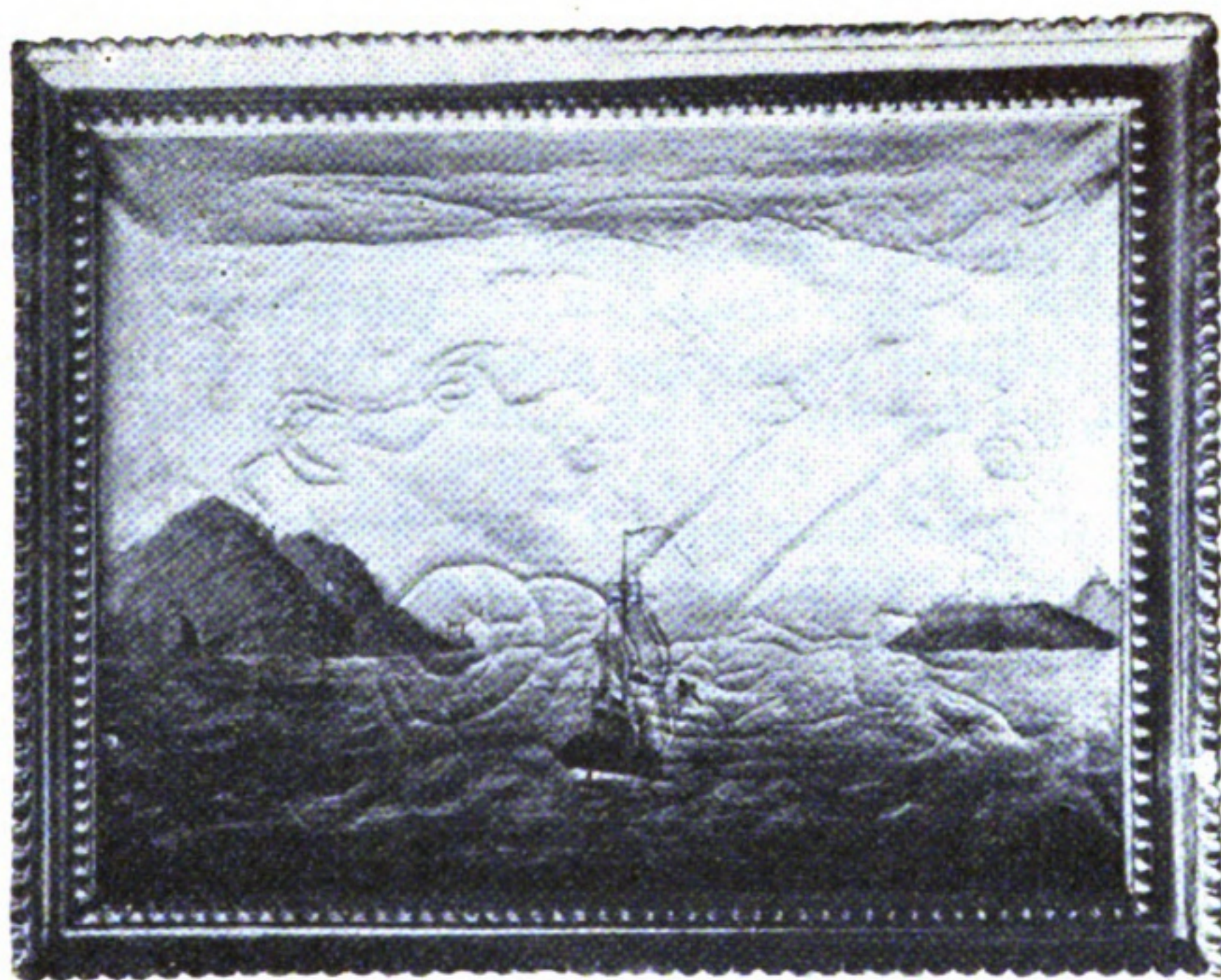
Ny oktroj — nya stadgar.

Så småningom blevo klagomålen allt svagare, ju längre tiden framskred, men å andra sidan började Compagniets första oktroj att lida mot slutet, och då dröjde ej de stora konkurrentintressena att röra på sig i avsikt att förvärva Compagniets privilegier till nästa period. Det var nämligen ingalunda säkert, att det första rederibolagets direction återigen skulle få sina exklusiva rättigheter förnyade, — så växlande som de handelspolitiska partistriderna artat sig under den förflutna perioden.

Då tiden nalkades för de gamla privilegiernas utlöpande (1746), hade ett flertal skickliga affärsmän efterhand insett, vilka verkligt stora vinster Compagniet givit under årens lopp, — cirka 30 proc. årligen å de insatta kapitalen. Många av vårt lands mest ansedda affärshus sökte därför att i tid försäkra sig om förhand vid de nya privilegiernas utfärdande, och den 23 sept. 1745 ingåvo hrr Abraham & Jacob Arfwedsson — två av Frihetstidens förnämsta storköpmän i Stockholm — en skrift till K. M:t med anhållan om att få övertaga den ostindiska rederihandeln på synnerligen goda villkor för statskassan.

Knappt fjorton dagar senare inkom en ny ansökan, undertecknad av hrr ceremonimästaren Carl Broman och handelsmannen And. Plomgren, och slutligen gjordes en hemställan från det första Compagniet att få sina rättigheter förlängda i laga ordning. Commerce Collegium mottog hand-

Svensk ostindiefarare på insegling till Canton
(Samtida målning å Göteborgs Museum.)

lingarne, men som den gamla striden om Compagniets nytta var i färskt minne ansågs, att privilegierna betydligt borde ändras för att undvika bråk. En särskild kommitté tillsattes även för att utarbeta nya privilegier för denna rederirörelse.

Som det första Compagniet kände sig osäkert om framgången hos vederbörande beträffande de dyrbara privilegiernas förnyande, lyckades dess ledande män att åtstadkomma en allians med hrr Broman och Plomgren samt det ansedda handelshuset Grill. Härigenom vann företaget en betydligt ökad auktoritet, och efter mycket skriveri fick Compagniet omsider behålla sina rättigheter, sedan dock privilegierna genomgått en grundlig reform med stöd av den gångna tidens erfarenheter. Utrymmet tillåter ej att omtala alla de förhandlingar, vilka föregingo detta riksviktiga beslut, som vi nu endast betrakta såsom en historisk detalj ur Frihetstidens politiska liv, men som på sin tid var en fullt så brännande fråga som våra dagars stora ekonomiska spörsmål, med alla deras små stridigheter.

Enligt den nya oktrojens föreskrifter skulle Compagniet för varje hemkommet fartyg betala 50,000 daler silvermynt, eller motsvarande belopp i goda växlar på Hamburg och Amsterdam. Till Göteborg skulle erläggas

2 daler pr läst av fartygets dräktighet, och till konvojkommissariatet 600 daler pr fartyg. Directionen bestod av sju herrar, därav minst fyra bosatta i Göteborg. I händelse någon directeur avginge, skulle directionen samt de tolv huvudparticipianterna (de störste delägarne) välja en ny man, och hade därjämte dessa i uppdrag att årligen granska Compagniets ytterst hemliga räkenskaper. Den lägsta insatsen i Compagniet utgjordes av 600 daler, och var det tillåtet, att, om tiden så medgav, upprätta en »stående fond» inom bolaget (ett fast aktiekapital). Oktrojen omfattade nu 20 års tid framåt.

Tullen var synnerligen sträng, men å andra sidan betalade Compagniet endast 20 procent i utförseltull. Bolaget ägde att antaga egna hantverkare, oberoende av skråväsendet, varjämte alla i Compagniets tjänst varande personer med familjer voro befriade från skatt, utom för deras enskilda rörelse å fast land i Sverige.

Compagniet fick sin egen flagga och eget sigill. Flaggan var svensk av vanligt mått men förde därjämte Compagniets initialer (S. O. I. S.). Sigillet framställde ett mot solen (d. v. s. åt öster) seglande skepp, med tre kronor över, samt inskriften »Sigillum Societatis Ind. Oriental. Suec».

Compagniet vinner framgång.

Det nya Compagniet vann sina privilegier under förhållanden, då lärdomarna från den första oktrojen alltmera blivit praktiskt omsatta i af-färslivet, och då allmänheten så småningom insett fördelarna av den ostindiska handeln.

Det visade sig även, att de gamla anfallen mot bolaget betydligt mattat av i styrka, och även höga vederbörande betraktade nu Compagniet såsom en värdefull svensk affär. Bolaget fick t. o. m., då så erfordrades, av kronan inköpa allehanda skeppsmaterialer, så snart den privata företagsamheten inom landet ej var i stånd att fort nog utföra leveransen.

Compagniet betalade även ordentligt och utan prut, och det märktes snart, att bolaget gjorde goda affärer samt i anslutning härtill sökte stå väl med de styrande. Men å andra sidan förstodo vederbörande även att avpressa det rika rederiet åtskilliga större summor, när nöden blev för stor i statskassan, såsom t. ex. år 1760 då en verklig penningekris drabbade vårt land. Efter en del mindre åderlåtningar utpressade Rikets ständer 1765 ej mindre än 450,000 daler av Compagniet men samtidigt gavs det löftet, att för framtiden inga ytterligare krav skulle göras.

Den nya oktrojen inleddes bl. a. med byggandet av ej mindre än fem nya fartyg, som gjorde tolv resor till Canton och två turer till Suratte. Vin-

sten blev även betydlig under loppet av denna privilegieperiod och beräknas till mer än 500 procent å det ursprungliga kapitalet. Före år 1753 gjordes ett bestämt sammanskott för varje resa, men efter denna tidpunkt satsade delägarne en »ständig fond» — ett verkligt bestämt aktiekapital, som var oberoende av fartygens expeditioner. På grund av det otroliga hemlighetsmakeriet med Compagniets affärer och handelsböcker är det nu omöjligt att få en inblick i denna fonds storlek m. fl. detaljer. Det heter även i en äldre anteckning rörande Compagniet, att »böcker och räkenskaper översågos vart tredje år av vissa revisorer, valda av aktieägarne, och sedan revisorerna, som under tystnadsplikt fingo upplysning om bolagets hemligheter, godkänt directionens och ämbetsmännens förvaltning, blevo alla de granskade räkningarna förstörda, så att intet vidare åtal kunde förekomma.»

När man besinnar den vikt, som i våra dagar lägges på handelsböckers rätta förande, det genomgående kravet på ärliga deklarationer samt affärshandlingars tioåriga giltighet inför rätta, är det intressant att tänka sig den maktfullkomlighet, som detta gamla rederiföretag ägde på sin tid, en makt, som ingalunda gavs åt vem som helst trots den livlighet, som kännetecknade vederbörandes intresse för handel och näringar under detta tidevarv.

Compagniets skeppsflotta ökades efterhand, varvid ytterligare fem skepp blevo sjösatta under denna oktroj, under vilken sammanlagt 22 expeditioner utfördes. Endast ett fartyg gick förlorat, och vinsten blev även relativt stor. Aktieägarne fingo under fjorton år sitt kapital tillbaka samt därtill 350 procent i ren vinst.

Dessa stora summor stannade ingalunda kvar i Sverige, ty enligt vad man antager, skola ej mindre än tre fjärdedelar av aktieägarne varit utlänningar, ehuru den stora hemlighetsfullheten ifråga om Compagniets affärer ej tillåter en närmare granskning av dessa saker.

Efterhand utgick den andra oktrojen, och redan innan tiden var förlupen, framträdde liksom förra gången medtävlare, vilka sökte bjuda över det äldre Compagniets löften till statskassan.

Det föreföll då, som om delade meningar voro rådande inom vederbörande kommissioner och utskott, och man syntes finna, att Compagniets inbetalningar till statens kassa vore skäligen små, och att ett bättre vederlag borde vara att vänta från bolagets sida, i betraktande av de frikostiga privilegierna och den rika vinsten.

Generalmajoren, frih. Fabian Löwen samt brukspatron Robert Finlay inlämnade nu även ett konkurrerande anbud till regeringen med yrkande

att få erhålla nästa oktrojs privilegier, mot vissa frikostiga penningeinbetalningar. Det gamla Compagniets män blevo oroliga och sökte i riksdagen att hävda sin ställning, därvid särskilt prästeståndet understödde deras krav. Men ständerna lockades mera av de nya anbudsgivarne, och i juli 1763 fingo dessa även sin vilja fram.

Det nya Compagniets villkor voro tämligen lika de föregående bolagens, — kronans andel för varje hemkommet fartyg var dock höjd till 75,000 daler silvermynt, — varvid 10 tunnor guld lämnades i förskott. Därjämte erhöll kronan 20 tunnor guld i lån, — stora summor på sin tid, som väl vittnade om, att Compagniet var en god affär, då det redan vid starten vågade sig på dylika risker. Den s. k. »ständiga fonden» inom Compagniet torde vid denna tid hava uppgått till en hel million riksdaler specie.

Under denna oktroj gjorde Compagniets skepp ej mindre än 30 resor till Canton utan missöden. Första åren var vinsten ej alltid så stor, men under frihetskriget mellan Amerikas nybildade Förenta Stater och England stego affärerna i höjden, så att åren 1771—82 vinsten var bortåt 300 procent.

Dessa goda bokslut gjorde även, att Compagniet blev en av alla eftersökt affär, och då den fjärde oktrojen omsider skulle förberedas, var iveren att få insätta penningar i företaget synnerligen stor. De nya privilegierna voro beräknade att gälla 1786—1806, och aktieteckningen fick genast en sådan fart att dubbla summan blev anmäld. Kronans villkor voro nu, att 12.600 riksdaler specie skulle erläggas för varje lyckligt återkommet skepp. Compagniets »ständiga fond» (aktiekapital) utgjorde för denna oktroj 1.222.800 rd. sp.

Förfall och konkurs.

På grund av flera inträffande händelser blev vinsten dock ej vad den väntats, när de senare årens goda affärer berott på krigskonjunkturerna, och freden i Versailles plötsligt återförde den ostindiska handeln till dess gamla omfång. England, Frankrike och Holland fingo nu ånyo ostört fortsätta sin sjöfart på China, och den tillfälliga ensamrätt, som det svenska Compagniet ägt under kriget förflyktigades hastigt. Likaledes invercade det svensk-ryska kriget 1788—90 störande på affärslivet.

Även andra orsaker bidrogo till att denna oktroj ej blev så lyckosam som de föregående. Bl. a. sades Compagniet alldeles för dyrt ha fått inlösa det föregående bolagets skepp och inventarier, varigenom Compagniet tvingades att skuldsätta sig i Ostindien mot höga räntor. Likaledes förbjödo holländarne år 1791 all införsel av thé med utländska fartyg, och då det svenska Compagniets hemförda laster ofta till nio tiondedelar just bestodo

av thé, som därefter skeppades från Göteborg till Holland, så drabbades bolaget härigenom av ett dråpslag i sin importrörelse.

Under denna oktroj utgingo trettiotvå fartygsexpeditioner från Göteborg, men av dessa gingo trenne förlorade, — olyckor, som även bidrogo till att undergräva finanserna. Någon vinstutdelning kunde aldrig göras under oktrojens förlopp, och år 1803 utsändes den sista expeditionen. Slutligen blevo affärerna så dåliga, att Compagniet omsider år 1809 måste ingå till Göteborgs Rådhusrätt med konkursansökan.

En lång utredning kom till stånd, och efterhand blevo Compagniets affärer ordnade, därvid dock en del chinesiska handelshus torde hava gjort förluster.

Den sista oktrojen.

Ett nytt Compagni hade nämligen ungefär samtidigt kommit till stånd, — den femte oktrojen, men som det nya bolaget ej vågade segla i det gamlas kölvatten ända fram till Canton med hänsyn till de chinesiska björnarne, vilka ej kände till skillnaden mellan ett eller annat svenskt Compagni, lyckades det nya bolaget att av England utverka fri handel på Bengalen.

För övrigt märktes vid det nya företaget, att vissa friare synpunkter fått insteg. Sålunda var den stora hemlighetsfullheten borttagen ifråga om affärerna, och aktieägarne hade nu rätt att titta i papperen. Därjämte var ej längre handels tyngdpunkt förlagd till Göteborg, enär directionens säte överflyttats till Stockholm, och slutligen var affären anlagd mera allmänt genom aktiebeloppens nedsättande till 100 daler specie, så att även mindre affärsfolk skulle kunna få vara med i företaget. Fartygen kunde utklareras från Stockholm, Göteborg eller vilken annan svensk stad som helst, som ägde nederlagsrätt, och lossningen vid hemkomsten var även fri, oberoende av orten.

Det gick dock trögt med aktieteckningen, och det märktes tydligt, att det fordom så lysande Ostindiska Compagniet började angripas av ålderdomssvaghet. Man måste t. o. m. utsträcka subskriptionstiden, och, då affären äntligen kom till stånd, liknade den föga sina föregångare ifråga om handels bedrivande.

Under det föregående hade nämligen sjöfarten bedrivits ända fram till China, och endast ett fåtal resor gjordes till de engelska besittningarna i Indien, — och nästan alltid med dåligt resultat både i merkantilt och i politiskt hänseende, då engelsmännen genast voro framme för att mota bort konkurrenten.

När nu den femte oktrojens Compagni startade, utsändes först ett fartyg, som dock måste återvända efter en kort visit i England. Längre kommo

ej heller sedan de övriga ostindiska fartygen, emedan man nu omlade Compagniets sjöfart därhän, att fartygen i England inköpte och hemfraktade laster av ostindiska varor, som ankommit dit med främmande skepp. Likaledes bedrevs en kommissionshandel med dylika varor, men den vinst, som erhöles, gick aldrig i någon mån upp mot vad Compagniet fordom tagit in under de äldre lysande tidsskedena.

Redan innan den sista oktrojen utlöpte, fann man även lämpligt att sluta upp med affärerna för att icke riskera den lilla vinst, som redan gjorts. Därtill kom det rådande napoleonska »kontinentalsystemets» vådor för handel och sjöfart. År 1813 upplöstes äfven Compagniet, dess tillgångar realiserades, och den ostindiska handeln blef fri för alla, som önskade driva dylik sjöfart.

Det visade sig då, att en del personer gärna ville fullfölja de gamla traditionerna, och år 1814 utsändes från Göteborg två fartyg lastade med svenska varor samt järn. År 1820 var det dock slut med den gamla handeln på China, och den sjöfart, som sedermera bedrevs i dessa farvatten, gick efter andra principer, oberoende av Compagnier och privilegier av den äldre typen.

Compagniets slutsumma.

Ifrån det första Compagniets början intill dess det sista gjorde upp sluträkningen, d. v. s. under åren 1732—1820, in- och återutfördes ostindiska varor till följande belopp i runda tal:

1	oktrojen	åren	1731—46	.....	3.200.000 riksdaler	
2	»	»	1747—66	.....	13.500.000	»
3	»	»	1766—86	.....	19.400.000	»
4	»	»	1786—1806	.....	6.900.000	»
5	»	»	1806—13	.....	2.700.000	»
	Enskilda	»	1806—20	.....	60.500	»

Slutsumman för hela exporten blir c:a 45 millioner riksdaler banco, och man kan härav även få ett begrepp om vilken omfattning dessa affärer på sin tid hade. Den penningesumma, som i följd härav var nedlagd i Compagniets fartyg, hus och inventarier och som därjämte omsattes bland personal och främmande handelshus, var ej heller obetydlig. Fastän vi nu sakna alla uppgifter om driftens detaljer, visa exportsiffrorna dock, att det hela var en affär av verkligt stora dimensioner efter äldre svensk måttstock och efter dåtida penningebegrepp.

F. d. Ostindiska Compagnie's magasin — numera Göteborgs Museum.

III. Huru den ostindiska handeln bedrevs.

Avfärden till China.

En ostindiefarares avfärdande till China i forna dagar var en betydligt omständligare procedur, än det enkla sätt varpå en ångare i dessa tider lämnar hamnen. Värvingen och mönstringen av de stora besättningarna drog en rundlig tid, och sedan kom därtill instuvandet av de mängder proviant, som beräknades för en nära tvåårig resa. Slutligen kom ytterligare intagandet av den stora utgående lasten, vilken efterhand samlades i Göteborg från skilda håll i vårt land. Det hela var en mycket omständlig affär, som fordrade mera tanke och arbete än startandet av en nordpolsexpedition i våra dagar. De ostindiska resorna voro ej heller några vanliga segelfärder i fraktfart, utan verkliga handelsexpeditioner i stor skala, där betydande summor stodo på spel och där den långa sjövägen förlänade resan en viss risk.

Göteborgs stad var ju ej så stor på 1700-talet, och en helt annan, mera familjär prägel vilade över vad borgerskapet förehade i sitt dagliga liv. Ut-

rustningen av ostindiefararen blev därför en händelse, som rörde alla i mer eller mindre grad, och härtill kom även den festlighet, som åtföljde de långväga skeppens avfärd, därvid flaggor, vimplar, hurrarop och kanonsalut medverkade att sätta liv i spelet, särskilt i senare tider, då vanligen två skepp samtidigt avgingo. Man t. o. m. hurrade för tulltjänstemännen, när dessa efter visitationen åter rodde i land!

Sedan lasten kommit ombord, återstod skeppspapperens klarande, därvid en ansökan avsändes till K. maj:t med anhållan om ett sjöpass, däri skeppets namn, storlek, besättning och kapten angåvos. Ett av kungen underskrivet s. k. »litteræ salvipasss», avfattat på *latin*, utfärdades, och sedan fick skeppet segla iväg, så snart supercargeurerna gått ombord. När fartyget kommit ut i öppen sjö togs longituden, vanligen från Vinga eller Marstrands fästning.

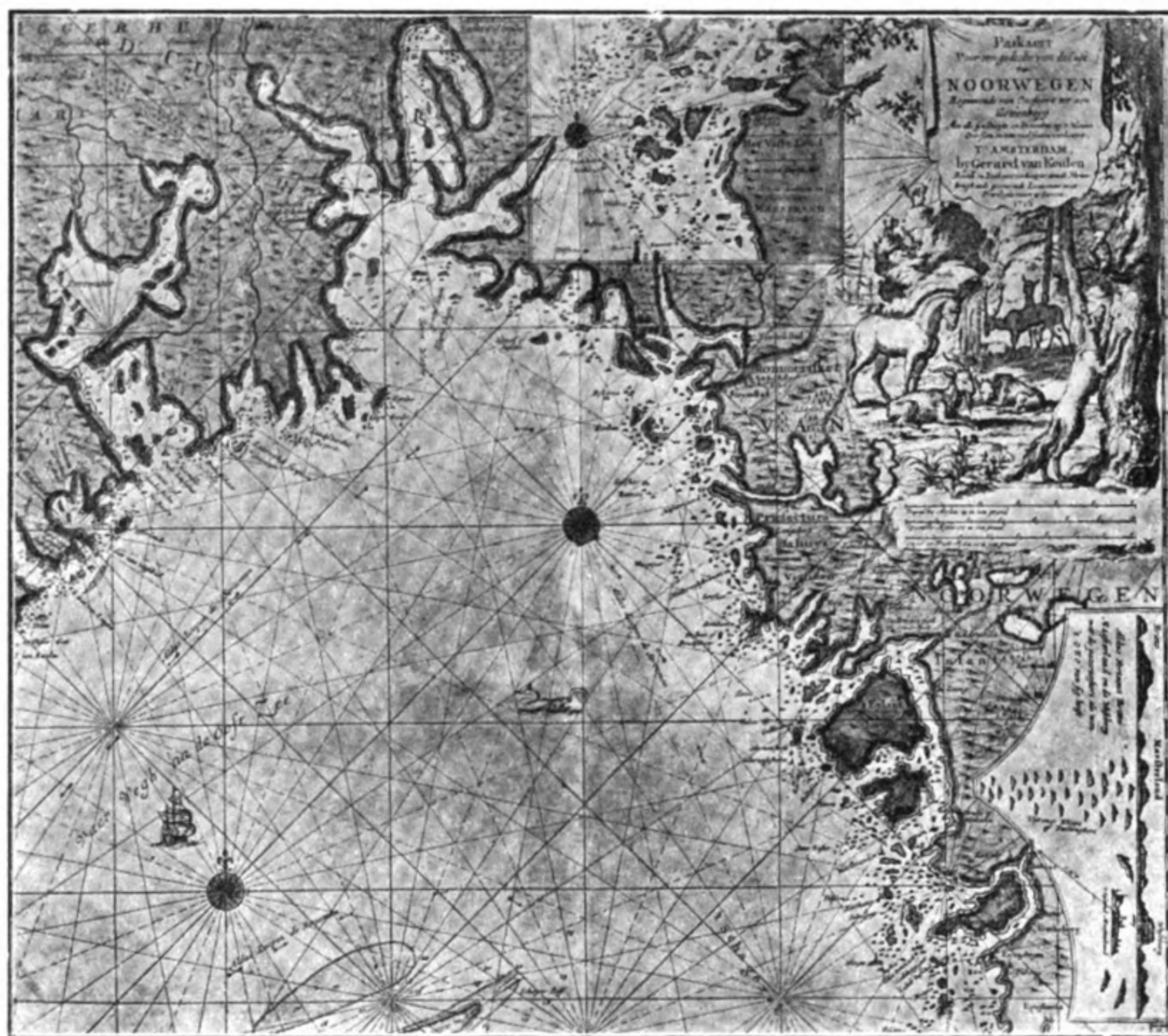
De ostindiska skeppens avsegling till Canton skedde vanligen i december eller januari för att sålunda komma i tur med passadvindarne ute på världshaven. Denna avfärd mitt i vintern var föga behaglig på grund av köld och stormar, — särskilt som färden gick norr om Skottland. Det hände ofta, att ostindiefararne vid avresan sutto fastfrusna i Göteborgs hamn, så att hundratal människor fingo uppbådas för att såga en stor ränna i isen, varigenom skeppet drogs ut till öppet vatten. För att undvika detta hinder brukade man dock stundom i tid föra skeppet ut i skärgården till Vargön, varifrån avfärden sedan skedde.

Fartygen voro mycket tröga i seglingen och hade svårt att komma iväg, då motiga vindar blåste, — särskilt som de lågo rätt djupt (c:a 20 fot) och ofta hade en last på 4.500 skeppund, — mestadels järn o. d. — på utgående. Det var t. o. m. ingen ovanlig sak, att andra, snabbare skepp, som samtidigt med en ostindiefarare lämnat Göteborgs hamn, efter sin hemkomst ända från Portugal återigen mötte samma ostindiefarare utanför Bohusläns kust, då den ej kunnat komma ut i Nordsjön för motvind!

De myndiga supercargeurerna.

Under det i våra dagar kaptenen representerar högsta makten å ett fartyg, så funnos däremot ombord å ostindiefararne en annan klass av myndiga män, vilka t. o. m. bestämde över kaptenens åtgöranden. Dessa voro de s. k. supercargeurerna, — Compagniets högtbetrodde representanter. På dem vilade ansvaret för hela resan, och de bestämde även över alla färdens detaljer, så att kaptenen ej fick företaga något viktigare utan order från supercargeurerna.

Skagerrack, Bohuskusten o. Göteborgs farvatten.
(Holländskt sjökort 1716.)

Att en sådan makt blivit lagd i händerna på dessa herrar, berodde på de invecklade merkantila förhållanden, som rådde under en ostindiefarares resa, därvid det just kom an på supercargeurernas skicklighet och affärsförmåga att göra expeditionen vinstgivande.

De bestämde över den medförda lastens försäljning och gjorde även de stora inköpen i China samt skötte alla de ärenden, som inverkade på det helas ekonomi.

När man nu granskar den instruktion Compagniet utfärdat rörande samarbetet till sjöss mellan supercargeurerna och kaptenen, så synes som om mandarinväsendet ombord på ostindiefararna varit värre än t. o. m. i själva China. Sålunda *talade* aldrig supercargeurerna och kaptenen med varandra i tjänsteärenden, utan den minsta småsak behandlades genom skriftväxling.

Det finnes sålunda ett papper i behåll, vari en av kaptenerna i Cadix erhöi tillstånd att inköpa ett skinnstycke för fartygets räkning. Såsom ett ytterligare bevis på den officiella tonen ombord må nämnas följande order å »Hoppet», under pågående färd, från supercargeurerna till kaptenen:

»Till Capitainen Herr C. Treutiger.

Ombord å skeppet Hoppet den 20 dec. 1751.

Som wij nu af Hr. Capitainens bref finna det vinden är god att gå til siös, alltså behagar Hr. Capitainen i Herrans namn lyfta ankare och fortsätta resan til Cadix, hwarest vidare ordres skall gifwas.

Wij förblifwa med högaktning

Ch. Tham, Carl Kähre, I. I. Paulin, D. Campbell.»

Efter genomläsning av denna högtidliga order är det verkligen ej att undra på, hurusom supercargeurerna hälsades med åtta skotts kanonsalut, då de gingo ombord, — enligt Compagniets instruktion.

Våra dagars ordnade utländska affärsförbindelser voro helt främmande för Ostindiska Compagniets tidevarv, och det var därför ofta en invecklad sak för supercargeurerna att vid olika tillfällen tillgodose rederiets intressen. Förhållandena krävde även en verklig sakkunskap av dessa köpmän i fråga om de avlägsna länder, som besöktes, vartill kom konsten att ej träda de mäktiga konkurrenternas privilegier för nära under de krigiska tider, som ofta rådde till sjöss.

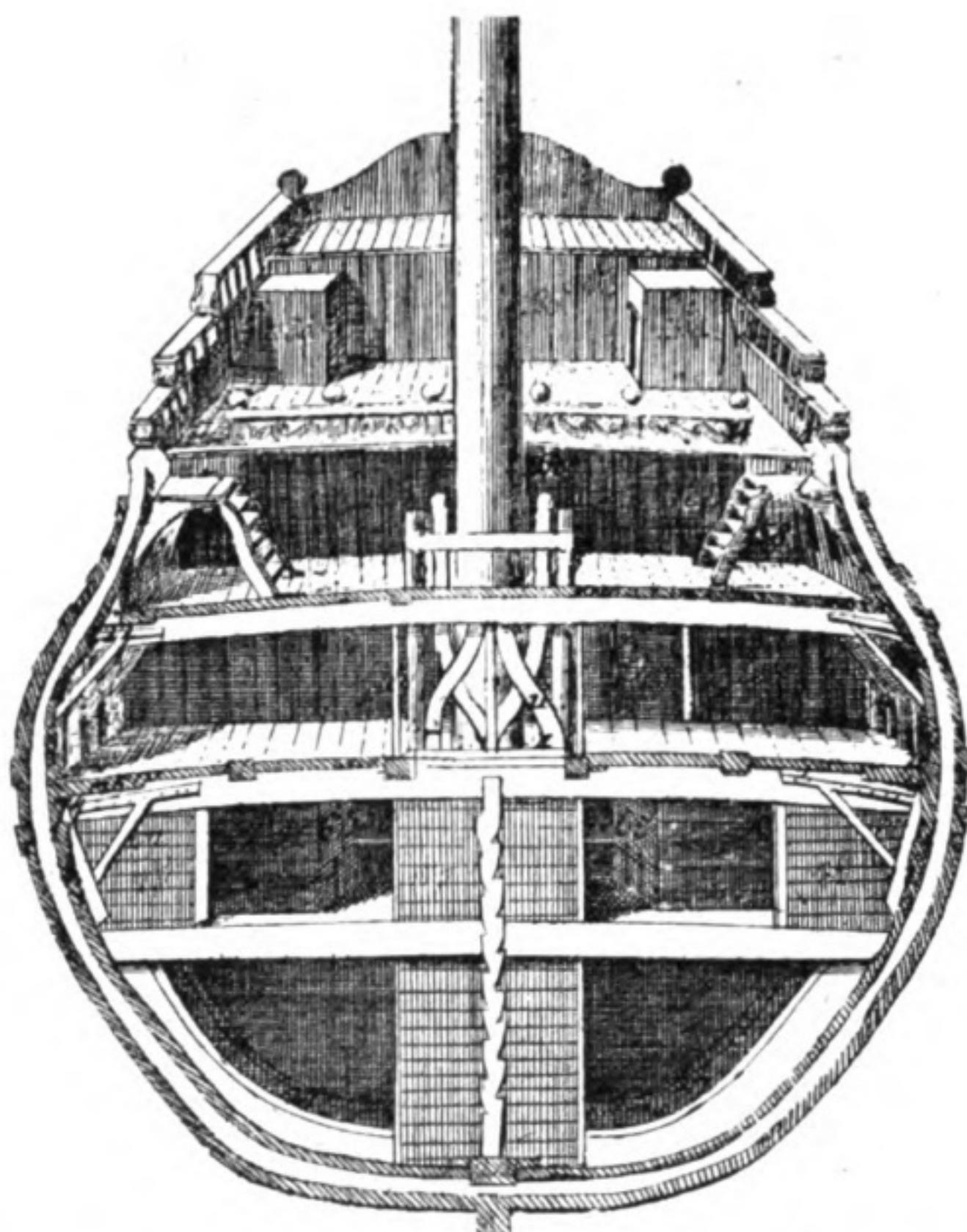
Under Compagniets första verksamhet tjänstgjorde ett stort antal utländska köpmän såsom supercargeurer ombord å de svenska ostindiefararne, mestadels engelsmän, vilka genom föregående resor förvärvat kännedom om Ostasiens förhållanden. Efter hand utbildade sig även ett antal svenska affärsmän i den nya branschen genom att medfölja såsom supercargeurernas assistenter, och slutligen blev det inhemska inflytandet allt mera dominerande vid expeditionernas ledning.

Vad skeppslasten innehöll.

På utresan till China voro skeppen vanligen lastade med stångjärn, smidesarbeten, trävaror o. d. av rent svenskt ursprung. Dessa varor utgjorde kärnan i den ostindiska exporten, och det var även deras utförsel, som vållade 1700-talets patrioter en sådan vanda vid tanken på allt det chinesiska kram, som kom tillbaka i utbyte.

En stor del av den utgående lasten såldes i Cadix i och för erhållandet av kontant silvermynt, under det andra lastpartier stundom realiserades på övriga platser, som anlöptes, eller i destinationsorten Canton. Denna omfat-

Genomskärning av en ostindiefarare, visande dess lastdryghet.

tande handelsrörelse torde även giva förklaring på den synnerligen rika omväxling av varuslag, som framträder i de utgående skeppens fraktdokument. En granskning av räkenskaperna under Ostindiska Compagniets hela tillvaro visar även en provkarta över vad Sverige hade att exportera under detta tidevarv och i vilken omfattning utförseln bedrevs.

Bland de exporterade varorna funnos icke blott saker av inhemsk produktion utan även rätt mycket av utländsk härkomst, som återutfördes med vinst, — vare sig till Cadix m. fl. platser eller ända till Ostindien.

Enligt de gamla fakturorna utgingo sålunda med ostindiefararne under årens lopp bl. a. följande varor:

Järn, metall o. d.

Stångjärn, bandjärn, skotskt bly, kopparplåt, stål, spik, ankaren, järnringar, yxor, huggjärn, borrar, jordhackor, kammhackor, kvicksilver, blyvitt, berlinerblått, klockor, bössor, pistoler, vågar, fiskkrokar, lyktor, ljuskronor, lanternor, bordsknivar, pennknivar, gafflar, knappar, spännen, messing & koppar, cochenille, kimrök.

Proviant, matvaror, specerier o. d.

Franskt vin & brännvin, rhenvin, spanskt vin, rödvin, ättika, genever, bomolja, russin, citronsaft, vetemjöl, smör, ost, korngryn, engelskt öl, risgryn, veteskorpor, skinkor, tvål, torsk, elixir, örter, havre, anjovis, kapris, oliver, valnötter, korn, helgryn, bittervatten, svenskt öl, rovolja, portugisiskt vin, sherry, thé, stockfisk, lax, gädda, humle, tobak, sviskon, konfekt, senap, provenolja, puder, pomada, luktvatten, häftplåster, porter, franskt öl, socker, vaxljus, talgljus, pyrmontvatten.

Diverse varor.

Furubräder & battens, Alingsåsvävnader, holländsk segelduk, holl. tyger, snören, madrasser, yllsarge, eng. kamlott, hattar, sidensars, elefanttänder (ej mindre än 675 styck. i en post, värderade till 18.000 daler silvermynt) naut. böcker, kartor, instrument, kompasser, kikare, kvadranter, luftpumpar, kork, lampglas, orglar, spegelglas, förgyllda bord, marmorskivor, glaslampor, penslar, tjärborstar, gåspennor, lerpipor, lerugnar.

Av denna lista framgår vilken omväxling, som rådde i ostindiefararnes lastrum, och den stora mängden av olika varor förklarar även, att skeppets merkantila förvaltning krävde 3—4 supercargeurer, ett par »assistenter», en skeppsskrivare samt en del andra medhjälpare av lägre grad.

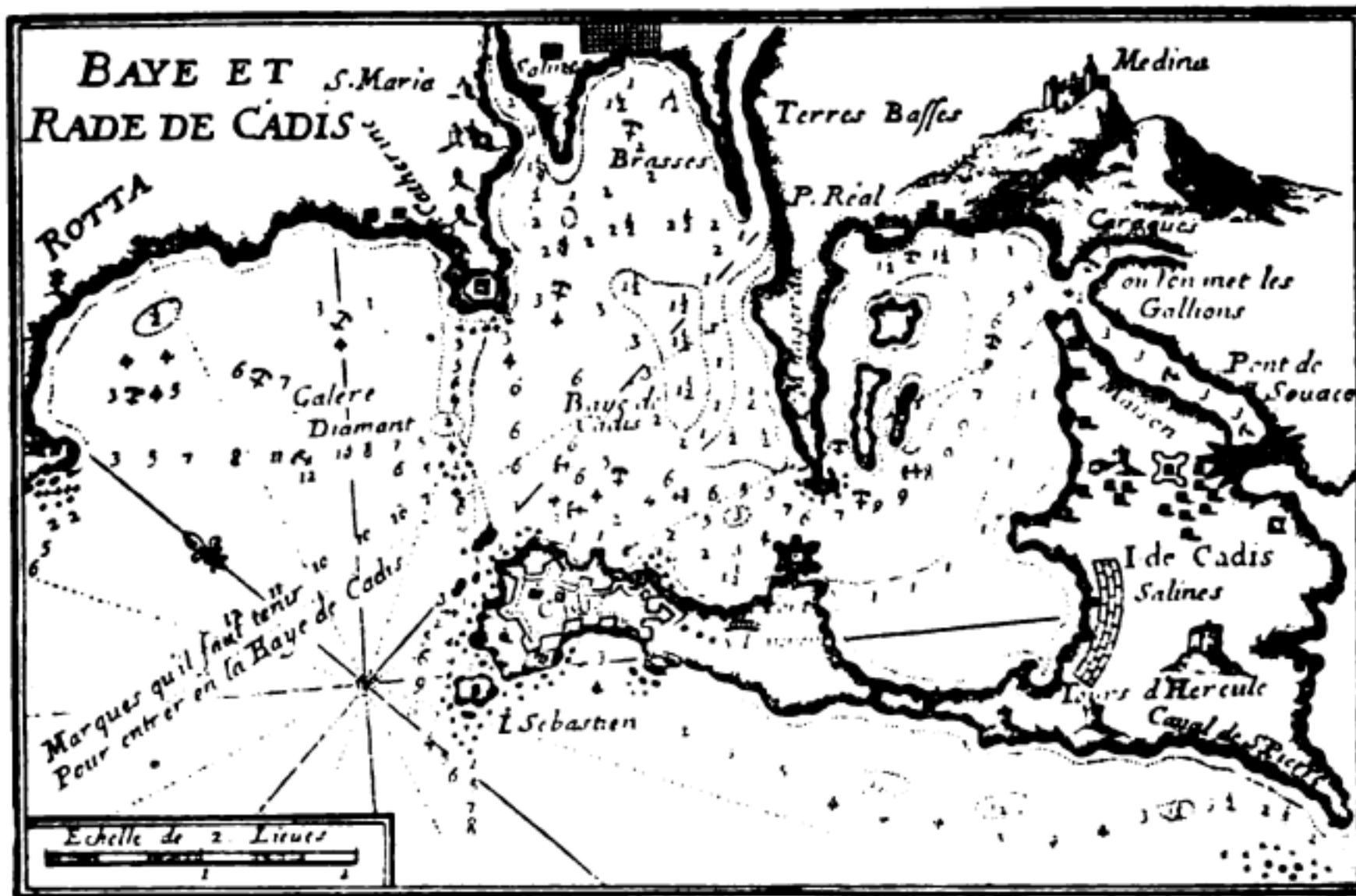
Beträffande de olika varornas kvantitet så var denna likaledes mycket växlande för olika år. Såsom ett exempel på vad ett skepp kunde taga in kan nämnas ostindiefararen »Riksens Ständer», som vid ett tillfälle bl. a. medförde 4.500 skeppund järn, 800 skepp. koppar, 250 skepp. spik, 150 skepp. stål, 60 skeppsankaren, 100 musköter samt 100 tolfter bräder. Hela lastens värde utgjorde 444.296 daler silvermynt.

Den spanska silverskatten.

Från Göteborg gick färden direkt till Cadix i Spanien, där en av resans viktigaste förrättningar ägde rum, nämligen inlastningen av de silvermynt, som erfordrades för affärerna i China — ofta benämnt »Cadixska förlaget». Man sålde samtidigt en del av den medförda lasten, — vanligen trä och järn, och mottog i stället kontanter.

De spanska silverpiastrarna voro en synnerligen värderad myntsort i de ostasiatiska länderna, och chineserna voro mycket nogräknade med dessa penningar. Deras värde motsvarade under 1700-talet i svenskt mynt 9 daler och 24 öre kopparmynt per styck. Piastrarnas officiella namn var »pesos duros» eller »Stück von achten», av vilka särskilt den första benämningen var

Hamnen i Cadix.
(Franskt sjökort 1764.)

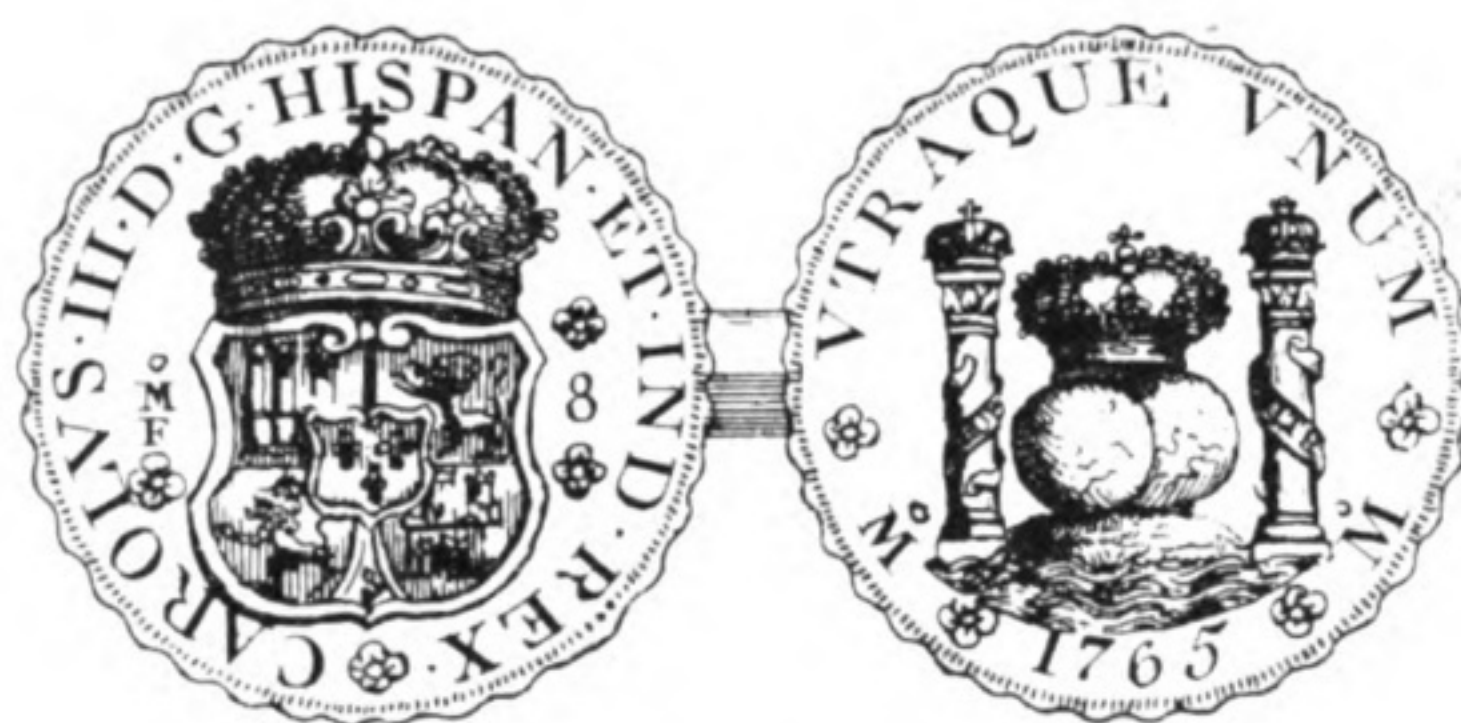
gångse ombord å våra ostindiefarare. Därjämte föredrogo både chineser och javaner allmänt den runda sorten av dessa mynt, — särskilt den som bar Castiliens vapen.

Det var de sydamerikanska koloniernas rikedomar, som under detta tidervarv satte Spanien i stånd att leverera den europeiska handeln de mängder av silvermynt, som den ostindiska kofferdifarten ständigt slukade. De stora silvergruvorna i Bolivia stodo nu i sitt flor, och den berömda spanska »silverflottan» var i ständig färd mellan Sydamerika och Cadix, Vigo m. fl. hamnar, fraktande hem den dyrbara metallen, under det kaparne svärmade omkring i farvattnen.

Denna ständiga ström av silver, som sålunda fördes från Europa till China, utgjorde ett mycket viktigt nationalekonomiskt spörsmål under hela 1700-talet samt avhandlades även i alla länder. En del lärde ansågo, att den europeiska finansbyggnadens grundvalar sakta underminerades genom det metalliska bytesmedlets förflyttning till Ostindien, under det mindrevärdiga varor kommo tillbaka såsom valuta.

I de polemiska skrifterna över detta ämne sades bl. a. att, »Europa ligger som en kropp i ett varmt bad med öppnade ådror och blöder sig till döds!» Andra talade om, huru »européerna förvandla det redbaraste de äga uti onödigt ler och hö (= porslin och thé), som till intet annat tjäna, än att underhålla och befordra de tre huvudodogder, vilka Guds Ande isynnerhet bestraffar, nämligen ögonens lust, köttets lust och ett högfärdigt leverne».

Spansk silverpiaster fr. 1700-talet.

Ävenlede; talades det om, huru silvret, som med så stor möda uppgrävdes i Amerika, åter nedgrävdes i China av befolkningen, vilket antogs bero på en religiös föreställning om nyttan av att sålunda gömma sina skatter för en kommande tillvaro.

Å andra sidan påpekade en del finansmän, huru just silverexporten till Ostindien var en nödvändig »säkerhetsventil» för att icke det ständigt växande överflödet å den pekuniära metallen skulle nedbringa dess värde i Europa allt för mycket.

Vid 1700-talets slut hade silvrets värde sjunkit betydligt mot det pris, som fordom betingades, och hade på de två sista seklerna fallit ända till en trettiondedel av sin gamla valör såsom betalningsmedel. Detta tillskrevs även överproduktionen från Amerika, vilken ägde en sådan omfattning, att från år 1492, då det nya landet upptäcktes, intill 1740 ej mindre än 9 milliarder piaster i silver (och något guld) införts till Europa. Från år 1740 inkom årligen c:a 17 millioner i silver och guld.

Nu hade visserligen den ökade lyxen bland de europeiska folken drivit dem att förarbeta stora mängder silver och guld till prydnadsvaror, bordskärl, knappar, pokaler o. d., men det oaktat växte silverförrådet inom vår världsdel så, att alla varor stego i pris. Detta ledde även därhän, att man å många håll ansåg den ostindiska sjöfarten vara en affär, som i ej ringa mån motvägde prisstegringarna i Europa.

Det var ej heller småsummor, som lastades ombord å våra svenska ostindiefarare under vistelsen i Cadix, — i vanliga fall mellan 3- och 400.000 piaster per skepp. Ett fartyg medförde en gång t. o. m. 646,000 piaster på utresan. Denna betydande silverskatt tog ofta i anspråk 20—30 stora kistor, för vilkas säkerhet supercargeurerna ansvarade. Under dylika omständigheter

Ostindiefararnes färdeväg från Cadix till Canton.

förklaras även den krigiska utrustning, som gavs åt våra ostindiefarare, vilka i allmänhet förde ett trettiotal kanoner till skydd mot kapare samt andra närgångna främmande fartyg.

Det vilade tidtals något mystiskt över Ostindiska Compagniets silveraffärer i Cadix, enär spanska regeringen stundom gjorde vissa svårigheter mot att piasterarna fördes ur landet. Det förefaller även av vissa handlingar, som om piasterkistorna smugglats ombord å skeppen vid flera besök i Cadix, och det talas även om en irländsk skräddare, vilken gick Compagniet tillhanda i dessa affärer, mot ett visst arvode.

Mot mitten av 1700-talet representerades dock vårt land i Cadix av en i affärer synnerligen förtrogen man, konsul Jacob Bellman (en farbror till skalden C. M. B.), vilken förmedlade en mängd av de ärenden, som rörde den ostindiska handeln. Under Compagniets senare tidsskeden blevo piasteraffärerna därjämte ordnade genom K. M:ts försorg på diplomatisk väg.

Hamnen vid S:t Helena.

(Teckning fr. 1800-talets början. T. h. synes Napoleon m. fl.)

Från Cadix till Canton.

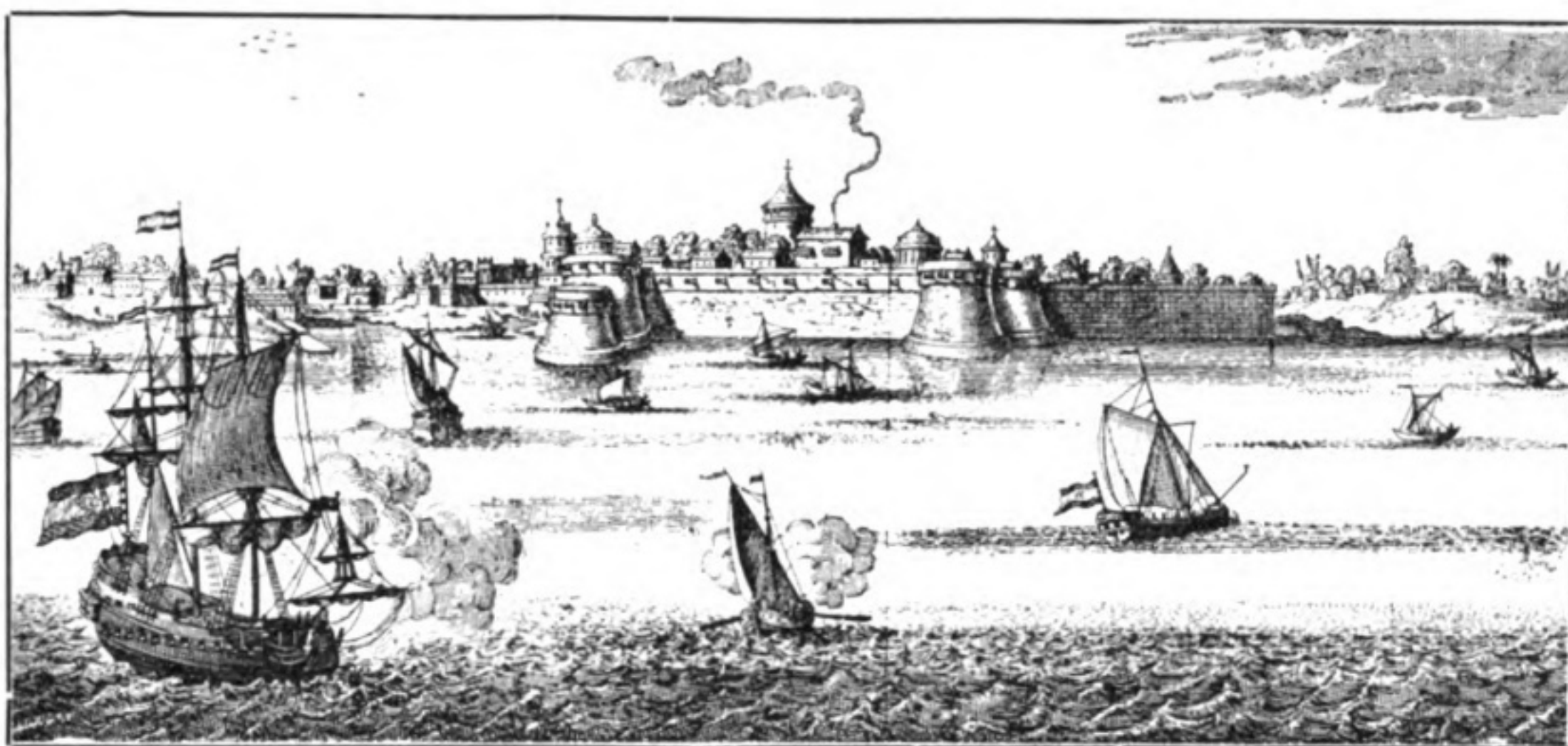
Sedan silverpiastrarna ordentligt inlastats, gick resan vidare till China, följande den stora allmänna färdevägen till Ostindien.

Under det svenska Compagniets tidigare period undvek man i vanliga fall att anlöpa främmande hamnar med hänsyn till eventuella obehag från konkurrenternas sida, men, sedan vårt rederi blivit känt och vunnit auktoritet, gjordes åtskilliga uppehåll på resan. Det var ju även en dryg väg att segla i ett sträck från Cadix till Java, med hänsyn till förhållandena ombord under den enformiga seglingen. Med tanke på skeppsfolkets behov började man därför med tiden att besöka ett flertal platser, där proviant och vatten kunde erhållas.

Sålunda anlöptes först Madeira, där viner och sydfrukter intogos, — eller möjligen Canarieöarne, Teneriffa m. fl. ställen. Sedan kom turen till ön S:t Helena, som första gången besöktes av en svensk ostindiefarare år 1745 och som sedan blev en mycket anlitad station på resan. Här brukade de hemvändande skeppen erhålla brev från Sverige, vilka möjligen ditförts av utgående ostindiefarare. Även ön Ascenzion anlöptes ofta för proviant och vatten.

Till Kap (Goda Hoppsudden) kommo de svenska skeppen första gången år 1758, alltså tjugofem år efter det vårt Compagni inlett sin sjöfart, men

Hamnen i Suratte.
(Kopparstiek efter Prévost.)

sedan blevo visiterna här så mycket regelbundnare. Så småningom inledde Compagniet förbindelser med de styrande i Kapstaden, och Goda Hoppsudden blev efterhand den viktigaste uppehållsorten för de svenska fartygen under deras långa färd, — särskilt med hänsyn till förrådets förnyande.

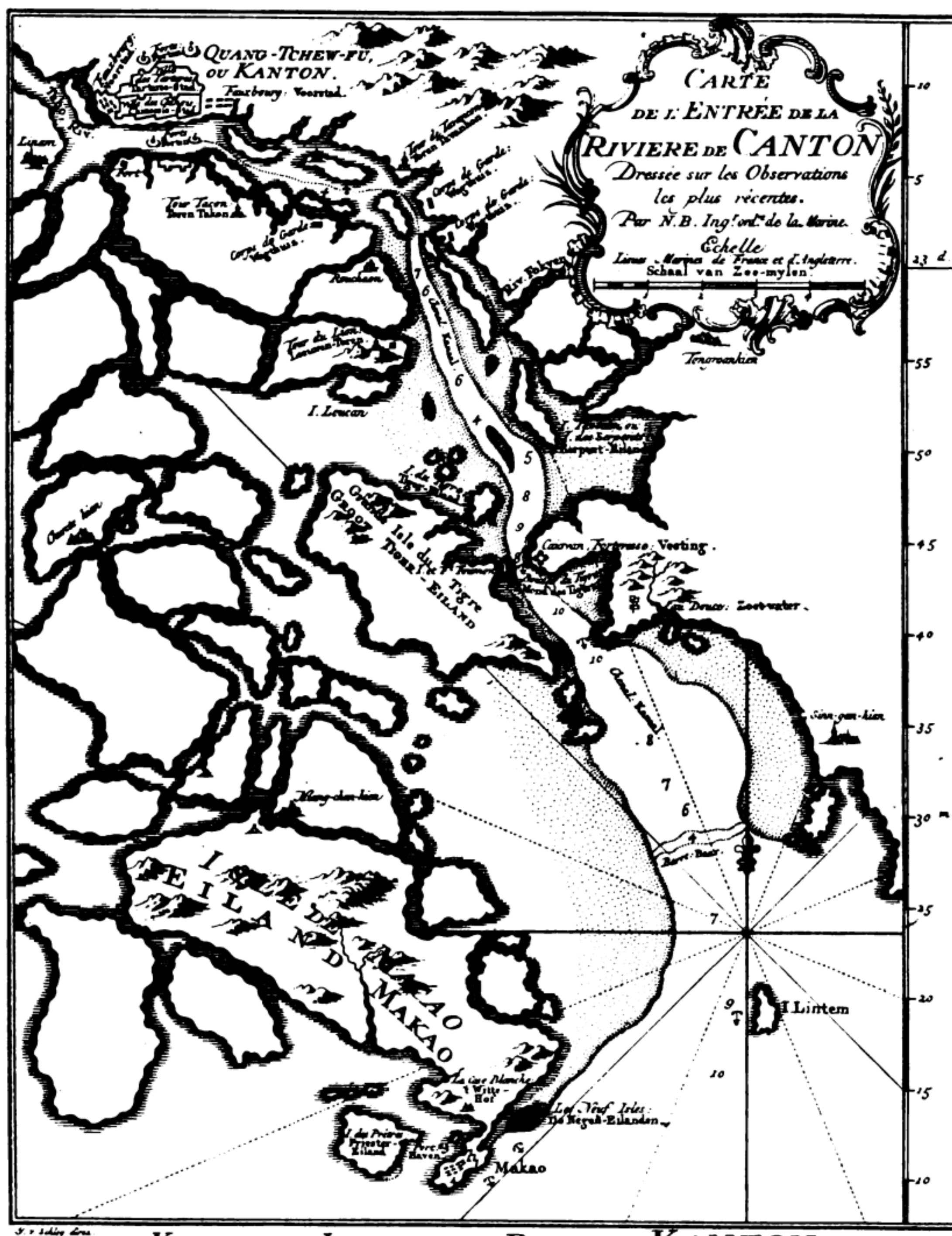
De flesta av Ostindiska Compagniets fartygsexpeditioner voro destinerade till Canton, dit man även seglade kortaste vägen genom sundet mellan Sumatra och Java. Några enstaka resor voro ställda till Indien, varvid staden *Suratte* utgjorde målet för färden, där man bl. a. sålde stora partier järn. *Suratte* var under de Ostindiska Compagniernas tidevarv Asiens största handelsstad med 800.000 invånare, däribland en mängd främmande nationers folk.

I samband med resan till *Suratte* brukade de svenska skeppen ofta göra en kustfärd till en del indiska hamnar, såsom Cochin, Calicut, Mahé, Tellicherry, Cananov, Mangoseer och Mangalor. Här inköptes en del dyrbara varor, vilka sedan fördes till Canton med god vinst — såsom t. ex. sandelträ, myrrha, peppar, olibanum, storax, ebenholz m. m.

På färden från Goda Hoppsudden till Ostasien anlöptes stundom en del öar i Indiska Oceanen, intill dess man efter en lång segling omsider nådde Java, där ankaret vanligen fälldes vid Angri, — ett mycket anlitat proviantställe.

Ekvatorn passerades för andra gången, varefter man slutligen fick kännning av Chinas kust. Här kom lotsen ombord och styrde skeppet genom den chinesiska skärgården upp mot Canton. Den gamla portugisiska hamnsta-

KAART van 't INKOOMEN der RIVIERE van KANTON,
Geschildt volgens de Nieuwste Waarneemingen, door H B Ingenieur des Franschen Zeevaards.

Inseglingen till Canton under 1700-talet.

den Macao anlöpdes, varpå det för alla ostindiefarare välbekanta sundet Bocca Tigris (»Tigermunnen») syntes rakt fram, garderat av två små fästningar, vilka skyddade inloppet till Canton. Här kommo kejsarens mandariner ombord för att göra sig underrättade om skeppets ankomst m. fl. formaliteter i enlighet med de stränga chinesiska lagarna. Efter ännu ett styckes färd uppför Perlfloden svängde skeppet in i *Wampoas hamn*, — saluterande de många europeiska fartyg, som lågo inne, och vilka även besvarade hälsningen på samma dundrande sätt.

Under besättningens hurrarop gick ankaret med ett rassel till botten. Den långa färden hade äntligen nått sitt mål, 8—10 månader efter avseglingen från Göteborg.

Xångtåcken och de höga mandarinerna i Canton.

På grund av de exklusiva förhållandena i forna dagars China var det ingen lätt sak för européerna att stifta ekonomiska förbindelser med detta lands styrelse, och särskilt hade holländarne fått anordna stora ceremoniösa ambassader för att nå sitt mål. Chineserna voro i många fall misstroga mot de främmande vite männen, och dessa blevo även mycket kringskurna ifråga om sin handlingsfrihet samt området för affärernas bedrivande.

Européerna i sin tur ägde ej heller någon annan kännedom om Chinas inre liv än den som meddelats av de missionärer, vilka tidtals kommit i närmare beröring med det chinesiska rikets makthavande. Deras berättelser överensstämde även med det intryck, som både ambassadörer och köpmän erhölet — att bakom chinesens artighet och tjänstvillighet i affärer fanns alltid en bestämd självkänsla och ett starkt hävdande av »det himmelska rikets» värdighet.

Trots all den förbindlighet, varmed de svenska ostindiefararnes officianter mottogos i Canton av både mandarinerna och vicekonungen, var det ej rådligt att avvika från vad sedvänjor och lagar föreskrevo. Chineserna visste vad de ville, och otaliga smådetaljer finnas även upptecknade, belysande dessa saker. Bland Ostindiska Compagniets handlingar finnas sålunda bl.a. en ämbetsskrivelse från mandarin Fou-yune-lhy till kejsar Kien-long, däri han gör anmärkning på att vissa årsaffärer ej avslutats ordentligt, utan att européerna insatt penningar mot ränta hos några chinesiska köpmän — ett förfarande, som vore lagstridigt, enligt kejsarens edikt av år 1759.

Under dylika omständigheter är det lätt att tänka, hurusom Colin Campbells ambassad år 1732 blev en både omständlig och ceremoniös förrättning,

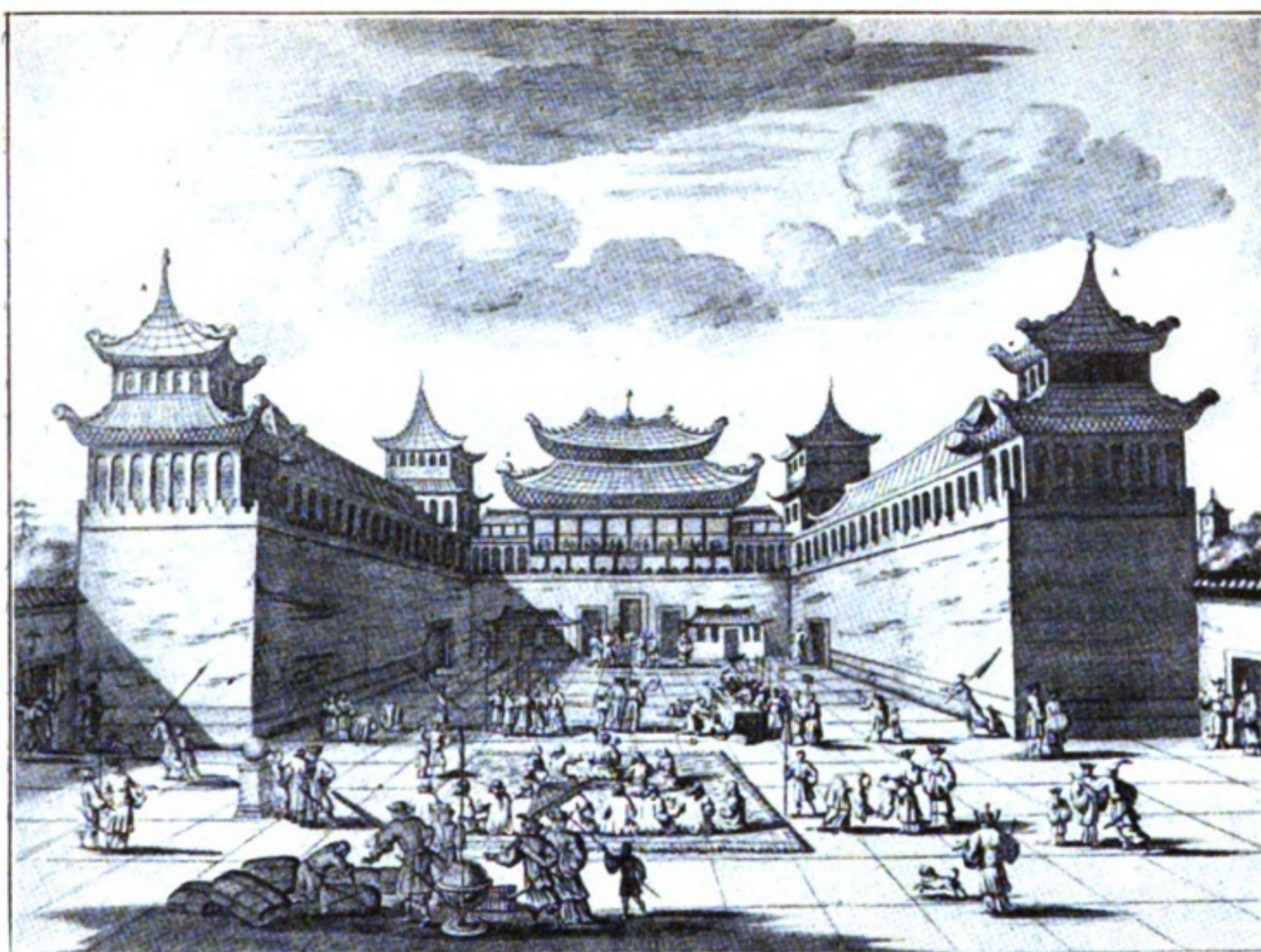
Vicekomungen Tsi-y'ng i Canton.
(Samtida chines-målning.)

men tack vare den skotske adelsmannens kännedom om förhållandena, lyckades han dock att nå sitt mål. Sedan Campbell inlett diplomatiska förbindelser, gavs omsider det begärda tillståndet att få avsluta affärer, och härmed grundlades det goda förhållande, som sedan härskat mellan Sverige och China och som särskilt satte så djupa spår i den svenska kulturen under Frihetstiden.

Det svenska Compagniet bedrev sin handel i åttio år och under hela denna tid synes ett gott förhållande hava rått emellan rederiet och de styrande i China. De gammaldags högtidliga umgängesformerna i Sverige, samt en medfödd vördnad för ämbetsmän och byråkrati torde särskilt hava bidragit till den respekt, våra svenska ostindiefarare visade likartade förhållanden i China. Härigenom undgingos även många av de ledsamheter, som drabbade andra europeiska nationers skeppsfolk, då de på något sätt syndade mot landets urgamla lagar eller samhällsordningar.

Den chinesiska rättsskipningen var mycket sträng och tog ingen hänsyn till de främmandes maktställning i Europa eller å sina fartyg. Så blev bl. a. en holländsk matros ihjälstucken av en kamrat år 1766 i Canton. En timme senare anlände två mandariner till holländarnes magasinsskontor och gjorde förhör samt mätte den dödes sår med en tumstock. Därefter kommo andra

*Kejsarpalatset i Peking, — det chinesiska rikets medelpunkt.
(Kopparstick efter Dapper).*

mandariner tillstädes och övervakade dråparens hängning ombord å skeppet.

Den förnämste ämbetsmannen i Canton var vicekonungen, *Liang-kiang-tsung-tu*, — av svenskarne vanligen titulerad *Xångtåcken*. Det område, denne mandarin regerade över, torde i fråga om areal och folkmängd kunna jämföras med 1—2 samtida europeiska kungariket. Vid sidan om *Xångtåcken* stod guvernören *Fou-yune*, vilken ägde en nästan lika stor myndighet, och som särskilt befattade sig med utrikes ärenden, — däribland de europeiska Compagniernas affärer.

Bland övriga ämbetsmän, med vilka ostindiefararne kommo i beröring, märktes *Liang-teu*, saltmandarinen, *Yen-yun-tse*, spannmålsmandarinen, samt *Hau-kwan*, tullmandarinen, — den s. k. »Håppo».

I motsats till förhållandet i Sverige räknades i China de civila mandarinerna betydligt högre i rang och social värdighet än de militära. Deras förnämsta ställning föreskrev även, att de alltid skulle färdas i bärstol, varjämte de indelades i nio olika klasser, vilka kännetecknades genom beskaffenheten av den knapp, de buro på sin toppmössa. En påfågelsfjäder var dessutom ett tecken till kejsarens särskilda gunst, liksom en orden i Europa.

Då skeppet »Prins Carl» låg i Canton år 1751, gjorde vicekonungen en stor visit ombord, mottagen av kapten C. G. Lehman, supercargeurerna Volrath Tham, O. Ström, Norman och Groen samt pastor Osbeck. Xångtåcken åtföljdes därvid av en stor svit av mandariner och lägre tjänstemän.

År 1845 regerade i Canton Xångtåcken Tsi-yeng, vilken avslöt den stora, ännu gällande, handels- och vänskapstraktaten mellan Sverige och China.

Tullmandarinens högtidliga visit.

En tid efter ankomsten till Wampoa inträffade alltid en händelse av mycket stor vikt ombord på ostindiefararen, — en egendomlig ceremoni, som ständigt motsågs med livligt intresse av hela besättningen på grund av den verkligt chinesiska högtidlighet, som vilade däröver.

Det var ankomsten av den kejserlige tullmandarinen, som sålunda beredde våra sjöfarande landsmän ett säreget skådespel, då denne höge herre, bärande den officiella titeln *Håppo*, under mycken omständlighet skulle beräkna fartygets lastdryghet med hänsyn till tullavgifternas och hamnumgålders erläggande.

På grund av den mystiska respekt chineserna i äldre tider hyste för månen, spelade denna himlakropp även en viss roll vid tullvisitationen, såsom lyckobringare, och då fullmånen var inne, begav sig även Håppo iväg till sin förrättning. I Canton steg den kejserliga mandarinen ombord på en stor, praktfullt utstyrd, rödmålad båt, s. k. »sampan», förande en gul flagga med vissa tecken, under det två röda tavlor hängde ut på båtens sidor, i förgyllda bokstäver angivande mandarinen's ämbete.

Sampanen åtföljdes av en flottilj på fem galérer, bemannade med en mängd chinesiska herrar av skilda stånd och ämbeten, — såsom skrivare, mätare, köksmästare, betjänter och drängar. En hel orkester av flitigt musicerande spelmän medföljde även. En soldat bar därjämte en hedersparasoll av gul damast till den höge herrns överskuggande, under det en annan svängde en stor bambufjäder. Bland det förnäma följet befann sig även fyra *bödlar*, som buro höga hattar, vilka mest liknade fågelburar, och som utstyrt med örnfjädrar. Såsom tecken på sin värdighet voro dessa män försedda med sablar, kedjor, gissel, »karbaser» och andra symboliska instrument.

Under sin färd från Canton nedför floden till Wampoa passerade mandarinen en del tullhus och hälsades från dessa medelst flitigt dunkande på gong-gonger, — en artighet, som han på liknande sätt besvarade från sin flottilj. De europeiska fartygens slupar kommo nu till mötes, förande sina resp. nationers flaggor.

En civilmandarin i bärstol.
(Stålstick, 1800-talets början.)

Vid framkomsten till ostindiefararen hälsades mandarinerna med sexton salutskott, som voro så kraftiga, att den kejserlige förtroendemannen vanligen satte händerna för öronen, — enligt vad gamla anteckningar berättar. (Även vid hans avfärd saluterades med sexton skott.)

Mandarinens ankomst var redan meddelad för européerna en tid i förväg genom den officiella tolken, så att envar kunde hålla sig beredd den angivna dagen. Dessutom hade Håppo sänt sin med rött tyg beklädda skeppstrappa till Wampoa såsom ett tecken på det förestående besöket. Under gong-gongens slag besteg sålunda slutligen tullöverinspektören det svenska fartyget, där ett med guldstickat rött kläde betäckt bord stod uppställt på däckets jämte en likadant utstyrd länstol.

Kaptenen tog emot vid trappan, och på däckets syntas några av de chinesiska köpmännen, vilka voro ansvariga för skeppets affärer under vistelsen i China, — däribland även de officiella avgifternas ordentliga likviderande.

Nu tog skeppsmätningen sin början, därvid den kejserlige mandarinerna visade sig i all sin höghet och knappt bevärdigade det svenska befälet med ett ord. Han vände sig uteslutande till sina egna underhavande, och endast sällan lät han genom tolken meddela sig med Ostindiska Compagniets ombordvarande representanter — vare sig skeppets officerare eller supercargeurerna.

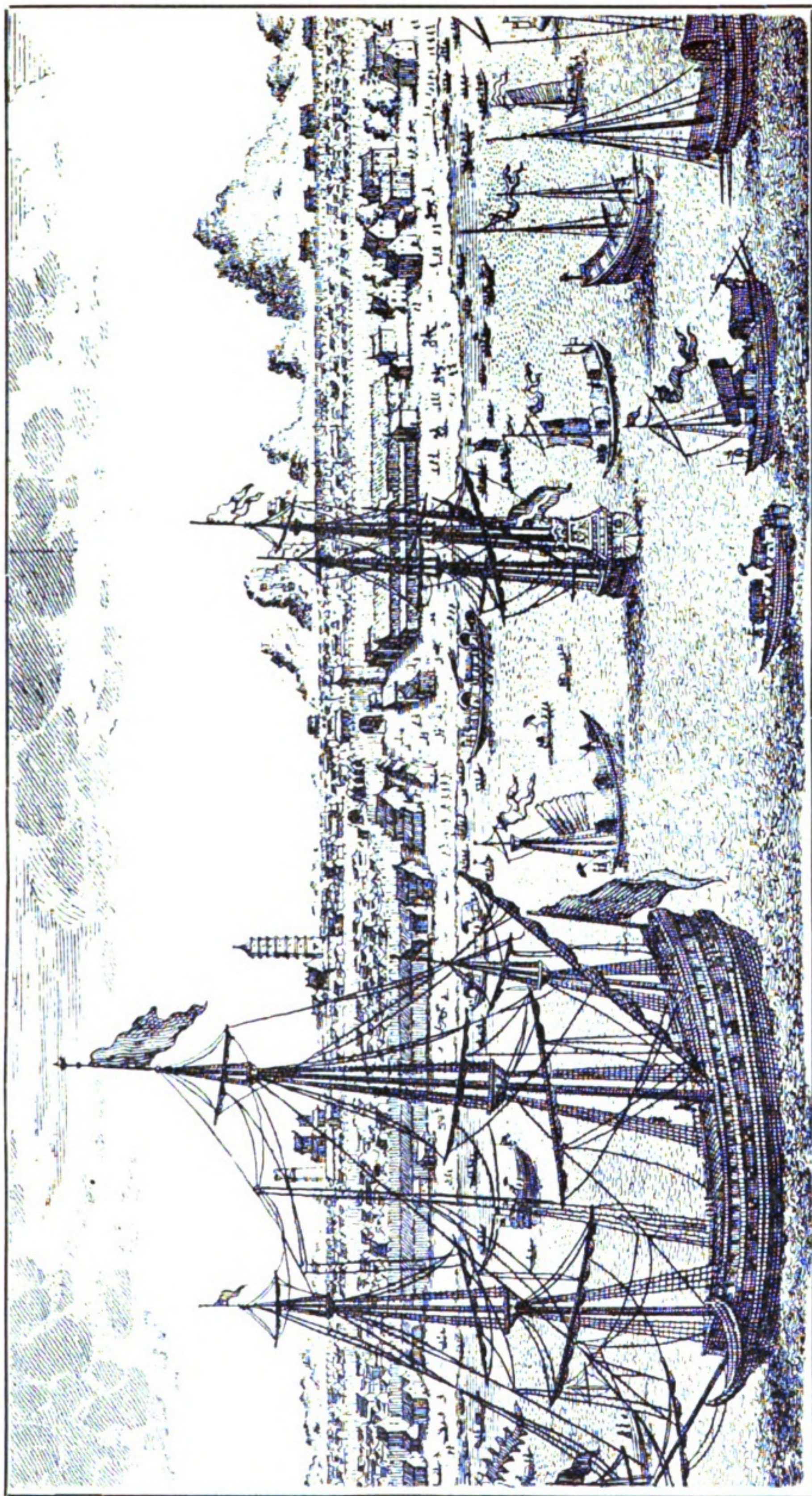
Chinesiska båtar. (Efter Prévost).

Själva mätningen tillgick sålunda, att ett snöre spändes från fock- till mesanmasten, varefter fyra chineser mätte av längden med ett mått, som benämndes »cobit», och vilket motsvarade fjorton svenska tum. Summorna uppropades högt och nedskrevos av andra tjänstemän, som sutto vid ett bord. Skeppets bredd mättes å undre däck, vid stormasten. Sedan siffrorna blivit färdiga, gjorde Håppo en del krumelurer i boken med rött bläck samt satte stämpel under det hela.

Beräkningssättet för tullavgifterna föreföll mången gång våra kaptener synnerligen märkvärdigt, — så mycket mera som följande system användes:

Avståndet mellan fock- och mesanmast multiplicerades med fartygets bredd. Produkten härav multiplicerades åter med talet 7,777,777. Härigenom uppstod ett längre tal, varav de sju första siffrorna avskildes, — uttryckande i det chinesiska myntet, tael, den fordrade avgiften. Härtill kom dock en särskild present till Håppo å 1,950 tael samt sportler till hans tjänstemän och skrivare, så att det hela blev en rätt dryg summa i europeiskt myntvärde. För skeppet »Finland» år 1770 uppgick Håppos räkning till 5,914 piaster — d. v. s. ungefär 45.000 daler kopparmynt. Då tullmandarinen på en och samma dag hann med att mäta 5—6 skepp, gjorde han sig ofta en nätt inkomst.

*Canton under 1700-talet, t. v. synes en ostindi farare.
(Kopparstick efter Prévost).*

Efter avslutad ämbetshandling hände det stundom, att mandارينen steg ned i kajutan och tog sig en klar samt smakade på några svenska läckerheter. Det hände även, att kejsar Kien longs högtbetrodde trotjänare härvid fick mottaga någon dyrbar present som ett minne av ostindiefararens besök, t. ex. ett fickur eller dylikt. I gengäld visade mandارينen alltid sin artighet dagen efter mätningen genom att sända skeppets besättning ett par oxar, några säckar vetemjöl samt 5—6 kannor chinesiskt brännvin (samsu), som dock lär ha smakat vedervärdigt.

Den kejserliga Co-Hong-societeten i Canton.

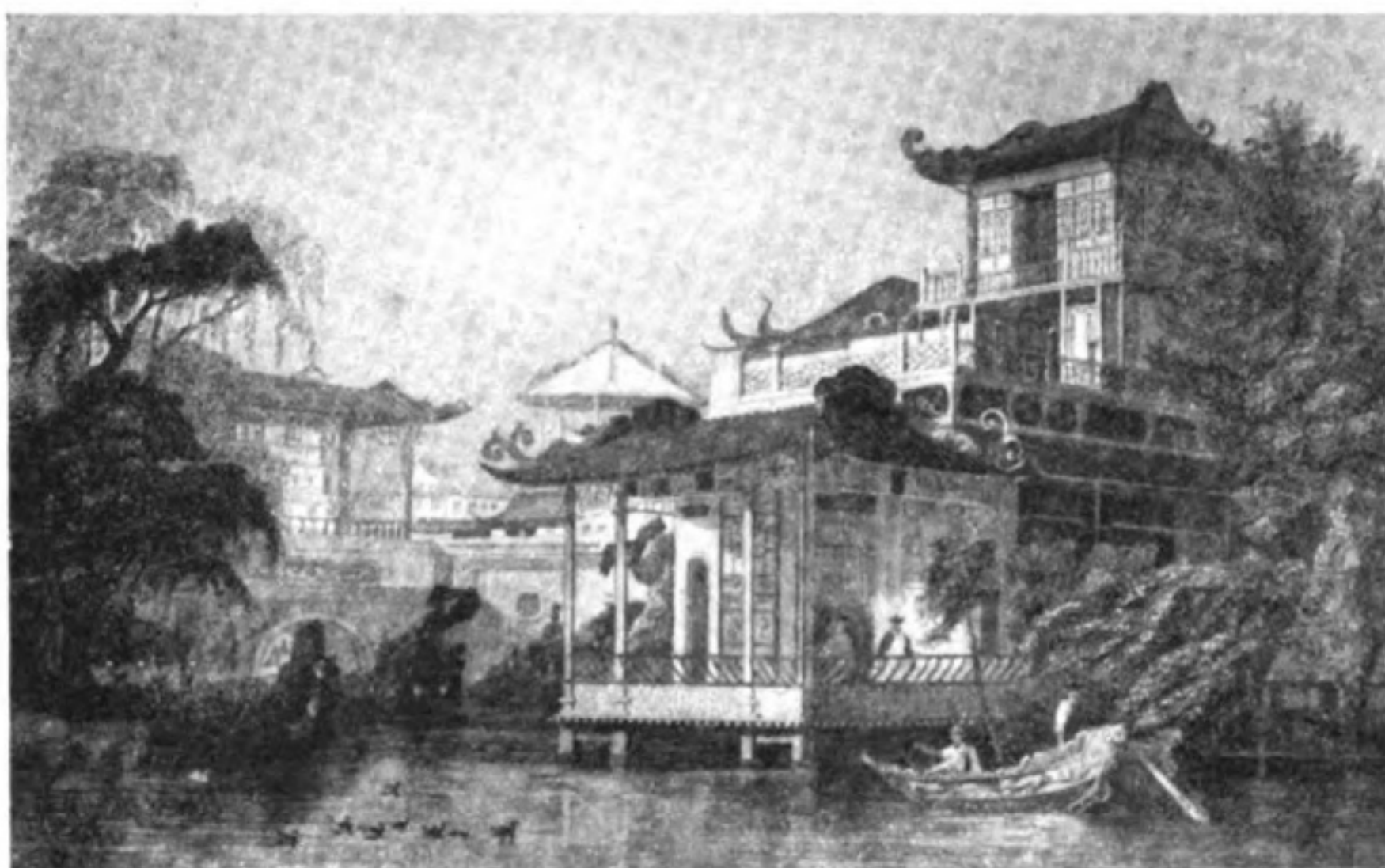
Européernas handel i Canton var av den kejserliga regeringen ordnad på ett särskilt sätt, därvid vissa exklusiva anordningar voro vidtagna. De många underslev, som under tidernas lopp inträffat, därvid europeiska köpmän smugglat ut varor eller sökt undandraga sig vissa skatter, hade omsider förmått kejsaren att upprätta en särskild privilegierad »handels-societet» i Canton, med ett begränsat antal medlemmar. Detta sällskap benämndes *Co-Hong* och dess delägare »*Hongköpmän*» samt omfattade vanligen blott 10—13 handelsmän.

Vid sitt inträde i Co-Hongsällskapet erhöll varje köpman mandarins rang och värdighet, — en ära, som dock kostade åtskilligt i lösen, och var sedan fast bunden vid societeten i ekonomiskt hänseende. Dessa handelsmän voro nämligen solidariskt förenade inbördes, och om någon gjorde bankrutt eller blev skyldig européerna en summa, så bidrogo de övriga till skuldens likviderande. Därjämte voro de ansvariga inför kejsaren beträffande alla de tullar, skatter och umgälder, som européerna voro skyldiga att erlägga, samt voro även ålagda att beivra de brott mot lagarne, som européerna möjligen kunde göra sig saker till. Särskilt voro Hongköpmännen mycket beroende av den höge tullmandارينen Håppo's välvilja, och de visade honom även, — trots deras egen mandarinvärdighet — en ytterst servil vördnad.

Den som en gång blivit intagen i Co-Hongsällskapet ägde ej rätt att sedan utträda ur sammanslutningen. Till detta tvång kom slutligen de dryga skatter, som Hongköpmännen fingo betala till kejsaren. Sålunda måste de var tredje månad sända dyrbara presenter till hovet av minst 50.000 piasters värde pr gång m. fl. pålagor.

I gengäld för alla dessa åligganden hade Hongköpmännen erhållit ensamrätt att driva handel med alla européer och voro även delvis att betrakta såsom kejserliga merkantila ämbetsmän. Likaledes förmedlade dessa handelsmandarinerna alla underhandlingar mellan européerna och de styrande

En Hongköpmans hus vid Canton.
(Stålstick fr. 1800-talets början.)

i China, och endast genom Hongköpmännens välvilja kunde våra kaptener eller supercargeurer få framföra sina ärenden till Xångtåcken eller civilguvernören Fou-Yune i Canton. Det tilldrog sig rätt ofta vissa uppträden mellan de svenska skeppens besättningar och en del löst chinesiskt folk, som strövade utefter flodstranden, så att Hongköpmännen stundom fingo inskrida med laglig myndighet.

Trots alla dylika vedermödor hade dessa mandariner ingen anledning att klaga över sin ställning, då deras affärsmonopol inbringade stora penningar, icke blott genom direkt handel med européerna utan även genom en del extra avgifter, som de togo in av supercargeurerna och vilka samlades i den stora Konsu-fonden, som Co-Hongsocieteten gemensamt disponerade över.

Mot slutet av 1700-talet, då det svenska Ostindiska Compagniet hade sina bästa år, bestod Co-Hongsällskapet i Canton av bl. a. följande köpmän: How-qua, Mow-qua, Pon-key-qua, Cow-qua, King-qua, Ming-qua, Saor-qua, Pun-ho-qua, Sam-qua, Zey-mon-qua och Kwan-ching-qua.

Det var dessa köpmän, som ombesörjde leveranserna till de svenska fartygen, och då våra supercargeurer ägde rätt att anlita vilken av dem som helst, kom Ostindiska Compagniet i mycket livlig beröring med dessa förnämna handelsmän, varom de gamla affärskontrakten berätta åtskilligt. Trots deras vanliga rang och värdighet såsom civilmandariner av IV klassen, med »korallknapp» och »påfågelsfjäder», vilket ju var åtskilligt förmer än både commercerådstiteln och Wasatrissan hemma i Sverige, voro Hong-köpmän-

Mandarinen Pon-key-qua, en av Compagniets förnämsta théleverantörer och innehavare av firman Pwán-ching-wei i Canton, 1760-talet.

(Chinesisk målning å spegelglas. Göteborgs Museum.)

nen mycket nedlåtande och gästvänliga mot de svenska skeppens officianter. Dessa mottogo ofta inbjudningar att gästa de chinesiska storköpmännens hem och landtställen utanför Canton, och man vet många exempel på huru frikostigt de svenska ostindiefararne behandlades av sina värdar i fråga om presenter o. d.

Den förnämste av Hong-köpmännen var mandarin *How-qua*, det merkantila sällskapets ordförande, och vilken även så väl skötte sina affärer, att han vid sin död efterlämnade den för sin tid ofantliga summan av 20 millioner piaster (d. v. s. 80 mill. riksdaler). Och ändock hade How-qua fått vidkännas en del större förluster vid 1800-talets början, belöpande sig till mer än 4 mill. piaster. Då Svenska Ostindiska Compagniet upphörde med sin skeppsfart till China, inköpte How-qua Compagniets faktori- och magasinsbyggnader i Canton, vilka sedermera fortlevde i chinesernas begrepp långt in på 1850-talet under namnet »Svenska huset» (Sui-hong).

I Ostindiska Compagniets handlingar nämnas ett flertal af dessa Hongköpmän, men ingen av dem har dock så förenat sitt namn med det gamla rederiet som mandarinerna *Pon-key-qua*, vilken t. o. m. hedrade Göteborg med sin höga visit, på inbjudan av Compagniets direction.

Vissa omfattande affärer under den så rikt givande tredje oktroyen synas hava föranlett *Pon-key-qua*s resa till Sverige, dit han anlände med ett av Compagniets skepp, och där han även kvarblev en längre tid såsom rådgivare åt de ledande inom företaget.

Under sin vistelse i Göteborg gästade *Pon-key-qua* hos Compagniets styresman, directeur Sahlgren i dennes hus, nuv. Norra Hamngatan N:o 6. Det är även från det Sahlgrenska sterbhuset, som Göteborgs Museum på omvägar slutligen förvärvat ett porträtt av den långväga främlingen, framställande honom i mandarinernas sommardäkt med en trana broderad å bröstduken såsom tecken till hans värdighet. *Pon-key-qua*s firma fanns kvar i Canton ända till år 1842, då Englands maktspråk slopade Co-Hongsystemet och gjorde handeln fri efter andra regler.

Compradorer och linguister.

På grund av sin mandarinvärdighet torde Co-Hongköpmännen hava varit något för höga att taga direkt befattning med européernas affärer. De voro även mera att betrakta såsom chefer, vilka i sin firmas namn avslöto leveranskontrakter en gros, samtidigt med att de såsom ämbetsmän kontrollerade de främmande skeppens transaktioner.

Affärernas praktiska genomförande var istället anförtrött åt de s. k. *compradorerna*, — ett slags uppköpare eller kommissionärer, vilka av vederbörande tilldelats ett mycket stort inflytande vid handeln med européerna.

Compradoren levererade allt vad som åtgick till skeppets behov och kom oftast till mötes redan vid inseglingen till Wampoa. Det svenska faktori-
riet i Canton hade sin egen comprador, liksom de övriga europeiska handels-
husen, och åt denne överlämnades allt, som rörde det nyanlända fartygets
affärer. Sålunda mottog compradoren av supercargeurerna den medförda
silverskatten, varvid den chinesiske förtroendemannen noga vägde de
olika piastrarna samt överförde deras värde i sitt lands myntvalör. Sedan
började inköpen av de olika varorna, vilka även leddes av compradoren efter
supercargeurernas anvisningar, varefter han likaledes ombestyrde, att godset
ordentligt kom ombord på fartyget.

Compradoren var därjämte ett slags »vice värd» i det svenska faktori-
et och anställde även den chinesiska tjänstepersonalen, som erfordrades. Allting

skulle compradoren uträtta, och då européerna endast fingo röra sig å begränsade områden vid Canton, fick den chinesiske kommissionären förmedla de minsta småsaker för främlingarne. Han t. o. m. ombesörjde begravningen, då någon man dog ombord på våra skepp, — enligt vad pastor Osbeck berättar i sin resedagbok.

Jämte compradoren fanns även en annan viktig chinesisk tjänsteman, som gick européernas ärenden, — nämligen *linguisten* eller »tolken». Han skötte de skriftliga frågorna ombord samt delgav befälet de kungörelser rörande europeiska handeln i Canton, vilka tidtals utgavos av kejsaren. Därjämte ombestyrde mannen vissa tullklareringar samt förmedlade i övrigt den språkliga förbindelsen mellan svenskar och chineser.

Både compradorer och linguister gjorde sig goda inkomster på den europeiska sjöfarten, tack vare ett högt utvecklat chinesiskt sportel- och provisionssystem. Detta system var f. ö. ett genomgående drag i hela rikets ämbetsförvaltning under 1700-talet.

Bängsalen och Sui-hong.

Då de svenska skeppen vanligen kvarlägo vid Wampoa i många månader, under det supercargeurerna skötte sina viktiga affärer, hade kaptenen god tid att överse fartygets detaljer samt verkställa nödiga reparationer och dylikt. För detta ändamål ägde Ostindiska Compagniet ett stort magasin, »Tyghus», vari skeppsinventarierna stuvades in, och där en mångfald arbeten företogs. Även de övriga europeiska rederierna ägde liknande byggnader, vilka benämndes »bankeshall» på engelskt språk — en beteckning, som svenskarne dock vanligen förvrängde till »*bängsal*».

Dessa bankeshallsbyggnader lågo bredvid varandra utmed flodstranden, med gaveländan utåt, och voro 60—70 alnar i längd samt 18—20 alnar i bredd. De skildes från varandra genom grävda diken, och varje byggnad hade sin nations flagga å en stång.

På grund av magasinets lätta konstruktion i bambu och andra enklare materialer lät kaptenen hålla vakt om nätterna mot tjuvar och eldfara. Två officerare samt ett tiotal man av besättningen turade om med detta uppdrag samt gävo alltsomoftast signaler genom rop eller slag å en gong-gong till tecken på sin verksamhet. Nedanför bängsalen var en kajplats för båtar uppförd av den barlaststen, som ostindiefararne så småningom ditfört under årens lopp.

Under det bängsalen vid Wampoa mest tjänade för skeppets behov, hade Compagniet uppe vid staden Canton ett antal andra byggnader för den om

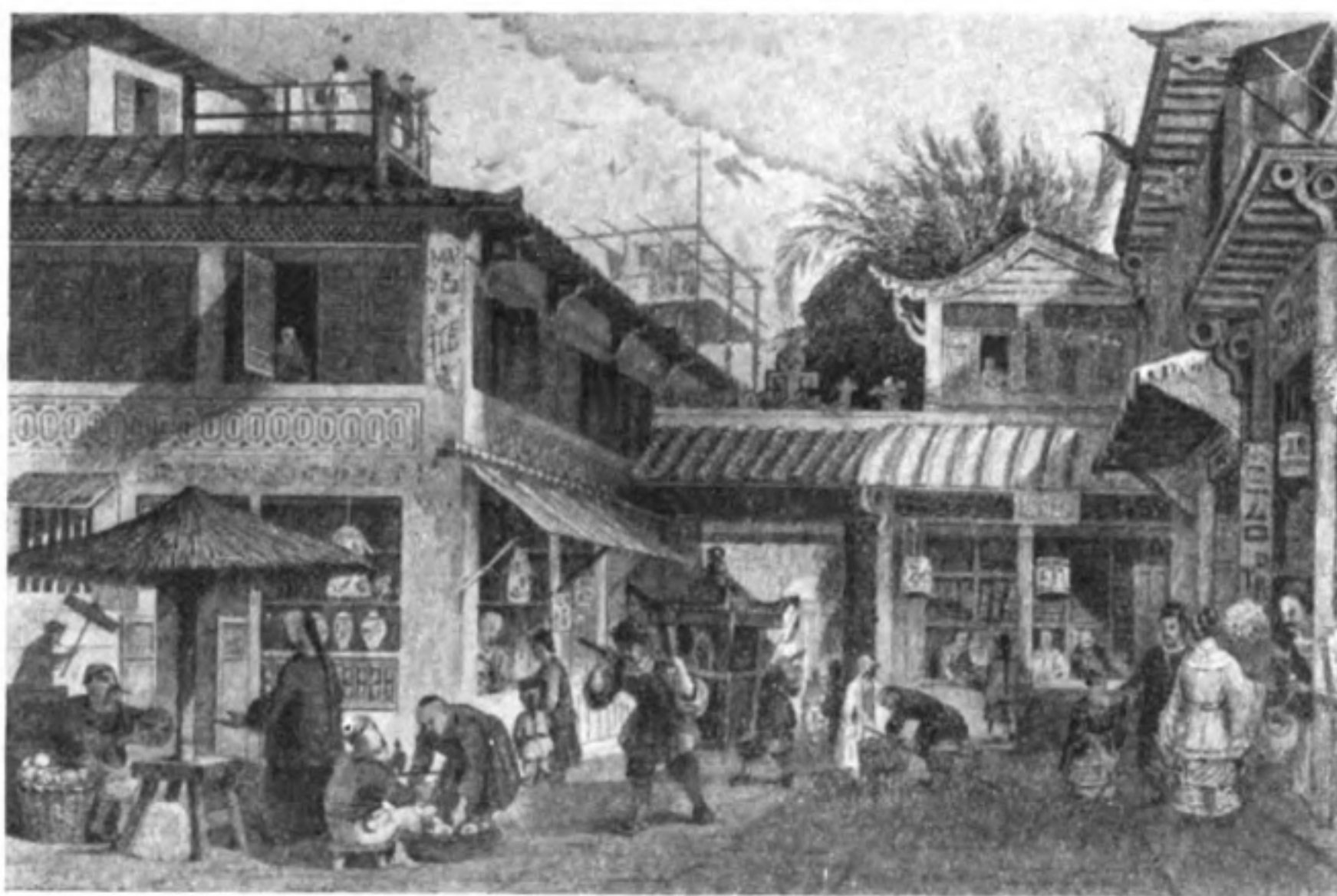

*Hamnen i Wampoa, med europeiska fartyg.
(Stålstick, 1800-talets början.)*

fattande affärsrörelsen. Det svenska »faktoret» därstädes eller *Sui-Hong*, så som det benämndes av chineserna, — var beläget utanför Cantons stadsmurar, sydväst om staden, och låg tillsammans med de övriga europeiska faktorierna å ett avskilt område nära flodstranden. Chineserna tålde ej att se de västerländska barbarerna inne i själva staden, och det var endast med hänsyn till affärernas bedrivande, som främlingarna tillätos att upprätta sina kontor i Cantons omedelbara grannskap. Européerna voro strängt tillhållna att ej överskrida de utstakade områdena, och då kapten Ekeberg år 1770 en gång försökte att inträda genom stadsporten, blev han genast utmotad av två soldater. Då svenske ambassadören Liljewalch mer än sjuttio år senare gjorde om samma experiment, hotades han med bambukäppar av de tillströmmande chineserna och fick hastigt vända om genom porten. Höga vederbörande voro mycket nogräknade och förordnade t. o. m., att de europeiska faktoritjänstemännen skulle vistas i Macao, nedanför Canton, under de, tider då inga skepp lågo inne för lastning, och då deras närvaro alltså ej behövdes vid magasinsskontoret.

Någon enstaka gång lär dock en europé ha fått inträda i staden efter kallelse av Xångtacken, å tjänstens vägnar.

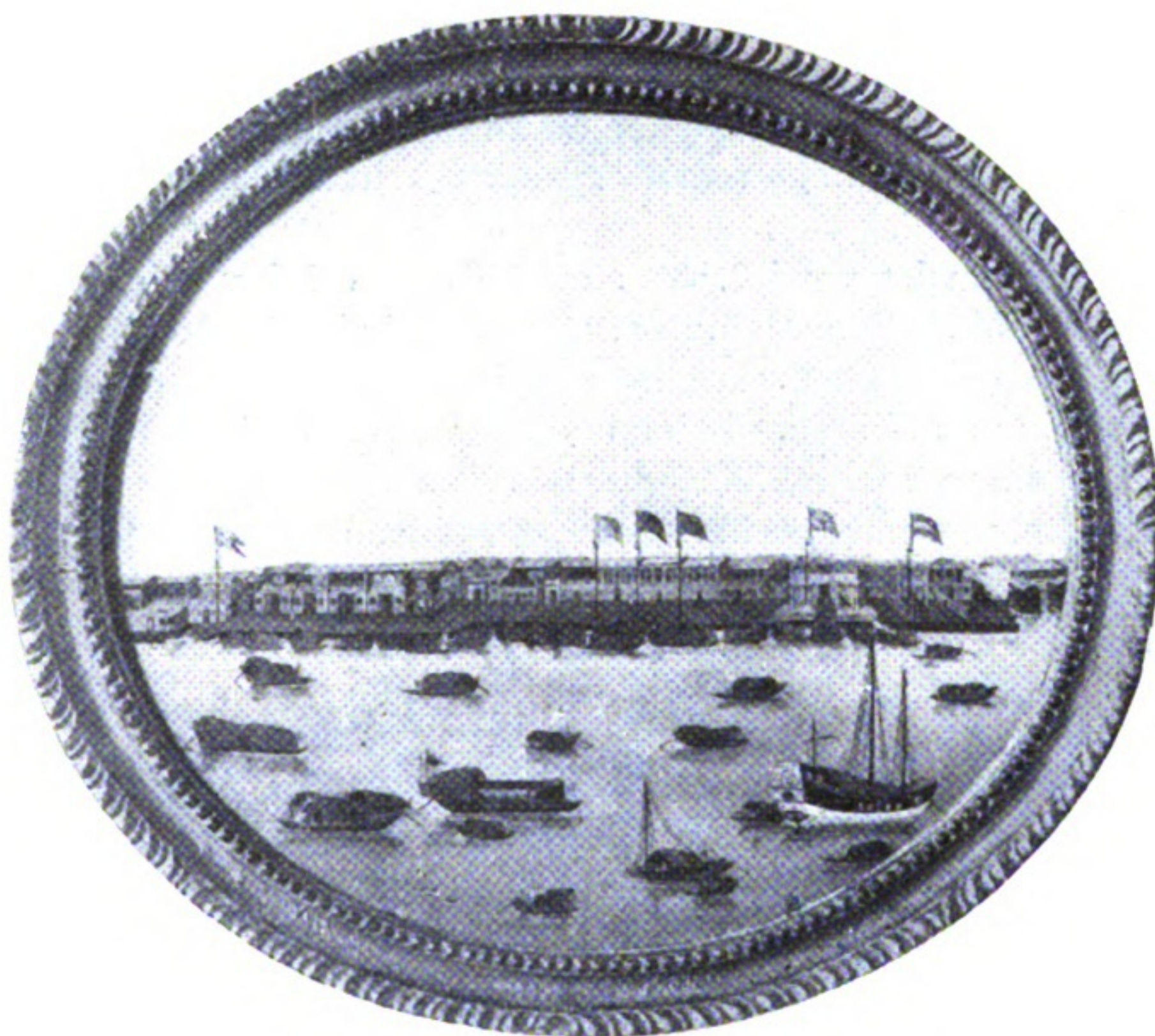
Gata i Canton.
(Stålstick, 1800-talets början).

Staden Canton förblev alltid en tillsluten hemlighet för våra ostindiefarare, ehuru de av stadsmurens omfång kunde draga vissa slutsatser rörande denna chinesiska metropols storlek. Det tog nämligen mer än tre timmar att vandra runt murarna med alla deras fyrkantiga småtorn och bastioner, bestyckade med 3—4 pundiga kanoner. Invånaresiffran torde under 1700-talet hava uppgått till mer än en million.

Under Compagniets äldre tidsskeden hyrde svenskarne efter skeppets ankomst ett faktori av vissa chinesiska affärsmän till ett pris av c:a 20.000 daler kopparmynt, men senare uppfördes ett självständigt magasinsskontor, vilket stod under ledning av en fast supercargeur, som vistades på platsen i årtal, förmedlande Compagniets chinesiska affärer. Den förste ledaren av Sui-hong torde hava varit handelsmannen Michael Grubb, sedermera commerceråd och directeur i Compagniet, som kvarblev i Canton under sex år, varefter en del andra supercargeurer fortsatte vakthållningen på platsen. Därjämte fanns alltid en chinesisk comprador anställd vid Sui-hong, vilken skötte alla löpande ärenden. (Under åren 1783—93 var den bekante göteborgsdonatören William Chalmers fast supercargeur i Canton och grundlade under denna tid sin stora förmögenhet.)

Faktoriet var rätt långsträckt beläget med ena ändan utåt floden och den andra mot »Faktorigatan». Husen voro uppförda i två våningar av obränt tegel och en del lättare trämaterial. De ansågos rätt eldfarliga, vilket även

De europeiska fabrierna i Canton.
(Chines. målning & glas, Göteborgs Museum).

visade sig år 1743, då svenska och danska fabrierna nedbrunno tillsammans med 150 andra hus. Som chineserna av filosofiska skäl ej ansågo sig böra hjälpa till vid släckningen, skulle elden troligen ytterligare hava spritt sig, om ej en engelsk örlogschef sänt i land sitt skeppsfolk till undsättning.

Att döma av samtida beskrifningar synes det gamla Sui-hong ha varit rätt trevligt inrättat och beredde våra sjöfarande en viss bekvämlighet efter den långa färden, — trots de chinesiska egendomligheter, som utmärkte fabriets byggnadssätt. Mot slutet av 1700-talet fingo européerna tillstånd att inrätta sina hus efter hemlandets sedvänjor, varigenom en ökad bekvämlighet uppnåddes tillsammans med de praktiska fördelarna och den ökade eld-säkerheten.

Bl. a. uppfördes en stor balkong utåt flodsidan för att få svalka under sommaren, magasinerna förbättrades, kassavalv för silverpiastrarna uppmurades, glasfönster insattes i st. f. de pärlemotäckta gluggarna o. s. v.

Vid ingången till Sui-hong (från »Faktoriegatan») var en liten bod på var sida om porten, över vilken några papper med tecken eller vapen voro upp-

satta jämte två lyktor. Innanför porten stod en bred skärm, så att de passerande ej kunde se från gatan vad som företogs å den stora öppna gården. Här stodo i hörnen vissa ämbar för de innevarandes bekvämlighet. De idoga chineserna tillvaratogo sedan omsorgsfullt innehållet och förde ut det på sina risåkrar.

Faktoribyggnaden var f. ö. rätt stort tilltagen och inrymde en mängd lägenheter för skilda ändamål, förutom magasinslokaler, kontor, vaktstuga, logement, kök och matsal. Det fanns även en utbyggnad för religiösa syften, upptagande ett altare med blommor, en förgylld bild samt en altartavla. Små trädgårdstäppor voro ofta anordnade litet varstans inom faktoriets område, där det växte bambu, pisang m. fl. andra exotiska träd. Utanför fönstren stodo på flera ställen glasskålar med guldfiskar eller små krukor med dvärgträd (t. ex. apelsin).

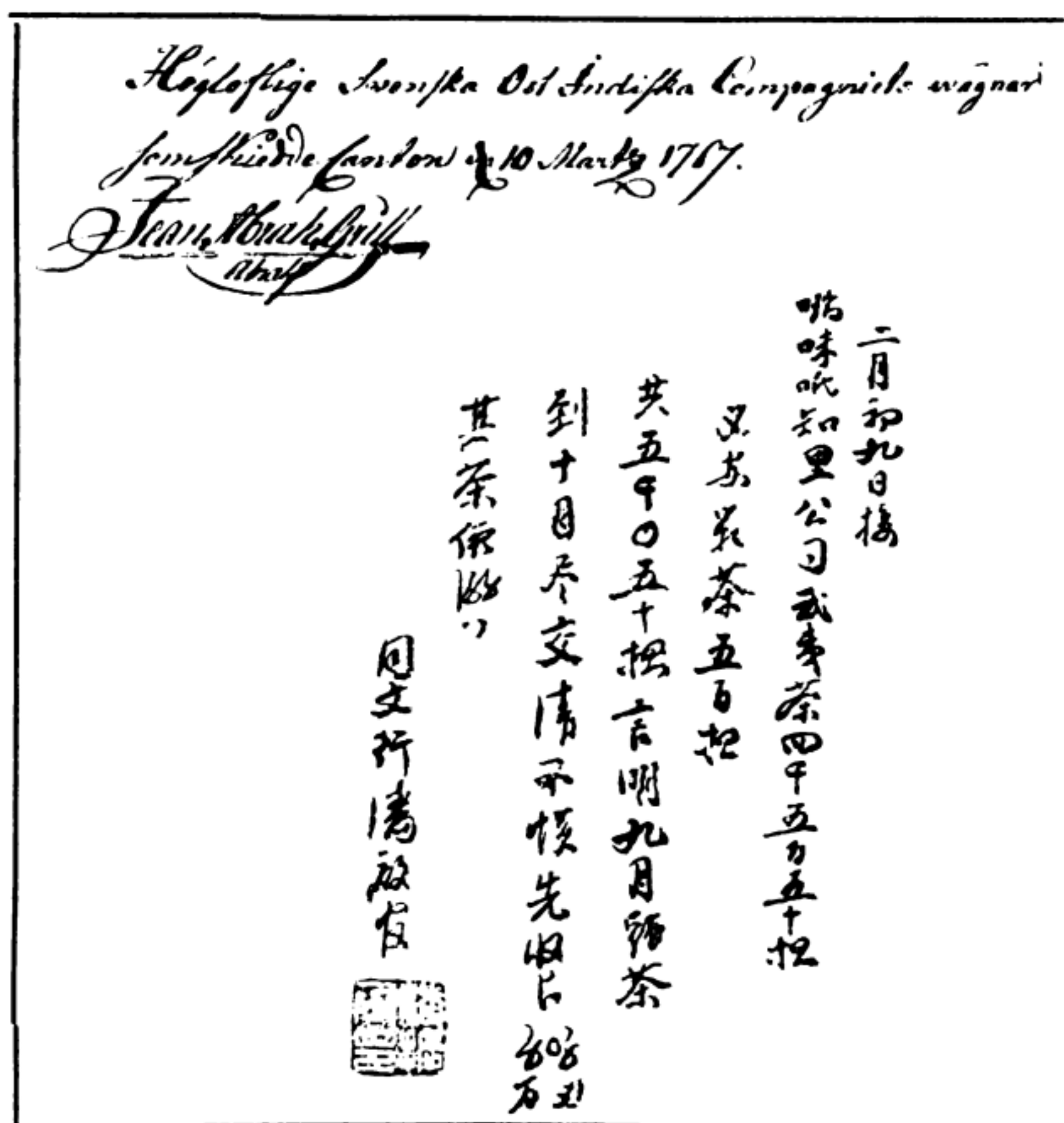
Den chinesiska returlasten.

Under de månader då en svensk ostindiefarare låg förankrad vid Canton, rådde ett verksamt liv i vårt Sui-hong. Det vimlade av flitigt folk i hela faktoriets område, — dels matroser från skeppet, dels ett stort antal chineser, som anstälts av kompradoren. Det var ett drygt arbete att föra i land allt vad som medfördes från Europa, och därefter kom turen till alla de chinesiska varor, vilka bildade den stora dyrbara returlasten till Göteborg.

Både de inkommande och de utgående effekterna samlades i faktoriets magasinslokaler, — de ömtåligare sakerna lades under tak, under det thé- och porslinskistorna staplades i högar på den stora gården. En kejsarlig mandarin gick omkring i faktoriets område och kontrollstämplade alla varor efter vägningen, under det en annan mandarin medföljde de båtar (sampaner), som fraktade ned de utgående chinesiska produkterna till skeppet vid Wampoa. Två väpnade svenska matroser bevakade alltid denna båttransport för att hålla tjuvar på avstånd. Därjämte medförde matroserna en faktura från supercargeurerna till fartygschefen, upptagande de olika varupackornas nummer och innehåll.

Supercargeurerna hade nu dagligen fullt upp att göra, under det kompradoren så småningom flyttade öfver den stora spanska silverskatten till Hongköpmännens kassakistor. Det blev till slut ej heller så litet, som erhöles för den betydande mängden av medförda piastrar, — vanligen c:a 300,000 st. Vid dessa inköp av den chinesiska returlasten sattes supercargeurernas skicklighet särskilt på prov för att uppnå den största valutan. En instruktion fanns alltid utfärdad för varje resa, angivande huru nämnda herrar skulle förfara, men de hade dock rätt stor frihet att handla efter eget förstånd.

Sista sidan i ett köpekontrakt, avslutat i Canton 1767 mellan supercargeuren J. A. Grill och mandarinerna Pon-key-qua rörande leverans av c:a 300,000 kg. thé under årets lopp.

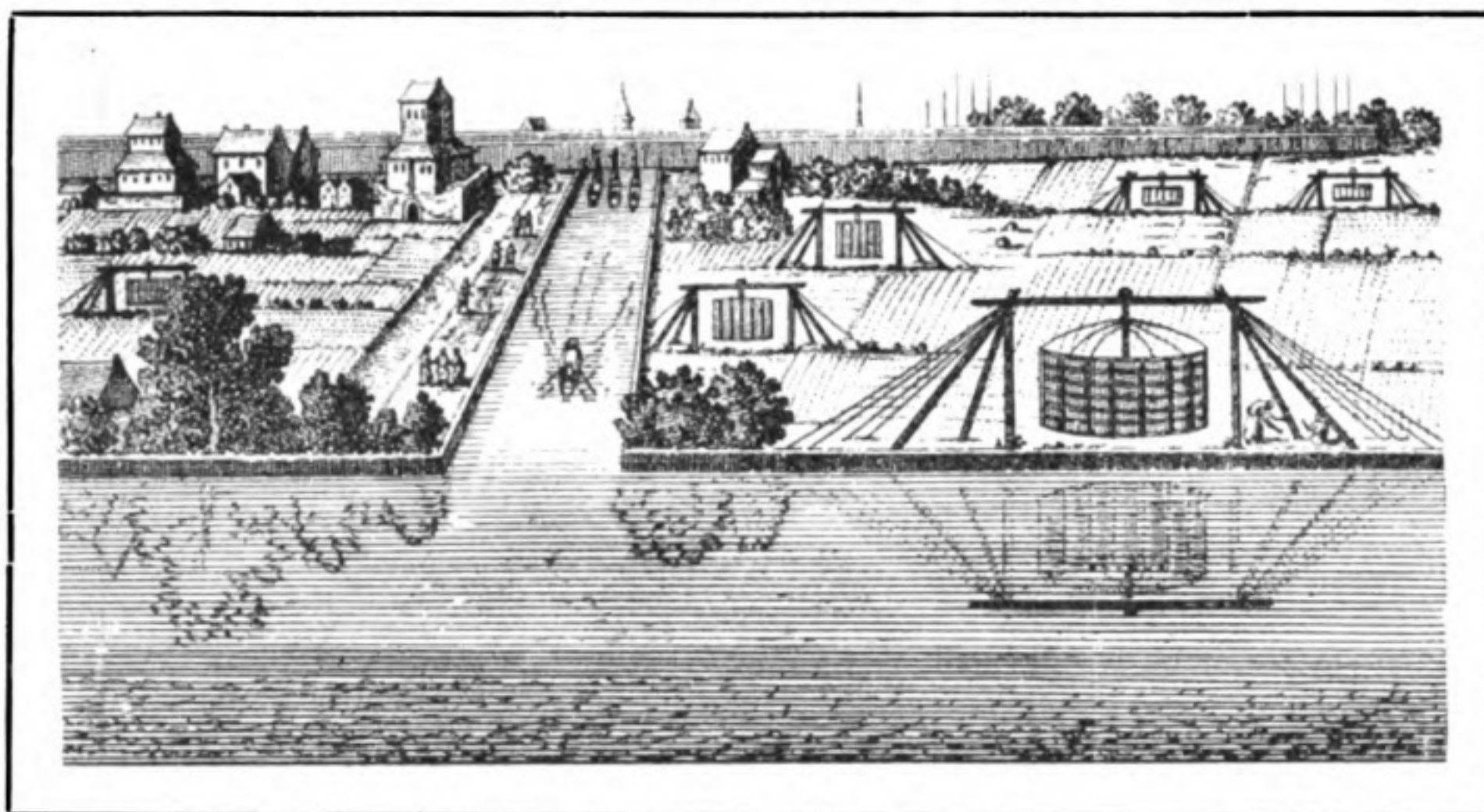
Den första chin. raden t. v. innehåller Pon-key-quas namn och stämpel, —
det övriga inrymmer kontraktsbestämmelserna.

Såsom ett exempel på vad våra gamla ostindiefarare inlastade i Canton kan anföras följande fraktlistor för skeppet »Prins Carl» år 1752:

1,232,187 skålpund thé, packat i 8,481 kistor, kanistrar och byttor; 2,768 stycken sidentyger; 1,291 st. taft; 16 st. s. k. lampastyg; 5,319 st. Nankings bomullstyg samt därjämte 5,047 skålp. råsilke. Av div. varor funnos:

35,314 skålpund gallin-gall samt 6,359 skpd Chinarot, vilka båda varuslag användes såsom packning mellan thékistorna men sedermera såldes till de svenska apoteken; 2,165 skålp. pärlemor; 6,325 skålp. rotting; 10,709 skålp. sago; 4,171 skålp. rabarberrot (till apoteken); 9,310 stycken målade papper; 1,250 st. buketter och blommor (av papper); 3,400 spelmarker av pärlemor; 108 lackerade lådor med spelmarker; 18 lackerade toalettdosor; 10 lackerade tabletter samt 6 »liggare» arrack. Därjämte 1,263 kolly porslin

Chinesiska våderkvarnar.
(Efter Prévost 1749).

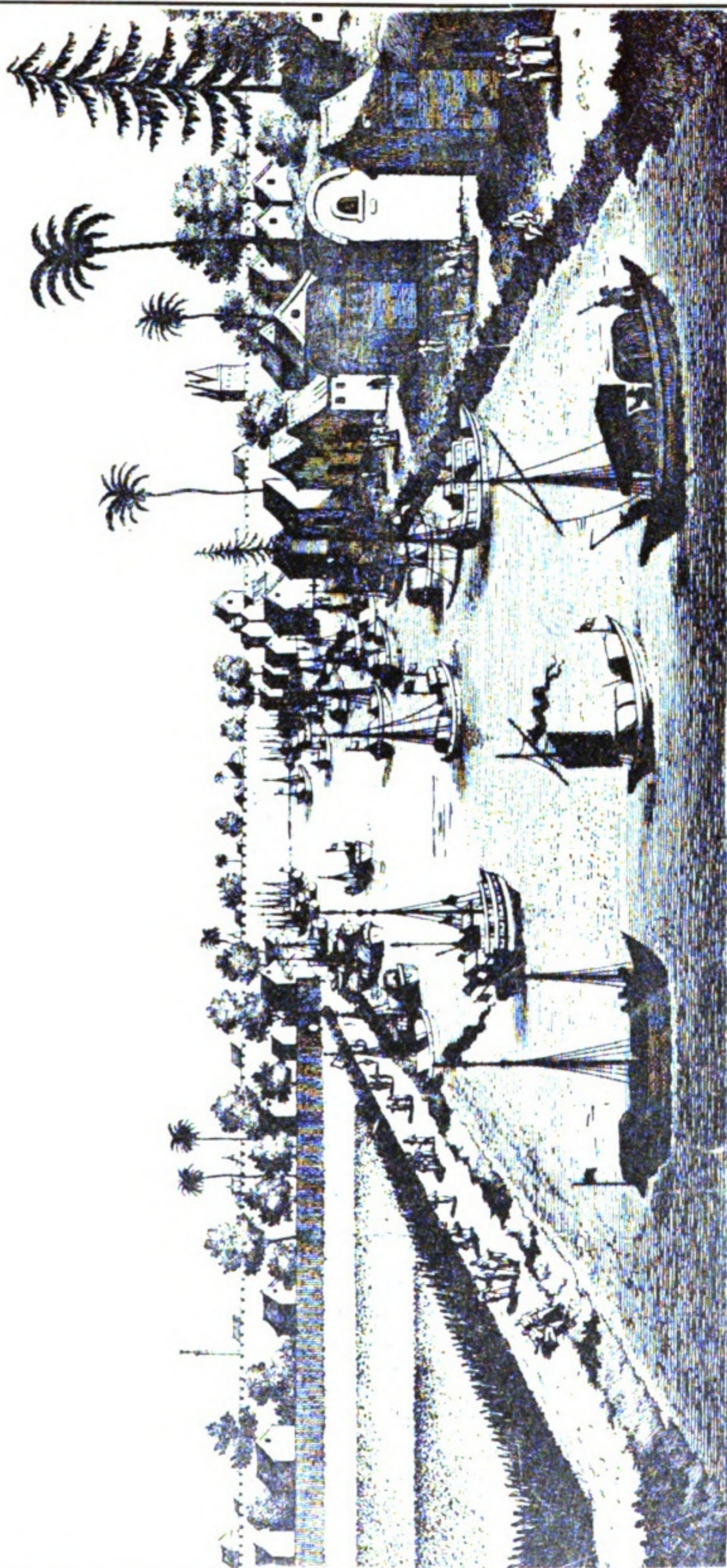
En dylik last kunde efter hemkomsten till Göteborg ofta försäljas å de stora Compagnie-auktionerna till ett slutbelopp, som var tre gånger så stort som inköpssumman i Canton. En ostindisk färd gav under dylika omständigheter stundom 50 procents utdelning till delägarna.

Någon gång kunde det hända, att de spanska silverpiastrarna ej räckte till i Canton i och för de stora varuinköpen, så att supercargeurerna måste lämna Hongkongköpmännen växlar å de felande beloppen. Dessa papper inlöstes med stor punktlighet av Compagniet, som alltid skötte sina affärer med mycken noggrannhet.

Skeppsfolket ombord på våra ostindiefarare försummade ej heller att göra sina privata uppköp och hade därvid åtskilligt att välja på i de förstäder, som lågo utanför Cantons murar. Här funnos hela kvarter med salubodar och verkstäder, där européerna brukade ströva omkring i affärsyfte. Gatorna voro även uppkallade efter merkantila synpunkter, och det fanns bl. a. »Skomakaregatan», »Porslinsgatan» m. fl. benämningar.

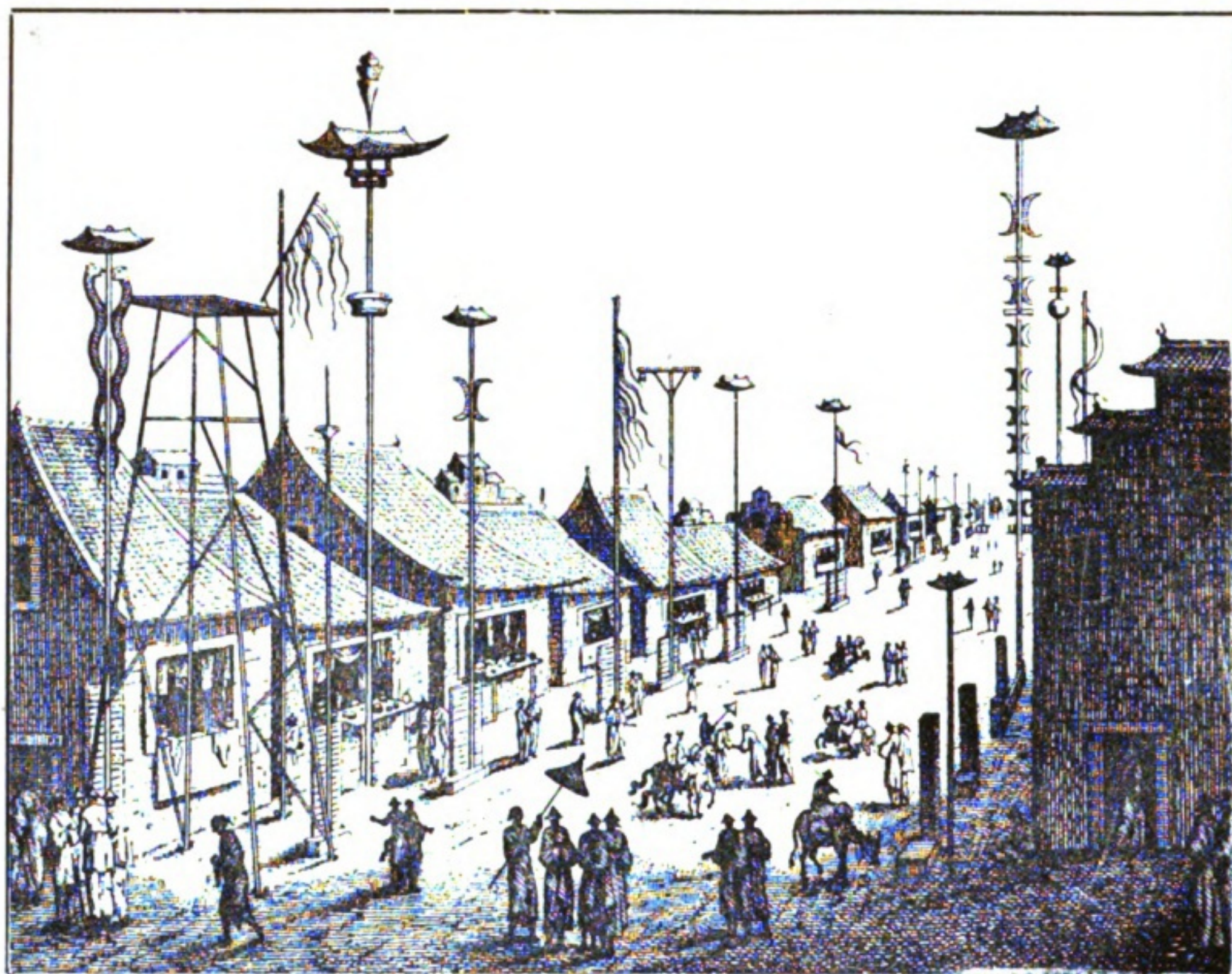
Ute på Perlfloden framför Canton rådde även en stor livaktighet, och det sades, att bortåt 300.000 människor hade sin bostad ute på vattnet i särskilt inredda båtar. Farkoster av alla slag svärmade även kring det svenska skeppet, därvid chineserna bjödo ut sina handelsvaror till besättningen. Till ordningens upprätthållande voro alltid två chinesiska soldater kommenderade ombord å fartyget.

Chinesiskt landskap med kanal och risfält.
(Kopparstick c. Nieuhof).

Chinesisk affärsgata med salubodar.
(Efter Nieuhof)

Åter i Göteborg.

De mindre av Compagniets skepp intogo i Wampoa hela sin last, men de större, — såsom »*Riksens Ständer*» och »*Drottningen*» — måste halas nedför floden på grund av sitt djupgående, för att icke fastna i botten, då varorna alltmera började tynga skrovet.

Omsider var allting klart, och sedan mandarinerna satt sitt sigill (eller stämpel, s. k. »tjapp») under vissa viktiga skeppspapper, styrde ostindiefararen åter mot Europa, varvid avresan vanligen skedde från China vid årsskiftet.

Såsom ett exempel på en av våra ostindiefarares »turlista» både för utresa och hemfärd kunna vi meddela den summariska rapport, som kapten Gegerfeldt meddelat om sin färd med skeppet »*Cronprins Gustaf Adolph*».

Hans expedition förlöpte sålunda:

1794		
Nov.	16	Seglade från Götheborg
Nov.	17	Såg land af Norje
»	20	Såg land af Ferrö

*Chinesiskt pass, utfärdat i Canton för skeppet »Drottningen».
(Göteborgs Museum).*

Nov.	23	Passerade Rockall
Dec.	9	Såg ön Madera
»	11	» » Palma
»	13	Passerade Norr Tropicen
»	30	» Equinoctialen
1795		
Jan.	11	» Södra Tropiquen.
Feb.	4	Kom til Cap Godt Hopp
»	26	Seglade ifrån Cap Godt Hopp.
April	9	Ankom til Mauritius.
»	23	Upkom Skeppet til Porte de Montagne.
Juli	27	Seglade från Isle de France til Canton.
Oct.	13	Träffade S M vid Levis Öarne, (S. M. = skeppet »Sophia Magdalena».)
»	15	Ankom til Macao.
1796		
Feb.	7	Seglade från Canton.
April.	27	Kom til Cap Godt Hopp.
May	16	Seglade ifrån Cap Godt Hopp
Aug.	27	Ankom til Dover.
Sept.	3	Seglade från Dover.
»	8	Ankom til Götheborg kl. 12 om förmiddagen och stannade i Muddern straxt inför Nya Elfsborgs Fästning.

*De chinesiska varorna lossas ur »hemförarebåtarna» utanför Ostindiska magasinet i Göteborg.
(Gravyr av Elias Martin).*

En resa till Canton och åter brukade taga omkring 18 månader i anspråk, under det en expedition till både Suratte och Canton i vanliga fall krävde ej mindre än 28 månader.

Att ostindiefararne ständigt stannade i leran ute i Göta älvs mynning vid sin hemkomst berodde på deras stora djupgående under hemfärden, — c:a 6—7 meter — samt inseglingrännans grunda beskaffenhet. Det fanns ju inga mudderverk på den tiden, och det långväga skeppet fick taga saken med ro. Man lossade ur varorna efterhand, och för varje djupare grepp i lasten lättade fartyget något samt drogs så småningom uppför älven, intill dess det stora skrovet äntligen flöt in till sitt varv vid »Klippan».

Den chinesiska returlastens införande till Göteborg ombesörjdes av särskilda hamnskeppare, tillhörande det s. k. *hemförarebåtsgillet*, vilket ägde särskilda privilegier att ensamt få förrätta dylika transporter. Detta skrå disponerade över ett dussintal båtar (eller pråmar) å 40—60 tons lastdryg-
het och följde vissa fastställda taxor vid sin transport. Båtarna ägdes uteslutande av handels- eller ämbetsmän, tillhörande Göteborgs stad.

Den ostindiska lastens försäljning.

Den omfattande ostindiska handeln, med dess tusentals smådetaljer, krävde en betydande administrativ apparat. Det gällde ju icke blott att sköta om de utgående skeppen, att lasta dem fördelaktigt och att ordna med

*Pehr Wigert,
Compagniets kassör i Stockholm.*

besättningen samt de stora skeppsförråden — även de hemkommande fartygen fordrade en särskild omsorg. Till detta kom slutligen det rent merkantila arbetet, — att realisera de stora chinesiska returlasterna, så att vinsten blev den bästa möjliga.

Ostindiska Compagniet var ju i många fall en handelsrepublik för sig själv, och såsom sådan även utrustad med sitt eget ämbetsverk. Rederiet torde väl f. ö. på sin tid hava varit Sveriges största arbetsgivare, sysselsättande tusentals personer av skilda samhällsklasser och yrken, både till sjöss och på landbacken.

För att sköta ett så vidlyftigt handelsföretag hade Compagniet tre olika »contoir» i Göteborg. Först och främst huvudkontoret, där directionens sekreterare träffades och där ett tiotal skrivare och kontorister förde böckerna. Därjämte fanns ett magasinskontor, varest andra tjänstemän bevakade de upplagda varornas behandling och försäljning. Man hade nämligen ofta stora partier liggande på lager, vare sig i porslinskällaren eller i thémagasinet. (Då den äldre magasinsbyggnaden nedbrann år 1746 gingo bl. a. 300 lådor thé förlorade). Slutligen fanns ute vid hamnen å Klippans varv ett särskilt kontor för skeppens utrustning, vilket leddes av en »equipagecapitaine» samt några sjövana tjänstemän.

Compagniets centrum var förlagt till den stora magasinsbyggnaden vid Norra Hamngatan i Göteborg, vilken numera omdanats till Museum. Ar

1734 byggde rederiet sitt första magasin, — ett trähus vid Tyggårdsgatan, — men efter dess brand fick Göteborgs dåvarande stadsarkitekt B. W. Carlberg i uppdrag att projektera det stora komplexet vid N. Hamngatan, vilket upptager ett helt kvarter. Ritningarna ändrades dock åtskilligt av slottsarkitekten, frih. Carl Hårleman, innan magasinet fick sin slutliga form. Huset är uppfört av importerat holländskt tegel och kostade på sin tid 150.000 riksdaler banco att bygga.

Det var i denna magasinsbyggnad, som de stora Compagniauktionerna gingo av stapeln någon tid efter ostindiefararens återkomst från Canton, och sedan returlasten införts till staden.

I de salar, som numera omändrats till små kulturhistoriska rumsinteriorer, skedde auktionerna, och här trängdes då en mängd spekulanter av de mest skilda nationer, vilka samlats i Göteborg den angivna dagen, tävlande om buden med våra svenska köpmän. Det var icke blott spekulanter från Europas större handelsstäder, som begagnade tillfället att göra sina varuinköp, utan även en del mera långväga främlingar kunde stundom infinna sig, — såsom köpmän från Ostasien eller från Amerika och Västindien, vilka hade några intressen att bevaka vid auktionerna. Det hände bl. a. ofta, att ostindiska affärsmän medföljde våra skepp till Göteborg för att handla med sina varor på ort och ställe.

En stor del av spekulanterna voro judiska handelsmän, vilka för varje auktion fingo K. m:ts tillstånd att inkomma i riket på en kort tid. De flesta voro hemma i Amsterdam, — andra åter i Hamburg, Köpenhamn m. fl. större handelsstäder.

Vid auktionerna voro ofta särskilda, tryckta »kataloger» utfärdade, — speciellt över det talrika ostindiska porslinet. Därjämte annonserades saken i den dåtida dagspressen på samma utförliga sätt, som brukas i våra dagar.

I auktionskungörelsen meddelades, att en var under åtta dagar ägde rätt att bedöma varorna, och inga inköpta saker fingo förbliva outlösta eller lämnas åter, även om de voro skadade. Åtta dagar efter auktionen skulle tio procent av beloppet betalas och senast tre månader efteråt den återstående summan. Till köparens »uppmuntran» lämnades en halv procents rabatt.

Visserligen stannade en hel del av den ostindiska importen inom Sverige, men den allra största delen gick dock åter ut ur riket, och häri låg även Compagniets nationella betydelse, då en mängd utländskt kapital sålunda kom Sverige till godo. Från Göteborg spredos varorna över hela Europa och i de gamla journalerna finna vi S:t Petersburg, Wolgast, Bergen, Bremen, Emden, Rotterdam, Vlissingen, Ostende, ön Man, Bilbao, S:t Sebastian,

Livorno och t. o. m. Madeira nämnda såsom de platser, dit Compagniets importvaror vandrade vidare.

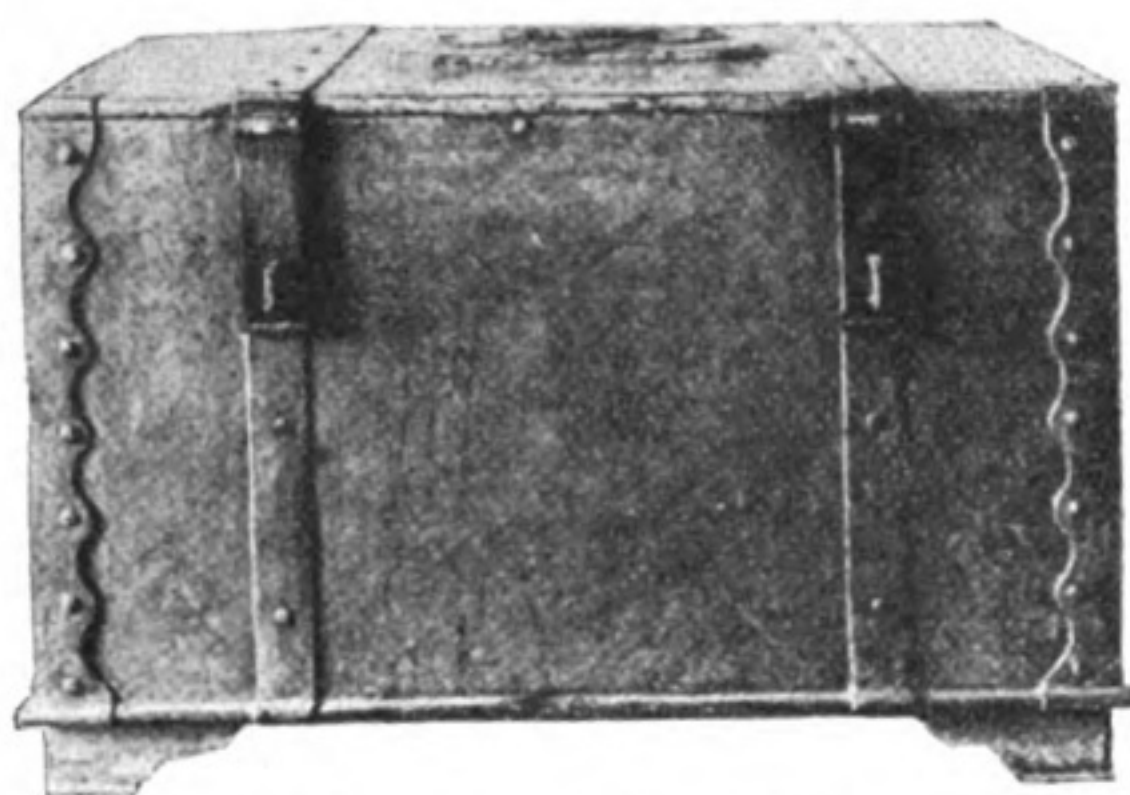
I de gamla räkenskaperna angives även Marstrand såsom *utrikes* ort, dit en del lastpartier sändes. Detta förhållande beror på att nämnda plats under åren 1775—94 var självständig Porto Franco och fristad, — oberoende av Sverige i tullpolitiskt hänseende och styrd efter egna författningar.

Hur mycket av den chinesiska returlasten, som stannade inom Sverige, är omöjligt att veta, men vad som åter skeppades ut till andra länder, kan man dock ungefärligen beräkna. Det framgår även av tillgängliga sifferuppgifter, att återexporten växlade högst betydligt, alltefter de skiftande konjunkturerna under de olika oktrojerna.

Det var denna återexport, som framförallt gav Ostindiska Compagniet dess rika vinster, något som även visade sig vid aktieägarnas utdelning.

Compagniets kassakista.
(Göteborgs Museum)

IV. Ostindiska Compagniets direction.

När man erinrar sig den stora vördnad och högtidlighet, varmed Ostindiska Compagniets supercargeurer behandlades ombord å skeppen, och huru deras embarkering saluterades med åtta kanonskott, så drager man lätt den slutsatsen, att de styrande directeurerna, vilka stodo ännu högre på Compagniets rangskala, måste hava varit några synnerligen förnäma herrar.

Förteckningen över de män, vilka under de fem oktrojerna ledde Compagniets öden, upptager även de mest lysande namn från Frihetstiden och det gustavianiska tidevarvet, icke blott inom handel och borgerliga näringar utan även bland adel och ämbetsvärld. Man såg där riksrådets serafimerkedja blänka vid sidan av den höge militärens uniform, under det ämbetsmannens storkors och band lyste bredvid handelsmannens lilla Wasatrissa.

Ty det var på sin tid en stor och verklig ära att sitta såsom styrande i det riksbetydande Ostindiska Compagniets direction, och den som skötte sig länge och väl i detta avseende, hedrades sällan med mindre än commerce-råds titel och värdighet. Till allt detta kom slutligen den rent pekuniära vinst, som var förenad med directeurskapet i Compagniet, med alla dess tillfällen att göra stora affärer, så att vederbörande ofta inom loppet av en oktroj kunde samla en avsevärd förmögenhet.

Directeurer, I oktrojen:

*Assessorn i Commerce Collegium
VOLRATH THAM,
Stockholm.*

*Amiralen
THEODOR ANKARCROMA,
Stockholm.*

Directionens maktställning.

Den i våra dagar rätt vanliga företeelsen, att ett flertal högre ämbetsmän eller andra för affärslivets praktiska drift mera främmande personer sätta sina namn såsom inbjudare till aktieteckning i nya bolag, var ej heller obekant under Frihetstiden.

De kungliga privilegier, som fordom så ofta erfordrades för att grunda ett stort affärsföretag ostört av konkurrenter, krävde ej sällan ett visst samarbete med de styrande ämbetsmännen, till vinnande av de merkantila syftena.

Även Ostindiska Compagniet var ju i mycket beroende av den officiella välviljan för att kunna fullfölja sina vittomfattande affärer, och då redet var sin tids mest ansedda företag, blevo dess relationer inom landet även av förnämligaste art. Rikets herrar och adeln & ridderskapet, vilka annars höllo mycket på ståndets värdighet och ej gärna associerade sig med vanliga borgare, — även om de tillhörde huvudstadens berömda »skepps-broadel», — voro däremot ej ohågade att inträda i Compagniets direction.

Utsikten till stor utdelning å de insatta aktiebeloppen var alltid en lockelse även för de aristokratiske delägarna, och till detta kom en faktor,

Directeurer, II oktrojen:

*Handelsmannen ABRAHAM GRILL,
Göteborg.*

*Commercerådet CLAES GRILL,
Stockholm.*

som likaledes bidrog till att väcka intresset: möjligheten att till sina slott och praktvåningar direkt förvärva åtskilligt av den chinesiska konstens alster, tillsammans med de läckerheter, som de långväga skeppen hemförde och vilka förlänade en viss lukullisk doft åt det svenska bordet i gamla tider.

Beträffande många av dessa förnämre directeurs ställning inom Compagniet, så synes densamma mera hava varit av dekorativ natur, därvid de endast togo befattning med den sekreta bokföring, som utgjorde en av detta bolags många märkvärdigheter, under det de praktiska affärsvärven anförtroddes åt de merkantilt kunniga directeurerna.

Dessa bilda även majoriteten inom Compagniets direction, representerande mycket stora kapital genom de omfattande affärsföretag, som vanligen stodo under deras ledning. Den ostindiska handeln krävde nämligen betydande insatser för att kunna hållas i gång, och då aktiebeloppen voro rätt höga, fordrades en viss förmögenhet för att kunna deltaga i Compagniets affärer.

Detta är även orsaken till att Ostindiska Compagniet blev ett synnerligen exklusivt finansföretag, som efterhand vann en verklig maktställning

Directeurer, II oktrojen:

Handelsmannen
JACOB JEANSSON von UTFALL,
Göteborg (Näås)

Handelsmannen NILS STRÖM,
Göteborg.

inom vårt land, så att även de styrande mången gång fingo böja sig för directionens beslut. De rikt tilltagna privilegierna ledde även därhän, att Compagniet under vissa tidsskeden var såsom en stat i staten, med egen jurisdiktion och frikallad från alla de pålagor, vilka annars vilade över svensk handel under 1700-talet.

Den omfattande skriftväxling, som ägde rum mellan directionen och höga vederbörande under Compagniets nittioåriga tillvaro, visar mer än något annat detta bolags betydelse för riket och vilket stort avseende, som alltid fästes vid directeurernas inlagor. Härtill kommer även den uppmärksamhet, som Riksens ständer likaledes ägnade åt Compagniets förehåvanden, och varom protokollen berätta åtskilligt i sina digra luntor.

Ostindiska Compagniet ingrep nämligen under hela 1700-talet på ett synnerligen kraftigt sätt i Sveriges nationalekonomiska förhållanden, både i fråga om affärslivet och beträffande de politiska grundsatserna. Det fordrades även en mycket stor skicklighet hos directionen för att kunna leda bolagets drift, så att en gynnsam medelväg alltid valdes under Frihetstidens ständiga partistrider.

Directeurer, II oktrojen:

*Hovmarskalken,
greve AXEL RUTGER SPARRE,
Göteborg.*

*Commercerådet HERMAN PETERSEN,
Stockholm.*

Utländingar och svenskar.

På grund av Ostindiska Compagniets hemlighetsfulla skötsel ifråga om den inre affärsapparaten kan man numera endast få en ytterst ofullkomlig uppfattning om de saker, som röra rederiets aktieteckning, och vilka som voro delägare. Endast några enstaka namn äro bevarade genom strödda anteckningar eller genom meddelanden i gamla bouppteckningar.

Så mycket är dock säkert, att Ostindiska Compagniet under de äldre tidsskedena var ett övervägande utländskt företag å svensk mark och under svensk flagga. Det stora antalet utländingar bland skeppens supercargeurer som officianter under den första oktrojen vittnar starkt om det främmande inflytandet.

Det dröjde åtminstone en mansålder, innan Compagniet »acklimatiserats» i Sverige, så att det kunde betraktas såsom ett inhemskt företag. Då därjämte en stor del av de till Göteborg hemförda ostindiska lasterna efter Compagniauktionerna åter fördes ut ur landet genom främmande köpmän, så bidrog även detta till att förläna en utländsk prägel åt hela bolagets verksamhet.

Directeurer, II oktrojen:

*Överceremonimästaren CARL BROMAN,
Stockholm.*

*Commercerådet ANDERS PLOMGREN,
Stockholm.*

Efter andra oktrojens ingång, då ett flertal ansedda svenska affärshus fingo sin hand med i Compagniets drift, växte det nationella inflytandet i förening med den ökade kontrollen från de styrandes sida. Under de följande oktrojerna torde även aktieägarne alltmera varit att räkna bland vårt lands köpmän, ehuru ej heller från detta tidsskede några meddelanden därom finnas i behåll, ägnade att tydliggöra saken.

Utländingarna hade f. ö. mycket att säga i Sverige under Frihetstiden, ej blott i politiskt utan även i merkantilt hänseende. Man minnes ju, huru Frankrikes minister, baron de Bréteuil, offrade två millioner livres för att smörja riksdagen 1765, under det engelsmännen lyckats få ett dominerande inflytande över det svenska bergsbruket. Under dylika omständigheter var det ej så märkvärdigt, att man även lät främlingar styra och ställa med den ostindiska rederirörelsen.

Att dessa utländingar skördade stora vinster på Ostindiska Compagniet är alldeles säkert, och såsom ett exempel kan bl. a. anföras bruksägaren Robert Finlay från Dublin (directeur under tredje oktrojen), vilken efter för rättade affärer i Sverige bosatte sig å en egendom vid Bordeaux, och som ansågs hava varit en av sin tids rikaste män.

Directeurer, III oktrojen:

Riksrådet, greve CARL FREDR. SCHEFFER, Stockholm, Landshövdingen, frih. PATRIK ALSTRÖMER, Alingsås.

Men även svenskar kommo i åtnjutande av den ostindiska handelns guldflöde, och en mängd stora förmögenheter samlades efterhand inom vårt land under Compagniets löpande oktrojer. Särskilt må nämnas handelsmannen Sahlgren i Göteborg, — Ostindiska Compagniets »grand old man», vilken i trettiofem år beklädde befattningen såsom directeur och under denna tid ledde hela Compagniets administration i hamnstaden. Vid sitt fränfalle efterlämnade Sahlgren den för dåtida svenska förhållanden mycket stora summan av mer än fyra millioner daler silvermynt.

En närmare granskning av Ostindiska Compagniets efterlämnade papper visar även, huru hela köpmannasläkter i generationer ägnade sig åt det stora rederiets affärer. Främst står i detta avseende huset Grill, varav fyra män voro directeurer. Företagets grundläggare, Henrik König, efterlämnade många söner, vilka fullföljde traditionerna både inom directionen och såsom supercargeurer. Samma var även förhållandet med Volrath Tham och hans söner.

Många av de ostindiska directeurerna voro genom släkt- eller affärsförbindelser associerade med varandra, och härigenom uppstodo även vissa intressegrupper inom Compagniet, vilka vunno mycket inflytande. Särskilt var detta förhållandet i Stockholm under den tid, då de många handelshusen utmed Skeppsbron stodo i sitt flor.

Directeurer, III oktrojen:

*Commercerådet JOH. ABRAH. GRILL,
Stockholm.*

*Handelsmannen MARTIN HOLTERMAN,
Göteborg.*

Stockholm tager ledningen.

Det är i allmänhet en mycket utbredd föreställning i vårt land, att Ostindiska Compagniet var en stor firma i Göteborg, som drev sjöfart på China i gamla tider. Mången resande styrkes även i denna uppfattning vid åsynen av Compagniets verkligt monumentala magasinsbyggnad, som numera inrymmer helt andra och värdefullare skatter än fordom.

Det inflytande Göteborgs köpmän ägde över Ostindiska Compagniet var på sin tid ej så stort, som man kunde tro, ty det var i grund och botten endast geografiska skäl, som ledde därhän, att denna hamnstad valdes såsom rederiets säte. Det bekväma läget vid Västerhavet, de relativt goda isförhållandena och de stora ostindiefararnes behov av utrymme voro nog så vägande skäl att förlägga Compagniet till Göteborg. Till detta kom sedan hr Sahlgrens intresse för stadens utveckling, vilket förmådde honom att verka för rederiets upprättande på ort och ställe.

När sedermera Compagniet kom i gång, blev det även hrr Sahlgren, Campbell, Tham, König, Lagerström m. fl., som till en början ledde affärerna vid Göta älvs mynning, men med tiden ändrades förhållandena betydligt.

Directeurer, III oktrojen:

*Handelsmannen DAVID av SANDEBERG,
Göteborg.*

*Handelsmannen CHRISTIAN KÖNIG,
Stockholm.*

Redan vid den andra oktrojens början visade det sig, huru intresset drogs åt Stockholm, och under de följande tidsskedena finner man även, huru directionens ledamöter övervägande voro att söka bland huvudstadens förnämsta handels societet och ämbetsvärld, samt bland ett flertal stora bruksägare i mellersta Sverige.

Att den finansiella tyngdpunkten inom Compagniet sålunda förflyttades uppåt landet berodde på, att nya kapitalister utanför Göteborg alltmera började intressera sig för den ostindiska handeln och ingingo såsom delägare. Härigenom förvärvade de även bestämmanderätten i directionen, och sålunda började den maktförskjutning, som slutligen ledde därhän, att Compagniets huvudsäte under den sista oktrojen flyttades till Stockholm. (Redan under tredje oktrojen hade rederiet ett eget kontor i huvudstaden, i dir. Finlays hus på Riddarholmen).

Under de följande perioderna märktes ännu tydligare, huru huvudstadens finansmän togo ledningen i directionen tillsammans med riksrådet Carl Fr. Scheffer samt det gustavianska tidevarvets finansminister, Joh. Liljencrantz. Såsom ordförande i directionen under den femte och sista oktrojen satt slutligen överståthållaren, greve Sam. av Ugglas.

Directeurer, III oktrojen:

*Handelsmannen JOH. FR. PETTERSSON,
Göteborg.*

*Commercerådet GEORG HENRIK CONRADI,
Stockholm.*

Det inflytande Stockholms köpmän och aristokrater sålunda vunno inom Compagniet, därvid de samtidigt insatte betydande kapital i företaget, var i hög grad ägnat att stärka rederiets politiska ställning under de många partistriderna.

De höga herrarna i directionen hade goda förbindelser med de styrande och ägde själva ofta en viss bestämmanderätt inom collegier och verk, så att Compagniets intressen alltid kunde bevakas vid viktigare tillfällen.

En särskild upphöjelse kom även directionen till del år 1753, samtidigt med den »fasta fondens» inrättande, då K. M:t fann nådigt att tilldela de ostindiska directeurerna »tromans» rang och värdighet. Härigenom kommo dessa köpmän i samma sociala ställning som t. ex. generalmajorer, landshövdingar och biskopar, — allt enligt vår gamla klassiska rangordning.

* * *

Directeurer, III oktrojen:

*Bruksägaren JEAN ABR. GRILL,
Godegård.*

*Commercerådet SIMON BERN. HEBBE,
Stockholm.*

Directionens sammansättning.

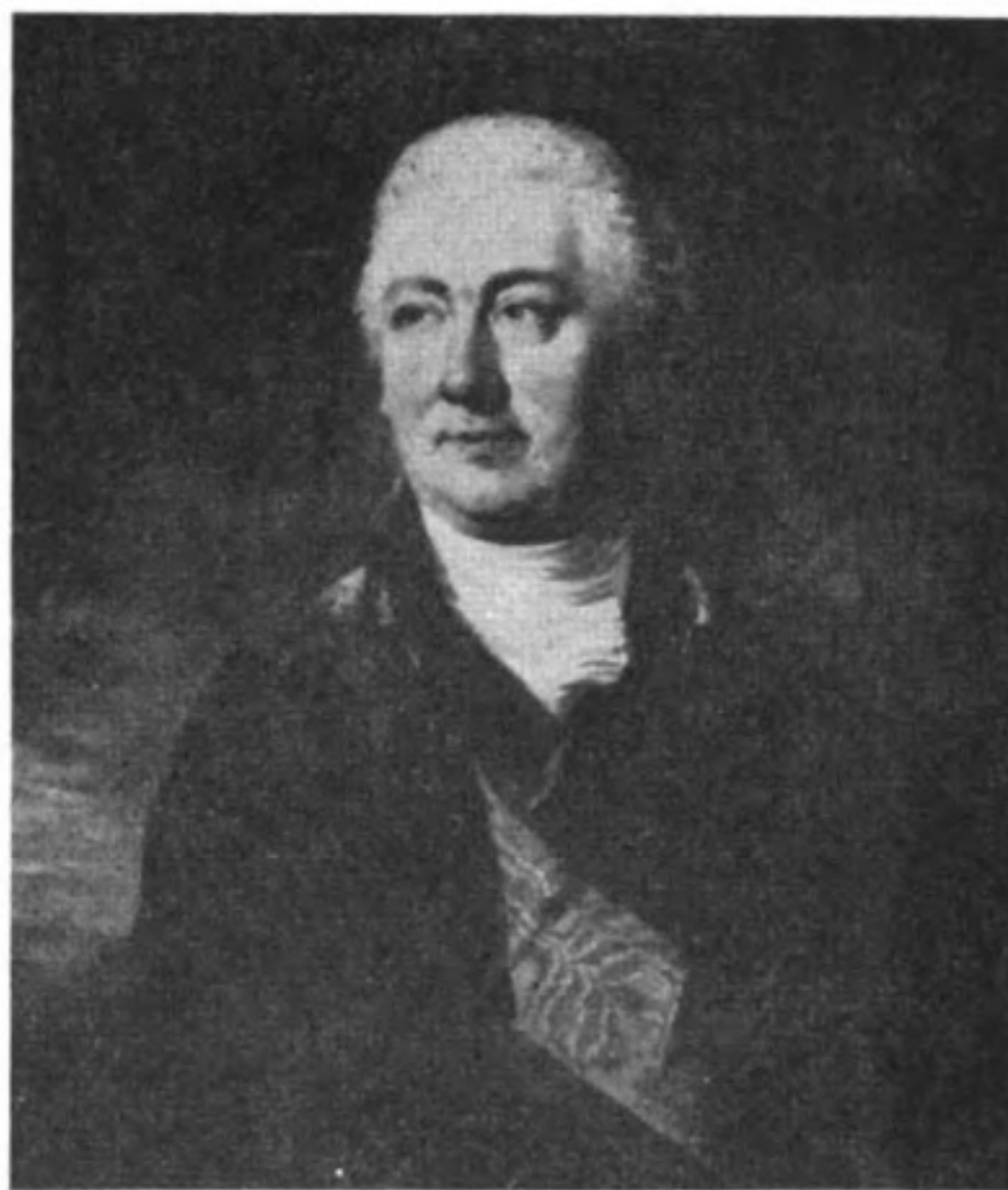
Under Ostindiska Compagniets hela tillvaro hava mer än femtio män beklätt befattningen såsom företagets directeurer. Att ett så relativt stort antal herrar innehade denna värdighet beror på directionens gammaldags sammansättning, därvid styrelsens samtliga ledamöter buro directeurs titel. Därtill kommo de mäktiga »huvudparticipianterna» och revisorerna, vilka ävenledes räknades till directionen och ofta utövade ett mycket stort inflytande på Compagniets drift, — särskilt som de vanligen själva voro bolagets största delägare. Återigen stöter man här på Compagniets beryktade sekretess, som hindrar oss att närmare granska directionens inbördes förhållanden. Av gamla handlingar och inlagor framgår dock, att styrelsen, d. v. s. den officiella »directionen», skötte bolagets förvaltning, under det att de övriga directeurer och huvudparticipianterna gävo anvisningar rörande driften av rederiet samt granskade papperen och räkenskaperna.

Directionens sammansättning ändrades så småningom under årtiondenas lopp, icke blott genom ledamöternas växande antal utan även genom det sätt, på vilket dessa tillsattes. Enligt den första oktrojens föreskrifter skulle directionen bestå av minst två medlemmar förutom Compagniets grundare, hr König, med rätt för dessa herrar att välja flera directeurer. Då den andra oktrojen tog sin början bestämdes, att directionen skulle omfatta sju le-

Directeurer, IV oktrojen:

*Riksrådet, greve JOHAN LILJENCANTZ,
Stockholm.*

*Commerceraðet WILLIAM CHALMERS,
Göteborg.*

damöter (därav fyra i Göteborg) förutom tolv huvudparticipianter, som valdes av de förstnämnda. Vid tredje oktrojens inledning hade stadgarna ändrats därhän, att huvudparticipianterna numera valdes av aktieägarne själva vid ett sammanträde, som avhölls vart fjärde år. Under fjärde oktrojen rådde liknande förhållanden, men under den femte och sista perioden förordnades, att directionen skulle bestå av en ordförande samt fyra ledamöter, valda bland de största delägarna. En directeur fick vara bosatt i Göteborg, — de övriga skulle bo i Stockholm, dit affären nu förlades. Därjämte utsågos sex revisorer i directionen, två göteborgare och fyra stockholmare.

Directeurernas enväldiga ställning inom Compagniet försvann likaledes med åren genom de nya oktrojernas föreskrifter, och aktieägarne fingo efterhand mera att säga inom bolaget. Att directionen ägde en sådan maktställning under de äldre tidsskedena berodde på oktrojens egen beskaffenhet, som gav vissa namngivna directeurer ett personligt privilegium att driva den ostindiska handeln. Det äldsta privilegiet var ju t. o. m. utställt direkt för hr Henrik König och hans eventuella medintressenter.

Då därjämte de välsituerade directeurerna i vanliga fall måste ligga ute med avsevärda förskotter vid varje ny oktrojs utfärdande, fingo dessa herrar även en viss rätt att styra inom Compagniet så, som de själva ansågo vara lämpligast.

Directeurer, IV oktrojen:

Handelsmannen JONAS TRANCHELL,
Göteborg.

Handelsmannen MARTIN TÖRNGREN,
Göteborg.

Compagniets directeurer 1731—1814.

(Födelse- och dödsår inom parentes)

- Amiralen *Theodor Christophers Ankarcrona*, Stockholm (1687—1750.)
 Handelsmannen *Andreas Andersson*, Göteborg, (1745—1809.)
 Commercerådet *Carl Abraham Arfwedsson*, Göteborg (1774—1861.)
 Landshövdingen, frih. *Patrik Alströmer*, Alingsås (1733—1804.)
 Handelsmannen *Frantz Bedoire*, Stockholm 1690—1742.)
 Commercerådet *Niklas Björnberg*, Göteborg (1758—1829.)
 Överceremonimästaren *Carl Broman*, Stockholm (1703—84.)
 Commercerådet *Colin Campbell*, Göteborg (1686—1757.)
 Handelsmannen *Hugh Campbell*, » (f. o. d. i England.)
 Commercerådet *Georg Henrik Conradi*, Stockholm (1718—98.)
 » *William Chalmers*, Göteborg (1748—1811.)
 » *Robert Finlay*, Stockholm (1719—85.)
 Handelsmannen *Abraham Grill* Göteborg (1707—68.)
 Commercerådet *Claes Grill*, Stockholm (1705—67.)
 » *Johan Abraham Grill*, Stockholm (1719—99.)
 Bruksägaren *Jean Abraham Grill*, Godegård (1736—92.)
 Commercerådet *Michael Grubb*, Göteborg (1728—1807.)

Directeurer, IV oktrojen:

*Handelsmannen SVEN OLOF ROSENBERG,
Marstrand.*

*Handelsmannen MARTIN HAGBOHM
Stockholm.*

- Möbelhandlaren *Carl Adolph Grevesmühl*, Stockholm (1744—1827.)
 Handelsmannen *Martin Hagbohm*, Stockholm (1749—1818.)
 » *Martin Holterman*, Göteborg (1715—93.)
 Commercerådet *Simon Bernhard Hebbe*, Stockholm (1726—1803.)
 Magasinsförvaltaren *Bengt Gustaf Ingelman*, Göteborg (1774—1834.)
 Handelsmannen *Carl Gottfrid Küsel*, Stockholm (1729—95.)
 Commissarien *Henrik König*, » (1686—1736.)
 Handelsmannen *Christian König*, » (1724—1803.)
 » *Per Theodor König*, » (1718—1800.)
 Commercerådet *Magnus Lagerström*, Göteborg (1691—1759.)
 Riksrådet, greve *Johan Liljencrantz*, Stockholm (1730—1815.)
 Bruksägaren *Jean Henri Le Febure*, Gimo (1708—67.)
 Handelsmannen *Olof Lindahl*, Göteborg, (1747—1801.)
 Generalmajoren, frih. *Fabian Löwen*, Häringe (1699—1773.)
 Presidenten, frih. *Carl Erik Lagerheim*, Stockholm (1742—1813.)
 Handelsmannen *Jonas Eriksson Malm*, Göteborg (—1775).
 Commercerådet *Herman Petersen*, Stockholm (1713—65.)
 Commercerådet *Anders Plomgren*, » (1700—86.)
 Handelsmannen *Charles Pike*, Göteborg (—1741.)
 » *Joh. Fredr. Pettersson*, (Göteborg 1725— .)

Directeurer, V oktrojen:

*Commercerådet DAVID von SCHINKEL,
Stockholm.*

*Överståthållaren, greve SAMUEL af UGGLAS
Stockholm.*

- Commercerådet *Lars Reimers*, Stockholm (1738—1811.)
 Handelsmannen *Sven Olof Rosenberg*, Marstrand (1760—1842.)
 Statsrådet *Hans Niklas Schwan*, Stockholm (1764—1829.)
 Handelsmannen *Niklas Sahlgren*, Göteborg (1701—76.)
 Commercerådet *Berndt Harder Santesson* » (1776—1862.)
 Riksrådet, greve *Carl Fredr. Scheffer*, Stockholm (1715—86.)
 Handelsmannen *David af Sandeberg*, Göteborg (1726—78.)
 Commercerådet *Joh. Fredr. Ström*, » (1731—81.)
 Bruksägaren *Nils Ström*, Göteborg (1714—83.)
 Commercerådet *David von Schinkel*, Stockholm (1743—1807.)
 Borgmästaren *Jacob Schütz*, Göteborg (1709—72.)
 Hovmarskalken, greve *Axel Rutger Sparre*, Göteborg (1712—51.)
 Assessorn *Volrath Tham*, Stockholm (1687—1737.)
 Handelsmannen *Gustaf Tham*, Göteborg (1724—80.)
     » *Jonas Tranchell*, Göteborg (1740—1809.)
     » *Martin Törngren* » (1735—99.)
     » *Laurens Tarras*, » (1760—1817.)
 Överståthållaren, greve *Samuel af Ugglas*, Stockholm (1750—1812.)
 Godsägaren *Jacob Jeansson von Utfall*, Näås (1715—91.)
 Handelsmannen *John Wilson*, Göteborg (— .)

Directeurer, V oktroyen:

*Statsrådet HANS NIKLAS SCHWAN,[†]
Stockholm.*

*Presidenten, frih. CARL ERIK LAGERHEIM,
Stockholm.*

Directionens ekonomiska förhållanden.

Directeurernas lönetörmåner stodo i proportion till Compagniets anseende såsom Sveriges främsta handelsföretag, — så vitt man får döma av vad som dunstat ut genom sekretessens slöjor. Från de äldre oktroyerna föreliggande inga underrättelser om directeurernas arvoden, vilka under vissa ekonomiskt lysande år torde hava varit rätt så betydliga.

Under den fjärde oktroyen, — då f. ö. ingen vinst alls var att anteckna för Compagniet, — erhöilo directeurerna vardera c:a 60.000 riksdaler, enligt den procentberäkning, som följdes, och vilken vilade på fartygsexpeditiönernas slutsummor. Arvodet var en halv procent av de hemförda lasternas försäljningsbelopp, och den anförda lönesumman omfattade de sju skepp, som lyckligt återkommo under åren 1803—05. Man kan härav få en aning om vilken lukrativ syssla directeursskapet måste hava varit under de fordom så givande tiderna, då varje resa gav 25—30 procent i ren nettovinst.

Dessa lönesiffror gällde dock blott de ledande directeurerna inom styrelsen, under det de övriga medlemmarna i directionen, — huvudparticipianterna och revisorerna, — endast fingo fria resor till Göteborg samt 100 riksdaler pr man för varje skepp, vars affärer de granskade.

Directeurer, V oktrojen:

*Handelsmannen LAURENS TARRAS,
Göteborg.*

*Commercerådet CARL ABRAH. ARFWEDSSON,
Stockholm.*

En enda av Compagniets revisionsberättelser har undgått förgängelsen, omfattande åren 1789—92, men är tämligen intetsägende och uttrycker endast den sedvanliga ansvarsfriheten o. s. v. — så som brukas i våra dagar.

Med de stora inkomsterna följde motsvarande förpliktelser, både för Compagniet i dess helhet och för dess directeurer. Vederbörande hade alltid sina blickar riktade på det rika rederiet, när statens tomma kassa krävde någon påfyllning, och Compagniet fick även köpa sin privilegierade ställning rätt dyrt.

Directionen fogade sig mestadels efter regeringens önskningar, vilka stundom omfattade saker som just ej berörde den ostindiska handeln. Vid ett tillfälle anhöll K. M:t sålunda om Compagniets välvilliga medverkan till fullföljande av Trollhätte slussverksanläggning. En annan gång var det tal om att ålägga rederiet något så komplicerat som byggandet av en kanal med slussar från Göteborg till Alingsås, för att underlätta transporterna av Jonas Alströmers industrialster.

Både Kungl. M:t och Riksens Ständer hade tydligen höga tankar om det gyllene innehållet i Compagniets kassakista.

Directeurer. V oktrojen:

Möbelhandlanden
CARL ADOLPH GREVESMÜHL,
Stockholm.

Commercerådet
BERNDT HARDER SANTESSON, Göteborg,
(Den sistē ostindiske directeuren, † 1862.)

När man erinrar sig de många män, som ägnade sin bästa tid och kraft åt directionen av Ostindiska Compagniet under alla dess skiftande öden, så att både den enskilda vinningen och statens fördel blevo rikligt tillgodosedda, måste man erkänna sanningen av de ord, riksrådet Liljencrantz yttrade i sitt stora præsidiatal inför K. Vetenskapsakademien år 1770:

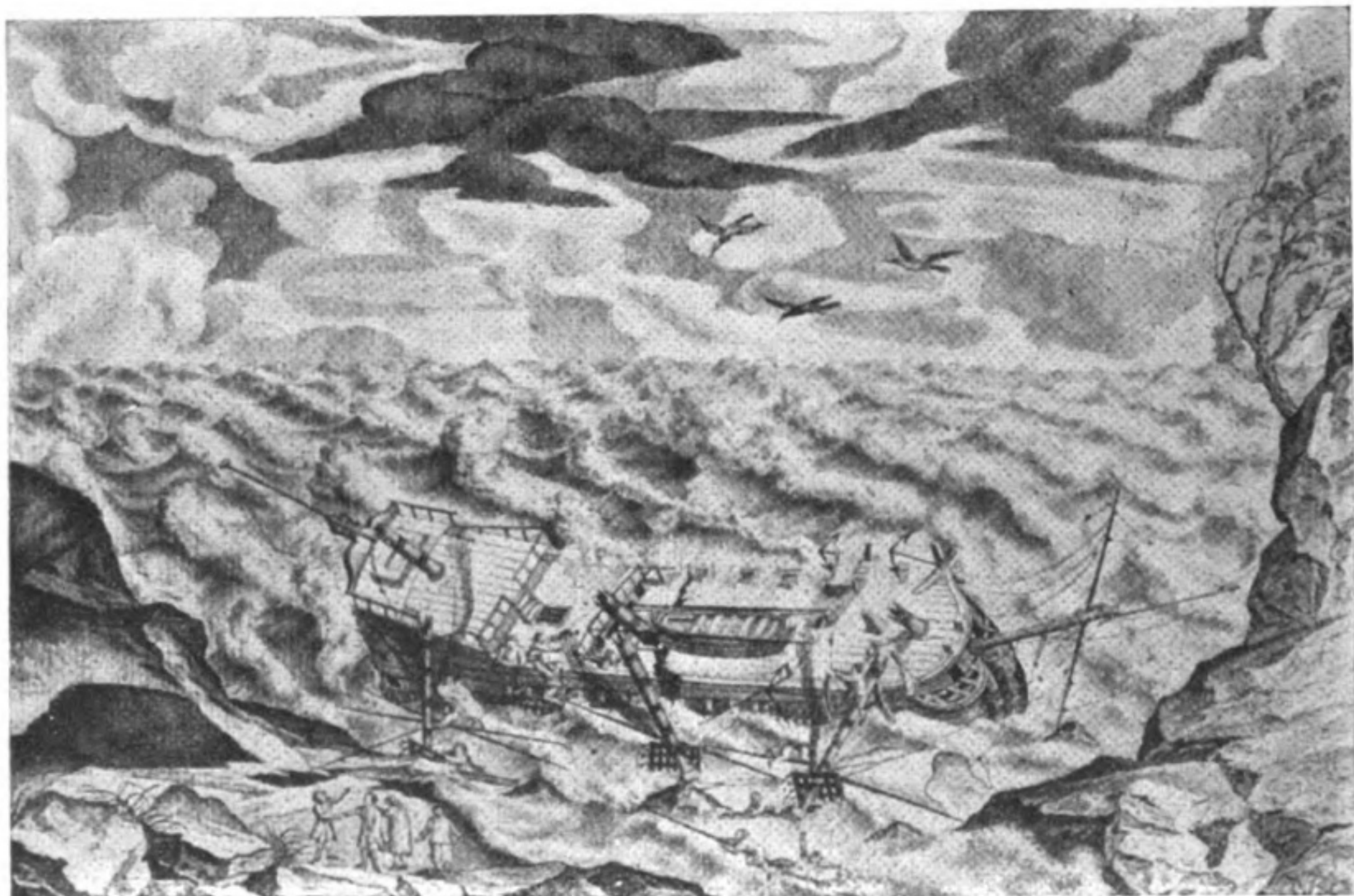
»Det gifvas få människor, som hafva bättre tillfälle att visa människokärlek och att gagna Samhället, än en Köpman. Och därför bör man jämväl i allmänhet mera förvara minnet af dem, som på sådant sätt gjort sig utmärkta.»

En daler silvermynt.

(Full storlek.)

*Ostindiefararen »Stockholms» undergång.
(Teckning å Göteborgs Museum).*

V. Ostindiska Compagniets fartyg.

Det är ju lätt tänkbart, att ett så omfattande rederiföretag som det gamla Ostindiska Compagniet efterhand blev ägare av en betydande kofferdiflotta, vilken för varje ny oktroj ytterligare ökades genom nybyggnader.

Visserligen hava alla dessa fartyg för länge sedan skattat åt förgängelsen, men ett och annat finnes dock kvar av historiskt intresse. Sålunda äger Göteborgs sjöfartsmuseum en skeppsklocka, som på sin tid tillhört ostindiefararen »Götheborg», vilken strandade vid Goda Hoppsudden 1796. År 1918 anträffades klockan hos en skrothandlare i Kapstaden av två svenska sjökaptener, som därvid erhöilo uppgift, att relikten fordom använts såsom »vällingklocka» bland negrerna nere i Syd-Afrika.

En hel del saker finnas även bevarade, tillverkade av virke, från de äldre skroven, vilket upptagits från sjöbotten. Nere i djupet i Göteborgs

hamn — särskilt utanför Klippans tullstation, — har man funnit rester av de gamla ostindiefararne och nära Älfsborgs fästning ligger alltjämt skrovet av det år 1745 sjunkna skeppet »Götheborg».

Compagniets skeppslista.

Då ett flertal av de äldre handlingarna rörande Compagniets fartyg gått förlorade, och då skeppsregistren från dessa tider ej heller finnas fulltaligt i behåll, kan man icke helt bedöma detaljerna från det gamla rederiets skeppsflotta ifråga om de olika fartygens storlek och bestyckning m. m.

Enligt ännu bevarade dokument utgjordes de fyra första oktrojernas fartyg av följande ostindiefarare i kronologisk ordning från år 1732 till 1809:

Friedericus Rex Sueciae, 200 läster.

Ulrica Eleonora.

Tre Cronor.

Suecia (sjönk andra resan.)

Stockholm, 260 läster, 28 kanoner, (sjönk 1745 vid Skottland).

Götheborg, (förlist 1745) 340 läster, 30 kanoner.

Riddarhuset, 340 läster, 26 kanoner.

Calmar.

Drottningen af Sverige (sjönk 1745 vid Skottland).

Cronprinsessan Lovisa Ulrica, 320 läster, 24 kanoner.

Freden, 260 läster, 22 kanoner.

Adolph Friedric, 387 läster, 26 kanoner.

Prins Gustaf, 236 läster, 26 kanoner.

Götha Lejon, 310 läster, 28 kanoner.

Hoppet, 280 läster, 28 kanoner.

Enigheten, 375 läster, 30 kanoner.

Prins Carl, 390 läster, 30 kanoner.

Friedric Adolph, 398 läster, 26 kanoner, (förliste i China 1761).

Sophia Albertina, 402 läster, 26 kanoner.

Stockholms Slott, 454 läster, 31 kanoner.

Riksens Ständer, 460 läster, 34 kanoner.

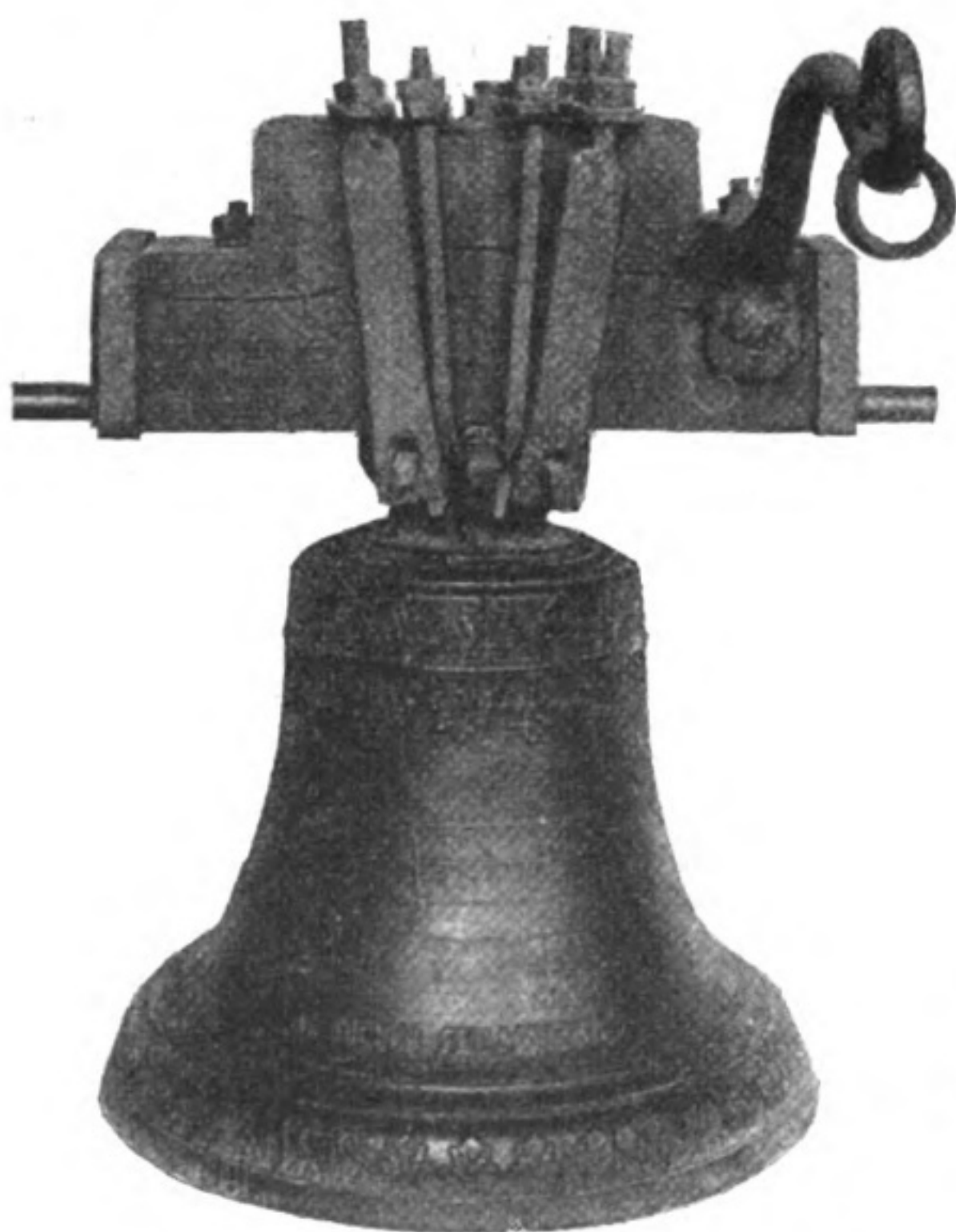
Finland, 450 läster, 30 kanoner.

Cron Prins Gustaf.

Sofia Magdalena, (sjönk 1801 i Engelska kanalen).

Terra Nova.

«Prins Carls» skeppsklocka 1750.
(Göteborgs museum)

«Göteborgs» klocka 1771.
(Göteborgs Sjöfartsmuseum).

(Båda klockorna gjutna av G. Meyer, Stockholm.)

Gustaf den Tredje.

Gustaf Adolf.

Göteborg, (förliste liksom sin föregångare med samma namn.)

Maria Carolina.

Drottningen, (strandad i Norge 1803).

Östergöthland.

Västergöthland.

Fredrica.

Prinsessan.

Wasa, (det från slaget vid Hogland ryktbara linjeskeppet. Inköptes av Compagniet för 50,000 riksdaler. Förde 60 kanoner.)

Adonis.

Fredric Julius.

Denna lista som upptager mer än trettio fartyg, visar vilken omfattning Compagniets seglation hade, ehuru väl de äldre skeppen undan för undan ersattes med nya.

Rörande skeppens namn, så visar ovan anförda förteckning det rojalistiska intresse, Compagniet ägnade Sveriges kungahus, vars medlemmars olika namn prydde de gamla ostindiefararne, under det en del andra fosterländska symboler likaledes bidrogo att giva skeppslistan en mycket patriotisk prägel.

Innan Compagniet anordnade den fasta fonden, och då teckningarna i företaget omfattade varje särskild resa, med dess eventuella vinstmöjligheter, ägde det egendomliga förhållandet rum, att varje fartyg såldes undan för undan till de nya insatsgivarne. Sedermera såldes alla skeppen i en klunga av ett avgående Compagni till det nybildade.

Skeppens storlek växlade betydligt. Under de första oktrojerna voro de 200—400 läster i dryghet men växte sakta i omfång, och under den sista oktrojen ägde Compagniet dels det minsta fartyg, som använts under samtliga oktrojer, nämligen »Västergöthland», å 162 läster och blott 26 mans besättning, dels det största, »Drottningen», å 542 läster.

I medeltal voro dock de ostindiska skeppen av c:a 400 lästers dryghet, mätande 150 fot i längd, 45 fot i bredd samt 20 fot i djup, och betingande 150.000 daler. Bestyckningen var 25—30 kanoner men minskades i antal mot 1700-talets slut, då fredligare förhållanden tidtals tilläto en minskning av den krigiska utrustningen ombord. Besättningens numerär blev därvid även reducerad.

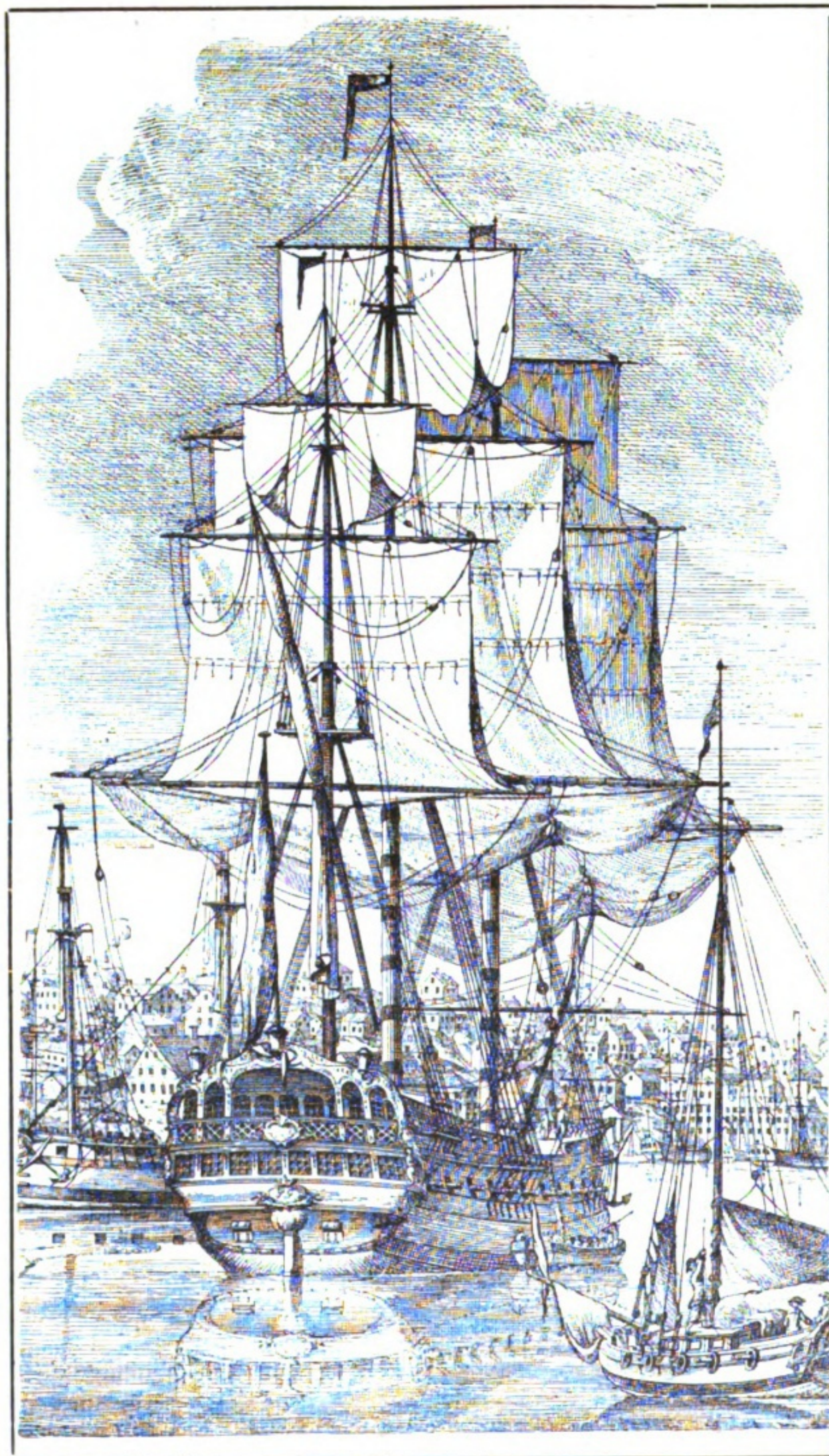
Compagniets skeppsvarv.

Beträffande fartygen så var det ju enligt Compagniets oktrojer bestämt, att dessa skulle byggas inom Sverige — en regel, som sällan frångicks, annat än då ett fördelaktigt inköp av lämpligt skepp gjordes i utlandet. Vid Klippan i Göteborg skedde fartygens utrustning, och här lågo Compagniets skeppsvarv, verkstäder och magasin, inrymmande alla de många materialier, som erfordrades för den stora skeppsflottans nybyggnader och ständiga underhåll.

Kronans varvsanläggningar anlätades dessutom av rederiet då så behövdes, och i Karlskrona blevo efterhand flera ostindiefarare byggda under varvsamiral *af Chapmans* ledning. Chapman ägnade sig redan under sin Göteborgsvistelse åt Compagniets tjänst såsom fartygskonstruktör och fortfor sedan under hela sin tid att leda det ostindiska skeppsbyggeriet, varom en mångfald efterlämnade ritningar bära vittne. Även i det skogrika Finland lät Compagniet bygga flera av sina fartyg mot 1700-talets slut, med anlitande av de skickliga skeppstimmermännen i Österbotten.

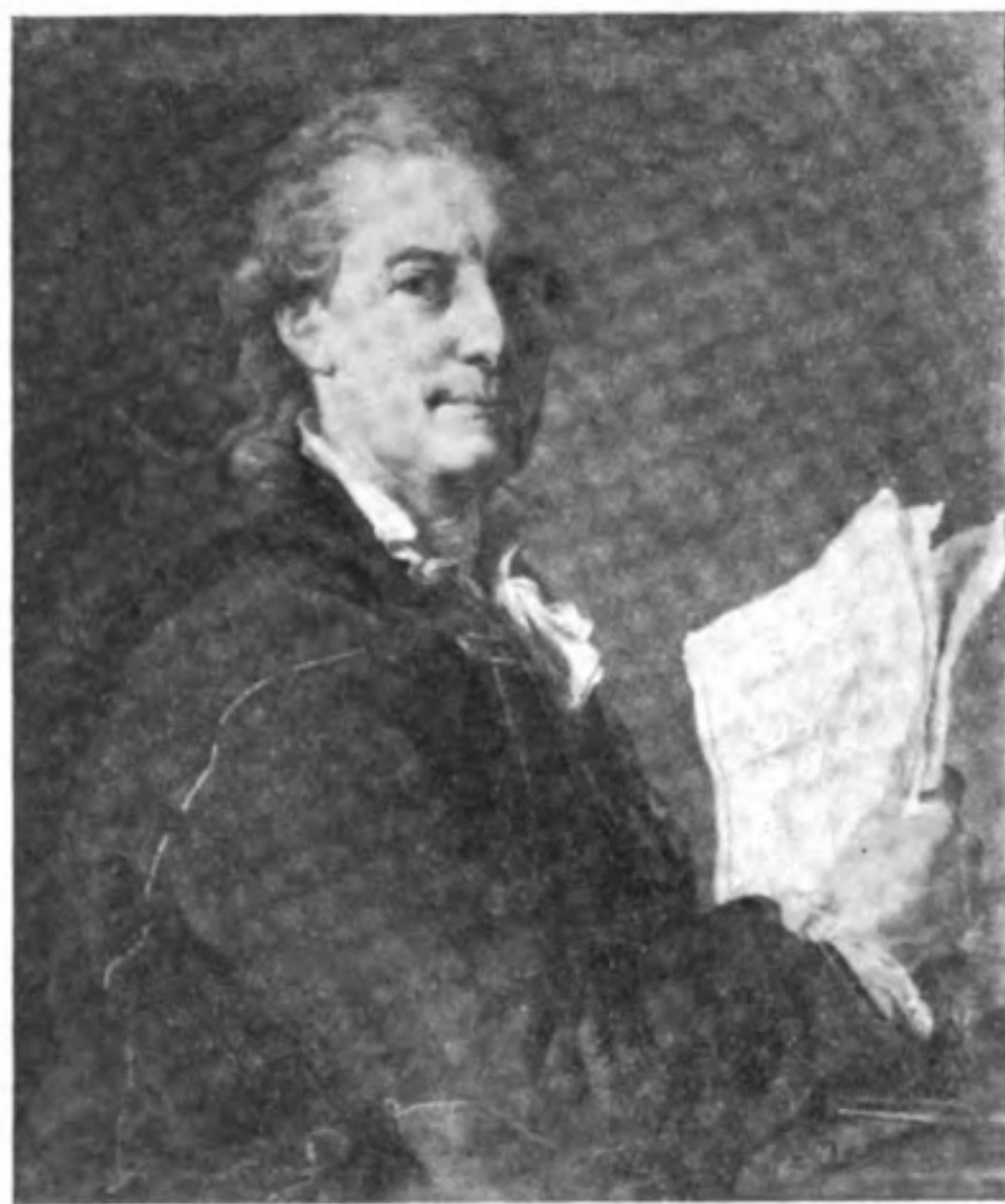
De flesta ostindiska fartygen voro dock byggda i Stockholm, vilket ju

En svensk ostindiefarare.
(Kopparstick av Chapman 1769).

*Amiralen Fr. Henr. af Chapman,
— det europeiska skeppsbyggeriets nydanare.*

får tillskrivas, att ett flertal av Compagniets directeurer voro starkt intresserade i huvudstadens dåtida varvsindustri.

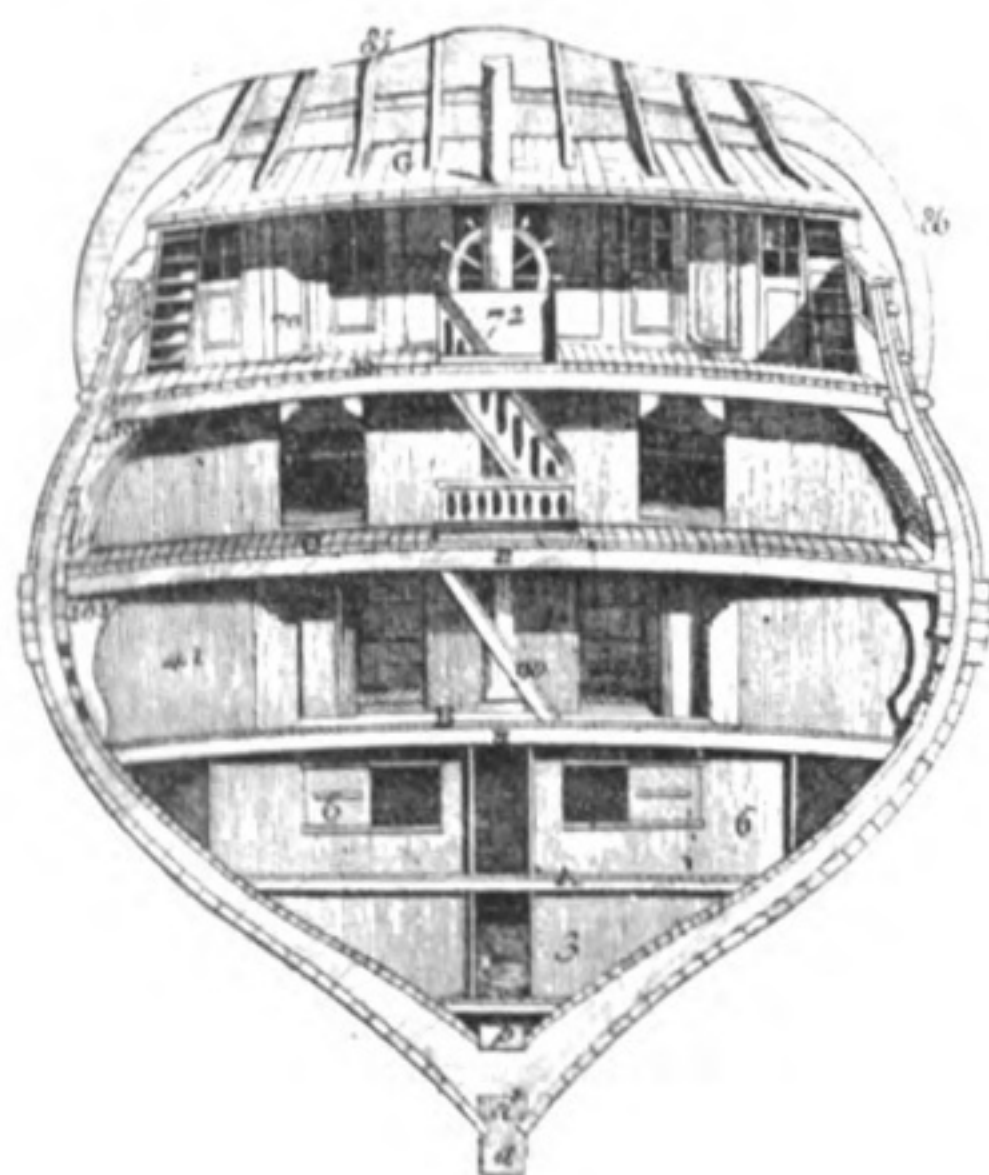
Förutom kronans skeppsvarv funnos tre enskilda dylika anläggningar i Stockholm. Det äldsta skeppsbyggeriet (anlagt 1686) låg vid Tegelviken och innehades under 1700-talet av handelsmannen *Selon* och hans efterträdare.

Det andra privata varvet låg på Djurgården och grundades 1735 av handelsmannen *Efraim Lothsack*, som nämnda år förvärvade en strandtomt invid nuv. »Djurgårdsstaden». Lothsack är f. ö. även att betrakta såsom denna »stads» grundläggare, emedan dess första invånare bestodo av hans timmermän, smeder och varvsarbetare m. fl.

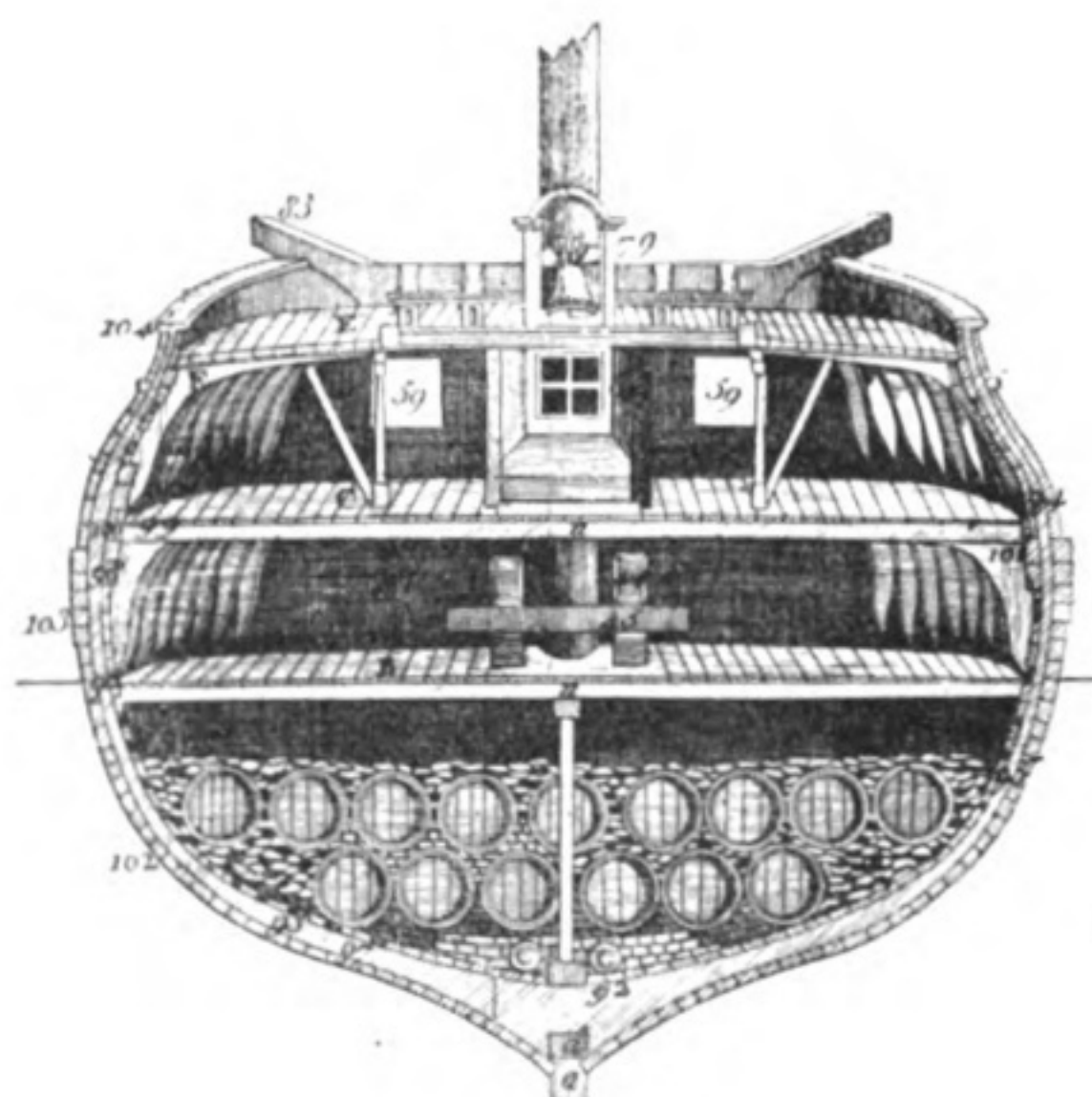
Efter Lothsacks död gifte hans änka om sig med den bekante handelsmannen och storpolitikern *Gustaf Kierman*, under vilkens ledning skeppsvarvet ytterligare utvidgades, så att stora krigsfartyg på 60 kanoner kunde byggas därstädes.

Kierman hade goda förbindelser med Ostindiska Compagniets herrar och levererade många av deras skepp. Den unga kronprinsessan Lovisa Ulrica berättar bl. a. i ett brev till grevinnan Tessin år 1747, huru hon förrättat ostindiefararen »Enighetens» stapellöpning hos Kierman, och att skeppet var så trögt, att man med kablar och vindspel måste draga ned skrovet i vattnet, — ett arbete, som först blev färdigt kl. 11 på kvällen.

Akteröver.

Midskepps.

Genomskärning av en svensk ostindiefarare.

Det tredje varvet i Stockholm tillhörde *handelshuset Grill* och var beläget vid Strandvägen, nedanför Gref Magnigatan, och de promenerande passera nu dagligen över den mark, där de stora stapelbäddarna fordom voro utlagda.

År 1715 köpte Abraham Grill denna tomtareal av grevinnan Elisabeth Oxenstierna samt anlade sitt skeppsvarv vid stranden. Därvid måste en del av området fyllas ut i sjön, och härigenom fick varvet namnet *Terra Nova* (»ny jord»), vilket även förklarar varföre ett av de ostindiska skeppen erhållit samma egendomliga benämning.

Under directeuren Claes Grills tid drevs varvet i stor skala, och man levererade fartyg även till utlandet. Grill verkade mycket för det inhemska skeppsbyggeriets uppdrivande, och då han på sin tid dominerade över ett flertal bruk och skogar, hade han även stor tillgång på råmaterialier. Enligt de beräkningar, som av Grill framfördes i ett tal inför Kongl. Vetenskapsakademien 1749, kunde en ostindiefarare å 280 lästers dryghet byggas i Stockholm för en summa av 256.000 daler kopparmynt.

Skeppsvarvsflugans härjningar.

Ostindiska Compagniet hade på sin tid många fiender, — politiska motståndare, utländska konkurrenter, sjörövare och pirater. Mot dessa kunde man dock reda sig med en skarp penna eller med kanoner och blanka vapen.

Värre var det dock med *skeppsvarvsflugan* och *skeppsmasken*, vilka helt lömskt tuggade sönder Compagniets dyrbaraste egendom, — de stora fartygen.

Då Linné besökte Göteborg 1746, gjorde han en utfärd på älven å Compagniets eleganta direktionsslup, tillsammans med hr Sahlgren. Man besökte därvid de stora varvsanläggningarna utåt förstäderna Masthugget och Majorna, och Linné fick sålunda under sakkunnig ledning studera Compagniets yttre anordningar ifråga om skeppsfarten. Därvid fann den lärde mannen, huru den s. k. skeppsvarvsflugan — ett slags skalbagge — förstört stora lager av det i magasinerna upplagda ekvirket genom att borra sig in i veden samt smula sönder det hela.

Skeppsmaskens härjningar voro ännu mera omfattande och även farligare, enär denne parasit angrep de färdiga fartygen under vattenlinien. Masken grävde långa gångar inuti trävirket, så att detsamma slutligen förvandlades till en porös, ostliknande massa utan hållfasthet.

Skeppsmasken var fordom ett verkligt plågoris för alla sjöfarande nationer, då odjuret icke blott härjade bland skeppen utan även angrep pålvirke, bryggor och fördämningar. Genom inslagning av järnspikar med stora huvuden, förhydning med bly- och kopparplåt o. d. lyckades man delvis att hindra maskarnas inträngande i träet.

Å Göteborgs Sjöfartsmuseum förvaras ett stycke av ett slags förhydning, som bärgats från ostindiefararen »Götheborg», bestående av en kådrik brädbit, som varit fästad vid skeppets yttersida (under vattnet) medelst tätt inslagna kopparspikar med stora platta huvuden av c:a en ett-örings yta.

Sjöolyckor.

Under Compagniets långa tillvaro voro många av dess skepp utsatta för haverier och sjöolyckor, och flera gingo även helt förlorade. Den första katastrofen drabbade ostindiefararen »Suecia», som gick under vid Orkneyöarna i nov. 1740, på hemfärden. Därefter följde skeppet »Götheborg», som träffades av det snöpliga ödet, att efter två och ett halvt års expedition förolyckas rätt i inloppet till hemorten. Trots efterforskningar hava vi ej lyckats få utrett, huru det hängde ihop med denna händelse, vilken skedde framför Elfsborgs fästning å ett ställe, som sedan dess benämns »Göteborgsgrundet», numera markerat genom fyra flytbojar. Ännu så sent som år 1749 stod vraket delvis över vattenlinien, och större delen av lasten blev även bärgad. Sedermera har man vid flera tillfällen låtit dykare upptaga strödda delar av både skepp och last, — såsom brottstycken ur skrovet, numera för-

vandlade till s. k. svartek, porslin, bevuxet med snäckor, gula sidentyger samt buteljer med soja, m. m. och vilket alltsammans numera förvaras å Göteborgs Museum. En verkligt stor och kännbar förlust drabbade Compagniet i jan. 1745, då på en och samma dag skeppen »Drottningen af Sverige» och »Stockholm» av stormen kastades mot Shetlandsöarnas klippor och gingo till botten.

Efter denna händelse dröjde det mer än femton år, innan någon ny olycka skedde. År 1761 strandade nämligen skeppet »Fredrik Adolf» i Chinesiska sjön och gick helt förlorat.

Under den tredje oktrojen skedde ej ett enda skeppsbrott, men under den fjärde affärsperioden gingo tre fartyg förlorade. Först strandade »Götheborg» (n:o 2) vid Goda Hoppsudden i mars 1796, därefter förliste »Sofia-Magdalena» i Engelska kanalen 1801 och slutligen förolyckades Compagniets största ostindiefarare, »Drottningen», vid Arendal i Norge år 1803.

Dessa katastrofer vållade Compagniet stora förluster, särskilt under de äldre tidsskedena, men sedan assuransväsendet blivit mera utvecklat, kunde directionen i någon mån hålla sig skadeslös. Sålunda stiftades i Stockholm år 1739 det s. k. Sjöassurancecompagniet, sedan Olof von Dalin i sin tidning »Argus» framställt en liten anmärkning över de betydande summor, som gingo från Sverige till det stora sjöförsäkringsbolaget i Amsterdam. Denna årliga nationalförlust beräknades till c:a en million gulden, och detta gav även anledning till upprättandet av det svenska assuransföretaget, med en fond å 3 mill. daler kopparmynt.

Man anlidade även enskilda assuradörer samt ett bolag i Hamburg. Sjöförsäkringsväsendet var rätt utvecklat mot slutet av 1700-talet, och även skeppsfolket skyddades härigenom mot eventuella förluster ifråga om bagage och varuinköp i China.

Man erinrade sig ju den olycka, som hände med Wallenbergs bästa söndagsperuk, då stormvågen slog in i hytten och fördärvade den dyrbara och välpudrade hårklädseln. »Ack, hvi lät jag icke försäkra'n i Hamburg?» — utbrast den gode skeppspastorn, när han upptäckte förödelsen i perukasken.

*   *   *

Förteckning över Ostindiska Compagniets samtliga fartygsexpeditioner.

(Upptagande skeppets namn, kaptenens namn, avgångstid, återkomst,
supercargeurernas namn samt resans vinstutdelning.)

Första oktrojen.

- Friedericus Rex Sueciae*, Georg Herm. af Trolle, febr. 1732—aug. 1733. Col. Campbell, Graham, Morford, John Pike, 25,5 %.
- *Ulrica Eleonora, Pet. von Utfall, febr. 1733—febr. 1735. Barrington, Irwing, Widrington, Thomson, 45 % (1740).
- Friedericus Rex S.*, H. Bremer, febr. 1735—juli 1736. C. Campbell, Morford, Gust. Ross. 50,18 %.
- Tre Cronor*, P. v. Utfall, febr. 1736—juli 1737. Irwing, Pike, Barry, Howard 31 %.
- Suecia*, Joh. Rattenburg, jan. 1737—aug. 1738. Tabetau, Morford, Vignaulx Moir 25,15 %.
- Stockholm*, Didr. Henr. Taube, dec. 1737—juli 1739. Col. Campbell, G. Ross, Teurlon 25,13 %.
- Friedericus Rex S.*, H. Bremer, dec. 1737—juli 1739. Irwing, Howard, Flanderin, Dougl. Campbell. 25,13 %.
- *Suecia, Joh. Rattenburg, jan. 1739 — (förolyckad), Fothringham D. Cumming, Loriol, S. Tham.
- Götheborg*, P. von Utfall, jan. 1739—juni 1740. Morford, Barry, Williams, H. König. 30,18 %.
- Riddarhuset*, Mårten Kalling, mars 1740—okt. 1742. Irwing, Moir, J. von Utfall, P. v. Kampe. 44 %.
- Stockholm*, Israel Ekman, apr. 1740—okt. 1742. G. Ross, Teurlon, Doug. Campbell, Abercromby. 44 %.
- **Friedericus Rex S.*, Benjamin Svensson, april 1740—okt. 1742. Tabetau, Flanderine, Metcalfe, N. Ström, Greif. 10 %.
- Götheborg*, B. Askbom, febr. 1741—juli 1742. Morford, Vigneaulx, Williams, Matson. 40 %.
- Calmar*, L. Bougman, mars 1741—juni 1743. Barry, Pike, H. König, Al. Ross. 30,23 %.
- Drottningen af Sverige*, P. von Utfall, jan. 1742—juli 1744. Elliot, Copinger, P. König, Heegh. 60,45 %.
- Götheborg*, Erik Moréen, mars 1743—sept. 1745. (sjönk vid Elfsborg) Tabetau, Williams, N. Ström, Gothen, Kitchin. 17,25 %.

- Riddarhuset*, Ben. Svensson, april 1743—sept. 1745. Moir, Metcalfe, Greif, James Olbers, W. Campbell. 40,15 %.
- Calmar*, Israel Ekman, jan. 1744—aug. 1745. Irwing, Pike, Abercromby. Kniper, Crossier. 30,3 %.
- Friedericus Rex S.*, Jacob Maule, jan. 1744—aug. 1745. J. von Utfall, Flandrine, v. Kampe, Matson, Young. 30,3 %.
- Drottningen af Sverige*, Carl Treutiger, jan. 1745 — (sjönk på utresan). Elliot, P. König, A. Ross, de Bock, C. Bratt. —
- Stockholm*, Mat. Estberger, jan. 1745 — (sjönk på utresan). H. König, Heegh, Beijer, Urlander, Kåhre. —
- Cronprinsessan Lovisa Ulrica*, Carl Treutiger, jan. 1746—okt. 1747. Elliot, Heegh, Urlander, de Boch, C. Bratt. 18,6 %.
- Freden*, Erik Moreen, jan. 1746—sept. 1747. Metcalfe, Beijer, Kåhre, O. Ström, Volr. Tham. 20 %.
- Cronprins Adolph Friederic*, Peter Dens, febr. 1746—juni 1748. Barry, Greif W. Campbell, F. König, Verbeck. 20,10 %.
- Calmar*, Mat. Estberger, febr. 1746—maj 1748. N. Ström, Gothen, Kitchin, Chr. Tham, Gadd. 20,10 %.

Andra oktrojen.

- Prins Gustaf*, Jacob Maule, dec. 1746—aug. 1748. Abercromby, v. Kampe, M. Borgman, Hülphert. 12,5 %.
- Götha Lejon*, Ben. Askbom, dec. 1746—juni 1749. Kniper, Vigneaulx, Crossier, Norman. 30,14 %.
- Hoppet*, Fred. Pettersson, jan. 1748—juli 1749. H. König, Krüger, W. Chambers, D. Sandberg. 30,10 %.
- Freden*, Carl Gust. Lehman, jan. 1748—juli 1749. O. Ström, Volr. Tham, J. Irwing. 30,10 %.
- Enigheten*, J. Rundsten. dec. 1748—juni 1751. Beijer, Gadd, Thierstedt, Loodh. 30 %.
- Cronprinsessan Lovisa Ulrica*, Eric Moreen, dec. 1748—juli 1750. P. König, C. Tham, C. Bratt, Hillerström. 36 %.
- Cronprins Adolph Friederic*, P. Pettersson, dec. 1749—juni 1751. Heegh, Kitchin, F. König, Hyllegren. 35,10 %.
- *Götha Lejon, D. Schierman, april 1750—juni 1752. Irwing. Gothen, Verbeck, J. Chambers, J. F. Pettersson. 50,53 %.
- Prins Carl*, C. G. Lehman, nov. 1750—juni 1752. O. Ström, V. Tham, Norman, Groen. 40,23 %.

- Enigheten*, Fred Pettersson, dec. 1751—juli 1753. Greif, C. Bratt, Hülphert, Bergendahl. 30,12 %.
- Hoppet*, Carl Treutiger, dec. 1751—juni 1754. C. Tham, Kåhre, I. Paulin, Doug. Campbell. 17 %.
- Adolph Friederic*, J. Rundsten, dec. 1752—juli 1754. Kitchen, Gadd, Hillerström, Coopman. 20 %.
- Götha Lejon*, C. Chapman, dec. 1752—juli 1754. Beijer F. König, Loodh Habicht. 20 %.
- *Prins Carl, G. Elphinstone, april 1753—juli 1756. Irwing, D. Sandberg. J. Chambers, J. F., Pettersson, Arfvidsson 40,5 %.
- Friederic Adolph*, D. Schierman, dec. 1753—juni 1755. V. Tham, Groen, Fr. Walter. (Efter den fasta fondens inrättande skedde vinstutdelningen ej längre pr resa utan pr aktie, varom siffror saknas).
- Enigheten*, B. Grubb, febr. 1754—juli 1755. O. Ström. B. Bergman, Berenberg.
- Sophia Albertina*, C. G. Lehman, jan. 1755—aug. 1756. Heegh, Vigneaulx, C. Walter.
- Friederic Adolph*, J. Rundsten, febr. 1756—juli 1757. Kitchen, Gothen, D. Campbell.
- Enigheten*, C. Chapman, jan. 1757—sept. 1758. Greif Fr. König, Loodh, Gust. Tham.
- Sophia Albertina*, D. Schierman, jan 1758—juli 1759, P. König. B. Borgman, Paulin, Dittmer.
- Prins Carl*, B. Grubb, jan. 1758—sept. 1759. C. Tham. Pettersson, Coopman M. Grubb.
- Stockholms Slott*, C. G. Lehman, febr. 1759—juli 1761. Beijer, C. Bratt, Habicht, F. Walter.
- Friederic Adolph*, Carl Gust. Ekeberg, febr. 1759—aug. 1760. V. Stam, Gadd, Hillerström, J. Hahr.
- Sophia Albertina*, C. Chapman, febr. 1760—aug. 1761. Gothen J. Chambers, Hülphert, Osterman.
- Prins Carl*, J. Rundsten, febr. 1760—aug. 1761. Heegh, Gust. Tham, M. Arfvidsson, L. Pettersson.
- *Riksens Ständer, B. Grubb, april 1760—aug. 1762 D. Sandberg, C. H. Brad, M. Borgman, W. Hahr, Ritterberg.
- Friederic Adolph*, D. Schierman, jan, 1761—(sjönk i Chinesiska sjön). F. König, C. Walter, J. A. Grill, Tholander.
- Finland*, C. G., Ekeberg, febr. 1762—aug. 1763, C. Tham, Loodh, Dittmer, Eckerman.

- Stockholms Slott*, M. Holmers, febr. 1762—aug. 1763, Gadd, Pettersson, D. Campbell, Laurent.
- Prins Carl*, J. Rundsten, febr. 1763—aug. 1764. Greif G. Tham, Berenberg, B. Cöhler.
- Riksens Ständer*, D. Schierman, apr. 1763—aug. 1764. F. König, C. Walter, J. Hahr, Waltinson.
- Finland*, Salomon Ruuth, febr. 1764—juli 1765. Gothen, Elias Hillerström, Osterman, F. Bratt.
- Stockholms slott*, Levinus Olbers, febr. 1764—juli 1765. Gabr. Beijer, Paulin Fr. Walter, Olof Bergendahl.
- Riksens Ständer*, C. G. Lehman, jan. 1765—juli 1766. Heegh, Dittmer, Eckerman, Flygare.
- Prins Carl*, Jacob Habicht, jan. 1765—sept. 1766. J. Chambers, H. W. Hahr, Ritterberg, Nissen.
- Stockholms Slott*, C. G. Ekeberg, dec. 1765—aug. 1767. A. Gadd, J. A. Grill, H. Coopman, J. Pike, U. Waltinson, J. Almroth.

Tredje oktrojen.

- Adolph Friederic*, Sven Olbers, dec. 1766—juni 1768, D. Sandberg, Habicht.
- Lovisa Ulrica*, H. Holmers, dec. 1766—juni 1768, G. Tham, J. F. Pettersson.
- Cronprins Gustaf*, C. G. Lehman, dec. 1767—juni 1769. J. Chambers.
- Adolph Friederic*, H. Strehlenert, dec. 1768—juni 1770, A. Gothen, Maule.
- Riksens Ständer*, J. J. Habicht, dec. 1768—juni 1770, H. W. Hahr.
- Cronprins Gustaf*, J. Selle, dec. 1769—maj 1771, H. Dittmer.
- Finland*, C. G. Ekeberg, dec. 1769—juni 1771, A. Arfvidsson.
- Adolph Friederic*, G. Ström, jan. 1771—maj. 1772. H. V. Hahr. C. Forss.
- Lovisa Ulrica*, S. Olbers, jan. 1772—juni 1773. A. Gothen, C. H. Rappe.
- Stockholms Slott*, H. Strehlenert, jan. 1772—juni 1773. James Maule.
- Finland*, J. Selle, jan. 1773—juni 1774. J. Arfvidsson, A. Alnoor.
- Cronprins Gustaf*, G. Ström, jan. 1774—juni 1775, H. H. af Dittmer, A. Boëthius.
- Sofia Magdalena*, C. G. Ekeberg, jan. 1774—juni 1775; Olof Lindahl.
- Terra Nova*, C. Chapman, jan. 1775—juni 1776, H. König, C. H. Rappe.
- Stockholms Slott*, J. D. Schröder, jan. 1775—juni 1776. C. H. Forss.
- Adolph Friederic*, J. J. Ekman, jan. 1776—juni 1777. A. Gothen, C. von Heiland.
- Finland*, J. Selle, jan. 1776—juni 1777, Jacob Arfvidsson.
- Sofia Magdalena*, C. G. Ekeberg, jan. 1777—juni 1778: H. af Dittmer, O. Lindahl.

Stockholms Slott, Petter Pettersson, jan. 1777—juni 1778 A. Alnoor. P. Bladh.

Terra Nova, G. Ström, jan. 1778—juli 1779. J. Arfvidsson, H. P:son König.

Finland, Mauritz von Krusenstierna, jan 1778—juli 1779, Samuel Koschell.

Lovisa Ulrica, J. J. Ekman, mars 1779—juni 1780. H. W. Hahr, G. J. Conradi.

Gustaf III, J. Selle, mars 1779—juni 1780, O. Lindahl.

Adolph Friederic M. v. Krusenstierna, mars 1780—juni 1781. A. Gothen; C. v. Heland.

Cronprins Gustaf, P. Pettersson, mars 1780—juni 1781. H. af Dittmer, E. Stockenström.

Finland, Niclas Almroth, mars 1780—juli 1781, A. Alnoor

Sofia Magdalena, Johan Spindler, febr. 1781—juli 1782. S. Koschell, J. A. Smedberg.

Gustaf III, J. A., Burtz, febr. 1781—juli 1782. H. P:son König

Lovisa Ulrica. P. Pettersson, dec. 1781—juli 1783, H. W., Hahr, Johan Dassau.

Terra Nova. J. J. Ekman, febr. 1782—juli 1783. Lars Gothen.

Cronprins Gustaf, Hans H. Classon, febr. 1782—juli 1783. G. J. Conradi.

Gustaf III, M. v. Krusenstierna, febr 1783—juni 1784. A. Alnoor, Israel Wigert.

Sofia Magdalena, J. Spindler, febr. 1783—juni 1784. C. v. Heland.

Adolph Friederic, Sten Bergenstierna, febr. 1783—juni 1784. F. U. Peyron.

Terra Nova, N. Almroth, april 1784—juni 1986. H. P:son König, N. Bredberg.

Gustaf Adolph, J. Burtz, april 1784—juni 1786, J. A. Smedberg, Sebastian Heegh.

Cronprins Gustaf, Peter Tranchell, febr. 1785—juli 1786. G. J. Conradi; J. Dassau.

Adolph Friederic, H. H. Classon, febr. 1785—juli 1786 Lais Gothen.

Gustaf III, Göran v. Gegerfelt, dec. 1785—juni 1787, Carl v. Heland.

Fjärde oktrojen.

Gustaf Adolph, J. Spindler, jan 1787—juli 1788. Albr. Alnoor, I. Wigert.

Sofia Magdalena, S. Bergenstierna, jan. 1787—juli 1788. Joh. A. Smedberg.

Götheborg, P. Tranchell, febr. 1788—maj 1790. G. J. Conradi, Joh. Leon Törngren.

Prins Gustaf, H. H., Classon, febr. 1788—maj 1790. Seb. Heegh.

- Gustaf III*, N. Almroth, febr. 1791—juli 1792. Olof Hanqvist.
Göteborg, Carl Gust. Treutiger, nov. 1791—juli 1793. Per Schenling, J. L. Törngren.
Sofia Magdalena, H. H. Classon, nov. 1792—juli 1794. J. A. Smedberg, Seb. Heegh.
Gustaf III, G. Gegerfelt, nov. 1794—sept. 1796. O. Hanqvist, Carl E:son Malm.
Sofia Magdalena, Erik Nissen, april 1795—juni 1796. P. Schenling, J. Dassau.
Göteborg, C. G. Treutiger, okt 1795—sjönk 1796 vid Goda Hoppsudden, S. Heegh.
Gustaf III, Jacob, J. Kjerrmanskjöld, mars 1797—okt. 1798, Seb. Heegh, Petter Roempke.
Gustaf Adolph, Fred. A. Schierman, april 1797—aug. 1799. O. Hanqvist, I. Wigert.
Sofia Magdalena, Hans Hansson, juni 1798—aug. 1799.
Drottningen, E. Nissen, febr. 1798—okt. 1799, P. Schenling C. E:son Malm.
Maria Carolina, Isaac Ritterberg, maj 1798—april 1800. J. Dassau.
Gustaf III, J. Kjerrmanskjöld, maj 1799—aug. 1801. Seb. Heegh.
Östergöthland, Gab. Gadd, maj 1799—juni 1801. Laur. Chr. Bäck.
Vestergöthland, Conrad, Nissen ut, Lorens Roos hem, juni 1799— (såld på hemväg.)
Drottningen, C. G. Treutiger ut, Gegerfelt hem, maj 1800 april 1802. P. Roempke.
Sofia Magdalena, H. Hansson, maj 1800—(sjönk 1801). Anders Siberg.
Maria Carolina, I. Ritterberg ut, Zack. Kollinius hem, juli 1801—sept. 1803. Per Björkman.
Fredrica, Fredrik Minten, juli 1801—juli 1803. J. C. Pfarr.
Östergöthland, Sven Roempke, april 1802—maj 1804. L. C. Bäck.
Prinsessan, Gabriel Gadd, maj 1802—aug. 1803 Jonas P. Tranchell.
Gustaf III, E. Nissen, juni 1802—sept. 1803. H. J. Åhman, Isac Tourin.
Drottningen, F. A., Schierman, jan 1803— (sjönk vid Norge) A. Siberg.
Wasa, H. Hansson, maj 1803—aug. 1805?
Prinsessan, F. Minter, april 1804—maj 1805 (rekordresan) J. C. Pfarr.
Fredrica, Carl David Engelhardt, april 1804—jan 1806. P. Björkman.
Gustaf III, G. Gadd ut, Otto J. Stridsberg, hem, jan. 1804—nov. 1805. H. J. Åhman.
Maria Carolina, Johan C. Strandman, jan. 1804—mars 1806. J. P. Tranchell.

Titelblad till ett av de »inventarium», som varje skepp medförde på resan.
(Göteborgs sjöfartsmuseum).

VI. Ostindiska Compagniets skeppsfolk.

Compagniet var i många fall inrättat synnerligen patriarkaliskt, och bolaget höll sitt folk mycket väl i alla avseenden, — något vartill affären hade god råd. Det fanns sålunda inom Compagniet en hjälpkassa av fullt modern anläggning, den s. k. armkassan, avsedd för fattiga sjömän (och deras familjer eller änkor), som varit i Compagniets tjänst. Denna kassa sammanfördes på så sätt, att en viss extraprocent uttogs av varuköpare vid Compagniets auktioner, där ju stora summor ständigt omsattes. Då auktionerna senare förrättades i utlandet, satsade bolaget själv de angivna beloppen till kassan.

Beträffande skeppsfolkets avlöning är det intressant att göra en jämförelse mellan förr och nu. Vi meddela även här en lista från 1750-talet över

månadslönen för en del olika befattningar ombord samt därtill de s. k. privilegiepenningarna, vilka utgingo i en jämn summa för varje resa till Canton.

Kaptenen hade alltså i månadslön 100 daler silvermynt och i privilegiepenningar 12.000 dal. s.; förste styrman 80 och 8.000; andre d:o 60 och 5.000; tredje d:o 60 och 3.000; fjärde d:o 30 och 1.800 smt; femte d:o 24 och 1.000. Vidare fanns en lärostyrman med 20 och 250 daler, en skeppsskrivare med 20 och 400; skeppsprästen hade 24 och 800; förste fältskären 48 och 1.800; andre d:o 22 och 300, och tredje d:o 18 och 100. Bland övriga tjänstemän märkas »bouteilleuren» med 24 och 500 d.; hovmästaren 20 och 250.

Bland besättningen märkas följande löner: konstapel 32 och 400 d.; högbåtsman 36 och 800; timmerman 48 och 800 samt kadetter 14 och 50. Därefter kommo matrosar, jungmän och skeppsgossar med 20 ned till 8 daler i månaden, — men inga privilegiepenningar.

Förutom denna ordinarie personal funnos allt efter de olika fartygens storlek en del extra folk ombord, såsom kockar, snickare, smeder, segelmakare m. fl., vilka hade c:a 20 daler i månaden.

Då de forna ostindieresorna drogo en avsevärd tid på grund av skeppens sakta fart och den stora svängen runt om Goda Hoppsudden, gingo avlöningarna pr resa upp till avsevärda summor, mellan 150,000—200,000 daler Göteborg—Canton och retur.

»Den fria förningen.»

Under Compagniets första oktroj synas skeppsfolkets kontanta löner ej ha varit särdeles stora i förhållande till resans längd och besvärligheter, men i stället var en anordning införd, som i ej ringa mån gav ersättning åt envar. Den bestod i *friförningen*, eller sjöfolkets rättighet att bedriva privata affärer under resan samt att fraktfritt få ut- och hemföra egna varor. Denna köpenskap drevs även i stor skala, och verkliga bodmerilån ordnades genom Compagniets försorg för besättning och tjänstemän.

Under Ostindiska Compagniets äldre dagar förekom ett flitigt utnyttjande av den fria frakten, och skeppspastorerna köpte även litet av varje i China, som de togo hem i sin hytt, antingen för att göra affär eller för att själva behålla det.

Det dröjde dock ej länge, innan vederbörande inom Compagniet började finna, att för mycket utrymme togs i anspråk genom den privata inlastningen. Samtidigt kommo klagomål från de svenska handelsmännen, som ogillade skeppsfolkets importörelse samt bruket att sälja de införda ostindiska varorna till enskilda personer

På grund av dessa anmärkningar blevo gratistransporterna en tid förbjudna och ersatta med s. k. »privilegiipenningar» men frigåvos dock senare, därvid Compagniet utfärdade en förordning, huru därvid skulle förfaras. Sålunda fingo skeppets officianter i sina hytter inlasta varor till tre fots höjd samt därjämte fylla en skeppskista. Om denna begränsning överskreds, fick vederbörande plikta med lönens förlust och varornas konfiskering.

Det torde säkerligen mången gång hava varit skäligen trångt i hytterna under hemfärden från Canton till Göteborg på grund av allt det kram, som de sjöfarande stuvade in. Härtill kom även, att dessa herrar ej blott lade in porslin, thé, siden och lackerade arbeten utan även förvandlade sina hytter till verkliga menagerier, med små apor, papegojor samt märkvärdiga asiatiska katter med tjocka svansar. De olägenheter, som härigenom uppstodo, mildrades dock vid tanken på de goda affärer, som väntade vid hemkomsten till Göteborg, där skeppsfolket ägde rätt att sälja sina ostindiska skatter vid de stora officiella Compagni-auktionerna. En stor del av vad som sålunda togs hem från China stannade dock inom de sjöfärandes familjer, där särskilt porslinet, sidentygerna och lackarbetena bidrogo att sätta sin prägel på de svenska hemmen. Mycket härav finnes kvar ännu i dag, påminnande om de tider, då den chinesiska konstslöjden spred en allmän fögnad i vida kretsar inom vårt land. Jacob Wallenberg har även givit ett poetiskt uttryck åt den självkänsla, varmed ostindiefararne vid hemkomsten packade upp sina skeppskisters behagliga innehåll:

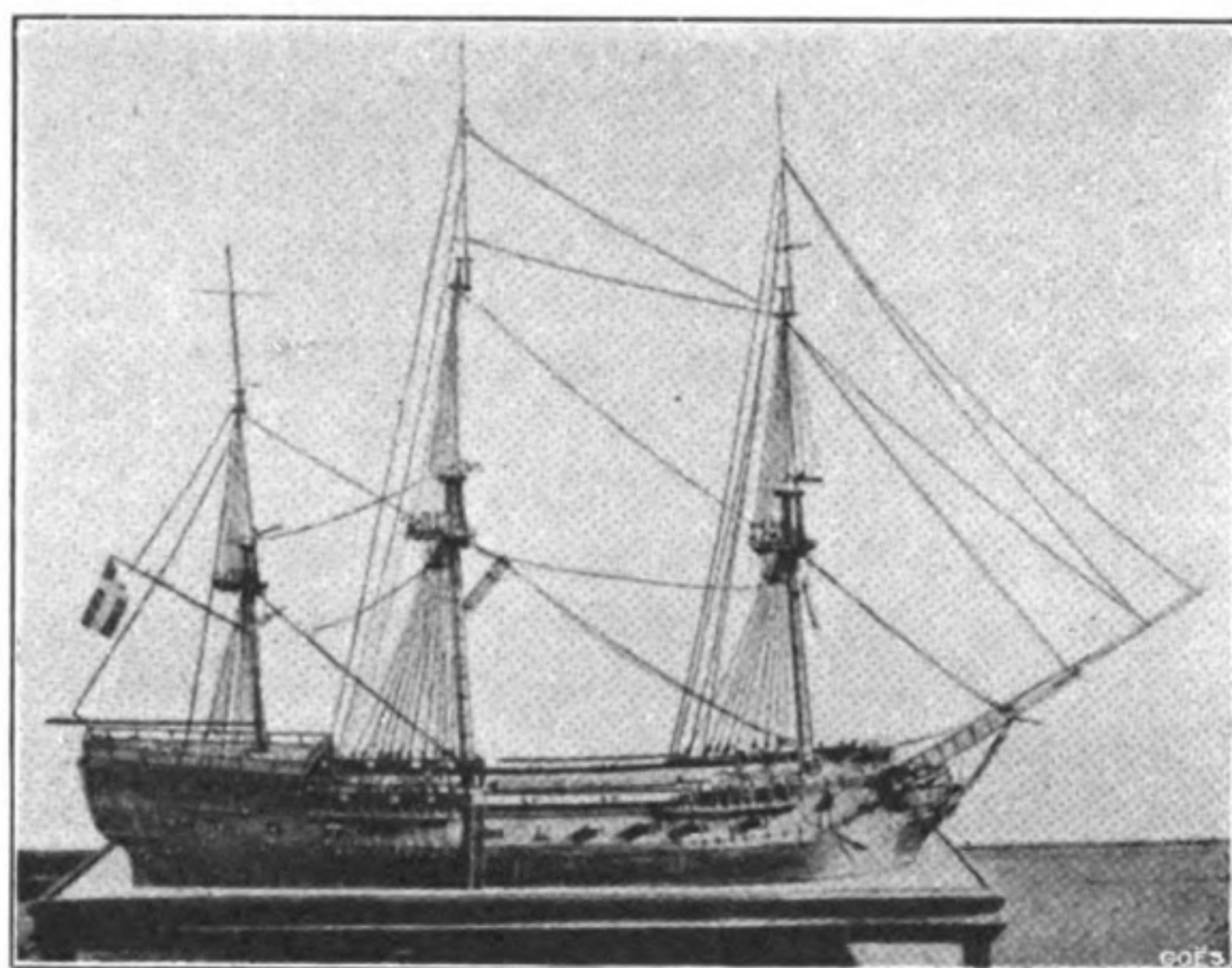
»Hvad duga sprättens tomma ack,
Mot blomster, sidentyg och rack? (= arrack)
Med oss är bättre till att dansa,
Piasterns klang är vår musik!»

En merkantil skeppspräst.

Det lukrativa geschäft, som sålunda bedrevs genom den »fria förningen», förmådde även en av Compagniets skeppspastorer att göra en affär i större skala. Gamla anteckningar berätta nämligen om de transaktioner, som utfördes av pastor Ström å skeppet »Gustaf III» år 1798, och som giva en intressant inblick i förhållandena ombord i detta avseende

»Gustaf III» lämnade Göteborg i mars 1797 under befäl av kapten Jacob Kjerrmanskjöld och anlände i vanlig ordning till Canton. Efter ankoms-ten dit inledde skeppspastorn förbindelser med den chinesiska théhandlaren och mandarinen Cow-qua och slutligen skrevs ett kontrakt, enligt vilket

Modell av skeppet »Gustaf III».
(Göteborgs Museum).

chinesen förband sig att leverera 200 kanistrar Tin-thé, 4 pekul kanel, 1 pekul Hysan-thé, 9 lådor Souchon-thé, 80 catties silke samt 900 st. spanska rör till käppar. (1 pekul = c:a 60 kg; 1 catty = 604 gr.)

För dessa varor erlade pastor Ström 507 piaster, därav 377 piaster i kon-
tanter samt resten i 169 alnar blått och svart svenskt kläde, som pastorn med-
fört hemifrån för att använda såsom bytesmedel. Därjämte gjorde skepps-
prästen ett flertal andra inköp och hade slutligen insamlat ett synnerligen
välsorterat lager av alla slags »ostindiska» varor till ett värde av ej mindre
än 5.300 silfverpiaster.

Efter avslutad lastning seglade »Gustaf III» åter hem, och troligen skulle
teologen gjort en god affär, om ej ödet fogat annorlunda. Fartyget passera-
de utan svårigheter den långa vägen runt Afrika och anlände omsider till eu-
ropeiska farvatten. I juli 1798 kastades ankar vid Englands kust, men då
skeppet åter lättade, drev det på grund vid Goodwins bankar och fick stark
slagsida. Större delen av besättningen sattes i land, varjämte kaptenen lät
kasta allt krutet överbord. Med den stigande floden syntes fartyget åter kom-
ma loss och för att påskynda denna händelse kapades »storgodset, krysstång,
båt och gods», varjämte nio styrbordskanoner vräktes i sjön.

Vid midnattstid kom en del folk ut från land i avsikt att plundra skep-
pet och måste med våld drivas bort. Efter mycket arbete lyckades det för
skeppsfolket att åter sätta fartyget i stånd med hjälp av nödmaster, och

slutligen kom kuttern »Hök» tillstädes, som konvojerade »Gustaf III» till Glückstadt. En del av lasten bärgades av ett engelskt fartyg, men större delen blev dock förd oskadad i lastrummet till Elbes mynning, varefter dess försäljning skedde i Hamburg.

Bland de varor, som kommo med i haveriet, voro pastor Ströms effekter, och ägaren sökte även att utfå ersättning för sina förluster. Det dröjde dock många år, innan klarhet vanns i denna fråga. Slutligen fick pastorn svära inför rådhusrätten i Varberg över riktigheten av den specifikation, han bilagt sitt krav och det befanns då, att han värderade sina ostindiska inköp till ett belopp, som motsvarar 60.000 kronor i nutida mynt.

Skeppspastorns varuförteckning återgives här ordagrant:

750 st. gula Nankins tyger	50 kannor ord: Arrak i 2:ne kuttingar
100 st. diverse coulörta tyger	2 flaskfoder fin dito eller s. k. Kneip
2 st. svarta långa tyger	90 krukor syltsaker
22 st. Sidentyger	2 lådor fina Laquerade Waror
15 st. Amoylärfter	Tousch
8 st. fina halfsidentyger	Naturalier
5 st. Cantons vita bomulls Lärfter	Perlemos arbeten
5 st. Lamskin	20 st. Elfenbens- och Sandels solfjädrar
70 st. Silkesmössetyger	40 st. Taftssolfjädrar
3 st. Silkes—schalar	1 Parasoll och 1 Paraply
37 st. Silkes—dukar	20 st. Tablauer
44 Cattie Silke	1000 st. Knölkäppar (spanska rör)
3 Cattie Silkeswadd	4 bundtar Mattor
1½ Cattie Silkessnören	4 st. Dattjes
200 Canisters Tue Thé	5 dussin Bomullslärfstsskjortor
250 Canisters Hysan Thé	16 par Nankinsbyxor
8 Lådor Hysan Soulan Thé	6 st. Sidenunderklädningar
9 Lådor Souatchon Thé	2 st. Nankinsöfverrockar
2 Lådor Tue Thé	60 par Madras Bomullsstrumpor
9 Lådor Pecco Thé	4 st. Tyg- och Klädesfrackar
4 Buntar Superfina Theér	10 par Silkstrumpor
24 Lådor och Tuber Porcelain (porslin)	20 par Siden-, Nankins- och Låderskor
250 Cattie Canel	50 st. Bomullsdukar
300 Cattie Risgryn	1 Bureau
2½ Cattie Muschus (mysk)	1 Commod och ett brädspel
280 Cattie Rabarber	15 st. hvita bomulls Tröjor
300 Cattie Candy Socker	10 st. västar
100 Cattie Nejlikor	2 st. Coffertar
10 Cattie Muskotblomma	1 st. Flaskfoder
4 Cattie Muskot	

Listan kan synas lång med tanke på skeppspastorns ställning ombord men överträffades dock många gånger om av de summor, som fartygens kapteners omsatte på dylika privataffärer. Det var därför ej att undra på, huru som det allmänt talades om, att Compagniets tjänstemän gjorde bättre affärer än själva rederiet under vissa tidsskeden.

Av en bouppteckning efter supercargeuren Israel Wigert år 1802 finner man även, i vilken omfattning en Compagnitjänsteman kunde driva sin lilla privatimport från China. Listan å de efterlämnade tillhörigheterna upptager nämligen ej mindre än c:a 1200 thékoppar & fat, ett tjugutal thékannor samt massor av annat ostindiskt hushållsporslin, fyllande hela kistor och avsett för enskild försäljning.

Mat och dryck på skeppen.

Om den berömda Folkhushållningskommissionen hade haft något att säga under 1700-talet, så skulle säkerligen de ostindiska skeppen aldrig fått lämna Göteborgs hamn, innan en grundlig visitering och ransonering verkställes ombord.

Dessa fartyg inlade nämligen på sin tid sådana mängder av proviant, att dyrtid stundom uppstod i Göteborg och angränsande trakter. Redan under Compagniets äldre tidsskeden väckte de stora matinköpen förargelse, och det inkom även skrivelser till vederbörande i Stockholm med begäran om en kunglig förordning, som hindrade rederiet att upphandla livsmedel och ved i Göteborgs och Bohus- samt Elvsborgs län. T. o. m. från Finland kommo klagomål över ostindiefararnes riksfördärliga aptit, under det andra citerade Bibeln baklänges och liknade Compagniets herrar vid de feta nöten, som uppslukade de magra d:o., d. v. s. det hungrande svenska folket.

Dessa anmärkningar hade på sin tid utan tvivel ett visst skäl för sig, emedan det svenska landtbruket var synnerligen försvagat under första delen av 1700-talet och endast sakta hämtade sig efter Carl XII:s bragdrika regering. Vid denne konungs död lågo två tredjedelar av Sveriges åkrar obrukade av brist på arbetskraft, folkmängden hade minskats med en million människor genom krig och pest, kronoskogarna voro upplåtna till barkskalning för nödbröd, och, då ostindiska Compagniet började sin verksamhet, funnos mer än 1,000 ödeshemman i Sverige. Några årtionden senare voro förhållandena något förbättrade, men i många delar av landet rådde ständig nöd, och man måste årligen importera c:a 400.000 tunnor säd.

Under dylika omständigheter var det ej att undra på, om Compagniets proviantering väckte oro, särskilt som större matvarupartier på en gång dro-

gos ur marknaden vid varje skepps avfärd, varigenom rubbningarna inom viktualiebranschen blevo mera märkbara.

En del anteckningar finnas bevarade rörande våra ostindiefarares proviantering vid olika tillfällen, och man finner därav, vilken mängd av livsmedel, som åtgick för en resa till China & retur, på grund av sjöfärdens långvarighet och de dryga uppehållen i Canton.

Det var icke nog med allt vad skeppens besättning stoppade i sig — även fartygens officianter hade sin egen mäss ombord, därvid särskild hänsyn togs till den representationstaffel, som kaptenen och premiersupercargeuren stundom måste anordna å Compagniets vägnar i en del främmande hamnar.

Bland skeppens notablare gäster befunno sig stundom höga dignitärer och furstligheter, vilka fordrade stora artighetsbetygelser med både salut och traktering. Compagniet måste nämligen alltid söka stå väl med vissa styrande i de länder, som passerades, för att sålunda underlätta affärerna och skaffa sig vissa förmåner, och detta förklarar även den omsorg, som ägnades åt representationen ombord.

Vad provianten innehöll.

Såsom ett exempel på vad som inlastades i Göteborg av mat och dryck m. m. å en av de gamla Ostindiefararne, kunna vi meddela ett utdrag från skeppet »Finlands» resa år 1779, därvid mått, mål och vikt överförts till metersystemet för enkelhets skull:

Salt oxkött (6.500 kg), div. salt kött av hals och lägg samt engelskt salt kött, njurtalg (136 kg), div. fläsk (2.618 kg), svinister (230 kg), smör (1.810 kg), ost (85 kg), skeppsbröd (12.818 kg), China skeppsbröd, stockfisk (2.040 kg), pudersocker (1.080 kg), talgljus (544 kg), vaxljus (187 kg), vetemjöl, rågmjöl (för de sjuka), sviskon (136 kg), senap (78 liter), salt sill (12 tunnor), rökt sill (10 t:r), div. sorters salt (37 t:r), helgryn, korngryn (62 t:r), havregryn (1 fastage), risgryn, ärter (69 t:r), bomolja (30 krukor), valfisktran (392 liter), vinättika (1.884 liter), surkål (12 fastager)

För befäl och officianter voro därjämte en del extra saker instuvade, såsom 3 fastager med rökta oxbringor och tungor, salta tungor och svinfötter, 18 st. rökta skinkor, en del finare smör, ost och bröd, vitt pudersocker, 20 flaskor engelsk malen senap, 20 fjärdingar vetemjöl m. m.

Av vegetabilier funnos betydande mängder, — dock endast 20 skäppor potatis, — en ringa kvantitet, som synes tyda på att denna växt ännu ej blivit allmän folknäring. Av kryddor, kaffe och thé funnos goda förråd och i sin helhet framgår av proviantlistan, att skeppskocken hade åtskilligt att röra sig med.

Till Compagniets kontor i Canton medfördes dessutom en del livsmedel, viner och förnödenheter, däribland en levande ko, som sålunda fick göra den långa resan från Västergötland till China för att skaffa kontorssupercargeuren

vid Sui-Hong grädde till théet. Dessutom fick supercargeuren mottaga rött lack, oblater, skrivpennor, postpapper m.m., som behövdes för räkenskaperna.

Matordningen på skeppen var i allmänhet tämligen enkel med ärter, korn-gryn, smör (eller olja) dagligen. Tre dagar i veckan fick folket salt kött, en dag fläsk och de övriga tre dagarna stockfisk. Därjämte utdelades extra en salt sill till frukost i nordligare farvatten jämte en stor sup, — som vid dåligt väder togs ännu större, när kaptenen fann lämpligt.

Behovet av färsk föda gjorde sig starkt gällande under den långa sjöresan, då det ofta verkade rätt enformigt med den vanliga husbehovsprovianten. Eihuru skeppen foro över världshaven, blev det föga tillfälle att draga upp någon fisk annat än tillfälligtvis, men istället medfördes en betydlig uppsättning av slaktdjur, som livade upp matsedeln. Genom sin riklighet vittnade detta gastronomiska menageri om sanningen av det gamla ordspråket, att »sjön suger», ty både i Göteborg och i främmande hamnar lät hovmästaren föra ombord en sådan mängd av olika slags levande djur, att man aldrig sett maken sedan gubben Noaks tid.

Enligt den ovan anförda proviantlistan medförde skeppet »Finland» från Göteborg: 3 oxar, 1 ko, 26 får, 13 svin, 60 gäss, 58 ankor, 60 kalkoner samt 172 höns. Vid Goda Hoppsudden hemsökte ostindiefararna boernas landtgårdar och inköpte bortåt 700 nya djur, däribland åtskilliga afrikanska läckerheter. När skeppet slutligen kom till Ostindien, gick hovmästaren åter i land, på ön Java, där han upphandlade 7 bufflar, 400 höns, 72 änder, 6 getter, 24 sköldpaddor, 400 sköldpaddsägg, 400 cocosnötter samt en mängd delikatesser av alla slag. Sista påfyllningen skedde alltid i Canton, där bl. a. ett parti av de berömda chinesiska svinen inköptes. (Ett antal dylika grisar och suggor blevo på sin tid förda till Sverige för Jonas Alströmers räkning och trivdes väl på hans egendom Höjentorp i Västergötland).

Skeppsgrisarna voro f. ö. under en lång tid hovmästarens sorgebarn på grund av en mystisk epidemi, som alltid angrep dessa djur, när fartygen lågo vid Canton, — något som likaledes hände även på andra europeiska skepp. Någon egentlig sjukdomsorsak kunde ej upptäckas, och slutligen började man fundera över om icke chineserna hade något fuffens för sig, — en misstanke, som även besannades. De listiga gule männen satte stort värde på grisstek, och för att få denna läckerhet smusslade de in peppar i svinmaten vid sina besök ombord — vilket tog knäcken på svinen. När de självdöda grisarna sedan kastades över bord av besättningen, fiskade chineserna upp kadavren med god smak.

Svagdricka m. m.

Det är helt naturligt, att de ostindiska sjömännen, som passerat Ekvatorn fyra gånger under loppet av en och samma expedition, blevo betydligt törstiga under färden.

Compagniets herrar sökte också att tillfredsställa skeppsfolkets önsknin-
gar i detta avseende, och de mängder av våtvaror, som medfördes på farty-
gen, stodo även i proportion till de omfattande proviantförråden.

Av vanligt dricksvatten intogs först och främst stora lager, — även be-
räknade för hovmästarens flytande ladugård, och vid alla hållplatser under
seglingen förnyades vattenfatens innehåll. Näst bondvatten var svagdricka
den vanligaste drycken ombord, — både engelsk och svensk. Av denna vara
inlastades i Göteborg å skeppet »Prins Carl» 1750 ej mindre än 41.000 liter. Där-
jämte fanns en avsevärd kvantitet dubbelöl ombord.

De ostindiska skeppens »vinkällare» var ävenledes mycket välförsedd,
och då fartygen anlöpte både Spanien, Madeira och Kap, hade skeppsfolket
goda tillfällen att göra fördelaktiga inköp utöver vad som medtogs från Gö-
teborg. Särskilt synes befäl och tjänstemän hava satt värde på ett glas gott
vin, och listan å »Finland» upptager även: 120 but. vitt franskt vin, 80 but.
portugisvin, 480 but. rött vin samt 3 pipor sherry. (en »pipa» = 470 liter).

De ostindiska sjöbussarna och krigsmännen föredrogo troligen star-
kare saker; och skeppet medförde även ej mindre än 5.850 liter brännvin.

Under den långa färden från Göteborg till Canton och retur traktera-
des därjämte hela besättningen två gånger i veckan med »hembryggd» punsch,
som utportionerades från en stor balja på däck. Under det vi gärna dricka
punschen så kall som möjligt, ville 1700-talets svenskar ha sin dryck varm,
och för att åstadkomma denna effekt med skeppsbesättningens ranson la-
des glödande kanonkulor i den stora punschbaljan. Det var säker-
ligen inga småskvättar, som sålunda serverades!

Även tjänstemännen och befälet ombord hade sina arrackskvantiteter
föreskrivna av Compagniet. Sålunda fingo kaptenen och supercargeurerna
vardera 50 kannor arrack pr resa (= 785 »halvor» punsch), varefter ran-
sonen minskades nedåt alltefter personernas rang och värdighet. Vid dåligt
väder utdelades dessutom en extra punschbägare över lag bland skeppsfolket.

Med hänsyn till de rikliga tilldelningar av både arrack och andra dryc-
ker, som skedde ombord å ostindiefararne, förefaller det märkvärdigt, att de
stora trögkörda fartygen ej satte på grund oftare — särskilt som de med

full last lågo omkring 20 fot djupt. De gamla sjökort, som användes ombord, voro därjämte synnerligen ofullständiga ifråga om de ostasiatiska farvatten samt upptogo ofta öar, — stora som Hisingen, — vilka i verkligheten aldrig existerade.

Under Ostindiska Compagniets åttioåriga tillvaro gick dock endast ett skepp förlorat i Ostasien, — nämligen då »Fredrik Adolph» strandade å »Silverbanken» nära chinesiska kusten 1761, och varvid en av expeditionens ledare, supercargeuren (sedemera bruksägaren och directeuren) J. A. Grill, av alla sina tillhörigheter endast lyckades rädda en flöjt och en psalmbok.

Festligheterna vid hemkomsten.

En ostindiefarares återkomst till Göteborg var ständigt en händelse, som med största spänning inväntades av alla, som hade några intressen ombord, — alltifrån den mäktige Compagnidirecteuren ända till skeppspojkens mamma.

Sveriges andra stad var icke så stor under 1700-talet (c:a 12.000 inv.), och en gemytlig, mera familjär prägel vilade över det sjöfarande samhället. Det blev därför alltid en verklig sensation, så snart underrättelsen inlöpte till staden genom fiskare och skärgårdsbor, att ostindiefararen befann sig vid horisonten utanför Winga, på insegling till Älvsborgsfjorden.

De stora ekonomiska värdena ombord, den mångåriga, farofyllda färden och den stora dödsprocenten bland skeppsfolket under resan bidrogo dessutom till att ostindiefararnes hemvändande på sin tid blev något likartad med Odyssevs återkomst till Ithaka, — så som även framgår av gamla göteborgstidningar och av utländska resenärers anteckningar.

Glädjen över händelsen tog sig även ett synnerligen festligt uttryck och firades desslikes med vissa högtidligheter i Compagniets magasin. Vid ett tillfälle hände det t. o. m., att trenne ostindiska skepp nästan samtidigt återkommo till Göteborg. Den 24 & 28 febr. 1783 avgingo nämligen »Gustaf III», »Sophia Magdalena» och »Adolph Fredrik» till Canton och ankrade åter vid Älvsborg den 18 & 19 juni 1784, — en precision, som vittnade om den stora nautiska skickligheten ombord.

Så snart skeppet ankrat på älven, brukade en mängd folk ro ut i båtar från Göteborg för att hälsa de ombordvarande samt mottaga underrättelser om döda och förolyckade. En stor trängsel uppstod härvid å fartyget, men varken directionens, befälets eller tullens föreställningar förmådde hindra denna trafik. Sedan »equipagecapitainen» vid Klippans varv tagit skeppet under sin vård, blev dock besättningen ledig samt begav sig in till staden medförande sina skeppskistor och chinesiska småsaker.

Så snart tullvisitationen försiggått ombord, vidtog omsider den stora ostindiska festen, — antingen inne i Göteborg eller utanför vallarna, t. ex. å den gamla »Vauxhallen» eller något annat trevligt värdshus utåt sjösidan. Vid vissa tillfällen förde ostindiefararne ett rysligt leverne vid dessa kalas, därvid arrack, flickor och slagsmål utgjorde festens kryddor, men vid slutet av 1700-talet synes mera ordning hava införts av befälet.

I en gammal göteborgstidning berättas sålunda om, huru kapten Ekeberg och hans skeppsfolk roade sig år 1775 efter skeppets »Sophia Magdalena» hemkomst.

Festen började på bestämd dag med samling å värdshuset, varvid en korporal och sex man från stadens regemente höllo vakt för att obehöriga ej skul- le tränga på. Därjämte voro stadsmusikanterna tillstädes för att höja stämningen, och efter en stadig frukost tågade allesammans i procession till Ostindiska magasinet, där mönstring verkställdes av högädra directionen.

Framåt middagen tågade man åter till värdshuset, där kalaset sedan fortsatte en hel vecka i sträck under högstämda tal för kungahuset, för Compagniets directurer, för skeppets officerare och många andra notabiliteter. Första dagen blev det stor dans, som räckte natten igenom, de följande dagarna åt man mestadels middag, och på den sjunde dagen blev det stort tack- och avskedskalas med nya skålar under pukors och trumpeters klang.

De ostindiska assembléerna benämndes på sin tid »hönsefester», och penningmedlen till trakteringen insamlades vanligen under färden genom den s. k. »hönsningen», vilken stod i samband med vissa urgamla sedvänjor och bruk bland sjöfolk av alla nationer, då de passerade ekvatorn, tropikerna eller Gibraltar sund.

Stundom anordnades även insamlingar ombord till någon bortgången kamrats efterlevande eller till välgörande inrättningar inom Sverige.

Hälsotillståndet på skeppen.

Under Ostindiska Compagniets tidevarv hade världshavens hajar goda dagar. De ständiga sjömansbegravningarna ombord på skeppen vållade även, att dessa glupska odjur tidvis följde efter fartygen natt och dag.

Dödligheten ombord på de svenska ostindiefararne var nämligen oerhört stor, och därest något liknande inträffat i våra dagar, skulle säkerligen Commerce Collegium, Fartygsinspektionen, Medicinalstyrelsen och många andra vederbörande omedelbart hava inskridit. Under 1700-talet var man dock icke så känslig i detta avseende och fann dödsförlusterna inom den ostindiska kofferdifarten lika naturliga som den sedvanliga manspillan å slagfälten.

Nyheter.

Lördagen, den 9 Maji.

Göteborg. Ostindiska Compagniet har nyligen genom Brev från des Contoir i Canton af den 12 sista December, erhållit den sågkande undergåttelsen, af des Slepp Göteborg och Prins Gustaf hieseligen dit anläppt, att sista Augusti månad, samt af de, förenämnde dato, woro uti bästa stånd, och Besättningarne målmående. Til berörde datum den 12 Dec. förl. af, woro följande genom döden afgångne, näml: på Sleppet Göteborg, Kapats-Matthen Lars Ewelin, den 29 Dec 1788 i Canton, Junamannen Jonas Ahlberg, dito dito, dito Johan Söderberg, den 10 Dec dito dito. Dito på Sleppet Prins Gustaf: Matrosen Johan Sundholm d. 12 Junii 1788, i öfna Ejd, dito Sven Blom den 22 Sept. dito i Canton, Rods Matthen Jacob-Gottberg den 3 Dec. dito i dito, Matrosen Magnus Ericsson d. 10 dito dito i dito. Dito i

Facts

Första sidan av »Göteborgska Nyheter» den 9 Maj 1789, innehållande färskas dödsnotiser från Canton.

Enligt de uträkningar, vi verkställt med ledning av tillgängliga skepps-journaler och dagböcker samt gamla göteborgstidningar, torde det Ostindiska Compagniets samtliga 132 fartygsexpeditioner (1732—1806) hava krävt c:a 2000 dödsoffer bland de ombordvarande. Några strödda siffror från en del av resorna belysa f. ö. dessa förhållanden. På »Ulrica Eleonora» dogo 17 man 1735, på »Riddarhuset» 32 man 1760—62 och på »Finland» gingo ej mindre än ett sextiototal förlorade 1764—66, o. s. v. (Skeppens besättning utgjorde i medeltal 150 man).

En stor del föllo över bord och drunknade, men de flesta dogo i sina ko-
jer av olika sjukdomar. Flerfaldiga gånger uppträdde epidemier ombord, vilka alltid erhöilo den generella beteckningen »rötfeber». Det fanns även dagar, då 5—6 lik släpptes över relingen — särskilt i tropikerna, där värme och dåligt dricksvatten ökade sjukdomarna. (Osbeck berättar 1751, att vattnet var fullt av »utkläckta flugor och gråsuggor», och att det måste silas genom tyg för att kunna drickas.)

Döden härjade icke blott bland matroser och soldater ombord utan fann ofta vägen till befälets och officianternas hytter, och ett flertal kaptener, officerare, supercargeurer, präster och tjänstemän fingo även sin grav i havet. Den långa sjöfärden lämnade ej mycken möjlighet till jordfästning på fast land, och endast vid några enstaka tillfällen kunde detta äga rum. Sålunda begrovs kapten Johan Olbers på S:t Helena, under det skolmästaren i Östhammar, pastor Christoffer Ternström, fick sin grav på stranden av vulkanön Pulo Condor i Indiska arkipelagen, varvid jordfästningen celebrerades med två kanonskotts salut från hans skepp »Calmar».

Under det långa uppehållet i China avledo många av ostindiefararne, och på öarna i Perlfloden, nedanför Canton, ligga flera hundra svenska sjö-män begravna. En gravplats kostade på sin tid två silverpiaster, och då någon av Compagniets högre tjänstemän eller officerare skulle jordfästas, kommo även de förnäma Co-Hongköpmännen tillstädes, bärande ett vitt band över sin mandarindräkt till tecken på sorg. Dessa begravningar brukade bliva rätt festliga, — ifrån chinesisk synpunkt, emedan lindansare och trollkarlar vanligen uppträdde för att roa processionen samt de hoptals påträngande chineserna.

Under Compagniets första tid anställdes oftast blott en läkare eller fältskär å fartygen, men senare ökades antalet, så att tre dylika män medföljde varje expedition. De sanitära förhållandena ombord synas dock mången gång hava gjort deras arbete gagnlöst, och det blev oftast skepps-prästen, som i sista hand fick tillkallas, — med vin och oblat.

De ostindiska handelsexpeditionerna voro ingalunda några lustresor,

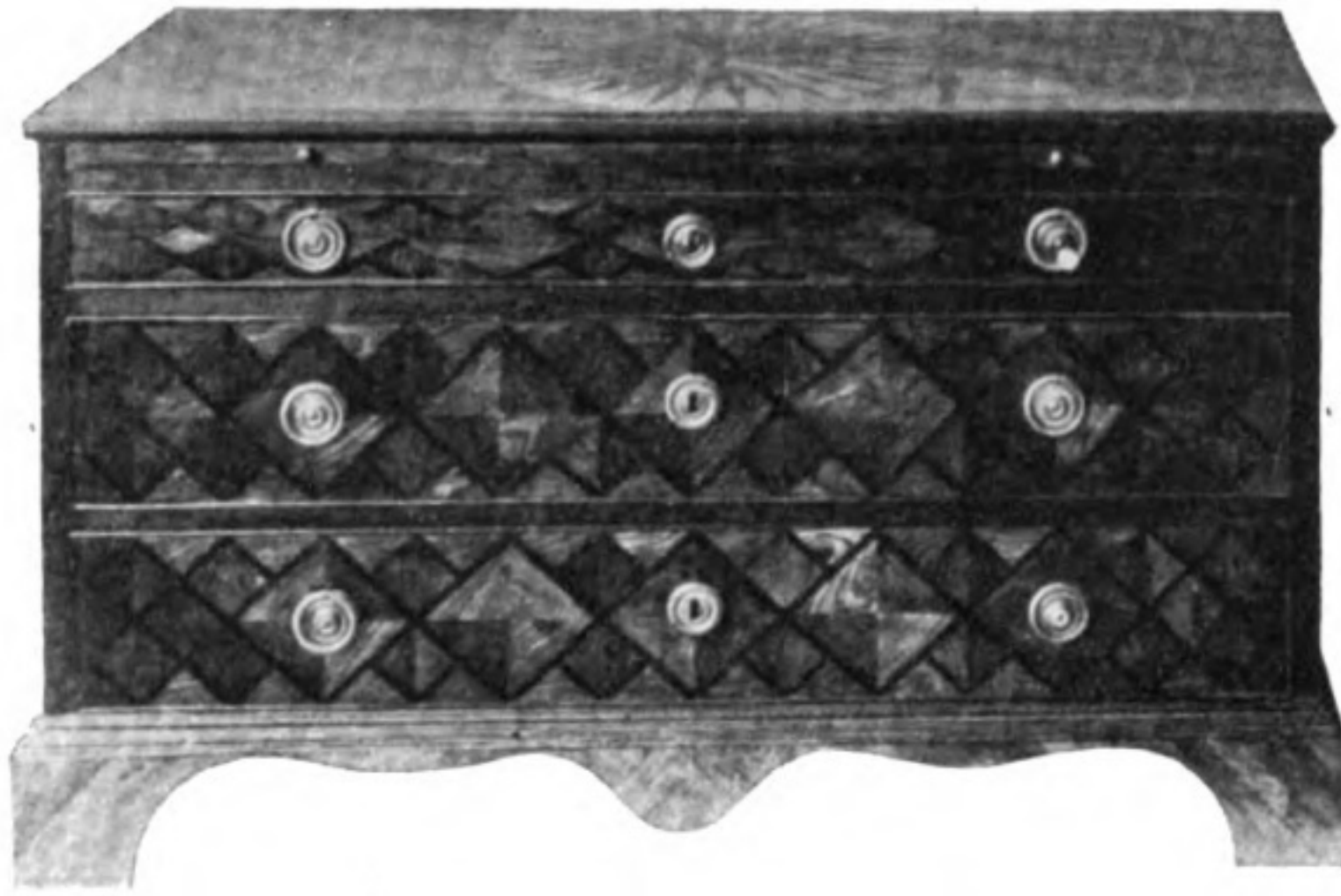

så som sjöfärderna gestaltade sig under 1700-talet, och man förstår också det hemvändande skeppsfolkets livliga känslor, när Sveriges blånande landkonturer åter höjde sig ur havet.

Pastor Torén har även uttryckt besättningens tankar härvidlag, när han år 1752 skriver i sin dagbok: »Den 26 Juni woro de skallote Götheborgs Skiär åter i våra ögon, de wackraste wi sedt på 27 Månaders resa.»

---

*Gustaviansk skeppsbyrå, fordom använd å en svensk ostindiefarare.
(Göteborgs Museum).*

VII. Ostindiska Compagniets officianter.

Under Compagniets långa verksamhet torde väl tre generationer av »ostindisk» personal hava ägnat sina bästa år åt det stora rederiets tjänst. Visserligen föreligger numera inga fullständiga uppgifter om alla dem, som arbetade i Compagniets ärenden, vare sig till sjöss eller på land, men av de strödda anteckningar, som bevarats, får man dock ett begrepp om Compagniets stora betydelse såsom arbetsgivare.

Under årtiondenas lopp danades även en hel stam av ostindiefarare i alla tjänstegrader, vilka voro lika fast förenade vid rederiet som krigsmännen vid flottan eller hären. Särskilt framträder detta, när man granskar de handlingar, som finnas rörande Compagniets *officianter*, — d. v. s. befäl och tjänstemän ombord å skeppen.

Det var icke blott sjöresorna och de ekonomiska intressena, som bundo dessa män vid det stora rederiet, — även släkt- och vänskapsförbindelser bidrogo därjämte att sammanföra officianterna, så att de bildade liksom ett helt skrå eller »ämbete», — så som man fordom sade. Då de dessutom tillhörde de högre stånden på sin tid, ägde de också större förutsättningar att

utnyttja kunskaper och bildning under färden, och det var även genom deras insats, som Ostindiska Compagniet befästade sitt namn i Sveriges kulturhistoria.

Kaptenerna.

De ostindiska »capitainerna» voro på sin tid inga vanliga skutskeppare utan högst reputerliga herrar, — oftast med militär rang och värdighet.

Den krigiska utrustning, som fordrades för de ostindiska handelsexpeditionerna under 1700-talet, krävde mången gång en kraftig militär ledning av det hela, och detta var också orsaken till, att så många av svenska flottans officerare förde befäl å Compagniets skepp under de tider, då deras krafter ej togos i anspråk för krigstjänsten.

Flera av kaptenerna hade även förvärvat ett ärat namn såsom tappra sjöhjältar, och de fortsatte mestadels sin militära bana samt nådde stundom rätt långt i detta avseende. Sålunda hade den förste ostindiske fartygschefen, G. H. af Trolle, deltagit i fjorton sjöslag, innan han embarkerade på »Friedericus Rex Sueciæ», för att segla till Canton. (Död 1765 i Stockholm såsom konteramiral.)

Två andra ostindiska kaptenar från den första oktrojen, vilka ävenledes avancerade högt, voro greve Taube och frih. Kalling. Den förre blev slutligen amiral och landshövding i Göteborg — den senare vart kommendör och landshövding på Gottland.

En mångfald liknande exempel skulle kunna anföras bland det sextio-tal fartygschefer, vilka buro ansvaret under de långväga resorna, alltifrån Compagniets begynnelse intill dess upplösning. Av biografiska uppgifter och gamla familjeanteckningar finner man dessutom, huru de ostindiska kaptenar, vilka överbäggande tillhörde den mera fredliga handelsflottan, även blevo delaktiga av de många förmåner, som medföljde Compagniet under dess glansdagar, och vilka pekuniärt voro lika så värdefulla som guldgalonerna och amiralitetstitlarna.

De ostindiska kaptenerna voro mången gång verkliga forskare, som med skarp blick antecknade både nautiska förhållanden och främmande länders märkvärdigheter, varom ett stort antal dagböcker och anteckningar bevarats in i våra dagar. De mångåriga chinafärderna voro icke blott affärsföretag utan hade även en del vetenskapliga syftemål, där särskilt skeppens officianter ägnade sig åt alla de märkliga upptäckter och rön, som gjordes under resan.

Ett lysande exempel i detta avseende var Compagniets främste fartygschef, *Carl Gustaf Ekeberg*, Sveriges störste sjöman och Carl von Linnés vän.

Ekeberg var född 1716 i Djursholm och kom efter studier i Uppsala först på apotek i Åbo samt ägnade sig därefter åt medicinen, så att han slutligen blev skeppsläkare på en spaniefarare. Härunder lärde han sig navigation och kanonskötsel, så att han senare tog hyra såsom konstapel och som styrman vid tvenne Medelhavsresor.

Ekebergs ovanliga kunskaper fästade nu amiral Ankarcronas uppmärksamhet på honom och år 1742 blev han kommenderad som fjärde styrman på ostindiska skeppet »Drottningen», under kapten von Utfall. Efter åtskilliga äventyr återkom fartyget 1744, därvid Ekeberg avancerat till andre man ombord, och redan följande år var han ånyo färdig att fara ut med »Stockholm» såsom tredje styrman, under det skeppet »Drottningen» följde med samtidigt.

Under en storm gingo båda fartygen förlorade norr om Skottland, Ekeberg m. fl. räddade sig på en obebodd holme, varvid hans kolsvarta hår blev helt vitt av strapatserna, fastän han blott var 28 år gammal.

Efter förnyade Ostindiefärder blev Ekeberg omsider kapten på »Freden» under en färd till Cadiz, där skeppet försåldes, och utnämndes till löjtnant i amiralitetet samt uppmätte och kartlade såsom sådan Göteborgs hamn.

Därefter förde Ekeberg ett flertal ostindiska skepp ända till år 1777, varvid han under hemfärden i Cadiz erhöll den då sällsynta äran att få mottaga Wasaorden. Sedan hans fartyg, »Sophia Magdalena», slutligen anlönt till Göteborg, landsteg Ekeberg för att sent omsider få fullfölja sin ungdoms planer och ägna sig åt vetenskapen. Han hade då gjort jämt tio resor till Canton.

Han tog avsked ur Compagniets tjänst och inköpte egendomen Altomta i Uppland, där han sedermera ägnade sig åt ett omfattande arbete för det svenska landtbrukets uppdrivande — både i skrift och i praktiskt värv.

Ekeberg blev även vald till ledamot av Kongl. Vetenskapsakademien och nådde slutligen förtroendet såsom denna akademis praeses. Härtill bidrog ej i ringa mån Ekebergs stora förmåga att i skrift nedlägga sina iakttagelser från de många resorna, varom ett stort antal lärda verk vittna.

Såsom *sjöman* blev Ekeberg även en föregångare inom den svenska kofferdifarten, där han införde en helt ny metod ifråga om behandlingen av fartygsbesättningarna. Den råa tonen ombord förbjöds av Ekeberg, prygelstraffet avskaffades och en allvarlig men mildare behandling blev införd ifråga om disciplinen, vilkens goda resultat ombord å de svenska ostindiefararne snart nog manade andra rederier till efterföljd.

I fråga om navigationen på världshaven ansågs Ekeberg på sin tid vara en av Europas största auktoriteter, — särskilt rörande ostasiatiska farvatten.

Supercargeurerna.

De ostindiska supercargeurernas ansvarsfulla befattning ombord å skeppen krävde en stor merkantil utbildning, och directionen valde icke heller vem som helst till denna befattning. Supercargeurerna började sålunda som »kadetter» på resorna, stego sedan till »assistenter», och därefter kom slutligen supercageurstiteln, vilkens högsta grad innehades av »premiersupercargeuren», d. v. s. den man, som ledde varje fartygs expedition till China.

Hela Compagniets inre byggnad i fråga om officianter och personal var grundadt på ett noga avvägt system, därvid samma avseende fästades vid

*Kapten Levinius Olbers,
en av Compagniets mera kända fartygschefer.*

förtjänst och skicklighet som inom statens ämbetsverk och krigsmakt. Den som skötte sig ordentligt i Compagniets tjänst, kunde ofta nå ganska långt, och vi finna även, huru ett flertal av supercargeurerna efter välförrättade resor valdes såsom ledamöter av själva directionen. Rederiets styrelse fordrade nämligen rätt mycken sakkunskap för att kunna leda de stora affärerna, och supercargeurerna hade ju framförallt varit i tillfälle att praktiskt studera den ostindiska handelns detaljer.

Bland de supercargeurer, vilka i sinom tid blevo ledamöter av directionen, märkas William Chalmers, Jean Abr. Grill, Michael Grubb, Chr. König, Per Th. König, Olof Lindahl, J. Fr. Pettersson, David af Sandeberg, Nils Ström, Gustaf Tham, Jonas Tranchell, Jacob von Utfall.

Rörande de många utlänningar, som innehade supercargeursbefattningarna under Compagniets äldre tidsskeden, föreligga inga närmare uppgifter av intresse. Däremot kan man med mera noggrannhet följa de svenska officianternas öden mot slutet av 1700-talet, och man får därav det intrycket, att supercargeurerna i allmänhet samlade sig en sparad slant under sina färder, och att de efter sin slutliga landstigning ägnade sig åt betydande affärer eller förvärvade fastigheter och egendomar m. m. Supercargeurnas löner utgingo uteslutande i vissa procent av både den utgående och den hemförda

lastens värde, och fördelades i fallande skala, alltefter supercargeurer-nas rang ombord.

Liksom man bland kaptenerna fann ett flertal män, vilka ägde forskarens blick och samlareförmåga, så funnos även bland supercargeurerna många, som ägnade resorna ett mera vetenskapligt intresse.

En sådan man var *Christoffer Henrik Braad*, — en av Compagniets skickligaste tjänstemän, vilken i en diplomatisk angelägenhet utsändes till Ostasien för att undersöka marknaden. Han var född i Stockholm 1728, och son till en handelsman, vilken önskade se honom på ämbetsmannabanan. Braads håg låg dock åt annat håll, och han ingick tidigt i Compagniets tjänst samt gjorde fyra resor till Suratte och Canton, innan han blev sänd ut till Indien, sedan directeurerna, särskilt Abraham Grill, funnit, vilket intresse Braad ägde för Compagniets vidare utveckling. I Canton mottog han sålunda order att fara till Indien, förklädd såsom naturforskare, för att därigenom lättare kunna undersöka möjligheterna för anläggningen av ett svenskt faktori.

Braad förstod även att bland engelsmännen spela okunnig om det svenska Compagniet och kunde snart nog hemsända omfattande reseberättelser i alla ostasiatiska ämnen.

Däremot lyckades det icke för Compagniet att fullfölja Braads planer på nya faktoriors anläggande i Suratte, enär Holland och England gjorde motstånd.

Efter hemkomsten blev Braad erbjuden platsen som directeur i Compagniet men avböjde äran, och drog sig tillbaka till landtlivet 1781. Hans efterlämnade anteckningar från resorna äro att räkna bland Ostindiska Compagniets värdefullaste arkivalier.

Den märkligaste av alla Compagniets skeppsskrivare var dock *Sir William Chambers*, f. 1726 i Göteborg, d. 1796 i London och begravd i Westminster Abbey bland den engelska nationens stora män.

Chambers, som var son till en inflyttad engelsk köpman, kom redan tidigt i lära hos Ostindiska Compagniet och medföljde 1748 skeppet »Hoppet» till China, där han sedan kvarstannade såsom fast supercargeur vid det svenska kontoret i Canton.

Den inblick, Chambers härigenom fick i chinesernas urgamla kultur, påverkade så lifligt hans sinne, att den idérike supercargeuren beslöt överföra kvintessensen därav till Europa och grundlägga en ny konstnärlig riktning bland den gamla världens folk.

Efter vidsträckta studieresor bosatte han sig i London och vann anställning såsom prinsens af Wales ritlärare. När prinsen senare blev kung, under namnet Georg III, började Chambers att beträda ärans väg. Hans stora praktverk om Chinas konst och kultur utgavs under konungens beskydd (1757), varjämte Chambers fick i uppdrag att utföra anläggningen av parken *Kew-Garden*.

De nya idéerna väckte ett visst motstånd på grund av de chinesiska egendomligheterna, men Chambers ställning var nu säker, och han fortfor alltjämt att arbeta efter den utstakade planen.

Genom sina exotiska idéer och genom det sätt, varpå dessa praktiskt utfördes, blev Chambers en verklig nydanare inom konstens värld och framstår även såsom ledare av den chinesiska stilriktning, som genomsyrade Europas kultur ända från rococons tidevarv in till senare skeden, och vilken särskilt funnit ett uttryck i Thomas Chippendales arbeten.

Såsom arkitekt gjorde Chambers sig även ett berömt namn och bland hans verk må nämnas *Somerset House*, — 1700-talet främsta praktbyggnad i England, — *Blackfriarsbron*, *Adel-*

*Prosten G. L. Siwertson i Thorsby (Gbg).
Gjorde fyra resor till Canton, led skeppsbrott vid Kap 1796.*

phihouse samt en mångfald andra företag, där hans stora skicklighet såsom skapandekonstnär kom till synes.

Chambers var medlem av en mängd europeiska akademier och samfund, däribland Kongl. Vetenskapsakademien i Stockholm, och bland hans intimare umgänge befunno sig skalden Samuel Johnson, skådespelaren David Garrick och målaren Joshua Reynolds. En syster till Chambers var gift med ostindiske directeuren David af Sandeberg i Göteborg.

Det flytande pastoratet.

De långa sjöresorna, därvid så många hedniska länder anlöptes, föranledde vederbörande att ända från Compagniets början utrusta expeditionerna med en särskild skeppspastor.

De ostindiska pastoraten blevo även mycket eftersökta bland yngre prästmän runt hela Sverige, på grund av de ekonomiska fördelarna samt de befordringsmöjligheter, som medföljde skeppstjänsten. I en kungörelse meddelade nämligen K. M:t:

»Compagniets Direction skall ock hafva tillstånd, att själf utvälja, kalla och antaga gudfruktige, lärde och skickelige personer till Skepps-Predikanter, som på Compagniets Skepp skola predika den rena Evangeliska Lutheriska Lära och betjäna Besättningen med deras Salighets-Medel, hvilka Skepps-

Predikanter, om de sig i lära och leverne väl och berömmeligen förhålla, i sin om tid av Kungl. Maj:t, på därom gjord underdånig ansökning, till Präste-Ämbeten uti Riket, i nåder skola varda befordrade.

I skeppens instruktion förordnades, att morgon- och aftonbön dagligen skulle hållas samt predikan å sön- och helgdagar. Likaledes fick prästen undervisa kadetter och skeppspojar i kristendom, och slutligen skulle han se till de sjuka och förrätta jordfästningen, när någon dog ombord. Vid ankomsten till Canton fick pastorn dessutom hålla gudstjänst i det svenska magasinhusets kyrksal. När två skepp samtidigt lågo för lastning i China, turade pastorerna om med ämbetet, så att den ene predikade vid magasinet, under det den andre skötte om skeppen i Wampoa.

För själavården ombord medfördes alltid ett antal kyrkliga persedlar och böcker, — såsom framgår av följande:

Inventarium

på de Persedlar som Skepps-Predikanten Carl Christian Ström uppå Svenska Ost—Indiska Compagniets Skepp, Gustaf den 3:dje, skall vara ansvarig och göra redo före under Resan till och ifrån Canton, uti China, samt vid hemkomsten avleverera Behållningarne med förteckning däröfver till Ost-Indiska Compagniets Magazins kontor. Och, i vidrigt fall därföre stadna till ansvar.

- 1 st. Kalk af silfver inuti förguld
- 1 st. Paten
- 1 st. Oblat-ask med 300 st. Oblater. Asken av Tenn.
- 1 st. dito av Silfver.
- 1 st. Bibel
- 1 st. Kyrkohandbok.
- 1 st. Postilla
- 12 st. Psalm—Böcker
- 18 st. Långa Katekeser.

Göteborg den 28 December år 1796.

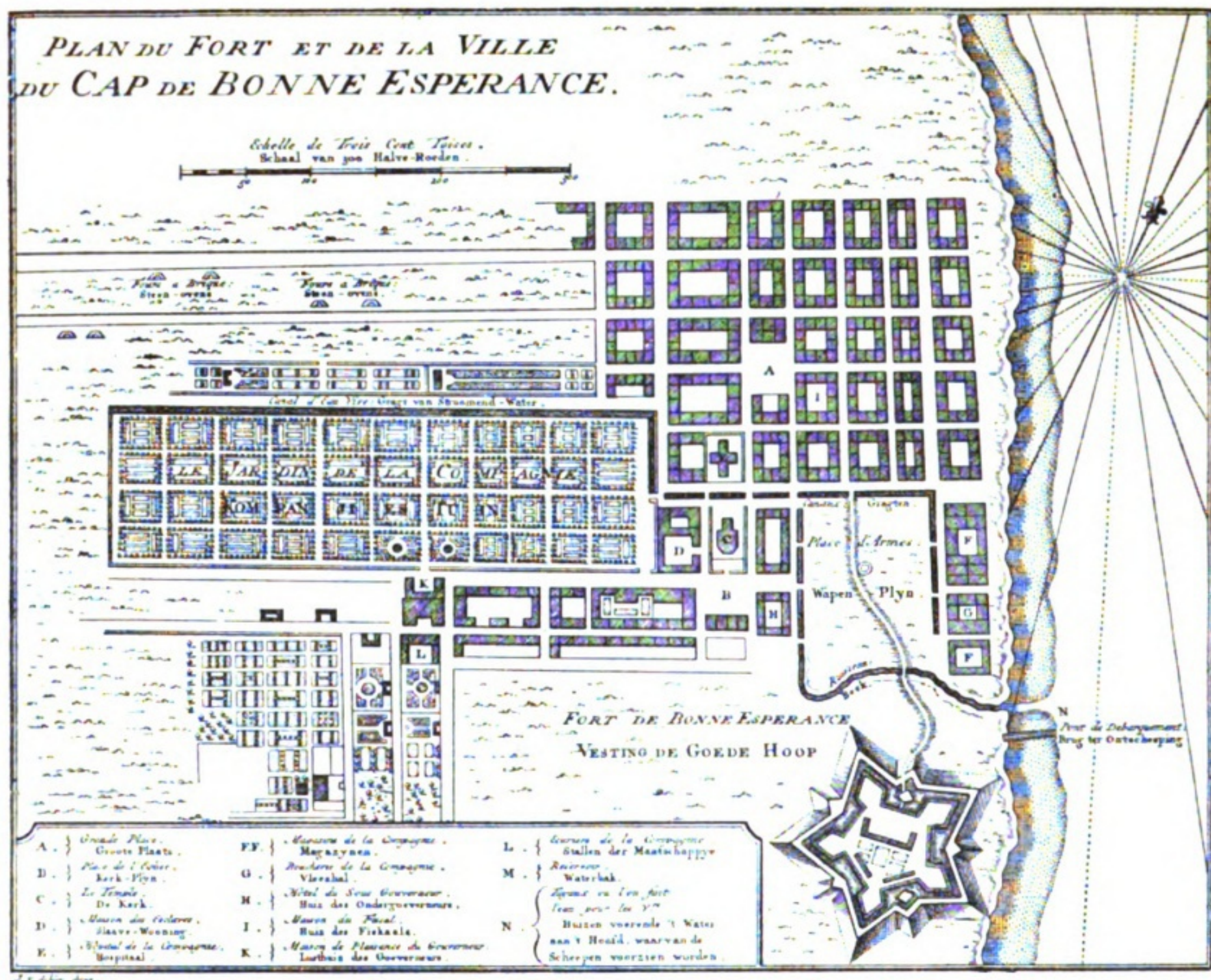
På Svenska Ost-Indiska Compagniets Magazins-Kontors vägnar.

JOH: GILLERSTEDT.

På grund av de ostindiska expeditionernas stora antal hade en hel mängd präster tillfälle att göra färden till China, — och flera av dem gjorde dessutom upprepade resor.

I Göteborgs stifts annaler finner man ej mindre än 34 f. d. ostindiska skeppspräster, vilka efter landstigningen blivit befordrade till olika pastorat, och från övriga stift torde väl ytterligare sammanlagt ett trettiotal hava gjort färden till Canton.

Plan öfver Kapstaden, 1750-talet.

T. v. synas de stora botaniska trädgårdar, som anlagts av Hollands Ostindiska Compagni. Vid denna tid regerade i Kap presidenten, frih. Tulbagh, — en av Linnés vänner och en gynnare av svensk forskning.

Compagniet och vetenskapen.

Då de rika köpmännen stiftade Compagniet och hos K. m:t sökte sina rättigheter, förespeglade de höga vederbörande den stora fördelen av det blivande rederiet i rent pekuniärt hänseende och talade även om de stora ideella vinster, som vore att hämta för Sveriges vetenskap genom de planlagda sjöfärderna.

De utfäste sig också att bereda forskare och lärda män en angenäm resa med sina skepp i och för studier i Ostasien och för dyrbara samlingars hemförande. Det må även sägas, att dessa löften i alla avseenden blevo till övermått uppfyllda av Compagniets ledande män under hela rederiets tillvaro, oavsett alla regimförändringar inom detsamma.

Under större delen av denna tid var ledningen av den naturvetenskapliga forskningen i Sverige anförtrödd åt *Carl von Linné*, och därigenom kom även

Compagniets insats att bliva mångdubbelt räntebärande i fråga om den ostasiatiska kunskapen, då ju ingen var mera kallad att leda och instruera de många lärda ynglingar, vilka fingo göra den långa resan till China med officiell fullmakt från blomsterkonungen.

Under Compagniets första tid synes det, som om även Carolus Linnæus delat den rådande uppfattningen om Ostindiska Compagniets skadlighet för Sveriges rike. Han klagade nämligen över, huru Compagniet förde gångbart silver till Ostasien och där bytande ut det »mot några blad av en buske, som lätt kunde växa hos oss själva, om man blott skötte om att först skaffa friska frön. Dessa blad dricka vi i dekokt, fastän vi själva äga hundratal både smakligare och hälsosammare växter.»

Linnés ord om att skaffa »friska frön» av tebusken framstå även såsom ledande tanken i all den möda, han nedlade på att genom Compagniet hemföra både de stora naturaliesamlingarna och de noggranna anteckningarna, som hans utsända lärjungar voro förordnade att insamla.

Lika väl som Linnés statsunderstödda resor inom vårt eget land ej blott voro av vetenskaplig natur utan även hade till mål att studera varje landskaps ekonomiska framtidsmöjligheter, — lika väl sökte den idérike forskaren att även av de ostindiska expeditionerna draga den största *praktiska* nytta för Sverige. Då han nu icke själv var i tillfälle att göra den långa sjöfärden, voro i stället hans utsända ombud anbefallda att följa denna regel — och därför framstå deras reseberättelser ännu i dag såsom små mästerverk inom den svenska naturvetenskapen, eftersökta och värderade av alla och sammanlagda bildande ett litterärt monument över det gamla Compagniet.

Främst bland alla de skrifter, som sålunda tillkommo under detta tidevarv, märkes ostindiske skeppspastorn *Per Osbecks* dagbok åren 1750—52 med alla dessa anteckningar rörande naturvetenskapen, främmande folkslags språk, seder och hushållning m. m.

Efter att i ett företal hava ägnat konungen sin hyllning, såsom ofta brukligt var i äldre tider, vänder sig förf. till den gunstige läsaren, omtalande sin tacksamhet mot lärofadern Linné och redogörande för sina försök att följa dennes anvisningar. Här sticker genast den praktiska synpunkten fram, då Osbeck särskilt påpekar, huru chineserna mestadels leva av frukter, rötter och grönsaker, huru de även använda de sumpigaste orter till plantager, utväljande sådana växter, som ej trivas på andra ställen, »hwartill vi äfwen kunde hafwa förråd bland våra wildtväxande örter». Han påpekar även, huru chinesen näst efter religionen lär sina barn *hushållning*, särskilt åkerbruk och trädgårdsskötsel. »En inrättning som har betydlig påföljd», säger förf. Att här följa skildringen skulle vara omöjligt av utrymmesskäl, och vi vilja

endast konstatera, att Osbecks resedagbok vid återkomsten till Göteborg befanns vara så värdefull, att Linné i en särskild skrivelse måste uttrycka sitt välbehag till författaren.

De erkännsamma orden förtjäna att återgivas i sitt ursprungliga språk:

»Min Herre, jag har lasit Min Herres wackra Werk både med fägnad och förundran. I Min Herre, hafwen allestädes rest med Wettenskapens bloss, nämt all ting med sina rätta, och af den kunniga werlden begriplige namn, som definierat och utstakat species. Ty tycks jag mig följt Eder alt det som förekommit. Då Resebeskrifningar på sådant sätt ställas, få Wettenskaperna hämta mogen frukt. Jag gratulerar Eder, Min Herre, som först kunnat råka den förnuftiga vägen, hwilken efterwerlden skall gå, och alltid erinra sig den honom först banat.

Carl Linnæus.

I allmänhet ansågs skeppsprästen och läkaren ombord representera det lärda ståndet, och under nästan alla resor hände det, att dessa herrar gjorde sina anteckningar eller utförde vissa vetenskapliga uppdrag, som de fått sig ålagda av samtida forskare i Sverige, vilka själva ej voro i tillfälle att göra den långa färden.

Det var dock ej alltid sagt, att varje pastor eller »fältskär» skulle vara en Linné i miniatyr, blott därför att han följde med en ostindiefarare. I det stora hela taget lyckades dock Compagniet att i sin tjänst förvärva verkliga förnågor, som förstodo att gömma på sina iakttagelser, såsom Torén, Ternström, Pontén, Hjortberg och Brelín m. fl. — samtliga skeppspräster, vilkas minne bevarats inom den svenska vetenskapens historia.

Bland skeppsläkarna erinrar man sig särskilt *Anders Sparrman* — en av Linnés främste lärjungar. Efter att hava gjort en resa till Canton 1765—67 på »Stockholms slott», kapt. Ekberg, företog Sparrman en expedition genom Sydafrikas inre år 1772 samt gick därefter ombord på kapten James Cooks skepp för att segla mot sydpolen. I tre år medföljde Sparrman den ryktbare upptäcktsresanden under färderna i de antarktiska farvattnen och återkom först 1776 till Göteborg, medförande stora samlingar för Kongl. Vetenskapsakademien.

Denna akademi, vilkens instiftande nästan sammanföll med Compagniets grundläggning, hade i det stora rederiet en verklig vän och gynnare. Vid nästan varje sammanträde inom den lärda kretsen anmälades nya gåvor av naturalier, redskap, husgeråd m. m. som hemförts af ostindiefararne.

Det intima samarbetet mellan Vetenskapsakademiens ledande män och Compagniets direktion fortfor även intill rederiets upplösning, och härigenom lades grunden till de rika samlingar, som nu inrymmas i den stora anläggningen vid Frescati.

Detta högsinta understödjande av forskningen ledde slutligen därhän, att de ostindiska directeurerna stiftade en särskild »Academie» i Compagniets egen stad, — nämligen det vittberömda *Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets Samhälle*.

Detta skedde under den så rikt givande tredje ostindiska oktrojen, då Compagniets högste styresman, riksrådet, greve C. F. Scheffer utverkade Gustaf III:s sanktion åt det slutna, vittra sällskap, som ägt bestånd i Göteborg sedan lektor Johan Roséns dagar.

Det kungliga »Samhällets» ordförande blev nu directuren, frih. Patrik Alströmer och bland ledamöter under de äldre tidsskedena märkas ett flertal »ostindiska» herrar, — såsom directeurerna Sahlgren och Chalmers, samt skeppspastorerna Osbeck, Hjortberg och Wallenberg.

Det vetenskapliga arbetet var ej utan sina offer under de långa ostindiska färderna. Pastor Ternströms död under resan var en stor förlust för den svenska botaniken, då denne unge forskare redan hunnit så långt i sin vetenskap, att han jämte P. Kalm torde hava stått närmast efter Linné.

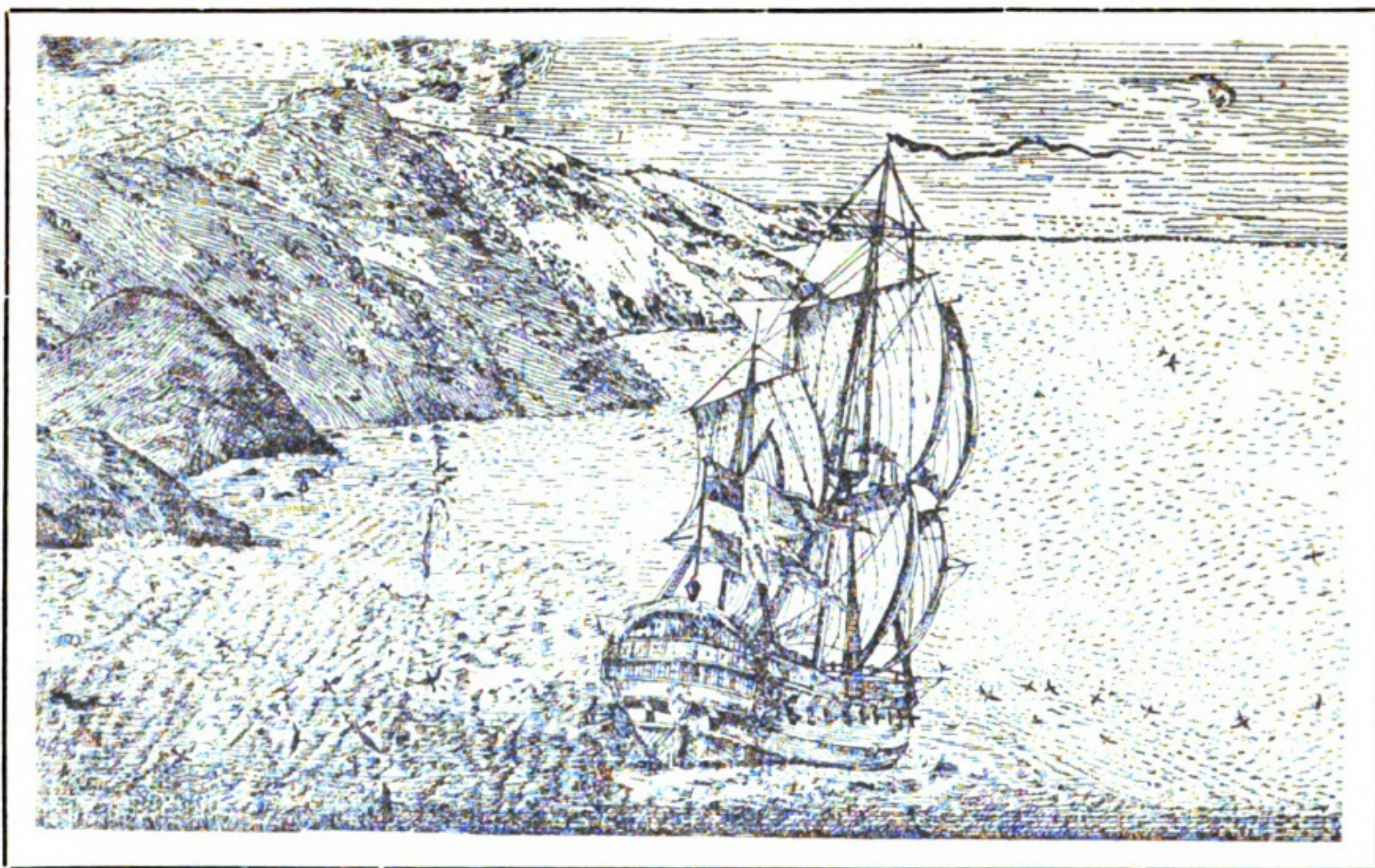
Även en annan av de utsända lärjungarna tog knäcken av resan, — *Olof Torén*, vilken knappt ett år efter hemkomsten avled i Näsinga. Innan dess hade han dock i form av brev till sin beskyddare, Linné, lyckats sammanföra en värdefull reseberättelse, vilken särskilt i botaniskt avseende vann stort erkännande.

Ett genomgående drag hos alla de ostindiska forskarna och skribenterna var den fosterlandskänsla, som fyllde deras berättelser och dagböcker. De satte alltid Sverige i främsta rummet, och genom sina undersökningar ville de ständigt tillföra hemlandet värdefulla rön och lärdomar, som sedan praktiskt kunde utnyttjas i det dagliga livet och i rikets statshushållning.

I detta avseende överträffa de ostindiska resenärerna många av senare tiders vetenskapsmän, vilka snarare synas hava varit besläktade med den lärde herre, som fru Lenngren skildrar sålunda:

»Den vidtbereste Presidenten,
Som kände flugors namn på grek'ska och latin,
Och förde med sig hem och skänkt' akademien
En metmask ifrån Orienten»

*Ostindiefararen »Finland» passerar Goda Hoppsudden på väg till Canton.
(Teckning av kapten Ekeberg 1770).*

VIII. Ostindiska Compagniets skald.

Det finnes en gammal bok, som bär den omständliga titeln *»Min son på galejan — eller — en ostindisk resa, innehållande allehanda smått bläckhornskram, samlad på skeppet Finland, som afseglade från Göteborg i december 1769 samt återkom därsammanstädes i junio 1771»*.

Denna reseskildring utgör alltså det mest klassiska verk, som bevarats från Ostindiska Compagniets dagar — lämnande de många lärda vetenskapsmännens dagböcker långt bakom sig. Dess författare har även genom sin »galeja» förvärvat sig ett odödligt namn inom vår litteratur, därvid visande sig vara en av Sveriges få *verkliga* humorister.

Det låter som en hädelse, när man betänker, att denna ovanligt fria och uppsluppna bok författats av en kyrkans tjänare, och det förefaller mera, som om skeppspastorns kappa blåst över bord, varefter teologen iklätt sig Harlekins mantel, vilken bättre synes ha passat i skeppet *Finlands* kajuta, där den gemytliga kapten Ekeberg presiderade vid bordet framför arracksbålen.

Visserligen gör den poetiske gudsmannen en mängd utläggningar av verkligt moraliskt värde i sin resedagbok, men till större delen äro ämnena dock hämtade på helt andra ställen än i profeternas heliga skrifter, — något varom den ärade läsaren i det följande även skall få en antydan.

»Min son på galejans» författare var som bekant ostindiske skeppspastorn *Jacob Wallenberg*, född i Viby socken (Östergötland) d. 5 mars 1746. Hans farfar var rusthållaren Per Hansson, vars son antog namnet Wallenberg. Dennes tre söner ändrade i sin tur namnet till Wallenberg, i vilken form det även vunnit rykte i vårt land.

Som den ostindiske skeppspastorn avled vid blott trettio två års ålder och ej hunnit att segla in i den äktenskapliga hamnen, fortlevde släkten genom hans broder Marcus, vilken omsider blev kyrkoherde i Linköping. Hans son, som bar samma förnamn, nådde ännu längre än fadern och slutade såsom biskop i nämnda stiftsstad. Biskopens son var den om Sveriges ekonomiska utveckling synnerligen förtjänte finansmannen A. O. Wallenberg.

Återgå vi nu till »Min son på galejan» och dess författare, så vet man, att han genomgick Linköpings läroverk, varefter han kom till Uppsala för att läsa till präst, ehuru han samtidigt ingalunda försummade det glada ungdomslivet. På grund av bristande medel fick han dock rätt snart söka plats som informator och kom sålunda efterhand i tjänst hos directeuren vid Ostindiska Compagniet, Martin Holterman i Göteborg.

I den rika handelsstaden kom den unge teologen i beröring med helt nya människor, och då han genom sin ställning i den ansedde Holtermans hus blev en gärna sedd gäst i de förnäma köpmansfamiljerna, förefaller det även som om *sällskapsmänniskan* Wallenberg alltmera utträngde den allvarlige teologen.

Redan nu framträdde nämligen den blivande skeppspastorn såsom tillfällighetspoet och skrev dryckeskväden för en orden i Göteborg samt hylade även sin principal Holterman på vers. Hans intressen blevo rätt omfattande, och omsider mognade beslutet att göra en resa med directurens fartyg till China. Icke minst bidrogo ekonomiska skäl till detta beslut, då ju lön och privilegiepenningar på ostindiefararne under denna tid stego till avsevärda summor.

Wallenberg berättar själv att hans första namnkunniga resa med skeppet »Finland» inbragte 2,200 daler silvermynt, — en stor summa på den tiden och en hel liten förmögenhet för en fattig själasörjare.

Den välvillige hr Holterman, som högt värderade sin »huskaplan», beredde nu denne ett extra tillfälle att få se sig om i världen, och i april 1769 star-

tade Wallenberg en liten lustresa genom västra Europas länder, — en generalrepetition för den stora färden till Ostasien. Pastorns flitiga penna var under hela resan i ständig fart, och resultatet blev hans första stora litterära verk, benämnt: »Sannfärdig resebeskrifning, börjandes med kongl. sjö- och stapelstaden Kongsbacka, beskrifvandes så vidare den bekanta och obekanta världens märkvärdigheter, mirabilia och underligheter».

Den märkvärdiga titeln har sin förklaring däri, att resan enligt gamla tiders sed skedde med skjuts, och Kongsbacka blev sålunda den första hållstationen, under det Köpenhamn, Hamburg, Holland, Paris och London voro bland de följande. Samtidigt lämnade Wallenberg en del brev till en göteborgspublikation och visade sig i allt vara en skarp iakttagare av utländska förhållanden. När han slutligen återkom till Göteborg, hade tydligen vingarna vuxit under prästkappan, ty Wallenberg hade fått ett självsäkrare sätt och talar föga teologi i sina brev. Snarare finner man där åtskilligt om reslusten, om dagens nöjen och vackra flickor m. m., varom han tillskrev sin gamle skolkamrat Lindblom, — sedermera Sveriges ärkebiskop.

Kort efter återkomsten till Göteborg var tiden inne för den tjugotreåriga pastorn att ikläda sig sin prästerliga dräkt i Ostindiska Compagniets tjänst. Mönstringen av skeppet Finland tog nämligen sin början, och nu äntligen skulle Wallenberg få verkställa sin stora resa, som tydligen för hans ålder och uppfattning endast var en liten lustfärd, där idel roligheter väntade.

Resan blev verkligen rolig, — både för Jacob Wallenberg och för oss alla, som ännu idag ha nöjet att följa författaren på färden i hans odödliga resedagbok.

Det finnes och har alltid funnits folk, vilkas magsyra ej tillåta dem att se andra skratta åt enkla nöjen, och sådana pedanter hava även sökt att komma Jacob Wallenberg till livs på grund av hans rättframma och fria skrivsätt. Å andra sidan har han dock fått sina försvarare, och särskilt förtjäna litteraturhistorikern Hammarskjölds ord att här anföras, då han talar om Wallenbergs »galeja».

Han framhåller, huru hos Wallenberg »allting, Norges nakna klippor, Constantias vingårdar och Javas blomstrande stränder, ja t. o. m. den förfärligaste orkan på havet, uppfattas i hans glada humoristiska spegel och återstrålas i de mest skiftande, mest intagande färgbrytningar. De enda ämnen, vilka han aldrig vidrör utan den djupaste, den innerligaste och högtidligaste stämning, äro religion och fädernesland, och detta giver även de självsvåldigaste utbrotten av hans muntra lynne en stämpel av adel och allvar, som berättigar författaren till en hög och utmärkt rang bland världens yppersta humorister».

Även Levertin, som ägnat Wallenberg en intressant skildring, erkänner hans fria språk men framhåller även den varmhjärtade, leende välviljan, som utgör grundtonen i de många skämten. Den kvice Palmær i Linköping ansåg t. o. m. »Min son på galejan» vara det svenska skämtets evangelium, och då en eldsvåda härjade hans hem, räddade sig Palmær i bara skjortan och tofflorna, — men med originalmanuskriptet till Wallenbergs verk under armen, då han just lånat detsamma ur stadens stiftsbibliotek.

Pastor Wallenberg går ombord.

Det var den 8 december 1769, som Jacob Wallenberg fick sitt besök på morgonkulan av Ostindiska Compagniets vaktmästare, vilken meddelade, att vinden var god och skeppet Finland skulle gå till sjöss. Han skyndade upp och mötte utanför porten en mängd ostindiska vänner, som fått samma order.

Trots den tidiga morgonstunden, då mörker ännu vilade över konung Adolf Fredriks Göteborg, var poeten genast vaken, och hans känslor togo därvid följande uttryck:

»Vi strax med långa steg åt Stigbergsliden haste,
fast högar utaf smuts på halfva benet stå.
Åt staden då och då en sorgsen blick vi kaste,
men ack! dit klubban vill, dit måste viggen gå!»

Stadens vackra flickor fingo även en avskedshälsning:

»En slängkyss vi till slut åt edra hyddor sände,
vår trohet räcka skall till världens andra ände,
åtminstone till Cap . . .»

När Wallenberg och hans vänner äntligen hunnit *vada* igenom förstaden Masthuggets dåliga gator, hejdades de omsider av »den artige Carnegie», och på hans värdshus skedde nu det sista avskedet under synnerligen festliga former. Efter att hava skildrat all den goda mat, som bars fram av Carnegie och lilla Stina, säger skeppspastorn:

»Buteljer spricka,
bröder nicka,
sjunga, hicka,
fullt till pricka.
Filebom, bom, bom, peteheja!»

Nu var det tid att tänka på avresan, och först på aftonen gick Wallenberg m. fl. ombord å »Finland», som ankrat vid Älvsborgs fästning i sällskap med »Cronprins Gustaf». Trots den brådska pastorn gjort sig, då den ost-

indiske vaktmästaren väckte honom, var det ingen fart på skeppen, när det dröjde hela fjorton dagar, innan man fick så pass vind, att de trögkörda ostindiefararne kunde draga upp ankaret och sätta kurs ut förbi Vinga.

Äntligen blev det dock vind i seglen annandag jul, och ankaren drogos upp. Innan man styrde ut, lät kapten Ekeberg anställa en liten jakt ombord efter »skeppsråttor», — d. v. s. småpojkar, som gömt sig i fartygets innandömen, för att sålunda bereda sig en gratisresa till Österns länder. Man fann dock inga, men istället infångades några stycken snälla flickor, — av Wallenberg benämnda »kärleksungar», — vilka kördes i land utan krus av kaptenen.

Skeppet »Finland» var trögt i seglingen, och redan andra dagen hade »Cronprins Gustaf» gått förbi fartyget, som nu styrde ut på Nordsjön i avsikt att gå norr om Skottland. Nu började havets känslor att gripa de ombordvarande landkrabborna, — eller rättare sagt deras magar, och Wallenberg giver oss härom en så kraftig skildring, att hans egen anmärkning rörande detta kapitel: »tjänligt att läsas av dem som behöva kräkas», i viss mån har sitt berättigande.

Kölden tilltog, men Wallenberg värmde sig i sin hytt och skrev långa rim samt åtskillig prosa, bl. a. om en mängd nautiska uttryck ombord, därvid han uppehåller sig vid ordet »båtsmansmat». I början trodde pastorn, att härmed avsågs salt kött eller stockfisk, men fick sedan veta, att »mat» var ett tillägg till sjömännens titlar, motsvarande ordet »vice» på landbacken, och i anledning härav föreslår han att kalla en vice häradshövding »häradshövdingsmat».

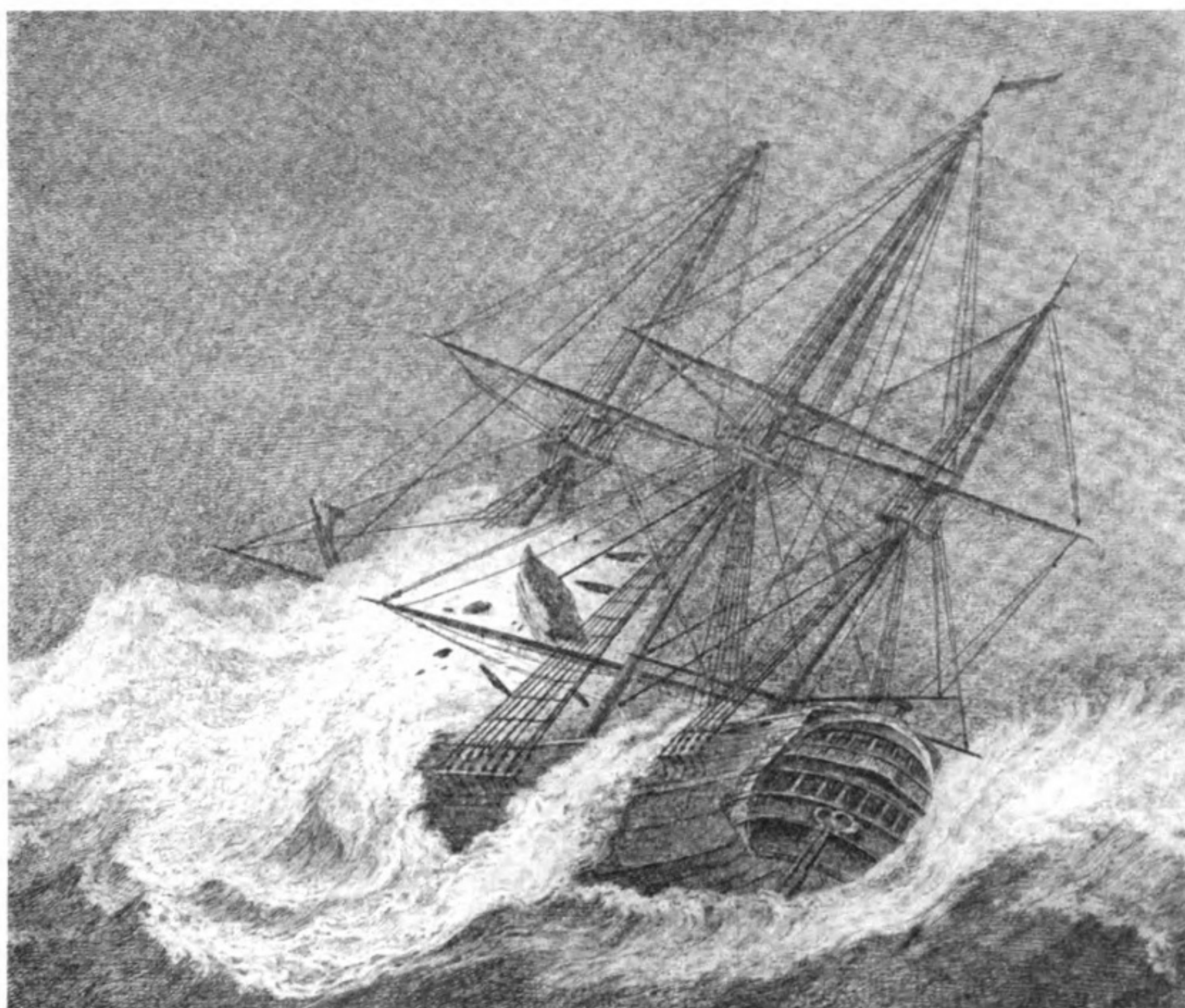
I mitten av januari hade skeppet hunnit förbi »toppen av skottarnes land», och man hoppades att snart komma ut på Atlanten. Vädrens gudar hade dock bestämt annorlunda, och en förskräcklig storm uppstod, som varade i tjugofyra timmar, och vilken sedan följdes av oupphörliga motvindar ända till mitten av februari månad, så att fartyget ständigt drevs tillbaka.

Slutligen kulminerade ovädret i en *orkan*, om vilken Wallenberg berättar på följande livfulla sätt:

»Klockan slår tio. — Ur vägen, ur vägen! — En störtsjö! En dödsförskräcklig buse, så hög som Otterhällan, och så bred som Hisingen, rusade i detsamma in från fören, slungade ett ofantligt ankare in på däck, krossade reling och röst, släpade överbord med sig spirorna, jollen och slupen, oaktat deras dubbla surringar . . .»

Om sjöförklaringarna vore stiliserade på sådant sätt i våra dagar, skulle rådhusrätternas protokoll säkerligen ej bli så torra. Wallenbergs kraftiga skildring av orkanen säger mycket mer än ett sakligt upprepande

*Skeppet »Finland» i storm på Atlanten.
(Teckning av kapten Ekeberg).*

av fakta, och att han riktigt återgiver händelsen, kan man för övrigt kontrollera genom att jämföra med den beskrivning av samma händelse, som givits av skeppets kapten, C. G. Ekeberg. Denne förde nämligen i likhet med Wallenberg en dagbok över resan, i form av brev till greve Scheffer.

Det var även nära på, att fartyget fått knäcken, — så som vattenflödet for fram. Efter förödelsen på däck rusade vattnet ned på undre däck och dränkte ett par kreatur, tillhörande proviantförrådet, samt fyllde skeppsrummet till tre fots höjd. Kanonerna sletos loss och kastades i sidan, och överallt framkallades en sådan förödelse, att man beslöt *vända* om samt söka nödhamn i Norge för att reparera skadorna.

Wallenberg ägnar några ord åt den överståndna faran, och det märktes nog, trots hans skämt, att stormen varit värre än vad gamla sjömän ombord någonsin kunde erinra sig. Skeppet var verkligen mycket nära sin under-

gång — så mycket mera som rodet höll på att slås bort, sedan de grova järnen brutits av, — en upptäckt, som man först gjorde efter ankomsten till nödhamnen i Norge.

Skeppspastorn höll en tacksägelsepredikan över texten: »Jesus sov i skeppet, då det stormade», under det kapten Ekeberg satte kursen på Lindesnäs. Omsider nådde man målet, och Wallenberg säger härom, att »förr hade jag trott, att himlen skulle falla neder, än att vi den dagen skulle se Norges klyftor. Men det var så skrivet i stjärnorna.» Det var också försmädligt att efter 46 dygns segling från Göteborg ej hava hunnit längre västerut än som i vanliga fall passeras på aderton timmar, — enligt kapten Ekebergs egen beräkning. »Trots våra 32 segel hade vi ej hunnit mer än en dagsled från Göteborg», — säger Jacob W.

Under det supercargeurerna och kaptenen sysselsatte sig med skeppets reparation, skötte Wallenberg och hans vänner sina nöjen i land, — så gott de enkla förhållandena medgåvo i trakten, därvid deras värd, gubben *Galtrup*, serverade stekta kråkor såsom läckert villebråd. Pastorn berättar för övrigt huru »ynglingarne rakade alla närliggande byar omkring, släpande med sig bössor, fioler och vinbuteljer. Hvert vi kommo blef ett gästabad. Töserna rycktes från spinnrocken till slängpolskor. Hvar och en fick sig en dam efter sin önskan. Här lektes gömma, här skiftades makar, här trallades, och då vår kapten hörde allt detta, ryckte han på axeln och sade: när fan är hungrig, så äter han lort!»

Från Norge till Kap.

Det dröjde en god tid, innan skeppet åter blev segelklart, men slutligen bar det av, och den 6 mars börjar andra avdelningen i Wallenbergs resedagbok, avhandlande »Andra finska tåget, ifrån Norge till Goda Hoppsudden».

Nu blev det bättre väder, och snart nog var skeppet ute på Atlanten, därvid ledsamt nog en epidemi började härja ombord på skutan, krävande sju man på tjugo dagar. Skeppspastorn fick nu att göra, och Wallenberg skriver även, att han »minnes en dag då trenne lik på en gång stöttes över relingen». Under tiden hade folket fullt upp att göra ombord, och bl. a. blev en ny slup byggd på däck i stället för den förlorade.

Värmen tilltog, men Wallenberg fortfor att skriva och ägnar ett par kapitel åt detaljerna ombord. Bl. a. tilldrager sig själva fartyget hans intresse. Redan före ankomsten till Norge gjorde skeppspastorn en »sammanliknelse mellan staden Kongsbacka och skeppet Finland», som ännu har sina synpunkter, då väl nämnda stad knappast förändrat sig sedan Wallenbergs tid.

Under det Kongsbacka äger två Långgator, fanns på Finland Styrbords- och Babordsgatan, jämte tvärgatorna Smedgränd, Snickaregränd, Reparebanan, Båtsmansgården. Fartygets rundhus motsvarar stadens rådhus, och mesanmasten förliknas vid stadens kyrkstapel, — »ty bägge äro av trä och rödfärgade».

Han dricker slutligen för skeppets välgång och sjunger därvid:

»Finland, du vår hedersgumma,
ingen bör din skål försumma.
Hvar man, för din välgångs skull,
dricker sig med nöje full.»

Man hade nu nått de sydligare farvattnen, och en del märkvärdigheter inom naturens värld iakttogos efterhand. Wallenberg ägnar dessa havets under ett helt kapitel, men samtidigt säger han ett par sanningsord om det vetenskapliga naturaliesamlandet och dess överdrifter.

Han försummar aldrig i sin bok att pika de lärde för deras »samlingar» under resan, och icke minst är hans beskrivning dråplig, då han skildrar, huru en av vetenskapsmännen i Norge plockade en kristalliserad snäcka, som han stoppade i byxfickan. En stund senare började »snäckan» att smälta och rinna nedför benen på mannen, — då den ej var annat än »ett isbelupet koplommon»!

Wallenberg säger även: »»bondens ladugård är i min tanke den vackraste naturaliekammaren. Ty vilken gagnar mest, — oxen eller krokodilen, fåret eller tigern? Tårarne stodo mig i ögonen då jag i djurhuset i Versailles såg en skara slukande lejon, björnar och strutsar underhållas på kungens bekostnad, medan hundra svultna fransoser lupor efter allmosa på gatan i Paris.»

Wallenberg beskriver en del av de djur, som mötte skeppet, och uppehåller sig särskilt vid *hajen*, som blev fångad, — ett verkligt jätteexemplar. »Med möda kunde trettio man hala honom på däck. Hela min hytt är inte större än hans hiskliga svalg. Säkert var detta profetens valfisk.» Skeppspastorn liknar f. ö. *hajen* vid en dykerikommissarie, och i detta sammanhang passar han på att giva en släng åt danskarna, vilkas vrakfiske på Jutlands kust retade alla sjöfarande i äldre tider.

Han säger nämligen: »räckte jag dykerifogdarne på jutska sidan, skulle jag slå dem över ansiktet med *hajens* stjärt och säga: sandeligen, I jutske män, I ere kun avgudelige hajer!» I samband härmed fingo även de kvinnliga »hajarne» i hamnstäderna sitt kapitel, — om unge mäns fördärv. Förutom den hämnd Wallenberg sålunda med pennan tog på *hajen*, — sjöman-

nens värste fiende — begagnade besättningen även tillfället att sätta kniven i den fångade besten, som skars upp.

Skeppspastorn hann knappt att anteckna hajens märkvärdigheter, förr än en ännu mera ovanlig händelse inträffade, — skeppet Finlands möte med en *sjörövare*. Detta inträffade på själva långfredagen, då en obekant seglare kom allt närmare, just som Wallenberg ämnade börja predikan. Man hissade svensk flagg, vilket dock ej besvarades, och det ansågs allmänt, att främlingen var en sjörövare, — så mycket mera som »kocken på natten drömt, att någon slog honom i synen med potäter», — enligt Wallenbergs anteckning Psalmboken lades bort, och laddstaken togs fram, under det 140 kämpar stodo i gevär, inväntande vad som skulle ske.

Skeppspastorn gaskade upp sig, erinrade sig sin salig farfar, den gamle karolinen, och för att sporra skeppet Finlands stridbare män skyndade han in i kajutan och diktade följande stridssång:

»Opp! Finlands raske barn, låt modet icke falla,
när ära, frihet, liv, ert svärd ur skidan kalla.
Opp! dragom pansar på, och klädom oss i järn
till våra kisters hägn och brännvinskaggens värn.»

Det blev ett par hela versar, och Wallenberg vart omsider så modig, att »själen hoppade i mig över de storverk vi skulle göra». Det blev dock intet av med den stora striden, ty vid närmare bekantskap med sjörövaren befanns denne vara mera fredlig, än Wallenbergs rika fantasi kunde smälta, och han kröp ned i sin hytt rätt snopen, då planerna på en stor hjältesång hastigt blåste bort.

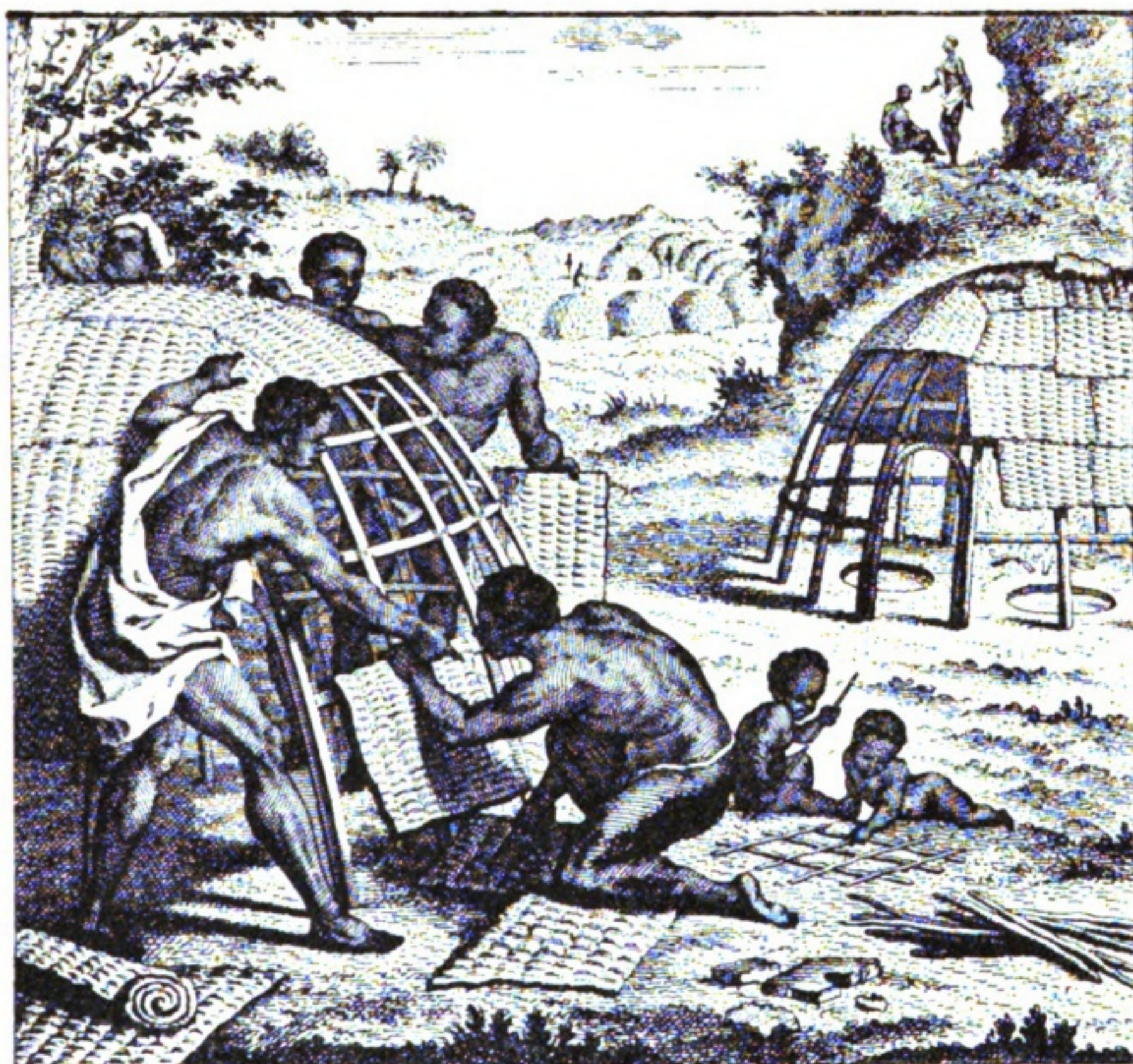
Ostindiefararen hade nu kommit under ekvatorn, och det blev trist ombord, så att nya nöjen måste uppfinnas. I kajutan bildades då ett vittert sällskap, kallat »Runio Sacrum», som underhöll sina medlemmar med vers, och detta i en sådan fri form, att man får leta efter maken i vår äldre svenska litteratur. Det må vara tillräckligt sagt, att sällskapets projekterade sigill bar devisen:

»O! vilket vackert mönster!
Tre horor i ett fönster.»

Skeppspastorn synes hava varit bland det vittra sällskapets flitigaste skribenter, och att poesien flödade värre, kan man lätt tänka — särskilt sedan sällskapet enhälligt konstaterat, att snillet oundgängligen fordrade punschbålens bistånd.

Under muntert glam fortsattes seglingen, och man kan nog tänka sig, att stämningen var hög i Finlands kajuta, då det vittra sällskapet träffade sam-

*Hottentotter, som bygga hyddor.
(Kopparstiek ur Prévost 1750).*

man, vilket fortfor ända till dess bristen på arrack och socker samt ankoms-
ten till Kap gjorde slut på nöjet.

Det var närapå, att skeppet aldrig anlöp Goda Hoppsudden, ty som Wal-
lenberg säger: »att komma Kap förbi utan storm, är lika så sällsynt som att
slippa Cadiz utan älskogskrämpor», och kapten Ekeberg var betänkt på att
utan vidare segla förbi udden rätt fram till China, men då det syntes väl starkt
att segla i ett sträck från Norge till Java, gick man omsider in i Bay Falso,
vilken stora bergryggar uppväckte skeppspastorns poetiska förundran.

Härom gavs följande vers:

»I, jordens äldsta barn och Taffelbergets bröder
vars himmelshöga spets det tunga fästet stöder.»

o. s. v., varefter Wallenberg giver hottentotterna en antydning om, att de böra
ära den svenska flaggan, under det holländarna uppmanas att skaffa vin och
apelsin.

För första gången på elva veckor landstego nu »Finlands» folk, och Wallenbergs fosterlandskänslor vakna livligt, då han erinrar sig hemlandet och dess vackra trakter jämförda med Kap. Det är även vid detta tillfälle, som han diktar det klassiska poemet:

»Sverige, säger jag till slut,
är det bästa Gud har skapat,
jag ej andra land begapat,
om jag vetat det förut.

Den som reser hemifrån
efter lärdom eller seder,
efter föda eller heder,
hämtar vattnet över ån.

Nu börjar tredje delen i Wallenbergs dagbok, avhandlande vistelsen på Kap samt seglingen till Java. Efter den långa färden från Norge till Goda Hoppsudden kan man lätt tänka sig, att skeppet »Finlands» folk behövde åtskillig rekreation, och kapten Ekeberg tog även tre hela veckors ledighet därstädes, — en trevlig tid, full av dans och rolighet.

Man begav sig sålunda från ankarplatsen in till Kapstaden, dit det svenska sällskapet just anlände under den holländske vice regentens begravning. Wallenberg och hans kamrater fingo åskåda det ståtliga likföljet. I detta samband borde även påpekas, att Wallenberg förrättade en enkel gudstjänst i stadens tyska församling, — där en luthersk präst var en sällsynthet. Han skriftade och predikade, — och bekom 50 riksdaler i offer!

Det dröjde ej länge, innan pastor och befäl å »Finland» blevo inbjudna i familjerna, men den gode Wallenberg var ej nöjd med bruket på orten att hälsa på fruntimren genom en trefaldig kyss, — »ty hur många mossvuxen, darrande kärringhaka är icke med i räkningen». Denna olägenhet vägdes dock upp av de vackra flickor, man träffade, och som ställde till en bal, — så livlig, att kapten Ekeberg, supercargeuren och Compagniets kommissionär i Kap ej kunde samla tankarna vid räkenskaperna uppe i andra våningen, utan måste vara med i dansen för att få frid.

Från Kap till Java.

Äntligen var avresan inne, och ett halvt år efter avfärden från Göteborg lämnade skeppet Kap för att fortsätta till Östern. Den poetiska ådran hos Wallenberg hade nästan utsinat vid Taffelbergets torra sluttning, men så snart »Finland» åter gungade på havet, fattade han pennan och skrev ett äreminne över »den morske oxen Rölle, som avled i juni 1770, och jordfästes i våra magar samma år».

Afrikas sydspets, med den stora Bay Falso, där våra ostindiefarare ankrade under 1700-talet.

Skeppspastorn kände sig manad »att uppresas en poetisk ärestod på oxens grav», såsom en erkänsla för den andel, han fått av sterbhusets kvarlåtenskap, och resedagbokens längsta skaldestycke blev resultatet härav, vilket ju ej var att undra på, så viktig beståndsdel, som oxen utgjorde i »Finlands» proviantförråd. Samtidigt passar han på att giva alla nekrologförfattare och versmakare en släng. Liksom man nu i våra dagar fyller tidningarna med dylika personalier och »familjenotiser», så var detta även en sed i forna tider, då poeterna mot betalning rimmade till sterbhusens ära:

»Du griftpoeters hop, som fått den ädla vana,
att sorgetoner slå, när mänskofärad dör,
beklaga nu med mig vår store Rölles bana.
Jag denna skillnad blott på våra hjältar gör,
två ben har Edra, min har fyra,
jag gråter gratis, Ni för hyra,
men bägge skriva vi om nöt.»

Efter uppläsandet av det långa äreminnet över oxen gävo Wallenbergs vänner honom ett laxérmedel, men detta hindrade ej poeten att fortsätta sina skrifter, och den 16 juli antecknar han en mycket märkvärdig händelse, som iaktogs från »altanen» (kommandobryggan). Det var två tumlare, »som stodo upprätta i vattnet och syntes kyssa varandra. Jag frågade min kapten mycket enfaldeligen vad detta betydde, och fick till svar, att detta var ett äkta par, som på stående stjärt skötte sin älskog.»

Wallenberg gjorde t. o. m. en teckning av händelsen, och som tumlarna bära ett horn på huvudet, fick han inspiration att skriva om horn och han-rejar och om äktenskapets behag — och obehag.

Man hade tydligen försett sig med åtskilliga våtvaror i Kap — för att icke tala om alla fasta läckerheter, som kompletterade de förstnämnda. Wallenbergs fyllda mage frampressade även några tacksamhetens ord till Compagniets herrar, som höllo sitt folk så kräseligt: »Gud signe så visst dem, som släppa myntet till. Bordordning, uppässning, överflöd, — allting talar till deras heder, som utrustat oss.»

Utrustningen var ej heller dålig, och Jacob W. säger, att »vid utgåendet från Kap hade vi sexhundra matnyttiga liv med oss, förutom några hästlass frukter och läckra viner.» I detta samband omtalar pastorn, huru skeppsfolket hade det, och han anser, att de höllos långt bättre än inom andra nationer. Förutom tre styva mål om dagen bestod Compagniet dem thévatten två gånger dagligen, en gång brännvin — och även oftare, om arbetet var särdeles svårt, såsom i storm, vid landning, eller då ankarna skulle lyftas. »Brännvinssignalen sker medelst dallring på klockan, en musik, som matroserna icke ville byta bort för Stockholms bästa konserter.»

Två gånger i veckan fick besättningen punsch, — onsdag och söndag, och den skildring Wallenberg giver över denna händelse lyder sålunda:

»Kl. 1 kommer buteljörsmaten från fören, skyldrande med en lång kopparslev på axeln. Efteråt stiga två armstyva matrosar med en järnbeslagen balja, så stor att ni skulle kunna dränka däri den korpulentaste dragon. Baljan bäres fram till halvdäck, varest dess flytande innehåll förklaras i en kort dryckesbetraktelse. Sammanringningen sker på sin vanliga melodi, och folket svärmar tillhopa, såsom flugor kring en filbunke, väntande med törstiga strupar efter några läskande predikoord. Buteljören reser sig upp och börjar sin aftonsång. Hans ingång är: *kommen hit och dricken!* — ett ämne som han vanligen avhandlar i 130 delar — (besättningens antal), och tillockar sig långt flera åhörare än prästen under högmässan, vilket icke är underligt, ty denne säger tvärtom: *Vakter eder för svalg och dryckenskap!* Klart bevis att sjömän ha mera känsla i halsen än i hjärtat. Var och en sticker fram sitt kärl; somliga ha gamla trästop, några ha utgrävda kokosnötter, andra äter sina hattkullar. Det är ett nöje att se huru deras uppsyner ljusna mer och mer.» — —

Den 5 aug. kom Java i sikte, och då skeppet ankrade i en holländsk hamn därstädes, mottogs underrättelsen om, att skeppet »Cronprins Gustaf» redan passerat förbi nio veckor tidigare.

De vackra naturscenerier, som nu upprullade sig under seglingen utefter Javas och Sumatras kuster, väckte Wallenbergs livliga känsla, och han uttrycker sig även på följande sätt:

— »Huru härligt måtte Paradiset ej varit, när naturens herre byggt själva markattorna en så vacker boning!»

Ostindiefara-en ankrar vid Java.

Från Java till China.

Ankaret hade knappt nått botten, förr än de javanska infödingarna kommo tillstädes och började bedriva byteshandel, — särskilt med »spanska rör». Matroserna tillbytte sig dylika mot gamla skjortor, speglar och rakknivar, men krut och gamla rostiga pistoler och gevär voro dock mest efterfrågade, — trots holländarnas förbud. En soldat var även tillstädes för att hindra dylika affärer, men han lät saken dock passera.

Då javaneserna hela natten sedan höllo till inne i skogen, provskjutande de nya bössorna, frågade Wallenberg, om icke det vore fara å färde att infödingarna skulle börja med tigrarna men sluta med holländarna, om de blevo allt för skjutskickliga, och fick då svar av en landsman, som märkligt nog slagit sig ned här i Aujer såsom högtbetrodd korpral i holländsk tjänst.

Hans namn var *Gestrin*, och han var gift med en javanesiska, som Wallenberg blev presenterad för, varvid den självsäkre pastorn för första gången på hela resan tappade koncepterna. »Frun» var nämligen nästan naken och därjämte tatuerad, — så som Jakob W beskriver det:

»Det föreföll mig som alla öns Kupider skulle varit tillhopa för att måla henne, men icke kommit överens om grundfärgerna, och i förbistringen spillt mönja, blyvitt, umbra och gummigutta om vartannat. När jag tillägger, att hennes bröst, — eller rättare juver — lågo henne ned på midjan i skapnad av tvenne hängande säckpipor, så lär var och en finna om inte vår vällustige korporal hade skäl att löpa ur det tvungna Sverige för en sådan sötunges skull. Han hade två barn med henne, och försäkrade mig att hon varit långt vackrare förr än nu.»

Wallenberg erbjöd sig att döpa barnen, men korpralen avstod. För övrigt var denne gästfri och underhållande, och Wallenberg fick reda på en mängd detaljer om Java, som han antecknade.

Därefter fortsattes färden till China, och slutligen nådde man Wampoa, där ej mindre än 24 europeiska fartyg voro samlade. Ankaret gick under salut, och målet var hunnet för den långa resan, som varat i åtta och en halv månader.

Nu följer det sista kapitlet i Wallenbergs bok, — en rätt märklig händelse från litterär synpunkt, då sålunda resan slutar helt tvärt, just som pastorn håller på att beräkna Chinas folkmängd.

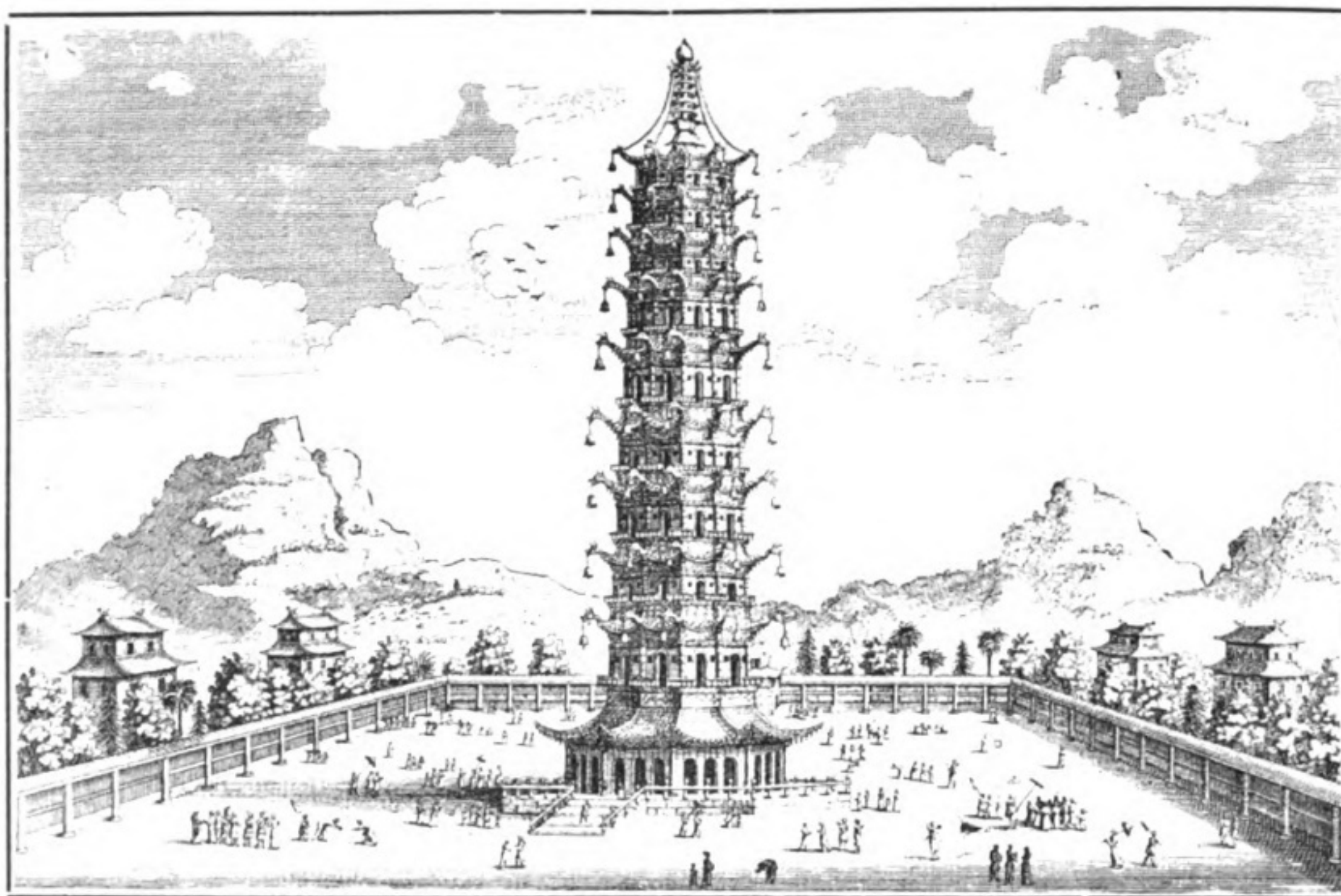
Orsaken till denna plötsliga avslutning är okänd, — måhända har manuskriptet blivit stympat och återresans beskrivning gått förlorad sedan 1700-talet, — ty det är väl knappt troligt, att den flitige pastorn så tvärt tappat sin penna.

Tack vare kapten Ekebergs dagbok vet man dock, att »Finland» kvarstannade femton veckor i China, och den 5 juni 1771 var man åter i Göteborg, sedan man av ett mötande franskt fartyg erhållit notis om »högstsahlig konung Adolph Friedrichs fränfälle.» — —

Jacob Wallenberg hade ingalunda förlorat reslusten, utan gjorde ytterligare två resor till China och skulle just företaga sin fjärde färd 1777, då han av Gustaf III kallades till kyrkoherde i Mönsterås. Han tillträdde befattningen i laga ordning följande vår, — men blott några månader senare avled den ostindiske resenären av en röt- och gallfeber.

Såsom kyrkoherde visade sig Wallenberg vara något olika sina fria ostindiska skriverier. Visserligen talar han i »Galejan» mycket om arracksbålen och kaggen, men i själva verket var skeppspastorn betydligt strängare mot fylleriet och många andra laster, varom långa sedelärande verser och stycken i reseskildringen bära vittne. Efter ankomsten till Mönsterås sattes även hans teorier i praktik, — så gott hans korta ämbetslid tillät, och man vet, att han for fram med stor stränghet mot »dryckjom och lösa seder», samt lät t. o. m. inrätta en »stock» vid kyrkan, där vissa syndare sattes fast under gudstjänsterna, — så som det gamla bruket var i vårt land.

Porslinstornet i Nankin.

Detta torn räknades redan i äldre tider såsom en av Chinas märkligaste monumentala byggnader. Det uppfördes vid början av 1400-talet och skall i svenskt mynt hava kostat mer än 15 mill. kronor på grund av den stora prakten vid utförandet. Tornet (pagoden) var åttakantigt samt i nio våningar. Murarna voro klädda med vita porslins-skivor, varjämte samma material i olika färger rikligen använts vid detaljernas dekorerings. Tornet förstördes omkring år 1850 vid Tai-pingupproret. Pagodens höjd var 80 meter.

IX. Det »ostindiska porslinet».

Det torde väl knappast finnas några konstföremål, vilka i högre grad förmå väcka intresset än de gamla alstren från forna dagars porslinstillverkning. Den äldre keramikens samlare äro även att räkna i tusental inom vårt land, och bland dem märkas särskilt en stor grupp av kännare, vilka specialiserat sig på de bräckliga minnena från Ostindiska Compagniets handelsrörelse, — det välbekanta chinesiska »kompaniporslinet».

Carl von Linné ogillade skarpt den ostindiska porslinimporten under sin tid. Vid sitt besök i Göteborg år 1746, därvid han gästade directeuren

Sahlgren och sålunda fick en inblick i Compagniets verksamhet, gjorde den lärde patriot en uttalande i ämnet, vilket är nog så betecknande för tidens uppfattning av den ostindiska handelns välsignelser.

Efter att hava klandrat théimporten, — då så många inhemska växter skulle likaväl kunna användas — sade forskaren: . . . »och en del av silvret, som hårdar all tid, och ej en gång förtäres av elden, bortbyta vi för bräckliga lerkärl, som, en gång släppte, aldrig stå att laga. Si så kommenderar visheten penningen och modet visheten.»

Vi minnas ju, huru 1700-talet särskilt var den merkantila fosterlandskärlekens tidevarv, då Sverige med alla medel skulle göras oberoende av utlandets handelsvaror, och det är även med tanke härpå, som Linné från sitt göteborgsbesök omtalar en glädjande iakttagelse.

Han fann nämligen, huru man i den stora köpmansstaden ej blott begagnade det chinesiska porslinet utan även använde thékoppar från Limmareds glasbruk, vilka »voro af hvitt glas, så artigt gjorda, att de icke allenast täflade med de chinesiske till formen, utan vida öfvergingo dem i finhet, uthärdande hett vatten och blefvo mindre heta än andra glas.»

Det chinesiska porslinet kunde dock ej utestängas, och importen fortfor i stort omfång trots patrioternas alla protester.

Det var ej heller småsmulor, som de gamla ostindiefararne under årens lopp släpade hem från China i sina rymliga lastrum. Av ännu bevarade räkenskaper finner man nämligen, att antalet olika porslinspjäser, vilka sålunda importerades, kan uppskattas till minst femtio millioner st. under Compagniets hela tillvaro. En del skeppades visserligen åter ut från Göteborg till andra länder, men man kan fråga sig, vart resten av dessa porslinsmassor tagit vägen, då så relativt litet numera finnes i behåll i Sverige. Sanningen härom torde dock våra förfäders kökspigor hava tagit med sig i graven.

Man var icke alltid så nogräknad i forna dagar med det ostindiska porslinet, då tillgången var så stor och då varje välsituerad familj vanligen ägde en chinesisk servis. Då kunde det även inträffa, — enligt vad gammalt folk berättat, — att de stora, fina punschbålarna begagnades som mjölkfat i skafferier — eller såsom badkar för spädbarn. Linnés ord om de »bräckliga lerkärl» hava väl besannats under dylika omständigheter, och däri ligger även orsaken till att det fordom så allmänna »kompaniporslinet» numera blivit en värderad raritet inom de intresserades krets.

Några drag ur porslinets historia.

Enligt antagande torde chineserna först av alla sysslat med porslins-tillverkning, ehuru de äldsta underrättelserna härom äro insvepta i ett visst dunkel. I gamla chinesiska hävder omtalas porslinet dock först under Hang-dynastien, vilken härskade vid vår tideräknings början. Från denna period dröjde det halvtannat årtusende, innan det första chinesiska porslinet fördes till Europa, — en epokgörande händelse, vilken inträffade omkring år 1518, efter det de portugisiska sjöfarandena inlett handelsförbindelser med China. Det var även portugiserna, som förlänade dessa österländska konstalster deras namn efter »porslinssnäckan» (porcellana) på grund av den stora likheten ifråga om yttre glans och genomskinlighet.

De första chinesiska porslinspjäserna väckte allmän beundran och blevo inom kort en högt värderad handelsvara, vilket även förmådde de sjöfarande att föra allt större mängder därav till Europa. Särskilt efter 1600-talets ingång, då de stora Ostindiska Compagnierna började sin världsomfattande handelsnavigation, ökades denna import, och det chinesiska porslinet fortsatte sedan sitt segertåg över hela den europeiska kontinenten.

Den framgång, som den ostasiatiska keramiken sålunda vann bland alla folk, förmådde redan tidigt spekulativa huvuden att söka finna porslinstillverkningens hemlighet i avsikt att därigenom skapa en vinstgivande industri. Trots den livliga sjöförbindelsen med China lyckades de gule männen dock att bevara sin fabrikssekretess, och det var endast några osäkra, rätt fantastiska uppgifter i ämnet, som nådde fram till Europa.

I vår världsdel fick man därför helt och hållet börja ifrån grunden och genom en mångfald experiment och misslyckade försök treva sig fram till målet.

De dåtida kemisterna samt de yrkeskunniga krukmakarna gjorde stora ansträngningar för att finna den rätta metoden, och under detta arbete uppstodo flera sammansättningar, vilka hade stora likheter med det äkta chinesiska porslinet, — såsom Medicifabrikatet från Florens och en del franska saker (Rouen & St Cloud). Dessa konstprodukter voro dock i grund och botten ej annat än glasvaror, som förlänats ett porslinsliknande utseende genom vissa ämnens tillblandning i massan. Dessa surrogatpjäser saknade även det äkta porslinets styrka och motstodo ej heller uppvärmning.

I Holland lyckades man senare (under 1600-talet) att komma något närmare de chinesiska förebilderna genom den berömda fajanstillverkningen i Delft, som efterhand blev ett mycket lyckat fabrikat, därvid den chine-

siska formen och dekoreringsen ofta förvillande väl återgavs. Genom sina livliga förbindelser med Ostasien intog Holland under detta tidsskede en ledande ställning ifråga om den chinesiska porslinsimporten och fick därigenom i första hand kännedom om den ostindiska keramiken.

Under alla dessa arbeten saknade man dock det som bildade kärnan i det äkta chinesiska porslinet, — *kaolinet*, — den vita porslinsleran, vilken fått sitt namn efter staden Kau-lung, belägen nära Canton, och där denna lera först lär ha anträffats.

Vid 1700-talets början lyckades slutligen den tyske apotekaren och alkemisten *J. F. Böttger* att finna porslinstillverkningens hemlighet, sedan man uppsårat ett ställe, där verklig kaolin fanns tillgänglig. I Meissen tillverkades därefter de första äkta europeiska porslinspjäserna, och från denna stad utgick sedan den nya konsten, spridande sig till andra länder.

Det chinesiska porslinet bibehöll dock sin ställning, och importen fortfor liksom förut genom den växande ostindiska sjöfarten. Särskilt blev detta förhållandet i vårt land, där den äldsta porslinsfabriken (Marieberg) först anlades år 1767.

Det chinesiska porslinet.

Den chinesiska keramikens företräde och höga konstvärde ända sedan forntiden ligger i dess inre sammansättning, — i den fina lera som bildar porslinets gods, och vilken endast förekommer i China. Därtill kommer även den stora omsorg, som de chinesiska konsthandtverkarna nedlägga på materialets förarbetande, varvid de söka rena leran så mycket som möjligt, avskiljande det minsta främmande korn, vilket skulle kunna inverka på massans homogenitet. Till detta sluter sig ytterligare den långt drivna konstskickligheten vid föremålens framställning och dekorerings samt det tekniska förfarandet vid målning, glaserings och bränning.

Rörande de metoder, chineserna fordom begagnade vid sin porslinsfabrikation, spred sig i Europa på sin tid en del rätt märkliga uppgifter. Redan Marco Polo, — den förste europé, som besökte China, — berättar (omkring år 1300) om det främmande landets porslin på ett högst egendomligt sätt. Han överträffades dock av en del senare skribenter, — såsom den ryktbare läkaren Cardanus, vilken under 1500-talet omtalade, att porslin framställdes av krossade snäck- och äggskal, vilka blandades tillsammans samt nedgrävdes i jorden, där massan sedan fick ligga ett helt sekel, innan den ansågs färdig och förvandlad till porslinsämne. Enligt en annan uppgift skulle det äkta chinesiska porslinet äga en del mystiska egenskaper och

Dekor. i blomstermotiv.

Dekor. i »sang-beuf».

Två praktpjäser från kejsar Kien-longs period, visande prov på äkta chinesisk porslinskonst.

(Hr O. Hellbergs saml. Gbg.)

bl. a. springa sönder, då det berördes med giftiga ämnen, m. fl. legender i samma stil.

Porslinstillverkningen i China blev redan tidigt en statsinstitution, och de forntida kejsarna angåvo även de konstnärliga och tekniska regler, som skulle följas inom keramiken, — särskilt ifråga om färgerna. De olika regentdynastierna hava även i ej ringa mån satt sin personliga prägel på det äldre chinesiska porslinet, vilket nu även högt skattas av alla samlare. Kännedomen om dessa alster av ett forntida högt stående kulturfolks konstslöjd utgör även en hel vetenskap, där noggrann hänsyn måste tagas till en mängd smådetaljer, som äro fullkomligt främmande för en flyktig betraktare. Därtill kommer även den åtskillnad i kvalitet, som fordom lär ha tillämpats i China vid porslinshandtverket, därigenom att en ytterst fin sort tillverkades för kejsarliga hovets räkning, närmast följt av en annan sort, avsedd för mandarinerna, enligt ett gammalt privilegium från 1100-talet. Slut-

ligen förekom en tredje sort. — det stora allmänna porslinet, avsett för folket och för export.

Den stora folkmängden i China samt det allmänna bruket av porslin gjorde, att dess tillverkning redan i gamla tider utvecklades till en storindustri, och då i senare dagar den omfattande europeiska exporten tog fart, ökades fabrikationen ännu mera.

Redan under vår medeltid anlades de stora porslinsfabrikerna i *King-te-tsching*, — den chinesiska keramikens huvudstad, där en särskild, hög mandarin jämte en stab av ämbetsmän övervakade handtverket. Under 1700-talet, då Europaexporten nådde sin största utveckling, ökades även industrien i denna stad till ett sådant omfång, att platsen växte ut till ett samhälle med mer än en million invånare, och sträckande sig en hel svensk mil i längd. Europeiska resande, som besökte staden under 1700-talet, uppskattade antalet porslinsugnar till mer än 3.000 st., vilka på avstånd gävo intrycket av en förhärjande eldsvåda. Stora rökmoln bolmade under dagen åt alla väderstreck, och nattetid flammade staden av lågornas sken från de tusende porslinsugnarna.

Ej mindre än fyrahundra olika firmor drevo porslinsfabrikation i *King-te-tsching* under Ostindiska Compagniets tidevarv, och det är även från denna stad, som största delen av vårt gamla »kompaniporslin» funnit vägen till Sverige. I fråga om många av de industriella arbetsproblem, vilka i våra dagar oroar det europeiska samhället, synes det, som om 1700-talets chineser varit något mera utvecklade, och framförallt var den rationella arbetsfördelningen driven till sin höjdpunkt. Den rika tillgången på arbetskraft, de låga lönerna samt den urgamla chinesiska fliten gjorde, att man vid porslinsarbetet kunde fördela varje grepp på en särskild man. Detta lär även ha gått så långt, att ej mindre än ett sjuttiotal arbetare sysselsattes med framställandet av en enda thékopp — alltifrån den som blandade leran, till den som lade sista handen vid det färdiga porslinet.

Pater d'Entrecolles, vilken besökte *King-te-tsching* såsom missionär, omtalar, att flera tempel voro uppförda därstädes till äreminne över Chinas »porslinshelgon». Härom berättade legenden, att en konsthandtverkare i förtvivlan över att ej kunna framställa den porslinsfärg, kejsaren begärt, slutligen kastade sig i den brinnande fabriksugnen. Då hans kamrater tillskyndade, funno de till sin häpnad, att de i ugnen stående porslinspjäserna genom ett underverk fått den så länge sökta kejsarfärgen. Den olycklige porslinsarbetaren blev efter denna händelse betraktad såsom sin industris skyddspatron.

»Kompaniporslinet».

Den förfinade specialsamlaren, vilken särskilt sysselsätter sig med den äldre chinesiska keramikens konstverk, torde mången gång betrakta det s. k. »kompaniporslinet» såsom en mindre intressant företeelse.

Den rikliga tillförseln på sin tid, det europeiska inflytandet vid dekoreringen samt det schablonmässiga utförandet vid masstillverkningen äro även ägnade att i viss mån minska det »ostindiska porslinets» konstvärde. Detta gäller dock mestadels de vanligare hushållspjäserna, vilka fordom tillhört de stora serviserna under Compagniets glansdagar.

Vid sidan av dessa föremål finner man dock en betydande grupp av porslin, som likaledes medföljt den rikliga 1700-talsimporten, och vilken bevarar ett klassiskt värde både ifråga om mönster, utförande och historiskt intresse. Man finner därvid rikare färger, en mera konstnärlig prägel samt en större omsorg vid framställningen, under det samtidigt flera tekniska färdigheter kommit till användning. Slutligen är även att märka, hurusom bland våra gamla ostindiefarares porslinslaster även befunno sig verkligt utsökta alster av den chinesiska keramiken, — särskilt prydnadsföremål, vaser o. d., mestadels avsedda för det kungliga hovet samt de förnämas salonger, — antingen inköpta eller utgörande presenter från vederbörande i China.

Under alla omständigheter får man icke förbise, att det tidevarv, då Ostindiska Compagniet bedrev sin stora porslinsimport, just betecknas av en högkonjunktur inom den keramiska konsten i China, grundande sig på en nydaning, vilken redan tog sin början under 1600-talets senare hälft.

Det antages, att chineserna då upptäckt nya mäktiga kaolinlager, vilkas lera varit av en finare kvalitet, varigenom särskilt fabrikationen av det berömda vita porslinet uppdrevs. Därjämte tillkommo nya färgämnen, och då kejsar Kien-long omsider besteg det chinesiska rikets tron, infördes en dekorerings, vilken på grund av den dominerande modedefärgen (rosenrött) förlänat det samtida porslinet benämningen »famille rose». Det är även denna kejsarfärg, som ofta återfinnes på en stor del av det bättre porslin, vårt land erhöi under Ostindiska Compagniets dagar.

Den övervägande delen av vårt gamla »kompaniporslin» bestod dock av de välbekanta serviserna med blåa dekorationer på vit botten — en dekorerings, som benämnes »*camille bleu*». Mönstret omfattar mestadels landskap, växter och träd, änder, gäss och drakar, blomkrukor, båtar, blommor, pagoder, bryggor samt andra bilder från fria naturen.

Redan i äldre tider var den blå färgen förhärskande inom den chinesiska porslinskonsten, och den fortfor alltjämt att dominera under de stora

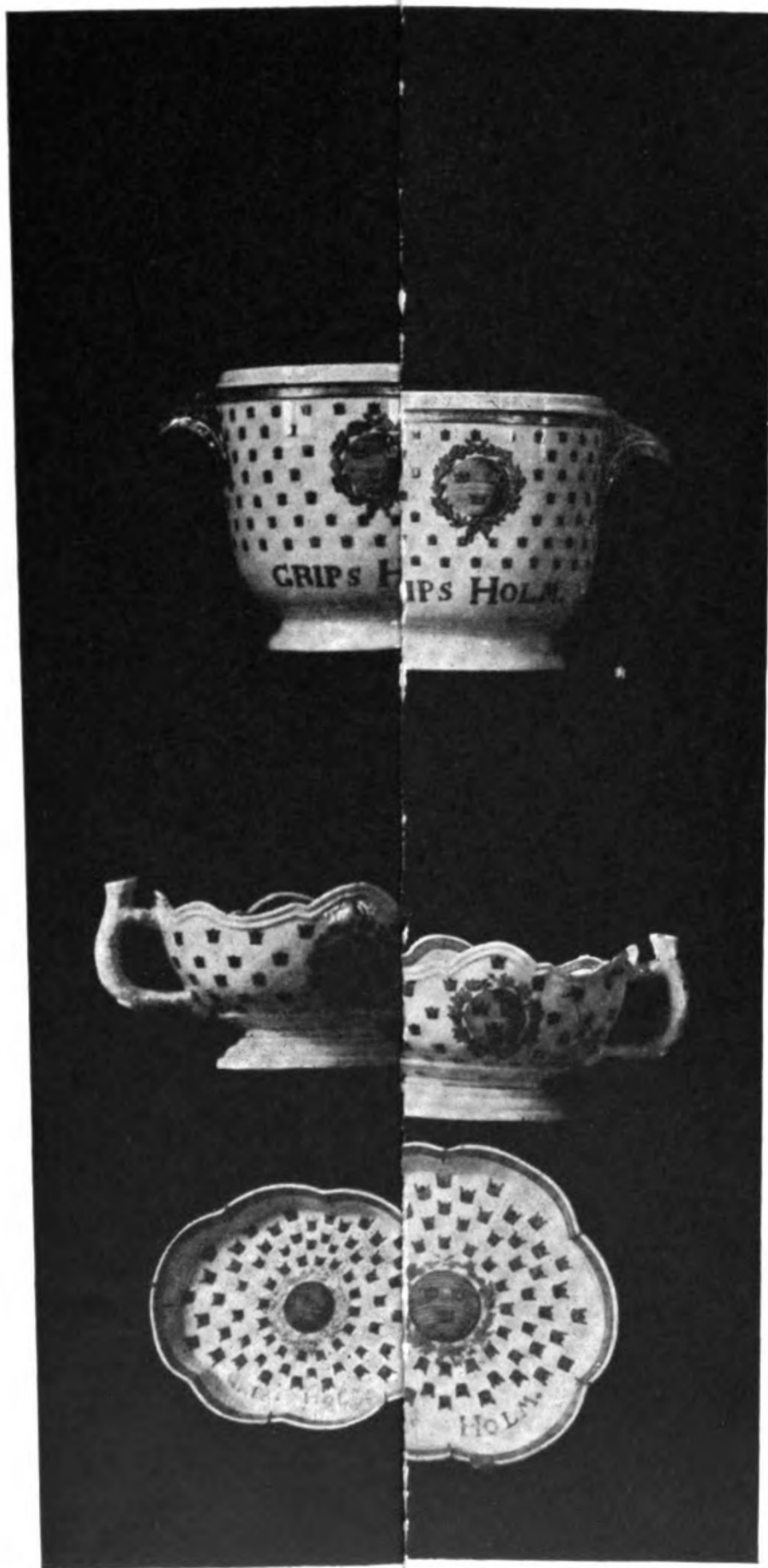

Fat ur en av de vanliga, blåa serviserna.

Compagniernas tidevarv. De mönster, som därvid följdes vid dekoreringen, blevo härigenom i viss mån »internationella» i Europa, där de allmänna servistyperna spredos åt alla håll. Särskilt är detta fallet med de pjäser, som framvisa det allbekanta kinesiska landskapet med träden, vattendraget och bryggan, pagoden samt de två flygande duvorna. Mönstret visar stundom en del avvikelser men följer i allmänhet samma grunddrag och det har även så ingått i vår porslinskultur att de europeiska fabrikerna — däribland också de svenska, upptagit den gamla förebilden vid sin moderna tillverkning. Skillnaden mellan en fabriksmässig samt en äkta »ostindisk» tallrik är dock rätt tydlig, då ju den senare uteslutande är handarbetad, så att den ena pjäsen aldrig är fullt lika den andra i målningen.

Bland övriga porslinsstyper, vilka hitfördes under Compagniets tid, märkes det *mångfärgade* porslinet samt det som utförts i *låg relief*, bådadera i de mest skiftande former, mönster och färgsammansättningar. Tillsammans

Den stora porslinsuppsättningen nämns, att en bål med fat,
(dekr.)

med *craquelé*epjäserna samt en del annat porslin av ovanligare dekorering bilda dessa konstslöjdsalster i sin helhet ett intressant kapitel i den »ostindiska» keramikens historia, — ehuru utrymmet ej tillåter att här i detalj skildra de olika typernas egendomligheter.

Vi måste i stället övergå till en art av det chinesiska porslinet, vilken i synnerligen hög grad äger historiskt intresse för vårt land, — nämligen de svenska serviser och pjäser, som beställdes i China genom Ostindiska Compagniets försorg.

Det beställda porslinet.

Dessa affärer började redan under Compagniets första oktroj och fortsatte sedan att ökas, då intresset växte i vida kretsar bland de högre stånden. Compagniets styrande män begagnade först detta gynsamma tillfälle att förskaffa sig vackra serviser med särskild dekorering efter mönster och ritningar, som utsändes till Canton. Adelsmännen följde snart exemplet samt fingo hem hela uppsättningar med porslin, bärande resp. ätters vapen och emblemer i deras heraldiska färger. Intresset spred sig vidare till det välsituerade borgerskapet, som lät sätta sina namnchiffer och spegelmonogram på både thékoppar och tallrikar.

De flitiga chineserna hade fullt upp att göra med de stora beställningar, som anlände med varje nytt fartyg från Sverige, och affären sköttes slutligen så raskt, att rekvisitioner efter ritningar, vilka utsändes med ett skepp, voro fullgjorda till hemsändning med nästa fartygs returexpedition till Göteborg. Ostindiska Compagniet hade även sina särskilda köpmän i Canton, som skötte deras porslinsaffärer, vilkas slutsummor oftast stego till avsevärda belopp. Från den stora oktrojen 1766—86 föreligga rätt detaljerade uppgifter rörande rederiets import, och man kan därav även få en inblick i de summor, som omsattes i Canton hos porslinsgrossörerna, herrar Ley-ex-ching, Syn-chong, You-chong och Yech-ching, vilka ombesörjde leveranserna till vårt Compagni.

Av det beställda porslinet med svensk dekorering (»vapenporslin») finnes åtskilligt bevarat i vårt land. Större delen innehaves fortfarande av de ursprungliga ägarnas ättlingar, — särskilt å slott och herregårdar samt inom äldre familjer, vilka bevarat traditionerna. Våra muséer hava även räddat en hel del undan förgängelsen. Å Nationalmuseum finnes sålunda en synnerligen rikhaltig samling av det gamla svenska vapenporslinet, och man finner därav, i vilken omfattning 1700-talets förnämligare släkter gjorde sina beställningar i China.

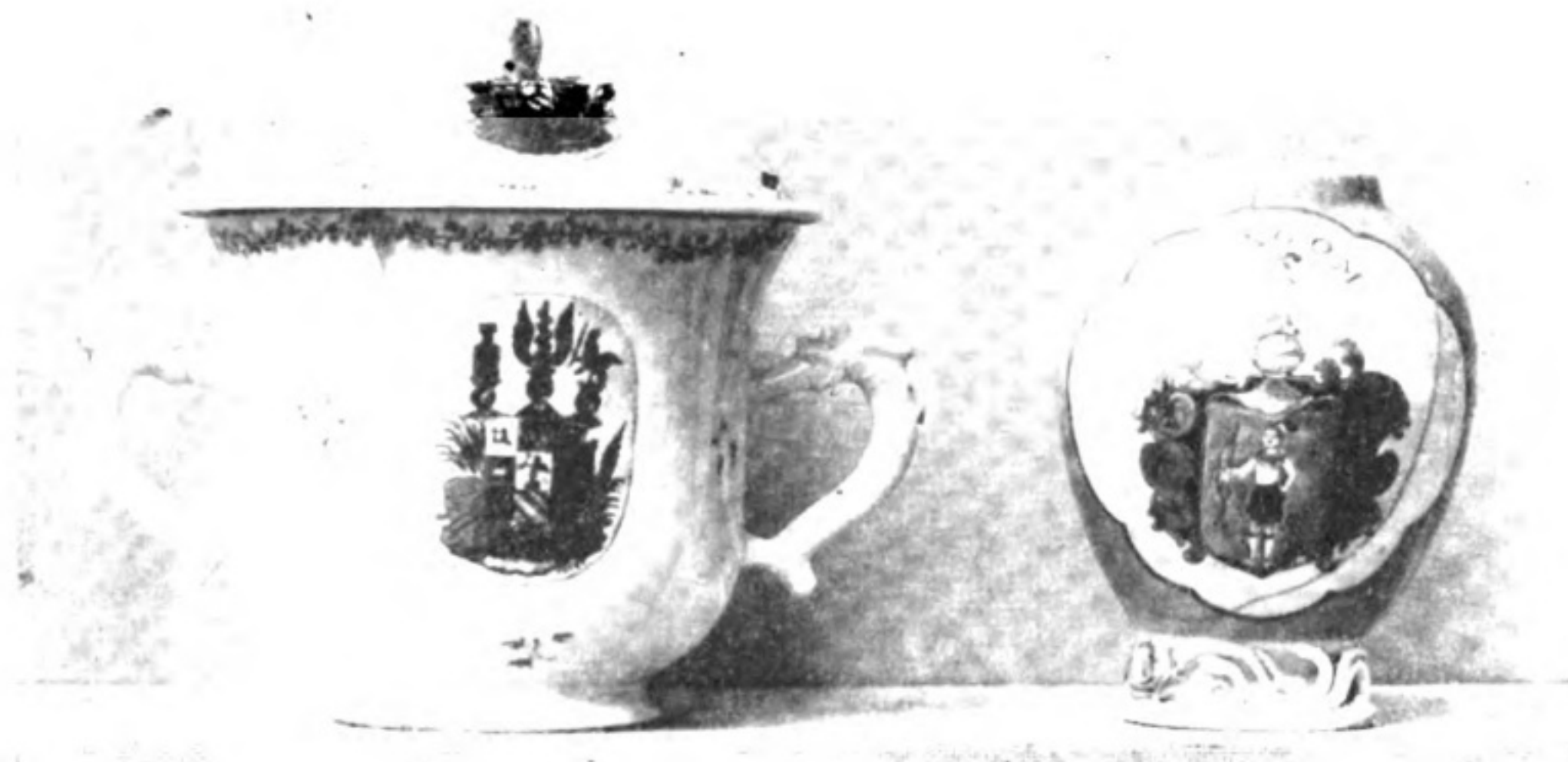

*Thékanna med Göteborgs stads sigill.
(Göteborgs Museum).*

*Fat, ur directeur Grills servis, med familjens vapenbild: en trana, som håller en syrsa i näbbet.
(Göteborgs Museum.)*

Sockskål och kruka med svenska adelsvapen.
(Nord. Muséet.)

Kopp m. monogram

Thédosa.

Kopp o. fat ur »revolutionsservisen».

(Nord. Muséet.)

Man finner bland det beställda porslinet ej blott enskilda familjers vapen o. d., — även andra dylika pjäser äro bevarade av mera allmänt intresse. Sålunda finnes punschbålar med de gamla svenska bancosedlarna avbildade i dekoreringsen, kannor och fat med Göteborgs stads vapen, och till dessa sluter sig ett flertal andra föremål med rent europeiska mönster, bilder och figurer av det mest växlande slag.

Två porslinsuppsättningar av större intresse utgöra dels den s. k. »revolutionsservisen», beställd till minne av Gustaf III:s statsvälvning 1772 och bärande konungens krönte namnchiffer samt daton »d. 19 aug», — dels den berömda »Gripsholmsservisen». Denna beställdes i China av Ostindiska Compagniets herrar directeurer och skänktes till Gustaf III år 1776 samt bar Gripsholms slotts namn förutom den kungliga dekoreringsen. Servisen skingrades delvis under årens lopp, men kung Oscar lyckades slutligen att samla ihop en stor del, som han i sitt testamente skänkte till staten för att åter förvaras å slottet vid Mälaren — såsom pjäsernas namn angiver.

Rörande de mängder av beställt porslin, som f. ö. inkommo till Sverige med Compagniets skepp, finnes ingen bestämd uppgift, då specifikationer härom saknas, och då dylika serviser och enstaka pjäser ej heller upptagas i de auktionskungörelser, vilka på sin tid ofta inflöto i 1700-talets små tidningar och avisor. Av dessa auktionsannonser erhåller man däremot en rätt god kännedom om porslinets färg och dekoreringsen, varvid man även ser, huru den senare under årens lopp blir alltmera »europeiserad». Detta innebar ett avvikande från gamla, traditionella chinesiska mönster samt ett upptagande av den inom vårt land rådande smakriktningen, vilkens mångahanda dekorativa linier därvid överfördes till China.

I de gamla fakturorna förekomma en del benämningar å det hemförda porslinet, och det talas där om »japanskt mönster», »saxisk facon», »Marseillemönster», »bambumönster», »Canton-» och »Nankinghandmålning». Dessa sistnämnda beteckningar stå i samband med det förhållande, att porslinet i omålat skick fördes från King-te-tsching till Canton och Nanking, där särskilda handtverkare utförde den slutliga målningen och dekoreringsen.

Beträffande det beställda porslinet, så föreligga inga utförligare uppgifter om köparna hemma i Sverige, — endast några enstaka beställare omnämnas i fakturorna bland Compagniets gamla papper.

* * *

Servisernas storlek och inköpspriser.

Då numera så stora mängder av det »ostindiska porslinet» för länge sedan skattat åt förgängelsen, och hela kompletta serviser äro att räkna bland sällsyntheterna, är det av ett visst intresse att erinra om sammansättningen av en chinesisk »kompaniservis» från senare delen av 1700-talet, sådan den i allmänhet förekom inom svenska hem.

En blå- och vit uppsättning omfattade sålunda: 6 terriner m. lock och fat, 14 avlånga fat, 14 runda fat, 14 saladiärer, 4 såsskålar, 6 saltkar, 2 smöraskar med lock och tallrik, 4 fruktfat, 12 djupa och 12 flata desserttallrikar (»confituretallrikar»), 36 djupa och 100 flata bordstallrikar; — tillsammans 224 pjäser.

En något större uppsättning förekom även, omfattande samtliga ovan anförda pjäser samt dessutom: mjölk- och krämkrukor (på fötter), 24 äggkoppar m. lock, 4 senapskoppar m. lock, 1 fiskfat med durchslag.

En théservis bestod av följande:

12 par koppar & fat, 6 chokladkoppar m. fat, 6 mandarinkoppar m. lock och fat, 1 thékanna m. lock och fat, 1 spillkum m. fat, 1 sockerdosa m. lock och fat, 1 mjölkkanne m. lock och fat, 1 thédosa m. lock samt 1 sockerskål m. lock.

När man tager i betraktande de betydande priser, som numera betalas inom antikvitetsmarknaden för både serviser och enstaka pjäser från Ostindiska Compagniets importverksamhet, är det rätt egendomligt att draga sig till minnes de relativt låga summor, som våra förfäder offrade i Canton på porslinsgudens altare. Av de gamla räkenskaperna finner man nämligen, huru billigt det chinesiska porslinet i själva verket var vid inköpet, — även efter äldre tiders myntvärde. Detta förklarar också, huru de dåtida svenskarna hade råd att importera en sådan mängd porslin, att ensamt under åren 1766—86 serviser o. d. infördes, omfattande mer än 20 millioner olika pjäser, — förutom de porslinspartier, som samtidigt hemtogos av skeppsfolket privat. Under de anförda tjugo åren uppgick antalet importerade thékoppar med fat till 7.763.000 par; kaffekoppar m. fat till 1.196.000 par; vanliga koppar utan fat till 1.044.000 st., och dessa siffror äro nog så talande med hänsyn till omfattningen av Compagniets affärer inom porslinsbranschen.

De priser, som av Compagniets supercargeurer erlades i Canton, äro även synnerligen betecknande för den masstillverkning av »ostindiskt» porslin, som ägde rum under 1700-talets senare del. I ännu bevarade fakturor angivas beloppen ordentligt för de olika slagen av föremål, ehuru ut-

*Chinesiskt fat med commercerådet Colin Campbells adelsvapen.
(Göteborgs Museum.)*

*Potta med lock. Blå landskapsdekorerings.
(Göteborgs Museum.)*

tryckta i chinesiskt mynt. Siffrorna äro här nedan överförda i svenska kronor och ören, enligt den beräkning, som gällde före världskrigets omkastning av de internationella penningvärdena.

Inköpspriserna ställde sig sålunda:

En bordservis, blå- och vit 264 pjäser: 192 kr.
 » » » » » 221 » 150 kr.
 En théservis, olika dekorer, 43 pjäser 12 kr.
 En kaffeservis » » 32 » 14 kr.
 Thékoppar, blå- och vita 12—14 öre pr. st.
 Kaffekoppar, olika dekorer. 18—24—32 öre pr. st.
 Chokladkoppar m. öron & fat 35 öre pr. st.
 Bordstallrikar, blå- och vita, flata, 43, djupa 48 öre pr. st.
 Desserttallrikar » » » 23—25 öre pr. st.
 Runda fat » » » 125 öre pr. st.
 Spillkummar, olika dekor. 13—15—19 öre pr. st.
 Sockerskålar » » 53 öre pr. st.
 Punschbålar » » 160—267 öre pr. st.
 Punschkoppar, med grepe, blått och guld, 15 öre pr. st.
 Pottor, 150 öre pr. st., med lock 267 öre.

Rörande andra slag av porslinspjäser och serviser med särskild beställd vapendekorer, ha ej några uppgifter kunnat erhållas. Däremot föreligger en notis om en bordservis för franska ambassadören, markis de Breteuil i Stockholm, hemförd år 1679 med ostindiefararen »Riksens Ständer», till ett pris av 720 kr. och en théservis till c:a 45 kr. Likaledes omtalas en bords- och théservis för A. Grill till något över 1000 kr. (år 1772), och man kan härav draga den slutsatsen, att de beställda porslinsuppsättningarna i sin helhet voro betydligt dyrare än de vanliga massgodsserviserna.

Lustslottet »China« vid Drottningholm.

X. Ett China vid Mälarens strand.

Den store kejsaren i Peking.

Under nästan hela den långa tid, då Ostindiska Compagniet bedrev sin affärsverksamhet, regerade i China en och samma kejsare, den namnkunnige *Kien-long*, en av det himmelska rikets förnämste härskare, en fint bildad man, som icke minst gjort sig känd såsom skald och historieskrivare. Han tillträdde sin regering år 1736, — alltså samtidigt med det svenska Compagniets början och fortfor sedan att styra China ända till 1796, — en ovanligt lång regeringstid, som sålunda först slutade, då Compagniet själv började närma sig avvecklingens tid.

Mot mitten av 1700-talet förde kejsar Kien-long stora krig och utvidgade Chinas landområde högst betydligt, så att det till arealen kom närmast efter ryska riket.

Även i fredliga värv utvecklade denne härskare stor driftighet och sörjde mycket för folkets välfärd. Vid de stora översvämningar, som inträffade, samt under missväxtåren ingrep Kien-long och lät uppföra en mängd offentliga byggnader för att giva folket arbete och inkomst.

Kejsaren i China.
(Efter samtida träsnitt).

Såsom skald har han efterlämnat ett flertal större dikter, bl. a. ett ode över thébusken. Därjämte skrev han Mingdynastiens historia och ett flertal andra verk samt lät i Paris beställa kopparstick till desamma genom sin samtida, konung Ludvig XV.

Efter sextio års regering överlämnade Kien-long »det stora sigillet» åt sin son, kejsar *Kia-king*, samt drog sig tillbaka till Ning-chlou-hong (»Lugnets palats»), där han avled 1799, nära nittio år gammal.

Sverige var under 1700-talet mycket väl känt av chineserna, — trots det betydliga avståndet mellan de båda länderna. Särskilt hade det kejsarliga hovet i Peking samt de högre mandarinerna vunnit stor kunskap om våra förhållanden genom de många svenska krigsfångar från Pultava, som vistades i Sibirien, och vilka tidtals kommo i beröring med chineserna.

Bland dessa ihågkommer man icke minst den karolinske officeren *Lorentz Lange* (fr. Stockholm), som under sin fångenskap vann tsar Peter den

stores förtroende och hedrades med en mängd viktiga uppdrag. Redan 1715 medföljde Lange den engelske läkaren, Garwin till Peking och gjorde sedan upprepade karavanresor till China samt blev slutligen rysk ambassadör vid hovet därstädes.

I denna egenskap var Lange ofta inviterad till kejsarens taffel, och han förvånades därvid mången gång över huru noga underrättade chineserna voro i avseende på Sveriges kultur och politik. Sålunda fick Lange vid en audiens år 1722 av kejsar Kang-Hi mottaga den överraskande underrättelsen, att fred äntligen inträtt mellan Sverige och Ryssland (i Nystadt) och att »den stora ofreden» omsider nått sitt slut.

[Compagniet i nådens sol.

Under sin långa regering kom kejsar Kien-long att personligen följa Compagniets utveckling och fortgång, och efterhand blev han det svenska rederiets bästa vän och gynnare, ehuru han för övrigt ej i religiöst hänseende tålde de kristna. Det dröjde ej heller länge, innan kejsaren genom Compagniet stiftade bekantskap med Sveriges konungahus, och snart började presenter och hedersgåvor att sändas fram och åter mellan de båda härskarefamiljerna, varvid icke minst Compagniet självt understödde de goda förbindelserna, vilka alltmera stadgade rederiets egen ställning på båda håll.

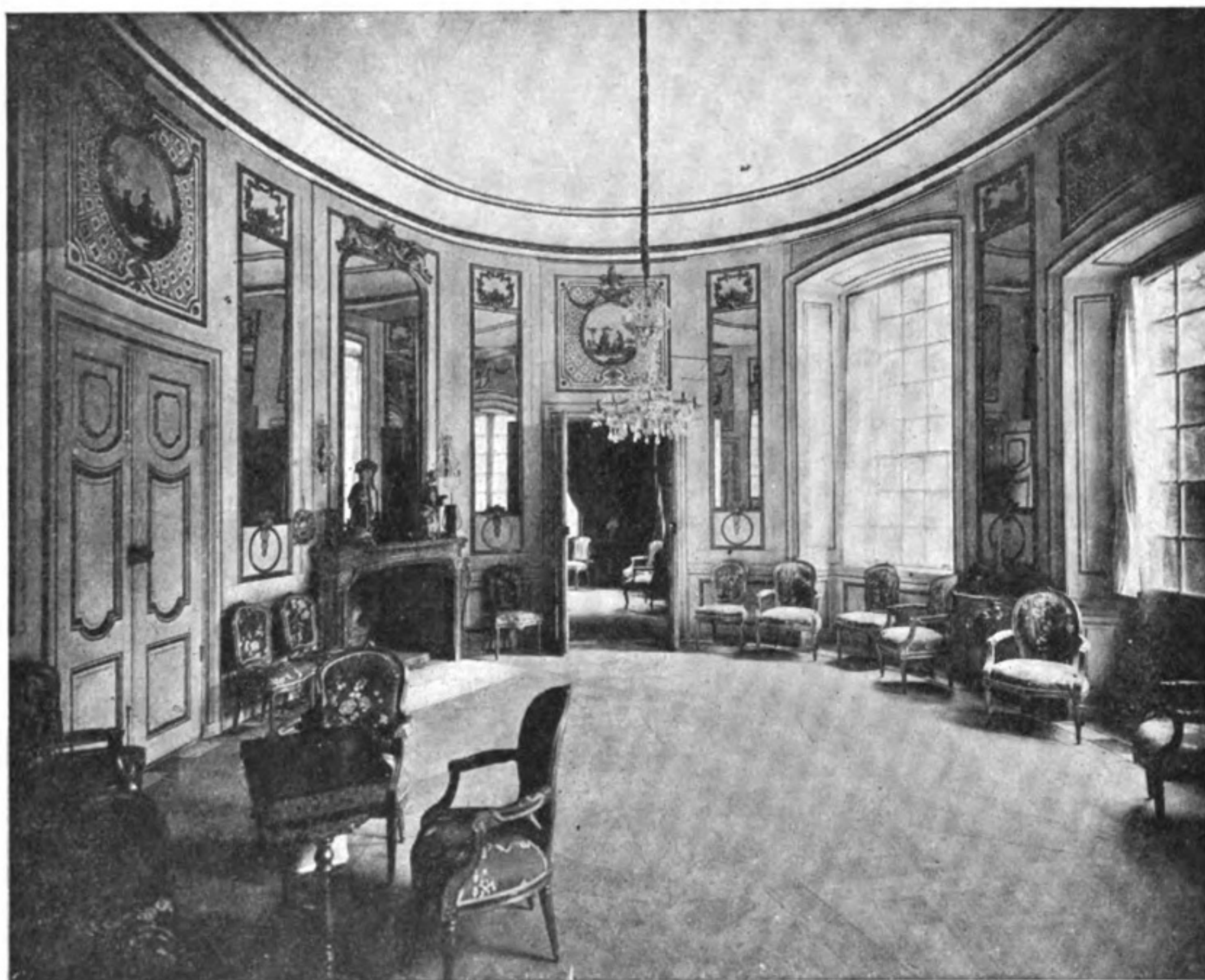
Den ständiga importen av chinesiska varor i vårt land framkallade efterhand inom alla samhällsklasser ett ökat intresse för China, och likaväl som enskilda familjer förvärvade sig litet av varje från de stora ostindiska lasterna, — likaväl sökte även det svenska kungahuset att genom sitt föredöme understödja Compagniets handelsverksamhet.

Konung Adolf Fredrik och drottning Lovisa Ulrica voro ju båda mycket intresserade av konstsaker, och kungen trivdes, som bekant, långt hellre vid svarvstolen än vid konseljbordet, under det drottningen bland konstens, vetenskapens och litteraturens utövare fann sig bäst.

Under dylika omständigheter uppstod även det märkliga monument över det gamla Ostindiska Compagniet, som ännu i dag långt mera levande än något annat vittnar om det stora rederiets insats i svensk kultur under Frihetstiden.

China lustslott och byn Canton på Lovön i Mälaren äro nämligen båda uppförda just under Compagniets glansdagar, då dess namn gick vida omkring i Sverige och då intresset för Chinas kultur bokstavligen växte för varje nytt fartyg, som återkom till Göteborg. De stora och dyrbara anläggningarna på Lovön mitt inne i Drottningholms slottspark kvarstå alltjämt i sitt gamla

Stora salongen i »China» lustslott.

skick och framkalla genom den exotiska byggnadsstilen och mångfalden av främmande inventarier en verklig illusion av ett stycke äkta China mitt i den svenska naturen.

Det var år 1752, — alltså under Compagniets andra oktroj, då dess ställning blivit mera stadgad — som konung Adolf Fredrik fick idén att bygga China slott för att på så sätt fira drottning Lovisa Ulricas namnsdag, — som det säges.

Från våra dagars synpunkt kan ju detta anses som ett väl dyrbart festarrangement, men man måste dock taga i betraktande, att kungahuset och rikets förnämne män på alla sätt under denna tidsålder sökte att understödja handel och näringar samt den gryende industrien, och China slotts byggnad var särskilt ägnad åt att giva Ostindiska Compagniets så omtvistade verksamhet ett stöd från högsta ort.

Förarbetena vid slottets anläggning krävde ej mindre än fyra år genom terrängens omändring, därvid ett gammalt kärr utfylldes, och parken

Konung Adolf Fredrik.

porträttkonst.

Drottning Lovisa Ulrica.

Porträtten äro utförda i China, på spegelglas, av chinesiska konstnärer efter utsända förebilder, — konungens bild efter Lorens Pasch och drottningens efter preussiske hovmålaren Antoine Pesne.
(I enskild ågo.)

ordnades. Själva slottet blev i största hemlighet uppbyggt på arsenalsgården i Stockholm, och för att drottningen ingenting skulle ana sades, att Tessin beställt huset för att flytta det till sitt landtgoods Åkerö. Dess byggmästare var den berömde arktitekten Carl Fredr. Adelcrantz, vilken i viss mån synes hava tagit det gamla kejsarpalatset i Peking såsom förebild vid planens uppgörande.

Då byggnaden omsider var färdig blev den på stora flottar förd ut på Mälaren samt bogserad till Lovön, där slottet i tysthet uppsattes, varefter de förut i olika personers namn beställda möblerna ditfördes. Slottets invigning skedde nu, och den fest, som därvid ägde rum, anses varit den största, som någonsin anordnats i Sverige både i äldre och nyare tid. Ensamt första dagens utgifter för kalaset beräknades till mer än tre tunnor guld, — en för sin tid ofantlig summa. Härtill kom sedan kostnaden för slottet och dess inredning. (En tunna guld = 100.000 daler silvermynt).

Drottningens häpnad vid åsynen av det nya slottet var otrolig och stegrades än mera, då hon fick se inredningen, — alltunder det en mängd folk, kostymerade som chineser, utförde inövade roller. Kronprinsen (Gustaf III) var klädd till mandarin och blev t. o. m. ej igenkänd av sin moder. I hela åtta dagar varade invigningsfesten med baler, fyrverkeri och traktering

Det gamla lustslottet.

China slott omfattar femton rum och salonger samt en del paviljonger, samtliga ytterst dyrbart inredda i chinesisk stil, varvid större delen av de många småsakerna och möblerna hemförts av Ostindiska Compagniet.

Till sitt yttre bildar huvudbyggnaden en halvcirkel och omfattar två våningar. Taket är täckt med järnplåt och uppbäres av drakhuvuden. Runt taket löper ett gallerverk med en mängd chinesiska vaser, under det ett stort antal små torn, ornament, chinesiska klockor och flaggor äro uppsatta.

Inredningen är i samma stil, med chinesiska målningar och tapeter, varjämte rummen äro dekorerade med hundratals smärre föremål och konst saker, mestadels skänkta av Compagniet till drottningen efter slottets uppförande.

Till slottet höra fyra paviljonger och två lusthus, samtliga ävenledes byggda och inredda i chinesisk stil, och även i parker och alléer kan man spåra det chinesiska inflytandet. Numera står det gamla lustslottet obebott, och åtskilligt av dess inrede torde även hava rubbats under tidernas lopp, därvid en del föremål överförts till statens konstsamlingar på andra håll. Helhetsintrycket kvarstår dock oförändrat, och i ett avseende kan man bok-

*Chinesiskt sybord, skänkt av kejsar Kien-long till drottning Lovisa Ulrica.
(China lustslott).*

stavligen säga, att det vilar en historisk doft över den exotiska interiören. I ett av de kungliga gemaken kan man nämligen alltjämt känna en stark lukt från den äkta chinesiska lackeringen vid väggdekorationen, — en odör som hundrafemtio års luft- och väderväxlingar ej förmått utplåna.

Nära slottet ligger den lilla *byn Canton*, vars namn även leder tanken tillbaka till Compagniets glansdagar. Denna anläggning, omfattande ett tiotal hus med trädgårdar, var på sin tid ett slags »industrisamhälle», där Adolf Fredrik och Lovisa Ulrica under egen uppsikt drevo en del handaslöjder och där man bl. a. försökte sig på silkesodling efter de lärdomar, som förvärvats från China. Drottning Lovisa Ulrica intresserade sig mycket för de samtida försöken att i Sverige grunda en verklig inhemsk sidenindustri för att sålunda undvika den främmande ostindiska importen. Vid sin försöksanläggning lyckades drottningen även att utvinna en avsevärd kvantitet silke, av vilket hon år 1761 överlämnade fem skålpund till Riksdagen såsom ett prov. De artiga ständerna läto då blanda silket med guld och silver samt vävde därav två praktfulla tygstycken, vilka sedan skänktes till drottningen och kron-

prinsessan. Kostnaderna blevo dock i längden för stora i förhållande till vinsten, och efterhand nedlades denna försöksindustri, då importen visade sig billigare.

Bruket av sidentyger utvecklades även under 1700-talet i ett sådant omfång inom vårt land, att man har svårt att göra sig en föreställning därom. Äkta siden var tidtals lika vanligt som koulört bomullstyg i våra dagar, och chinesisk damast kunde köpas vid Compagniauktionerna i Göteborg för 5 daler kopparmynt pr aln.

Under åren 1747—52 infördes 33.000 helstycken sidentyg för inhemskt bruk, och då Compagniet omsider slutade sitt värv år 1813, hade smaken för sidenet tilltagit så, att ej mindre än 664.000 svenska fruntimmer betalade lyxskatt för att få nyttja den eftersökta fåfängligheten. Hela rikets befolkning utgjorde samtidigt 2.5 mill. invånare, så att man kan lätt tänka sig, vilket frasande det måste hava varit vid kalaser och baler inom alla stånd.

* * *

Hur punschen kom till Sverige.

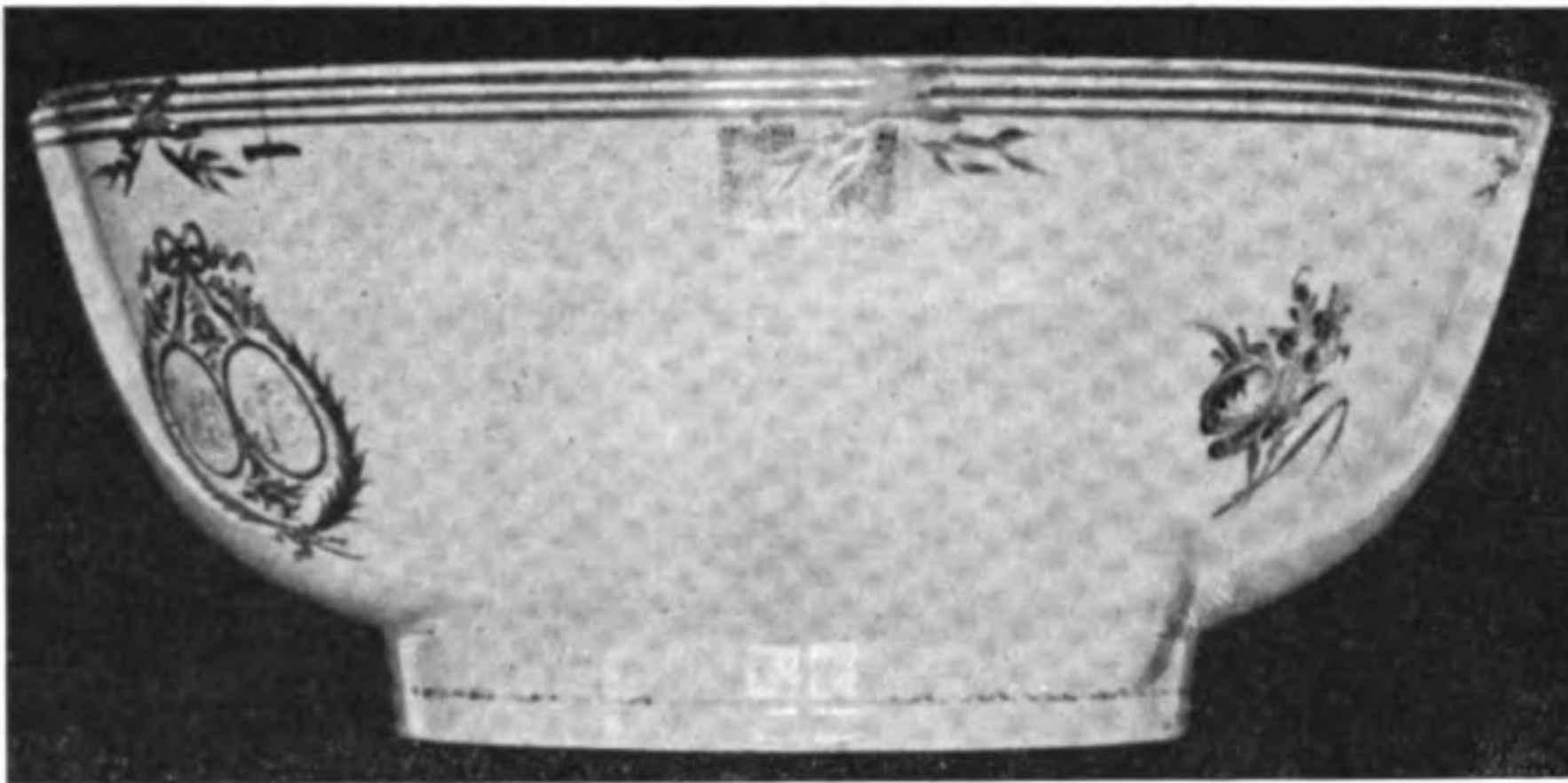
Då Jacob Wallenberg skulle gå ombord på sin »galeja», råkade han att fastna på en krog utåt hamnen. Därvid inträffade något som pastorn skildrar på följande sätt:

»Här sista fyrken gick — på bordet buros fram,
de korpulentaste av husets alla bålar.
Man glädjeströmmar drack i karlavulna skålar.
Bekymret klunk för klunk med punschen nederrann . . . »

Så gick det till i forna dagars Sverige, och då skeppspastorn talar om de stora punschbålarna, så vidrör han därvid ett intressant kapitel ur det svenska sällskapslivet under 1700-talet. Ostindiska Compagniet tillkommer nämligen äran av att hava grundlagt den alltjämt så levande smaken för den asiatiska arrackpunschen, vilken numera framstår såsom en av vårt lands nationella symboler.

Göteborg är väl även den första stad i Sverige där denna doftande dryck avsmakades, under högtsalig konung Friedrich I:s regering. Denna historiska händelse torde nämligen hava inträffat år 1733 — dels i herr Niklas Sahlgrens gästfria hem under någon festlig assemblée, till firandet av den första ostindiefararens återkomst, — dels ute vid skeppsvarven under min-

Ostindisk punschbål från 1700-talets senare del.
(Göteborgs Museum)

dre ceremoniösa former, därvid de långväga sjömännen läto arracken flöda i hela kannor bland vänner och bekanta.

Punschen är ett sent begrepp i den europeiska kulturens historia, och vann först en allmännare spridning, sedan den stora sjöfarten på Ostindien och China kommit igång. T. o. m. i England, som dock tidigt grundade sina förbindelser med Ostasien, blev punschen först bekant mot slutet av 1600-talet, och härleddes därstädes dess namn av den indiska siffran »Panch» (= 5), som åsyftar det femtal av ingredienser, som ansågos nödvändiga vid dess rätta tillredning — arrack, vatten, socker, citron och thé (eller någon krydda).

Enligt en annan version skall punschens namn härleda sig av ordet »Punjab» (= »de fem flodernas land»), varmed åsyftas ett område i Indien, där fem stora floder nedrinna från Himalaya för att sedan, gemensamt förenade, utmynna i Indus — alldeles så som de fem ingredienserna fordom samlades i den stora punschbålen.

Då Ostindiska Compagniet införde arracken i vårt land, vann den nya drycken inom kort stor spridning tillsammans med de mängder av äkta thé, som likaledes funno vägen till de svenska hushållen. Samtidigt hemfördes även med Compagniets fartyg de praktfulla porslinsserveriser, som ännu i dag väcka samlarnes intresse. Bland dessa befunno sig också de stora punschbålarna, av vilka många numera skattat åt förgängelsen, men vilka på sin tid intogo en hedersplats vid kalasen.

Våra dagars bruk att taga punschen i »halvor» och »kvartar» var nämligen ett okänt begrepp under 1700-talet, och den söta drycken serverades

direkt ur den stora bålen — där arracken och de övriga ingredienserna tillblandats efter varje familjs eget lilla recept. I gamla bouppteckningar finner man ofta upptagna de inventarier, som begagnades vid högtidliga tillfällen, då punschbålen var framtagen. Man fäster sig därvid bl. a. vid en del små chinesiska porslinskoppar, varur punschen dracks, under det att en silverbeslagen slev, — ofta med skaft av ebenholz och skopa av cocosnötskal — användes för att ösa upp blandningen ur bålen. Vid Compagniauktionerna kunde en dylik större bål köpas för 1—2 riksdaler. (Under tredje oktroyen infördes 2,500 bålar och 44,000 punschkoppar).

Arracken — eller »rack», — som den ofta populärt benämndes, kostade omkring 1750 ej mer än 12 daler kopparmynt pr kanna i Göteborg. Förutom den import härav, som bedrevs av Ostindiska Compagniet i affärsyfte, blevo betydande kvantiteter införda genom skeppsfolket av alla grader på grund av den »fria förningen».

Slutord.

Compagniets inverkan på den svenska kulturen.

Det är ju lätt förklarligt, att Compagniets långa importverksamhet, som varade i omkring trenne mansåldrar, efterhand skulle sätta djupa spår i svenskt vardagsliv genom den mängd ostindiska produkter, som hitfördes. Man minnes ju den klagan, som i början uppstämdes över den riksfördärliga införseln under Compagniets första tider, samt huru bullret så småningom dog bort, sedan litet var fått smak på de chinesiska härligheterna, vilka fordom endast varit ett fåtal privilegierades egendom på grund av deras dyrhet och svåråtkomlighet.

Compagniets affärsverksamhet kom sålunda att för den tidens svenskar framstå såsom en synnerligen behaglig tilldragelse ifråga om levnadssättet, då man nu till rimliga priser kunde förvärva alla de långväga varor, om vilka stora delar av befolkningen endast hört ryktesvis berättas, vare sig det nu gällde specerierna eller porslinet och sidentygerna.

Rococons hela idévärld bildade också en gynnsam jordmån för det chinesiska inflytandet, och en verklig prakt kom mångenstädes till synes — även i borgerliga hem, — på grund av den myckenhet »ostindisk» konstslöjd, som spreds över landet. »Magbyråarna» och de hjulbenta stolarna fingo ett värdigt supplement i chineseriets kroklinier, och under intrycket av den

konstnärliga kombination, som sålunda uppstod mellan fransk och chinesisk stil, danades även smaken hos 1700-talets svenskar.

Den yttre förfining, som härigenom nådde vårt folk från tvenne högt stående kulturland, undgick ej heller att påverka även befolkningens bredare lager tack vare den gamla kärleken för allt utländskt, och en viss hyfsning inträdde så småningom i det dagliga livet.

Först och främst gjorde sig helt naturligt Compagniets rikedomslöpe märkbart i dess egen stad Göteborg, där de tilltagande inkomsterna på alla håll i förening med de chinesiska importvarorna satte en viss prägel på samhällslivet.

Carl Hårleman berättar sålunda i en av sina dagböcker, huru han på några få år kunde iakttaga en viss försköning av Göteborgs byggnader — en följd av det ostindiska välståndet på platsen, som nu tog sig yttre former. Compagniet framkallade i övrigt en verklig lyx inom alla samhällsklasser i vårt land, därvid de rikas föredöme snart togs efter av även smärre köpmän och borgare, — för att icke tala om folket i allmänhet, som likaledes fick njuta av Compagniets frukter.

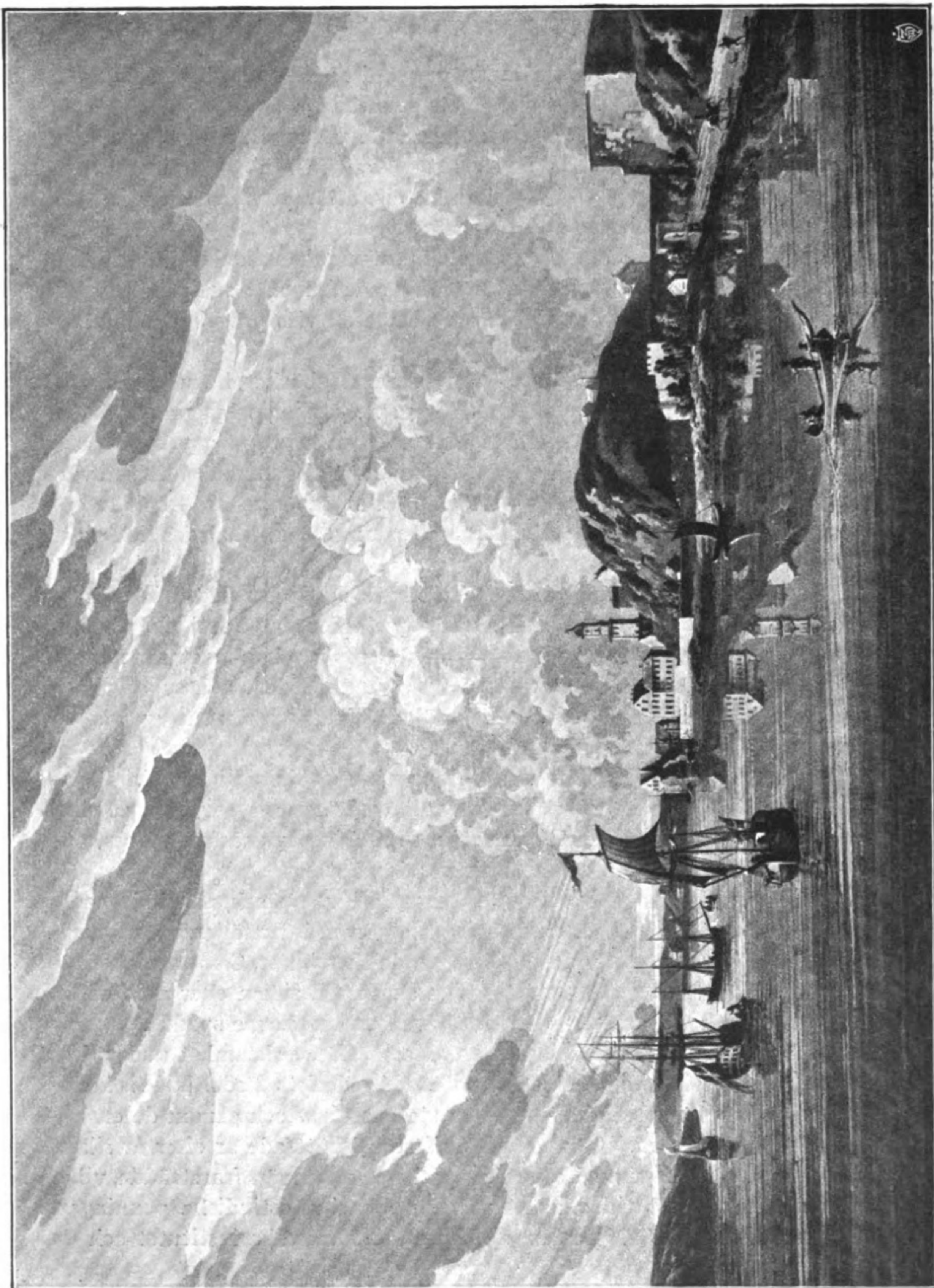
I en Göteborgstidning för år 1759 berättas sålunda att »här dricker hvar dräng och piga sitt thé, och när de senare taga emot sina högtidelige besök, äro fruarne ofta så nådige, att pigorna få med deras vetskap tractera på stora viset. Likaledes göra lakejerna riktiga baler under tiden, och svettas mellan dansen, af punche och bischoff. Sådant öfverflöd härskar, gudskelof, icke mångenstädes i riket.»

Den anförda tidningen (Göteborgska Magazinet) tålde tydligen aldrig Compagniet och sökte ständigt att säga något fult om detsamma, samt talade bl. a. om »alla de apor, hundar och papegojor som chinesen prackar på oss, och hvilka tyckas liksom skälla på de Christnes dumhet.»

Att pigorna drucko thé och att drängarna fingo punsch, när de dansade, var ju ingen nationalolycka, och det visade sig även i det följande, att svenska folket mycket väl tålde vid de förbättrade livsvillkor, Compagniet efterhand framkallade, utan att vare sig taga skada till själen eller att förfalla till någon romersk vällevnad, — trots allt vad vedersakarne spådde.

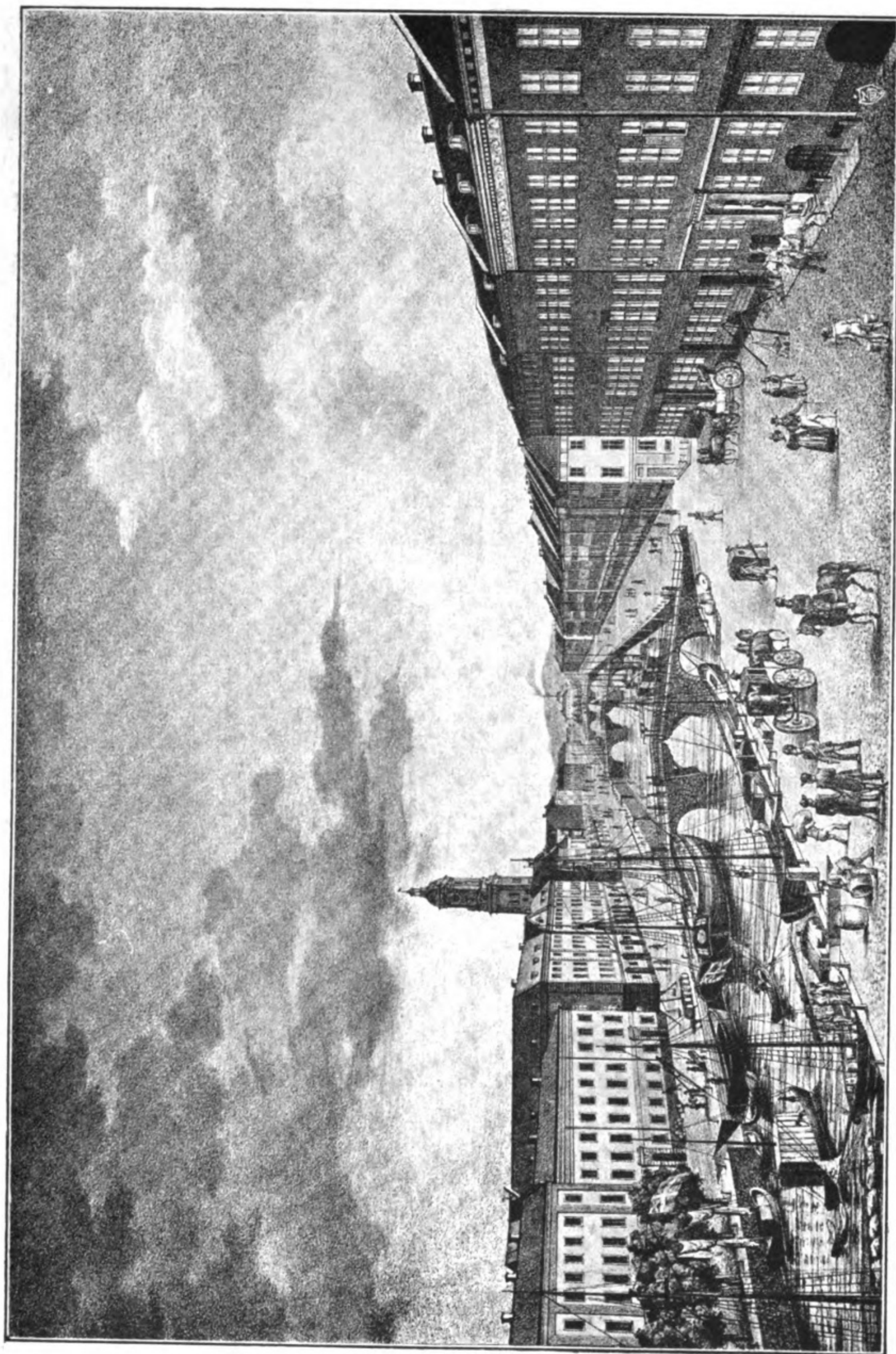
Hur man än betraktar Compagniets stora affärsverksamhet under dess nästan sekellånga tillvaro, så blir bokslutet till rederiets fördel både i ekonomiskt och kulturellt avseende, — genom statens vinst och genom de enskildas ökade förmögenhet. Compagniets affärer förbättrade år efter år rikets handelsbalans, samtidigt med att en mängd nya rika män framträdde, vilka sedermera förstodo att till allmänt väl förvalta sina ostindiska penningar. I Göteborg vittna ju Sahlgrenska sjukhuset, Chalmersska institutet och en

Göteborgs hamn under Gustaf III:s tid.
(Gravyr av Elias Martin.)

Göteborgs merkantila centrum vid ostindiska tidevarvets slut.
(Litogr. av Björkfeldt.)

*Anders Almroth,
— Compagniets mångårige kassadirektör i Göteborg.*

mängd andra stiftelser om det intresse, de forna Compagnidirektörerna ägde för sin stad, och även i Stockholm m. fl. städer har rederiets minne på ett liknande sätt blivit befastat. Bl. a. utgör Observatorium i Stockholm en gåva av directeuren Claes Grill år 1748.

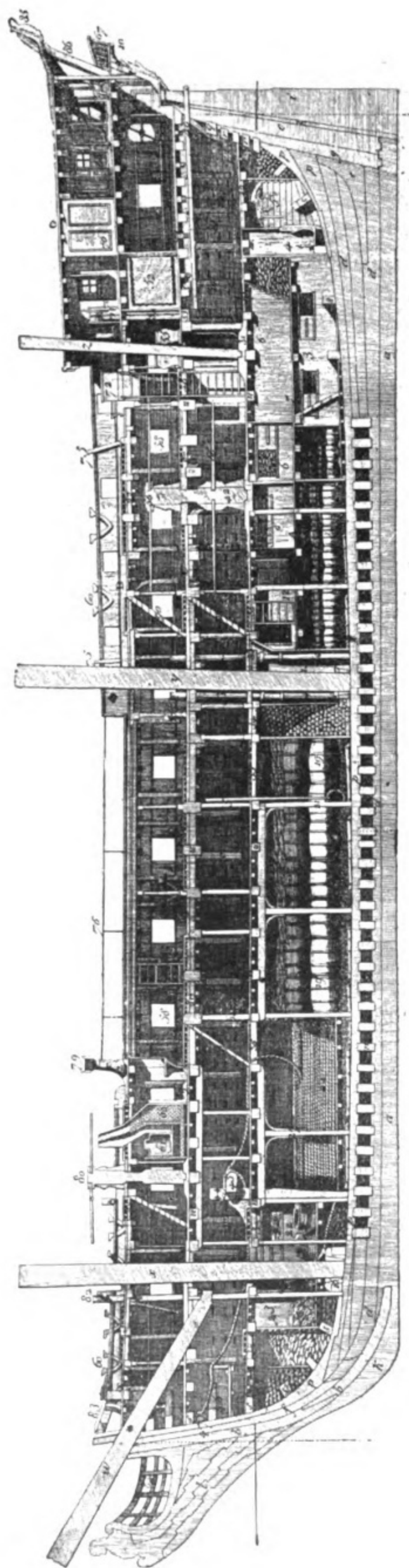
Hundra år ha nu förflutit, sedan Ostindiska Compagniet nedlade sin verksamhet, och när man sålunda dagligen alltjämt spårar det stora kofferdibolagets inflytande, så måste det erkännas, att vårt land aldrig ägt något köpmannaföretag av liknande betydelse för samtid eller eftervärld.

Då vi nu härmed avsluta »Ostindiska Compagniets saga», överlämnas även till den ärade läsarens begrundande ett tänkespråk, som återfunnits på ett gammalt porslinsfat från Compagniets dagar, — och som i korta ord uttrycker det intima sambandet mellan sjöfarten och landets välstånd:

*»Lycklig fart för Sveriges Flaggor,
Ständig gång för Svenska Waggor! »*

Längdsnittsritning över en svensk ostindiefarare. (Se tvärsnittet sid. 112.)
 (Kopparstick 1796, e. Rödning.)

KÄLLSKRIFTER:

Registratur i utrikes ärenden 1731. Directionens skr. till K. M:t. 1731—1814. D:o till Comm. Coll. 1730—50. Handlingen rör Ost. Domp. I—V. Div. riksdagens handl. 1700-talet. Comm. Collegii riksdagsrelationer. Div. brev och handl. fr. sv. sändebud. Div. kansli-collegii handl. o. protokoll. Kommisionens af år 1746 protokoll. Handl. i Nordins, Palmskölds, Lagerheims, Liljencrantz, Alströmers, och Thams samlingar. Göteborgs Rådhusrätts protokoll. Braads anteckn. o. journaler. Ost. Comp:s papper ä Gbgs. Stadsbibl. Div. handl. rör tullverket samt Gbgs Statistik. Div. resedagböcker och anteckningar av officianter m. fl. Handl. i K. slottsarkivet. Enskilda handlingar i privat ägo, familjeanteckningar, samtida brev, bouppteckningar m. m. Handlingar i Göteborgs Sjöfartsmuseum.

Dessutom arbeten av Modée, Stiernman, Modéer, Rühs, Rossuct, Büsching, Carleson, v. Dalin, Lagerström, Linné, Arckenholz, Hårleman, Chapman, Kreüger, Gjørwell, Cederbourg, Bexell, Granberg, Palmblad, König, Schwerin, Osbeck, Wallenberg, Thunberg, Ekeberg, Sparrman, Torén, Prevost, Dapper, Nieuhof, Diderot, Röding, Schubert, Semler, du Halde, Grosier, Mason, Macarthy, Usselinx, Bonneville, Raynal, de Val Peyran, Yvan, Nyerup, Hauber Sneedorf, Thaarup, Brenner, Arndt, Meerman, Wilse, Arnberg, Sillén, Fryxell, Malmström, Carlén, Forsstrand, Hellstenius, Nyström, Bergvall, Rydqvist, Berg, Åkerblom, Fröding, Fredberg, Ödhner, K. Vetenskapsakademiens handl. o. tal. samt div. hist. polit. och ekon. litteratur m. m. från 16—17—1800-talen, Göteborgs tidningen 1700-talet m. fl. samtida period. skrifter m. m.

INNEHÅLL:

Inledning	sid. 5
I Äldre svenska försök att driva ostindisk sjöfart	» 7
II Ostindiska Compagniets grundläggning, utveckling och upplösning	» 19
III Huru den ostindiska handeln bedrevs	» 51
IV Ostindiska Compagniets direction	» 88
V Ostindiska Compagniets fartyg	» 105
VI Ostindiska Compagniets skeppsfolk	» 120
VII Ostindiska Compagniets officianter	» 135
VIII Ostindiska Compagniets skald	» 146
IX Det »ostindiska porslinet»	» 160
X Ett China vid Mälarens strand	» 176

Till alla dem, som under arbetets fortgång meddelat uppgifter eller lämnat bildmaterial, — vare sig arkiv, bibliotek, muséer eller privatpersoner, får författaren härmed framföra sin erkänsla.

Marstrand, sept. 1920.

E. O.

